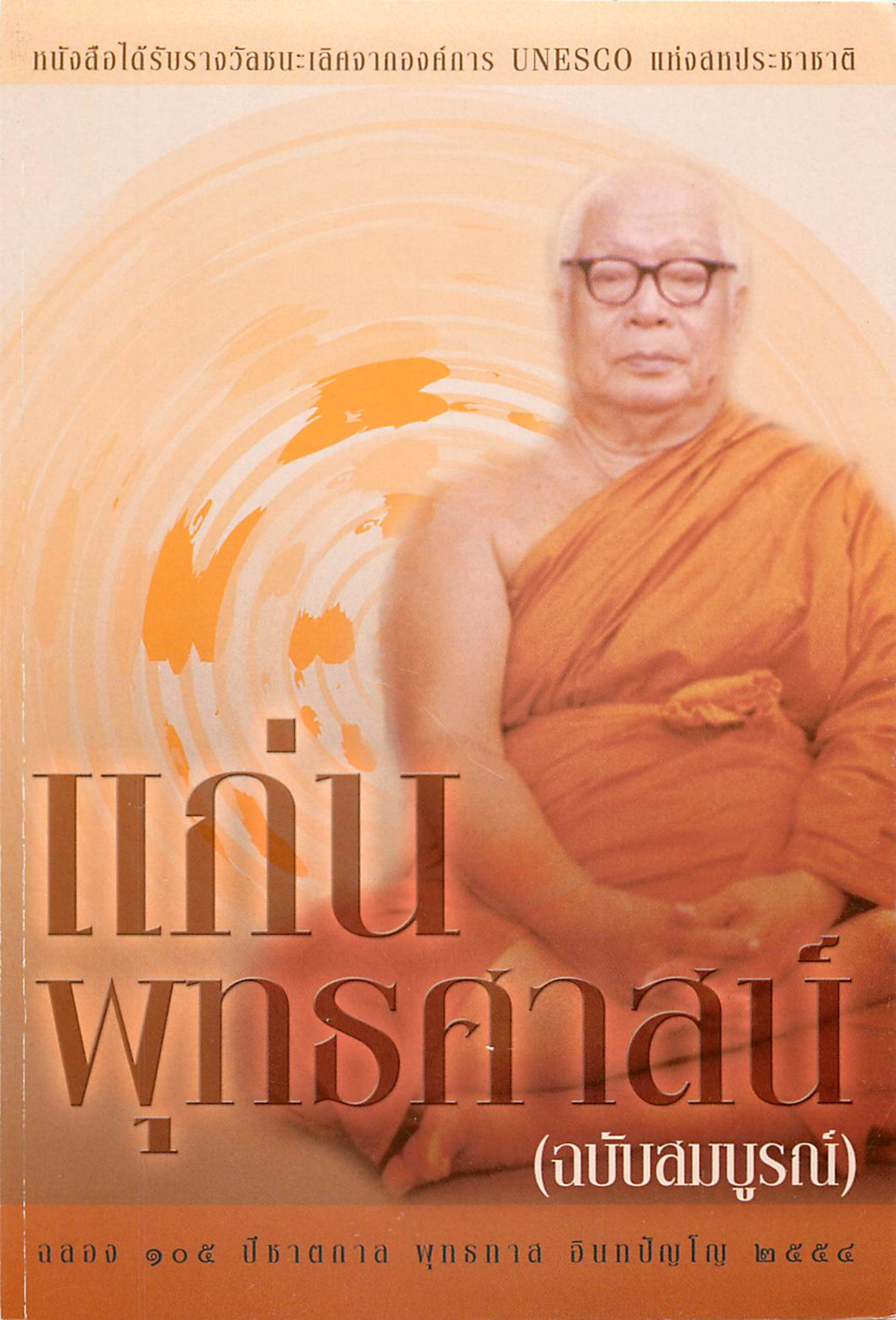

หนังสือได้รับรางวัลชนะเลิศจากองค์การ UNESCO แห่งสหประชาชาติ

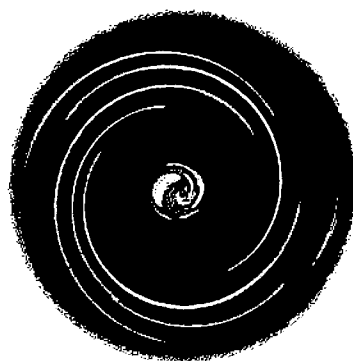
แก่น พุทธศาสนา 1 (ฉบับสมบูรณ์)

ฉลอง ๑๐๕ ปีชาตกาล พุทธกาล อินทปัญญา ๒๕๕๔

แก่นพุทธศาสน์

ฉบับสมบูรณ์

หนังสือรางวัลชนะเลิศ UNESCO องค์การสหประชาชาติ

ธรรมสภา

สถาบันหนังสือธรรม • จัดพิมพ์เผยแพร่

คนไม่ทท

ทรมานหนักหน่วงคือ ชรามะ นั้นเป็นชรามาทน ในสมัย
คือโลกที่ลำบากแคลนชรามะอย่างยิ่ง เช่นนี้ เงินร้อยที่ มี
เหตุผล และกฎเกณฑ์การชรามะ, วิธีชรามะ.

คำว่า "ชรามะ" เมื่อแปลได้ว่าเป็น ความหมาย มาก
มาก นานาประการ, แต่ประการที่สำคัญที่สุดนั้น ชรามะ
คือ หน้าที่ ที่มนุษย์จะต้องปฏิบัติ ในทุกโอกาสของ
ของชรามะชาติ ทุกชั้นทุกตอน แห่งวิถีชีวิตของ เขา,
เมื่อความจำเป็นจะต้องอยู่อย่างยาก หิว โหยหิว และ
สิ้นหวัง, หรือหิว โลก.

โลกยากแคลนชรามะ เพราะไม่รู้ถึงสิ่งที่เรียกว่า
ว่า ชรามะ อย่างถูกต้อง ดังที่กล่าวแล้ว เพราะคืออยู่
แต่โดยไม่คาดคิด ในระบอบอันเกิดจากกฎประเพณี
ผิดชรามะ นั่นเอง. สัญชาติ กาลสมัยของคน ชรามะ
ก็ในระบอบอันนั้น และวิธีปฏิบัติอันนั้นคนกระ-
หัด มีวิธีปฏิบัติเป็นกึ่งๆ นี้เมื่อหิว. มชาก็เคย
ชีวิตจิตใจ คนเห็นว่าเป็น มีต่อมีชรามะ "วิธีปฏิบัติ
เสียแล้ว; แต่ให้มันเหนือ สมองก็เคย ให้ได้มันอยู่
ตลอดกาล เป็นมาแล้ว. เขาเห็นว่า หน้าที่ของ เขา มีอยู่
เมื่อแต่ เขาเหนือ สมองความต่อมารของ กิเลสเท่านั้น."

ธรรม: ข้อนี้เรารู้จักมีสิทธิ์อย่างถูกต้อง รู้จักมีสิทธิ์
 แยกแยะสิ่งผิด และสิ่งที่มีอย่างถูกต้อง, มีหน้าที่ที่ทราบ
 ทรัพย์สินสมบัติ เก็บทรัพย์สินสิ่งใดสิ่งหนึ่ง มีทรัพย์สิน ฯลฯ อย่าง
 ถูกต้อง คือเริ่มไว้เพื่อ สันติสุขส่วนตัว และ สันติสุข
ของส่วนรวม โดยส่วนตัวแล้ว, มีส่วนร่วมทุกภาคในกฎ อันได้แก่
 ใจดี แม้แต่สัตว์เดรัจฉาน และพสกนิกรชาติทั้งปวง, ไม่เริ่ม
 ความดีโดยโลก หรือเห็นแก่ผลประโยชน์ แม้แต่หน้อยนิดเดียว. คือ
 นี้เรียกว่า ชาติ, ชาติ, หรือ ขอบเขตของชาติ ช่องนี้มี
 แก้วประพาศธรรม. ข้อนี้ หมายถึง ความว่า ๑๖๖๓ เริ่มไว้
 หน้าที่ของบุคคลนี้, มีแต่ สิทธิบัตร นับตั้งแต่หน้าที่นี้
 ในประพาศธรรม เริ่มตั้งแต่ นี้ได้.

ทางรอด ทางโลก วิชาที่มีสิทธิ์ มีอยู่อย่างใดอย่างหนึ่ง เท่านั้น
 คือ เริ่มไว้ตามกฎธรรม. การข้อนี้ให้ทุกคนได้เดินไว้ตาม
 กฎธรรม ช่องนี้เป็นกุศลอันใหญ่หลวง และสุขสูง. ข้อนี้
 การจัดการทรัพย์สินอันมีธรรม: อันได้แก่ แพร่ มี ลงสู่เรือประ-
 โยชน์เต็ม ตามความประสงค์ นับแต่ผู้ที่มีข้อลับไว้แล้ว. และ
 ผู้ที่มีข้อลับไว้โดยอยู่ โดยทุกแห่งทุกมุมเถิด. ส่วนได้ของ
 ไม่มาก มีในนี้ มีด้วย เริ่มตั้งแต่.

อนุกรมวิธาน

คำนำ

หนังสือเรื่อง แก่นพุทธศาสน์ ฉบับสมบูรณ์

เมื่อเดือนธันวาคม พ.ศ. ๒๕๐๔ ท่านพุทธทาสภิกขุ ได้เข้ามากรุงเทพฯ เพื่อ งานประกาศธรรมะ คณะนายแพทย์แห่งโรงพยาบาลศิริราช ร่วมด้วยนักศึกษาวิชาแพทย์ ณ โรงพยาบาลนั้น ได้นิมนต์ท่านแสดงปาฐกถา รวม ๓ ครั้ง ปรากฏว่า ข้อความที่ท่านแสดงนี้คือ ใจความทั้งหมดของพระพุทธศาสนา อันเป็นเรื่องย่อเอาแต่แก่นของ พุทธธรรมมากล่าว เหมือนกับบอกว่า สิ่งสำคัญที่ชาวพุทธควรศึกษา ควรปฏิบัติ อยู่ที่ตรงนี้ เป็นการตัดปัญหายุ่งยาก มีประการต่างๆ ที่ชอบเถียงกันในเรื่อง หลักของ พุทธธรรม ท่านนำพระพุทธานุญาตให้ทราบที่ว่า “ใจความแท้ๆ” นั่นคืออะไร?

ต่อมาท่านแสดงอีกครั้งหนึ่งเรื่อง “ความว่าง” อันเป็นใจความสำคัญที่ควรสนใจ มาก เราได้ยินพุทธภาษิตบทหนึ่งว่า นิพพานํ ปรมํ สุตถํ อันแปลว่า พระนิพพาน เป็นความว่างอย่างยิ่ง แต่ยังไม่ทราบชัดว่า ว่างอย่างไร ความว่างอยู่ที่ตรงไหน ถ้าได้ ฟังถ้อยคำนี้อันว่าด้วยความว่างแล้ว จะชัดเจนขึ้นและมองเห็นว่า “พระนิพพาน” เป็น สิ่งที่ทุกคนอาจจะเข้าถึงได้ในชีวิตนี้.

ครั้งต่อมา ท่านพูดถึงเรื่อง วิธีปฏิบัติเพื่อเป็นอยู่ด้วยความว่าง เป็นการชี้ทางให้ เดินตรงไปตามแนวนี้ เป็นเรื่องที่ชาวโลกผู้หมกมุ่นในการงานควรศึกษา ฟังนำมาปฏิบัติ ในชีวิตประจำวัน เพราะการปฏิบัติตนตามวิธีเพื่อเป็นอยู่ด้วยความว่างจะช่วยให้อยู่ อย่างสงบ ป้องกันโรคทางวิญญาณได้เป็นอย่างดี.

ปาฐกถาทั้งสามครั้งนี้ เป็นที่พอใจของคณะนายแพทย์เป็นอย่างมาก จึงได้ถอด
จากเครื่องอัดเสียงมาเป็นตัวหนังสือ อ่านแล้วก็พอใจใครจะให้ได้อ่านกันทั่วถึง จึงคิด
กันว่าควรจะพิมพ์เป็นเล่มให้แพร่หลาย ประจวบกับท่านพุทธทาส กำลังสร้าง โรง
มหารสพทางวิญญูณ อยู่ นายแพทย์ผู้หนึ่งได้นำความเรื่องนี้ไปหารืออาตมา อาตมา
เห็นด้วย หนังสือเล่มนี้จึงได้เกิดขึ้นด้วยประการฉะนี้ ท่านซื้อหนังสือนี้ไปอ่าน ท่าน
ได้กุศลทำบุญถึงสองสถาน กระสุนนัดเดียวได้นกถึงสองตัว

แต่ว่าหนังสือเรื่องนี้ เป็นธรรมะส่วนลึกในพระพุทธศาสนา ย่อมยากบ้างเป็น
ธรรมดา ผู้อ่านจึงต้องอ่านด้วยความตั้งใจ อ่านซ้ำๆ คิดตามไปด้วย อย่าทิ้งเสียเมื่อ
อ่านบทแรกแล้วไม่เข้าใจ จงพยายามอ่านแล้วอ่านอีก อ่านด้วยจิตใจที่เยือกเย็น - สงบ
จนเข้าใจชัด ท่านจะได้รับประโยชน์ตามควรอย่างคุ้มค่าสมกับที่ท่านได้พบพระพุทธ
ศาสนา อย่างน้อยๆ ท่านก็รู้เองว่า “แก่นแท้ของพระพุทธศาสนา” นั้นอยู่ตรงนี้เอง.

พระธรรมโกศล (จตุรวิมล)

หลวงพ่อบัณฑิตคุณ

สมเด็จพระสังฆราช
ม.ก.ก.ร.
วัดบวรนิเวศ

คำปรารภในการจัดพิมพ์ หนังสือเรื่อง แก่นพุทธศาสน์ ฉบับสมบูรณ์

คณะ ผชป. เล็งเห็นความสำคัญจากประโยชน์ในหนังสือ “แก่นพุทธศาสน์” ฉบับสมบูรณ์ เล่มนี้ ว่าเป็นใจความที่เป็นแก่นแท้ในทางพุทธศาสนา อันเปรียบเสมือนรากแก้วที่ยังลึกลงไปในพื้นที่พิภพ ให้ความอุดมสมบูรณ์ และความแข็งแรง ต่อไม้ยืนต้นอย่างนิรันดร์กาล ความเป็นแก่นแท้ที่ดี รากเหง้าที่ดี ในทางพุทธศาสนา ซึ่งพุทธบริษัททุกคนควรจะได้สัมผัส อย่างน้อยการได้อ่านและศึกษาสักเที่ยวหนึ่ง น่าจะเอื้ออำนวยให้ท่านผู้อ่านสามารถจับใจความความสำคัญตามที่ท่านอาจารย์พุทธทาสภิกขุ ได้แสดงธรรมกถาไว้อย่างครบถ้วนบริบูรณ์ที่สุด

ไม่เป็นที่น่าสงสัยเลยแต่ประการใด ในการที่องค์การยูเนสโก (UNESCO) แห่งสหประชาชาติ ได้ตัดสินมอบรางวัลชนะเลิศหนังสือดีประจำปี พ.ศ. ๒๕๐๘ แก่ “แก่นพุทธศาสน์” เล่มนี้

คณะ ผชป. ขออนุโมทนาและกราบขอบพระคุณแด่ทุกท่าน ที่มีส่วนร่วมมือกัน ในการช่วยกันเข้าถึงพระธรรมอย่างถูกวิธี และช่วยกันจรโลงพระพุทธศาสนาโดยถ้วนทั่วในวาระนี้ด้วย

วิโรจน์ ศิริธัญญ์

(ประธานมูลนิธิเผยแผ่ชีวิตประเสริฐ)

สารบัญ

แก่นพุทธศาสน์ ฉบับสมบูรณ์

๑. ใจความทั้งหมดของพระพุทธศาสนา หน้าที่ ๑
หัวใจของพุทธศาสนา คือ “สิ่งทั้งปวงไม่ควรยึดมั่นถือมั่น”
บรรยายเมื่อวันที่ ๑๗ ธันวาคม พุทธศักราช ๒๕๐๔
๒. ความว่าง หน้าที่ ๔๕
ธรรมที่เป็นประโยชน์แก่ภรรวาสคือเรื่องสุญญตา
บรรยายเมื่อวันที่ ๗ มกราคม พุทธศักราช ๒๕๐๕
๓. วิธีปฏิบัติเพื่อเป็นอยู่ด้วยความว่าง หน้าที่ ๑๐๗
การปฏิบัติเพื่อความว่างมี ๓ โอกาส : ปรกติ กระทบ จะดับจิต
บรรยายเมื่อ วันที่ ๒๑ มกราคม พุทธศักราช ๒๕๐๕
๔. ยอดปรารถนาของมนุษย์ หน้าที่ ๑๔๓
จิตวุ่นทำงานเป็นทุกข์ จิตว่างทำงานสนุกไปหมด
บรรยายเมื่อ ปีพุทธศักราช ๒๕๐๔

โปรดดูสารบัญละเอียดในหน้าต่อไป เพื่อทราบเค้าโครงเรื่องโดยละเอียด

สารบัญอย่างละเอียด แก่นพุทธศาสน์ ฉบับสมบูรณ์

๑. ใจความทั้งหมดของพระพุทธศาสนา

จะพูดถึงใจความทั้งหมดของพุทธศาสนา	๓
หลักการรู้ “มีทุกข์หรือไม่ จะดับได้อย่างไร”	๕
เรื่อง ตัวกู - ของกู เป็นปัญหาข้อเดียวที่ต้องสะสาง	๖
หลักปฏิบัติเพื่อความดับทุกข์สิ้นเชิงเทียบเท่า “ไปไม้กำมือเดียว”	๗
ตัวกู - ของกู นี้เป็นศูนย์กลางของสิ่งที่มีชีวิต	๑๖
หัวใจของพุทธศาสนา คือ “สิ่งทั้งปวงไม่ควรยึดมั่นถือมั่น”	๑๘
เมื่อจิตว่าง ก็มีสติปัญญาแท้ เป็นยาแก้โรคทางวิญญาณ	๒๕
การจัดโรคตัวกู - ของกู ข้อ ๑. พิจารณาให้เห็นเป็นเพียงมายา	๓๐
ถ้ามีผัสสะ เวทนา ปรุงเป็นตัณหาแล้ว เป็นทุกข์แน่นอน	๓๑
ทำวิปัสสนาแบบไหนก็ได้ ไม่ให้เกิดตัวกู - ของกู จะฆ่ากิเลสได้	๓๕
พระพุทธเจ้าตรัส “เป็นอยู่โดยชอบ โลกจะไม่ว่างพระอรหันต์”	๓๗
“ความเกิด” ที่พระพุทธเจ้ามุ่งหมาย คือ เกิดตัวกู - ของกู	๓๘
เกิดเป็นตัวกู - ของกู เป็นวิภูฏสงสารเรื่อย ก็ทุกข์เรื่อย	๓๘
ข้อที่ ๒ เห็นอารมณ์ ๖ โดยหลักอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา	๔๑
ข้อที่ ๓ ดุสุขเวทนาให้เห็นว่า เป็นมายาชนิดหนึ่ง	๔๒
สังเกตดูจะเห็นว่า เรา “ว่าง” คือเป็นนิพพานน้อยๆ มากกว่าวุ่น	๔๕
การพ้นโรคมืดได้ทั้งตามธรรมดา ทางจิต และวิญญาณ จะได้แก่ถูก	๔๗

๒. ความว่าง

เรื่องความว่าง ยังคลุมเครืออยู่บ้าง จึงพูดกันในเรื่องนี้	๕๑
ความว่างนี้พระพุทธเจ้าทรงระบุไปยัง ว่างจากกิเลส	๕๕
ทรงสอนให้ดูโลก โดยความเป็นของว่างจากมีตัวเรา - ของเรา	๕๖
ความว่างอย่างยิ่งเป็นอันเดียวกันกับนิพพาน	๕๗
หัวใจของพุทธศาสนาคือ สัพเพ ธมฺมา นาลํ อภินิเวสยา	๕๘
ธรรมะมี ๒ : เปลี่ยนแปลง กับ ไม่เปลี่ยนแปลง	๖๘
“สิ่งทั้งปวง” เท่ากับธรรมะ ซึ่งเท่ากับความว่าง เป็นธรรมชาติ	๗๐
หลักปฏิบัติในพุทธศาสนาจึงมี ให้ละอึดความทุกข์าทานเสีย	๗๗
ว่าง คือว่างจากความรู้สึกว่าตัวเรา; วุ่นตรงกันข้ามกับว่าง	๗๘
ธรรมที่เป็นประโยชน์แก่ภรรวาสคือเรื่องสุญญตา	๘๐
สุญญตาก็คือ นิพพาน ถ้าไม่รู้อความหมายก็แปลว่าอยู่กลางกองไฟ	๘๒
“สุญญตาวิหาร” หมายถึงว่างอย่างยิ่ง อาจเรียกว่า ปริมาณุตตรสุญญตา	๘๑
เมื่อรู้เรื่องนี้โรธชาติ เราจะได้สัมผัสอันใหม่คือ สุญญตาผัสสะ	๘๕
ว่างจากความยึดมั่นถือมั่นว่า ตัวกู - ของกูแล้ว กรรมก็จะหมดไปเอง	๘๘
ทุกสิ่งไม่มีอะไรนอกจากธรรมชาติ ซึ่งว่างจากตัวตน - ของตนอยู่แล้ว	๑๐๑
ทุกคนมีจิตว่างอยู่เองแล้ว แต่หามองเห็นไม่ และไม่ยอมรับว่าว่าง	๑๐๓
ความว่างเป็นตัวพุทธะ ธรรมะ สังฆะ อยู่แล้ว	๑๐๕

๓. วิธีปฏิบัติเพื่อเป็นอยู่ด้วยความว่าง

ว่างมี ๒ ลักษณะ ๑. หมายถึงลักษณะของสิ่งทั้งปวงคือ ว่าง	๑๑๓
๒. ลักษณะของจิตที่ไม่ยึดมั่นถือมั่นสิ่งทั้งปวงนั้นคือ ว่าง	๑๑๔
ว่างสองอย่างนั้นเนื่องกัน เพราะแท้จริงมันว่าง เราจึงเห็นว่าง	๑๑๕
“ว่าง” นี้เท่ากับความดับไม่เหลือแห่งตัวกู - ของกู	๑๑๖
“ดับไม่เหลือแห่งตัวกู” คือไม่อาจเกิดความรู้สึกว่า ตัวกู	๑๑๗
การปฏิบัติเพื่อความว่างมี ๓ โอกาส : ปรกติ กระทบ จะดับจิต	๑๒๐
๑. ขณะปรกติ ให้ดูว่าสิ่งต่างๆอะไรบ้าง นำเอา นำเป็น	๑๒๑
การปฏิบัติธรรมสามารถทำพร้อมกันไปกับการทำ کارงาน	๑๒๔
ถ้ายึดมั่นถือมั่นแล้ว เป็นไม่มีความสุขเลย	๑๒๔
ธรรมชาติหลอกให้คนสู้ทนทุกข์ก็มี	๑๒๘
อย่าไปยึดมั่นทั้งนิพพาน และวิภูฏสงสาร	๑๓๑
๒. โอกาสที่มีอารมณ์กระทบ ให้หยุดที่ผัสสะ หรือเวทนา อย่าปรุ่งต่อ	๑๓๒
ถ้าหยุดที่ผัสสะไม่ได้ ต้องหยุดที่เวทนา อย่าอยากต่อไป	๑๓๓
๓. โอกาสในขณะที่จะดับจิต อาศัย “หลักดับไม่เหลือ” เป็นประจำ	๑๓๔
สมัครดับไม่เหลือให้อยู่คู่กันกับจิตจนวาระสุดท้าย	๑๓๖
คนครั้งพุทธกาล เขามีวิธีเตรียมตัวตาย เรียกว่า ปลงสังขาร	๑๔๐
ตายอย่างมีชัยชนะเหนือความตาย, เข้าถึงความว่างได้ในนาทีสุดท้าย	๑๔๑

๔. ยอดปรารถนาของมนุษย์

ถ้าเราอยู่โดยไม่มีกรรมะ จะเท่ากับสัตว์	๑๔๗
มนุษย์ควรได้สุขทั้งในโลกหรือเหนือโลก	๑๔๘
กรรมะช่วยให้คนอยู่ในโลกได้โดยไม่ต้องเป็นทุกข์เลย	๑๔๙
ร่างกายอยู่ได้โลก ส่วนจิตต้องอบรมให้รู้สึกเหนือโลก	๑๕๒
ทางโลกไม่สามารถให้ความสงบจิต จิตจึงต้องมีเรื่องเหนือโลก	๑๕๒
ยอดปรารถนาของมนุษย์ต้องเป็นเรื่องไม่มีทุกข์เหมือนจากน้ำสู่บก	๑๖๓
เราต้องศึกษาทั้งทางน้ำทางบก คือทั้งทางกายและวิญญาณ	๑๖๕
มีชีวิตอยู่อย่างทำลายความเห็นแก่ตัว จะเป็นการปฏิบัติกรรม	๑๖๖
พระพุทธเจ้าทรงสอนมาก ให้ห่างจากความมีตัวเรา	๑๖๗
ความว่างจะช่วยหล่อเลี้ยงชีวิตเราไว้ได้, ทำอะไรได้ดีที่สุด	๑๗๐
จิตวุ่นทำการทำงานเป็นทุกข์, จิตว่างทำการทำงานสนุกไปหมด	๑๗๓
ความมีจิตว่าง คือ ความขึ้นบก ไปสู่ยอดปรารถนา	๑๗๔
สังกรรมวุ่นวายเพราะเหตุ ความหัวคือ ดังในเรื่องนิยาย ไข่หรือไม่	๑๘๐
ความเห็นแก่ตัวจัดเกิดเพราะน้ำมันผี จึงต้องสนใจกรรมะ	๑๘๑
กรรมะหมวดฌราวาสกรรม ข้อ ๑ - ๒ สัจจะ ทมะ จะช่วยได้	๑๘๒
ข้อ ๓ - ๔ ขันติ จาคะ คือรอได้ คอยได้ และสละสิ่งไม่ดีออกไป	๑๘๓
การขึ้นบกสิ้นเชิง จะได้รับสิ่งดีที่สุดที่ควรได้ ซึ่งเป็นยอดปรารถนา	๑๘๕

แก่นพุทธศาสน์

(ฉบับสมบูรณ์)

คำบรรยายชุดแก่นพุทธศาสน์ ปีพุทธศักราช ๒๕๐๔ ครั้งที่ ๑

เรื่อง

ใจความทั้งหมดของพระพุทธศาสนา
หัวใจของพุทธศาสนา คือ “สิ่งทั้งปวงไม่ควรยึดมั่นถือมั่น”

ณ ราชแพทยาลัย สิริราชพยาบาล มหาวิทยาลัยมหิดล

๑๗ ธันวาคม ๒๕๐๔

ใจความทั้งหมดของพระพุทธศาสนา

ท่านสาธุชน ผู้สนใจในธรรมทั้งหลาย

โอกาสของการบรรยายครั้งเดียวเป็นพิเศษเช่นนี้ อาตมามีความเห็นว่า ควรจะ ได้กล่าวถึงเรื่องซึ่งเป็นใจความสำคัญ เป็นหัวข้อสรุปความของหลักธรรม จะเหมาะ กว่าอย่างอื่น; ฉะนั้น จึงได้ตั้งใจที่จะกล่าวถึง ใจความทั้งหมดของพระพุทธศาสนา โดยหวังอยู่ว่า ถ้าจับใจความ หรือแนว ที่เป็นใจความสำคัญทั้งหมดของพุทธศาสนา ได้แล้ว จะเป็นการง่าย และสะดวกอย่างยิ่ง ในการที่จะศึกษาก้าวออกไปอย่าง กว้างขวาง.

ถ้าจับใจความหรือแนวไม่ได้จะสับสน และจะรู้สึกว่ามันมากมาย แล้วจะ เพิ่มขึ้นๆ จนมากมายเหลือที่จะจำ จะเข้าใจ หรือจะปฏิบัติ. อันนี้เป็นมูลเหตุของ ความล้มเหลว เพราะทำให้เกิดความท้อถอย และมีความสนใจที่พრაหรือกลางเลือน ออกไปทุกที ในที่สุด ก็คล้ายๆกับว่า เหมือนกับแบกเอาความรู้ตั้งมากมายเข้าไว้ แล้ว ไม่สามารถที่จะศึกษา หรือเข้าใจ หรือประพฤติปฏิบัติ ให้เป็นจีนเป็นอันได้.

เพื่อไม่สับสนขอให้สนใจที่จะทบทวน หรือฟัง ในลักษณะที่จะจับใจความสำคัญทั้งหมดของพระพุทธศาสนา เพื่อจะได้ความรู้ ชนิดที่เป็นหลักมูลฐาน สำหรับเข้าใจธรรมะอย่างถูกต้อง. อาตมาขอเน้นตรงที่ว่า “เป็นหลักมูลฐาน” เพราะความรู้ ชนิดที่ไม่ใช่หลักมูลฐานก็มี, และเข้าใจอย่างไม่ถูกต้องก็มี, คือมันเขวออกไปทีละน้อยๆ จนเป็นพุทธศาสนาใหม่ : ถึงกับเป็นพุทธศาสนาเนืองอก กิ่งออกออกไปเรื่อยๆ.

.....

ที่ว่า หลักพุทธศาสนามูลฐาน นั้นหมายความว่า : เป็นหลักที่มีความมุ่งเฉพาะไปยังความดับทุกข์ นี้อย่างหนึ่ง; แล้วเป็นสิ่งที่มีความเหตุผลอยู่ในตัวเอง ที่ทุกคนอาจเห็นได้ โดยไม่ต้องเชื่อตามบุคคลอื่น นี้อย่างหนึ่ง.

นี่คือส่วนประกอบที่สำคัญของสิ่งที่เป็นหลักมูลฐาน.

ถ้าเป็นสิ่งที่ไม่เป็นไปเพื่อดับทุกข์ พระพุทธเจ้าท่านทรงปฏิเสธไม่ยอมเกี่ยวข้องกับ ไม่ยอมพยากรณ์. อย่างปัญหาที่ว่าตายแล้วเกิดหรือไม่, อะไรไปเกิด, เกิดอย่างไร, ได้รับความอย่างไร; อย่างนี้มันไม่ใช่เป็นปัญหาที่มุ่งตรงไปยังเรื่องความดับทุกข์; และยิ่งกว่านั้นมันยังไม่เป็นพุทธศาสนา ไม่เกี่ยวกับพุทธศาสนา ไม่อยู่ในขอบวงของพุทธศาสนา เพราะไม่ได้มุ่งหมายที่จะดับทุกข์ นี้อย่างหนึ่งแล้ว; แล้วยังมีอยู่ว่า ผู้ถามนั้นก็แค่จะเชื่อตามผู้พูดตายไป เพราะว่าคุณผู้ตอบก็ไม่อาจจะเอาอะไรมาแสดงให้เห็นได้ ใต้แต่พูดไปตามความรู้และความรู้สึก. ผู้ฟังก็ไม่อาจจะเห็นสิ่งนั้นได้ ก็ต้องเชื่อตามผู้พูดตายไป. มันก็เลยเตลิดออกไปนอกเรื่องทีละนิดๆ จนเป็นเรื่องอื่น

ไป ไม่เกี่ยวกับความดับทุกข์; และอยู่ในลักษณะที่ผู้ฟังต้องเชื่อตามผู้พูด อย่างหลับหูหลับตาเรื่อยไป, แล้วเดินออกไปนอกวงของการดับทุกข์ยิ่งขึ้นทุกที.

ที่นี่ ถ้าหากว่าไม่ตั้งปัญหาอย่างนั้น จะตั้งปัญหาเรื่องว่า มีความทุกข์หรือไม่ และ จะดับทุกข์ได้อย่างไร? นี่พระพุทธเจ้าท่านยอมตอบ, ตอบทุกคำ ผู้ฟังจะเห็นจริงได้ทุกคำ โดยไม่ต้องเชื่อตายไป, ไม่ต้องเชื่อตามผู้พูดตายไป ก็เลยยิ่งเห็นจริงขึ้นทุกทีๆ จนเข้าใจในเรื่องนั้นได้.

ถ้าเข้าใจถึงขนาดดับทุกข์ได้นั้น นั่นหมายถึงความเข้าใจที่เป็นไปถึงที่สุด จนถึงกับรู้ว่า แม้เดี๋ยวนี้มันก็ไม่มีคนที่กำลังมีชีวิตอยู่ ก็มีความรู้ถึงขนาดที่มองเห็นโดยประจักษ์ว่า : ไม่ได้มีตัวตนหรือของตน มันเป็นแต่ความรู้สึกว่าตัวกู - ของกู ที่รู้สึกขึ้นมาตามความโง่ความเขลา ที่ไปหลงตามสิ่งที่มาแวดล้อมปรุงแต่ง ทางตา ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทางกาย อะไรเหล่านี้. พอมองเห็นชัดขนาดที่จะดับทุกข์ได้อย่างนี้ แล้ว สิ่งที่เรียกว่า “ตัวเรา” นั้นก็หายไป, ความรู้สึกที่ตัวกู-ของกูเหล่านี้ไม่มีเหลืออยู่; เพราะฉะนั้น จึงไม่มีใครเกิดอยู่ที่นี่ มันจึงไม่มีใครตายแล้วไปเกิดใหม่. ปัญหาที่ถามว่า “ตายแล้วเกิดหรือไม่” เป็นปัญหาที่เขลาที่สุด และไม่เกี่ยวข้องกับพุทธศาสนาเลย เพราะเหตุดังกล่าวมานี้.

พุทธศาสนามุ่งหมายที่จะบอกให้รู้ว่า ไม่มีคน ที่เป็นตัวเราหรือของเรานั้น ไม่มี; มีแต่ความเข้าใจผิดของจิตที่ไม่รู้ สิ่งที่มีอยู่ก็เพียงแต่ร่างกายกับจิตใจ ซึ่งก็ล้วนแต่เป็นธรรมชาติ หรือเป็นธาตุตามธรรมชาติ; มันมีอาการเป็นกลไก *mechanism* ปรุงแต่งเปลี่ยนแปลงอะไรได้อยู่ในตัวมันเอง. ถ้าคิดวิธีก็เกิดความโง่ ความหลงขึ้นมา

จนารู้สึกว่า มีตัวเรามีของเรา; ถ้าถูกวิธีมันก็ไม่เกิดความรู้สึกอย่างนั้น แต่จะเป็นสติปัญญาอยู่ตามเดิม. รู้แจ้งเห็นจริงอยู่ตามเดิมว่า ว่างจากตัวเราหรือของเรา.

เมื่อไม่มีคนอย่างนี้ ก็เป็นอันว่า ในวงของพุทธศาสนานั้น ไม่มีปัญหาที่ว่า ตายแล้วเกิดหรือไม่, อะไรทำนองนั้น; แต่มีปัญหาว่า เป็นทุกข์หรือไม่ จะดับอย่างไร, และก็รู้จักมูลเหตุให้เกิดทุกข์ แล้วก็ดับทุกข์เสียได้; และมูลเหตุให้เกิดทุกข์ก็คือ ความหลง ความเข้าใจผิดว่ามีตัวเรา มีของเรา นั้นเอง.

.....

เรื่องตัวเรา เรื่องของเรา เรื่องตัวกู เรื่องของกูนี้ คือปัญหาเพียงอันเดียว ข้อเดียว, และเป็นใจความสำคัญของพุทธศาสนาเพียงข้อเดียว เรื่องเดียว ที่จะต้องสะสางให้หมดไป แล้วจะเป็นอันว่า รู้ เข้าใจ และปฏิบัติพุทธศาสนาทั้งหมดโดยไม่มีเหลือ; เพราะฉะนั้น ขอให้ตั้งใจฟังให้ดี.

ที่ว่าหลักมูลฐานนั้น มีส่วนที่เป็นหลักอยู่ไม่มากมาย จนถึงกับพระพุทธเจ้าท่านเรียกของท่านว่า มัน “กำมือเดียว” มันมีเรื่องเพียงกำมือเดียว, ไม่มากมาย เต็มไปทั้งบ้านทั้งเมือง หรือทั้งป่า ซึ่งในสูตรที่มีอยู่ในสังยุตตนิกาย เล่าเรื่องนี้ไว้ชัดเจนว่า :

เมื่อกำลังเดินกันอยู่ในป่า; พระพุทธเจ้าท่านกำใบไม้ที่เรียกราดอยู่ขึ้นมากำมือหนึ่ง แล้วถามภิกษุทั้งหลายในที่นั้นว่า “ใบไม้ที่กำขึ้นมาี้กับใบไม้หมดทั้งป่า มันมากน้อยกว่ากันก็มากน้อย?” ทุกคนก็เห็นได้ว่ามันมากกว่ากันมา จนเปรียบกันไม่ไหว;

ถึงแม้พวกเราที่นี้ เดียวนี้ ก็ลองทำมโนภาพถึงของจริงในเรื่องนี้ดู ให้เห็นชัดว่า มันมากกว่ากันเสียทีก่อน. พระพุทธเจ้าจึงบอกว่ันมันอย่างนี้ คือว่า เรื่องที่ตรัสรู้และรู้ันมันมากเท่าใบไม้ทั้งป่า, แต่เรื่องจำเป็นที่ควรรู้, ควรนำมาสอน, และมาปฏิบัติ นั้น เท่ากับใบไม้กำมือเดียว.

ข้อความเรื่องนี้ มีคนเอาไปเขียนเป็นนวนิยายอย่างเรื่องกามนิต, คนที่เคยอ่านเรื่องกามนิตก็คงจะสังเกตเห็น เป็นเรื่องที่มีอยู่จริงในพระบาลี; ซึ่งเป็นเหตุให้ถือได้ว่า หลักมูลฐานที่จะประพฤติปฏิบัติเพื่อดับทุกข์โดยสิ้นเชิงนั้น เทียบส่วนแล้วมันกำมือเดียว ในเมื่อไปเปรียบเทียบกับของทั้งบ้าน ทั้งเมือง ทั้งป่า ทั้งดง.

คำว่า “กำมือเดียว” นี้ เราก็ต้องรู้สึกได้ว่า มันเป็นของไม่มากมาย หรือ ไม่เหลือวิสัย ไม่เกินวิสัยของคนเราจะเข้าถึงได้ และเราอาจเข้าใจอย่างถูกต้องได้. นี่คือใจความสำคัญในวาระแรก ที่เราต้องทำความเข้าใจกัน, ในเมื่อทุกคนจะต้องเข้าใจหลักมูลฐาน สำหรับเข้าใจพุทธศาสนาอย่างถูกต้อง

.....

ที่นี้ก็มาถึงคำว่า พุทธศาสนา ขอให้เข้าใจคำนี้ให้ตรง หรืออย่างถูกต้องอีก เช่นเดียวกันด้วย.

สิ่งที่เรียกว่า พุทธศาสนา นั้น เมื่อตกมาถึงสมัยนี้แล้วมันพรวนมาก ก็มันกว้างขวางไม่ค่อยจะมีขอบเขต. ถ้าเป็นอย่างสมัยพุทธกาลก็ใช้คำอื่น คือคำว่า ธรรมะ

หมายถึง ธรรมเฉพาะที่ดับทุกข์; เขาไม่ได้เรียกกันว่าพุทธศาสนาอย่างที่เรารเรียกกัน
เดี๋ยวนี้ เขาเรียกกันว่า “ธรรมะ”.

ถ้าเป็นธรรมะของพระพุทธเจ้า เขาเรียกกันว่า ธรรมะของพระสมณโคดม; ถ้า
ธรรมะของลัทธิอื่น เช่นนิกันถนาฏบุตร ก็เรียกว่า ธรรมะของนิกันถนาฏบุตร.

ใครชอบใจธรรมะของใคร ย่อมพยายามศึกษาจนเข้าใจ แล้วก็ปฏิบัติตามแนว
นั้น; ดังนั้นจึงมีชื่อเรียกกันว่า ธรรม ล้วนๆ, แล้วก็ป็นธรรมะล้วนจริงๆ ไม่มีเปลือก
กะพี้ หรือส่วนที่มาเกี่ยวข้องที่หลังมากมายเหมือนเดี๋ยวนี้. เดี่ยวนี้เรามาเรียกสิ่งนั้นว่า
พุทธศาสนา แล้วเราผลอไป หรือจะด้วยเหตุใดก็ตาม คำว่าพุทธศาสนา ของเรานี้
มันพร่ากว้างออกไป จนถึงกับรวมเอาสิ่งซึ่งเกี่ยวข้องกับพุทธศาสนาเข้ามาด้วย.

ท่านต้องสังเกตดูให้ดีว่า มีพุทธศาสนาอยู่ส่วนหนึ่ง, แล้วมันมีสิ่งที่เกี่ยวข้อง
หรือเรื่องราวที่เกี่ยวข้องกันอยู่กับพุทธศาสนาอีกส่วนหนึ่ง; ส่วนนี้มีมากมายเหลือเกิน
แล้วเราเอามารวมเป็นอันเดียวกันเรียกว่าพุทธศาสนา อย่างที่เข้าใจกันเดี๋ยวนี้.

ถ้าฟังตัวพุทธศาสนาแท้ๆก็มากอยู่แล้ว มากเท่ากับไปไม้ทั้งป่า ส่วนที่ต้อง
ศึกษาปฏิบัติมีเพียงกำมือเดียว นี้ก็เรียกว่ามากอยู่แล้ว. ทีนี้ไปเอาเรื่องที่เกี่ยวข้องกับ
พุทธศาสนาเข้ามาอีก เช่นเรื่องประวัติศาสตร์ของพุทธศาสนา, เรื่องจิตวิทยาที่ขยาย
ออกไป เช่นในแง่ของอภิธรรม; บางส่วนก็กลายเป็นเรื่องจิตวิทยา, บางส่วนก็เป็นรูป
ของปรัชญา, ขยายออกไปๆ เพื่อวัตถุประสงค์ในทางฝ่ายนั้น ก็ยังมีอีกมากมายหลาย
แขนง; เรื่องที่เกี่ยวกับพุทธศาสนา มันจึงมากมาย และถูกกวาดเอามารวมเข้าไว้ในคำว่า

พุทธศาสนา มันเลยทำให้มาก.

ถ้าคนไม่รู้ ก็ไม่รู้จักจับเอาใจความสำคัญ มันก็เลยเหมือนกับว่าเห็นของมาก แล้วก็รู้ว่าจะเลือกเอาอันไหนดี; เหมือนกับเราเข้าไปในร้านขายของที่มีสารพัดอย่าง จนงงไปหมด : ทำนองนี้ ก็เลยปล่อยไปตามความรู้สึกสามัญสำนึก นั้นบ้าง นี่บ้าง ตามเรื่องตามราว. ส่วนมากก็ไปถูกเอาเรื่องที่ตรงกับกิเลส มากกว่าที่จะเป็นเรื่องของสติปัญญา, เลยกลายเป็นเรื่องทำพิธีรีตองต่างๆ ทำบุญพอสักแต่ทำให้แล้วๆไป, หรือเพื่อประกันความหวาดกลัวอะไรบางอย่าง; มันเลยไม่ถูกพุทธศาสนาตัวจริง.

เพื่อให้รู้ถูกต้อง ขอให้เรารู้จักแยกสิ่งที่เป็นตัวพุทธศาสนา ออกไปเสียจากสิ่งซึ่งเป็นเพียงเรื่องที่เกี่ยวข้องกันกับพุทธศาสนา แต่เข้ามารวมในชื่อของพุทธศาสนาด้วยเหมือนกัน.

แม้ในส่วนที่เป็นพุทธศาสนานั้น ก็ยังต้องรู้จักแยกออกไปว่า อะไรเป็นหลักมูลฐาน หรือเป็นใจความสำคัญ. ฉะนั้น อาตมาจึงตั้งใจว่าจะกล่าวถึงเรื่องที่เป็นหลักมูลฐานอันสำคัญที่เป็นใจความสำคัญ แต่ถึงอย่างนั้นก็ยังรู้สึกงงว่าจะพูดในรูปไหนดี.

.....

ทีนี้ในการที่เข้ามาในโรงพยาบาลนี้ มันเป็นความรู้สึกที่คลใจหรือเกิดขึ้นเอง คือทำให้นึกขึ้นมาได้เอง ถึงลักษณะที่อรรถกถาทั้งหลาย ได้เรียกพระพุทธเจ้าโดยชื่อชื่อหนึ่งว่า เป็นแพทย์ทางฝ่ายวิญญาณ.

บัดนี้ท่านได้ยินคำว่า “แพทย์ในทางฝ่ายวิญญาณ” แล้ว; อาตมาก็จะกล่าวไปตามตัวหนังสือ ท่านอาจไม่เข้าใจในทันทีที่ได้ จึงต้องการคำอธิบายบ้าง.

ตามความหมายของพระพุทธเจ้าที่ได้ตรัสธรรมไว้บางหมู่ และตามอรรถกถาที่ต้องการจะอธิบายธรรมะหมู่นั้น เกิดมีหลักที่ถือกันว่า มีโรคภัยไข้เจ็บอยู่ ๒ ประเภท คือ โรคทางกาย กับ โรคทางจิต. บาลีใช้คำว่า “โรคทางจิต” ในครั้งกระนั้น; แต่เดี๋ยวนี้คำว่าโรคทางจิตนี้ มันมีความหมายไม่ตรงกับโรคทางจิตในสมัยอรรถกถาหรือสมัยพุทธกาล. โรคทางจิตในสมัยพุทธกาล หมายถึงโรคทางความคิดเห็น หรือทางกิเลส ตัณหา แต่ก็เรียกว่าโรคทางจิตใจ.

เดี๋ยวนี้เราเอาคำว่า “โรคทางจิต” ไปใช้กับโรคทางจิตตามธรรมดา ที่เนื่องกันอยู่กับร่างกาย ซึ่งไปปนกันอยู่กับโรคทางกาย จึงเป็นเหตุให้ไม่เข้าใจโรคทางฝ่ายวิญญาณ; เพราะฉะนั้นจึงขอบัญญัติคำกันขึ้นมาใหม่เป็น ๓ คำว่า : โรคทางกาย หรือ *physical disease* โรคทางจิต หรือ *mental disease*, สองอย่างนี้เอาไว้ในฝ่ายโรคทางกายหมดแล้ว ก็มีคำว่า *spiritual disease*, นี้แหละคือ โรคในทางวิญญาณ ซึ่งตรงกับทางจิตในสมัยพุทธกาล.

คำว่า *spiritual* และ *mental* นี้ต่างกันไกลลิบ. *mental* หมายถึง จิตที่เกี่ยวเนื่องกันอยู่กับกาย สัมพันธ์กันกับกาย ถ้าหากเราเป็นโรคทาง *mental* นี้ก็ไปโรงพยาบาลประสาท หรือโรงพยาบาลบ้านสมเด็จฯ มันก็เป็นเรื่องโรคทาง *mental* มิได้เป็นโรคทาง *spiritual* นั้น.

คำว่า “วิญญาณ” ในที่นี้ ไม่ได้หมายความว่าวิญญาณภุตผีปีศาจ ถูกผีสิงอะไรทำนองนั้น ไม่ใช่; แต่หมายถึงวิญญาณหรือจิต หรือมโนส่วนลึก ที่มันเป็นโรคได้ด้วยอำนาจของกิเลส โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ก็คืออวิชชาหรือมิจฉาทิฏฐิ, ถ้าเป็นจิตที่ประกอบอยู่ด้วยอวิชชาหรือมิจฉาทิฏฐิ แล้วก็ เป็นโรคทางวิญญาณ คือเห็นผิด. เห็นผิดเป็นเหตุให้พูดผิด คิดผิด ทำผิด แล้วก็ เป็นโรคตรงที่ทำให้ผิด คิดผิด พูดผิด.

ท่านจะเห็นได้ทันทีว่า *spiritual disease* โรคทางวิญญาณนี้เป็นกันทุกคน ไม่ยกเว้นใคร; ส่วน *physical disease, mental disease* นั้น เป็นกันบางคน และเป็นบางเวลา และเรื่องมันก็ไม่มากมายเสียหายใหญ่โตอะไรนัก คือมันไม่ทำให้ใครเป็นทุกข์อยู่ทุกลมหายใจเข้าออกได้เหมือนกับโรคทางวิญญาณ.

โรคทาง *physics* หรือทาง *mental* นี้ ไม่เกี่ยวข้องกับพุทธศาสนา ซึ่งเป็นยาแก้โรคทางวิญญาณ; หรือไม่เกี่ยวข้องกับพระพุทธเจ้าที่เป็นแพทย์ในทางวิญญาณโดยตรง มันจึงเหลือแต่โรคที่ธรรมดาเรียกว่า “โรคทางจิต”; หรือในบัดนี้ เราต้องบัญญัติลงไปว่า *spiritual disease* และเรียกว่า “โรคทางวิญญาณ” ดีกว่า.

เรื่องนี้ทำให้อาตมานึกถึงข้อที่ธรรมดาเรียกรูปพระพุทธเจ้าว่า “เป็นแพทย์ทางวิญญาณ” ก็รู้สึกต่อไปว่าถือเอาแนวนี้พูดกันรู้เรื่องง่ายกว่า. โดยเหตุที่คนทุกคนเป็นโรคทางวิญญาณ จึงทุกคนต้องรักษาเยียวยาในทางวิญญาณ นั่นแหละคือธรรมะ, นั่นแหละคือพุทธศาสนากำมือเดียว, ที่จะต้องเข้าใจถึง คือเอามาใช้ มากิน มาเยียวยารักษาโรคให้จนได้

ที่ต้องสนใจต่อไปอีก ก็คือว่า มนุษย์เราสมัยนี้ ไม่สนใจในเรื่องโรคทางวิญญาน เพราะฉะนั้นจึงเป็นโรคทางวิญญานกันหนักขึ้นทั้งทางส่วนตัว และส่วนรวม; เพราะเมื่อทุกคนเป็นโรคทางวิญญานแล้ว โลกนี้ทั้งโลกก็เป็นโรคทางวิญญานไปหมด เป็นโลกที่มีโรคทางจิตทางวิญญาน เพราะฉะนั้น สิ่งที่เรียกว่าวิกฤติกาลถาวรก็เข้ามาแทนที่ของสันติภาพถาวร, จะปลุกปล้ำกันอย่างไรๆ มันก็ไม่ใช่สันติภาพ แม้ชั่วขณะขึ้นมาได้ อย่าพูดถึงสันติภาพถาวรให้ป่วยการ. เพราะว่า ทั้งสองฝ่ายเป็นโรคทางวิญญาน คือทั้งฝ่ายที่เรียกตัวเองว่าเป็นฝ่ายถูก และเรียกฝ่ายอื่นว่าเป็นฝ่ายผิดนั้น; ทั้งสองฝ่ายนั้นเป็นโรคทางวิญญาน จึงมีแต่เรื่องที่จะสร้างความทุกข์ขึ้นทั้งแก่ตัวเอง และแก่ผู้อื่น เป็นเหมือนเครื่องจักรผลิตความทุกข์ขึ้นมาในโลก แล้วโรคทางวิญญานนี้จะสงบได้อย่างไร.

การแก้ไขมีอยู่ว่า ต้องทำให้ทุกคนในโลกนี้หยุดเป็นโรคทางวิญญาน แล้วจะมีอะไรมาแก้? การแก้มันก็ต้องมีหยุดยาที่มีไว้เฉพาะโรคนี้ คือธรรมะกำมือเดียวในพระพุทธศาสนา ที่จะต้องเข้าไปถึงให้ได้. นั่นแหละคือคำตอบที่ว่า ทำไมพระพุทธศาสนาจึงไม่เป็นที่พึ่งแก่คนในโลกนี้ ให้เต็มตามความมุ่งหมายของพระพุทธศาสนาได้; ทั้งๆที่เราถือกันว่า เดิมนั้นพระพุทธศาสนาเจริญแพร่หลายมากขึ้นกว่าแต่ก่อน หรือมีส่วนที่เข้าใจถูกต้องกัน ยิ่งขึ้นกว่าแต่ก่อน.

จริงอยู่ในข้อที่ว่ามีการศึกษาพุทธศาสนามาก และเข้าใจกันมากขึ้น; แต่ถ้าไม่รู้สึกรู้ว่าตัวเองกำลังเป็นโรคทางวิญญานแล้ว จะเอาพุทธศาสนาไปกินไปใช้ได้อย่างไร. ถ้าเราไม่รู้สึกรู้ว่าป่วย เราก็ไม่มาหาหมอ เราก็ไม่กินยา นี่ใครๆก็เห็นกันอยู่.

ที่นี้คนเราในโลกโดยมาก ส่วนมากก็เป็นอย่างนี้ คือเป็นเรื่องเห่อฮา ไปฟังธรรมะ ไปศึกษาธรรมะในฐานะที่เป็นยา แต่ก็ไม่รู้สักตัวว่าตนเป็นโรค; ไปเอามาไว้เพียงสำหรับเก็บไว้ให้กรงรัง, หรือไว้พูดไว้เถียงกันเล่น จนกลายเป็นทะเลาะวิวาทไปก็มี, นี่แหละธรรมะ ยังไม่เป็นที่ฟังให้แก่โลกได้เต็มที่ ก็เพราะเหตุนี้.

ถ้าเราจะตั้งกลุ่มพุทธบริษัทขึ้นอย่างนี้เดี๋ยวนี้ ก็ควรจะรู้ความมุ่งหมายที่แท้จริง ให้กิจการนี้ดำเนินไปตรงจุด : คือโดยประการที่ธรรมะนี้จะช่วยรักษาเยียวยาโรคทางวิญญูณได้โดยตรงและโดยเร็ว. อย่าให้พร่าจนไม่รู้ว่าจะไปทางทิศไหน. ขอให้เป็นที่น่าเป็นขามฤตศักดิ์สิทธิ์เพียงกำมือเดียว แล้วใช้ให้มันถูก ใช้ให้มันตรง มันก็จะแก้โรคได้หมด; แล้วการที่ตั้งกลุ่มหรือสมาคมขึ้นมาอย่างนี้ จะเป็นบุญกุศลอย่างยิ่ง หรือเป็นประโยชน์อย่างยิ่ง; เพราะฉะนั้นขอให้เราทำให้สำเร็จประโยชน์อย่างยิ่ง, อย่าให้เป็นที่น่าหัวเราะเยาะแต่ประการใดแม้แต่นิดเดียว.

.....

ที่นี้ข้อที่ว่าเป็น โรคทางวิญญูณนั้นคืออย่างไร? แล้วจะรักษาด้วยธรรมะกำมือเดียวอย่างไร? เราจะวินิจฉัยกันต่อไป.

คำว่า “โรคทางวิญญูณ” นั้น ก็คือ โรคที่มีเชื้ออยู่ที่ความรู้สึกว่า-ตัวเรา ว่าของเรา หรือว่า-ตัวกู หรือว่า-ของกูนั่นเอง ที่มีอยู่ในใจ ประจำอยู่ในใจ เป็นเชื้อโรคอยู่; แล้วก็เบิกบานออกมาเป็นความรู้สึกว่าตัวกู-ของกู แล้วก็เห็นแก่ตัว แล้วก็ทำไปตามอำนาจความเห็นแก่ตัว; มันจึงเป็นเรื่องความโลภ ความโกรธ ความหลง ทำให้

เดือดร้อนกันทั้งตัวเองและผู้อื่น. นี่คืออาการของโรคทางวิญญาณมันเป็นอยู่ภายใน; ฉะนั้น ให้เรียกกันเพื่อจำง่ายว่า โรคตัวกู - ของกู จะดีกว่า ง่ายกว่า.

พวกเรามีโรค “ตัวกู-ของกู” กันอยู่ทุกคน แล้วก็รับเชื่อนี้เพิ่มเติมเข้ามาทุกคราว ที่เห็นรูป ฟังเสียง ดมกลิ่น ลิ้มรส สัมผัสทางผิวหนัง และคิดไปในใจตามประสา คนที่ไม่รู้, เขาเรียกว่า รูป เสียง กลิ่น รส โภภะ ทัฬหะ ธรรมารมณ์ ๖ อย่าง : คู่กันกับ ตา หู จมูก ลิ้น กาย และใจ ๖ อย่างด้วยเหมือนกัน. ก็คือมีการรับเชื้อหรือสิ่งแวดล้อมที่จะทำให้เป็นโรคนี้ ที่ปรุงแต่งให้เป็นโรคนี้อยู่ทุกคราวที่มีการเห็นรูป ฟังเสียง ดมกลิ่น ลิ้มรส ฯลฯ.

เราจะต้องรู้จักเชื้อ คือ ความยึดมั่นถือมั่น ซึ่งเรียกโดยภาษาบาลีว่า “อุปาทาน”. อุปาทาน แปลว่าความยึดมั่นถือมั่น ความยึดมั่นถือมั่นมี ๒ อย่าง : คือยึดมั่นว่าเรา และยึดมั่นว่าของเรา.

“ยึดมั่นว่าเรา” นั้น คือรู้สึกรู้ว่า เราเป็นเรา เราเป็นอย่างนั้น เราเป็นอย่างนี้ เราเป็นลูกผู้ชายแพ้อะไรไม่ได้ อะไรทำนองนี้; นี้เรียกว่าเรา.

ที่นี้ “ของเรา” ก็ว่านั่นของเรา นั่นของที่เรารักที่เราชอบ แม้ที่เราเกลียด ก็ถือว่าเป็นศัตรูของเรา; นี้เรียกว่าเป็นของเรา.

ถ้าเรียกอย่างบาลีก็เรียกว่า “อัตตา” นี้คือ ตัวเรา, “อัตตนิยา” นี้คือ ของเรา. ถ้าเรียกกว้างออกไปอย่างที่ใช้เรียกในทุกแขนงของปรัชญาในอินเดียแล้ว เขาเรียกว่า

อหังการ นี่คือ ตัวเรา, มมังการ นี่คือ ของเรา. อหังการ แปลว่าทำความรู้สึกที่เรา เพราะคำว่า อหัง แปลว่าเรา, และ มมังการ แปลว่า ทำความรู้สึกว่าของเรา เพราะคำว่า มมะ แปลว่า ของเรา.

ความรู้สึกว่าเป็นอหังการ มมังการ นี่คือตัวอันตรายที่ร้ายกาจที่สุด หรือตัวสิ่งที่เป็นพิษที่ร้ายกาจที่สุด ซึ่งเราเรียกว่า โรคในทางวิญญาณ ในที่นี้; ซึ่งทุกแขนงของปรัชญา หรือธรรมะในอินเดียครั้งพุทธกาลต้องการจะกวาดล้างสิ่งนี้ด้วยกันทั้งนั้น; แม้จะเป็นลัทธิอื่นนอกไปจากพุทธศาสนา ก็ต้องการจะกวาดล้างสิ่งที่เรียกว่าอหังการ และมมังการนี้ทั้งนั้น. มันมาผัดกันตรงที่ว่า ถ้ากวาดล้างสิ่งนี้ออกไปแล้วเขาไปเรียกมันใหม่ว่าตัวตนที่แท้จริง อาตมันบริสุทธิ์ ที่ต้องการ. ส่วนพุทธศาสนาเราไม่ยอมเรียกว่าตัวตนที่บริสุทธิ์ หรืออาตมันที่ต้องการ เพราะไม่ต้องการจะยึดถือตัวตนหรือของตนอะไรขึ้นมาอีก เลยจัดเป็นความว่างที่สุดที่เรียกว่านิพพาน. อย่างในบทที่ว่า นิพพานํ ปรมํ สุขญํ ซึ่งแปลว่า ว่างที่สุดนั่นแหละคือนิพพาน ก็แปลว่าว่างจากตัวกู ว่างจากของกู โดยเด็ดขาด โดยประการทั้งปวง ไม่เหลือเชื้อไข นั่นแหละคือนิพพาน หรือความหายจากโรคทางวิญญาณ.

ในเรื่องความรู้สึกว่าตัวกู-ของกูนี้ มันมีความลับมาก ถ้าไม่สนใจจริงๆแล้ว ก็เข้าใจไม่ได้ว่ามันเป็นตัวการของความทุกข์ หรือเป็นตัวการของโรคทางวิญญาณ.

สิ่งที่เรียกว่าอัตตาหรือตัวตนนี้ มันตรงกับคำว่า ego ในภาษาลาตินที่รู้จักกันดี ถ้าความรู้สึกที่เห็นแก่ตัวคนเกิดขึ้น เราเรียกว่า egoism; เพราะว่าถ้ารู้สึกว่ามีตัวเราแล้ว มันก็ต้องกลอดความรู้สึกว่าของเรานี้ออกมาด้วยเป็นธรรมดา ช่วยไม่ได้.

เพราะฉะนั้นความรู้สึกว่าตัวตน และของตน รวมกันนั้นคือ *egoism*. ความรู้สึกที่เป็นตัวตน หรือ *ego* นี้กล่าวได้ว่าเป็นของธรรมชาติธรรมดาที่ต้องมีอยู่ในสิ่งที่มีชีวิตแล้วยังแถมเป็นศูนย์กลางด้วย.

ego ถ้าแปลเป็นภาษาอังกฤษก็ต้องแปลว่า *soul* คืออัตตา และมันก็ตรงกับภาษากรีกว่า *kentricon* ซึ่งแปลเป็นภาษาอังกฤษว่า *centre*, คำ *kentricon* นี้ตรงกับคำว่า *centre* ในภาษาอังกฤษ ซึ่งแปลว่าศูนย์กลาง. เมื่อ *ego* และ *kentricon* คือสิ่งๆเดียวกันแล้ว *soul* อัตตานี้ก็เป็นสิ่งที่ถือกันว่าเป็นศูนย์กลางของสิ่งที่มีชีวิตเป็น *nucleus* ที่จำเป็นสำหรับสิ่งที่มีชีวิต; เพราะฉะนั้น จึงเป็นสิ่งที่เราไม่สามารถเอาออกไปได้ หรือเราไม่สามารถจะเว้นจากสิ่งนี้ได้สำหรับคนธรรมดา.

เป็นอันว่า ทุกคนที่เป็นปุถุชน จะต้องมีความรู้สึกที่เป็น *egoism* อยู่เป็นประจำ; แม้ไม่แสดงออกมาให้เห็นชัดเจนตลอดเวลาที่จริง แต่ก็แสดงออกมาทุกราวที่ได้เห็นรูป ฟังเสียง ดมกลิ่น ลิ้มรส สัมผัสทางผิวหนัง หรือนึกอะไรขึ้นในใจ. ฉะนั้นทุกราวที่มันเกิดเต็มรูปขึ้นมา เป็นความรู้สึกว่า ตัวกู-ของกู ให้ถือว่าเป็นโรคโดยสมบูรณ์แล้ว. จะโดยอาศัยการเห็นรูป หรือฟังเสียง หรือดมกลิ่น หรือลิ้มรส หรืออะไรก็ตาม ถ้าในขณะนั้นเกิดความรู้สึกว่าตัวกู-ของกูแล้วละก็ ถือว่าเป็นโรคโดยสมบูรณ์; คือมันเกิดความรู้สึกที่เห็นแก่ตัวจัดขึ้นมา.

ตอนนี้เราไม่เรียกว่า *egoism* แล้ว แต่เราจะไปเรียกว่า *selfishness* หรืออะไรทำนองนั้น คือมันเป็น *egoism* ที่เดือดพล่านและโน้มไปในทางต่ำ, หรือผิด, หรือข้างเห็นแก่ตัว จนไม่ดูหน้าใคร คือไม่เห็นแก่ผู้อื่น, ฉะนั้นมันจึงทำอะไรที่เป็นไป

ข้างเห็นแก่ตัวหมด เป็นความโลภ ความโกรธ ความหลง ที่ปรารถนาตัวเองหมด. นี่คืออาการของโรค แสดงออกมาเป็น selfishness แล้วมันก็ทำอันตรายผู้อื่น และรวมทั้งตัวเองด้วย คือเป็นอันตรายแก่โลกมากที่สุด.

ที่โลกเรากำลังลำบากยุ่งยากอยู่เดี๋ยวนี้มันก็ไม่มีอะไร นอกไปจากเพราะสิ่งที่เรียกว่า selfishness คือความเห็นแก่ตัวของแต่ละคน ของแต่ละฝ่ายที่กุมกันเป็นพวกๆ อยู่ในโลกในเวลานี้ : การที่ต้องรบกันอย่างไม่อยากจะรบ ก็จำต้องรบกันนี้ มันก็เพราะบังคับสิ่งนี้ไม่ได้ หรือทนต่ออำนาจของสิ่งนี้ไม่ได้ มันจึงเกิดเป็นโรคขึ้นมา.

โรคเห็นแก่ตัวนี้มันตั้งขึ้นได้ คือมันรับเชื้อเข้ามาแล้วก่อเป็นโรคขึ้นมาได้ ก็เพราะว่าทุกคนไม่รู้จัก สิ่งซึ่งเป็นเครื่องต้านโรค กล่าวคือ หัวใจของพุทธศาสนา.

.....

เดี๋ยวนี้あたมาได้กล่าว คำว่า “หัวใจของพุทธศาสนา” ขอให้เข้าใจคำว่าหัวใจของพุทธศาสนาต่อไป.

เมื่อถามกันขึ้นว่า อะไรเป็นหัวใจของพุทธศาสนา? อาจเห็นมีชิงกันตอบจนปากสล่อนไปหมด คือ ใครๆก็ตอบได้ แต่มันอาจจะถูกหรือผิดนั้นอีกเรื่องหนึ่ง; และที่เขาตอบนั้นมันตอบตามที่ไปจำๆเขามา, หรือว่าเขามองเห็นด้วยสติปัญญาของเขาเอง ว่ามันเป็นหัวใจของพุทธศาสนาจริงๆ.

ขอให้ลองสังเกตดูในส่วนนี้เถอะ ว่ามันเป็นกันอยู่อย่างไรในบัดนี้ ใครรู้จัก หัวใจของพุทธศาสนาจริงๆ และเข้าถึงจริงๆบ้าง.

เมื่อถามกันว่า อะไรเป็นหัวใจของพุทธศาสนา? คงจะมีคนตอบว่า อริยสัจ ๔ ประการบ้าง, หรือเรื่อง อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา บ้าง, หรือบางคนก็อ้างหลักว่า “สพฺพปาปสฺส อภินิหารํ กุสลสุตฺตสมฺปทา สจฺจตฺตปริโยทปนํ เอตํ พุทฺธานสาสนํ – ไม่ทำชั่วทั้งปวง ทำความดีให้เต็ม ทำจิตให้บริสุทธิ์; นี่คือหัวใจของพุทธศาสนา” อย่างนี้ก็ได้ ก็ถูกเหมือนกัน แต่มันถูกน้อยที่สุด และว่าเอาเองด้วย; แล้วก็ยังเป็นเรื่องว่า ตามๆกันไปด้วย ไม่ได้เห็นเอง ไม่ได้เห็นจริงด้วยตนเอง.

.....

สิ่งที่เป็นหัวใจของพุทธศาสนานั้น อาตมาอยากจะแนะนำถึงประโยคสั้นๆที่มี กล่าวอยู่ว่า “สิ่งทั้งปวงไม่ควรยึดมั่นถือมั่น”

เรื่องมันมืออยู่ในพระบาลีมัชฌิมนิกาย ว่า คราวหนึ่งมีคนไปทูลถามพระพุทธเจ้า โดยทูลว่า พระพุทธทวณะทั้งหมดที่ตรัส ถ้าจะสรุปลงให้สั้นเพียงประโยคเดียวได้หรือไม่ จะว่าอย่างไร พระพุทธเจ้าท่านว่าได้. พระองค์ตรัสว่า “สพฺเพ ธมฺมา นาลํ อภินิเวสย” : สพฺเพ ธมฺมา แปลว่า สิ่งทั้งปวง, นาลํ แปลว่า ไม่ควร, อภินิเวสย – เพื่อจะยึดมั่นถือมั่น; สิ่งทั้งปวงไม่ควรยึดมั่นถือมั่น แล้วพระองค์ก็ย้ายลงไปอีกที่หนึ่งว่า ถ้าใครได้ฟังความข้อนี้ ก็คือได้ฟังทั้งหมดในพระพุทธศาสนา, ถ้าได้ปฏิบัติข้อนี้ ก็คือได้ปฏิบัติทั้งหมดในพระพุทธศาสนา, ถ้าได้รับผลจากการปฏิบัติข้อนี้ ก็คือได้รับผลทั้งหมดในพระพุทธศาสนา.

นี่ลองคิดดูเองว่ามันเป็นหัวใจของพุทธศาสนาหรือยัง เพราะมันเป็นทั้งเรื่องวิชา, เป็นทั้งเรื่องปฏิบัติ, และเป็นทั้งเรื่องผลของการปฏิบัติ. มันสมบูรณ์ถึงอย่างนี้ คือรู้ว่าสิ่งทั้งหลายทั้งปวงไม่ควรยึดมั่นถือมั่น แล้วก็ปฏิบัติเพื่อไม่ยึดมั่นถือมั่น แล้วก็ได้ผลมาเป็นจิตที่ไม่ยึดมั่นถือมั่นอะไร เป็นจิตที่ว่างที่สุด จึงถือว่าเป็นหัวใจของพุทธศาสนา.

ที่นี่ ถ้าใครเข้าถึงความจริงข้อนี้ว่า สิ่งทั้งปวงล้วนแต่ไม่ควรยึดมั่นถือมั่น ก็แปลว่ามันไม่มีเชื้อที่จะเกิดเป็นโรคโลก โกรธ หลง, หรือเป็นการกระทำผิดอย่างอื่นทั้งทางกาย ทางวาจา และทางจิต, และเมื่อรูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ รัชมารมณั้ ประดังกันเข้ามา เชื้อต่อต้านภายในที่ว่า “สิ่งทั้งปวงไม่ควรยึดมั่นถือมั่น” จะเป็นเชื้อต้านทานโรคอย่างยิ่ง; มันไม่รับเชื้อโรค หรือว่าถ้ารับมันก็รับเข้ามาทำลายหมดไป. มันไม่ก่อเชื้อลูกตามเป็นโรคขึ้นมาได้ เพราะมันมีสิ่งต้านทานคอยทำลายอยู่เรื่อย เป็นอำนาจต้านทานโรค เป็น *immunity* อย่างสูงสุดอยู่เรื่อย.

นี่แหละคือหัวใจของพุทธศาสนา คือหัวใจของธรรมะทั้งหมด ที่ว่าสิ่งทั้งหลายทั้งปวงไม่ควรยึดมั่นถือมั่น หรือเป็นบาลีว่า สัพเพ ธมฺมา นาลํ อภินิเวสย.

บุคคลชนิดที่รู้หัวใจของพุทธศาสนา นี้ ย่อมเป็นบุคคลที่เหมือนกับมีเชื้อต้านทานโรค หรือเชื้อทำลายโรคอยู่ในตัวเขา เขาจึงเป็นโรคทางวิญญานไม่ได้, แต่คนธรรมดาสามัญ ที่ไม่รู้หัวใจของพุทธศาสนานั้น ก็ต้องเป็นตรงกันข้าม คือ เป็นเหมือนกับบุคคลที่ไม่มีอำนาจต้านทานโรค หรือ *immunity* ในตัวเสียเลยแม้แต่นิดเดียว จึงลูกตามเป็นโรคทางวิญญานนี้โดยเร็ว และเป็นอยู่ประจำ.

เมื่อพูดมาถึงเท่านี้ก็คงจะเข้าใจได้แล้วว่า คำว่า “โรคทางวิญญาณ” หรือ แพทย์ผู้รักษาโรคทางวิญญาณ นี้หมายความว่าอย่างไร? และได้แก่ใคร? ต่อเมื่อเราเห็นว่าได้แก่พวกเรา เมื่อนั้นเราก็จะกระตือรือร้นกันอย่างยิ่ง และถูกทางด้วย ที่จะรักษาโรคของเรา. ก่อนหน้านั้นเราไม่รู้ เราก็สนุกสนานกันไปตามเรื่อง เหมือนกับคนที่ เป็นโรคร้ายๆ เช่น โรคมะเร็ง โรคหัวใจ หรืออะไรก็ตาม เขาไม่รู้เขาก็หลงไหลเพลิดเพลินไปตามเรื่องตามราว ไม่คิดจัดการเยียวยารักษาโรค จนกระทั่งสายเกินไป แล้วจะต้องตายเพราะเหตุนั้น.

เราจะไม่เป็นคนประมาทถึงขนาดนั้น อย่างนั้นเรียกว่าประมาท ให้สมตามที่ พระพุทธเจ้าท่านสอนว่า *อย่าประมาท จงสมบูรณ์ด้วยความไม่ประมาท* หมายถึงอย่างนี้. เพราะฉะนั้นเราเป็นผู้ไม่ประมาทก็ต้องเหลือบดาดูเสียบ้าง ว่าเป็นโรคทางวิญญาณกันอย่างไร? หรือพยายามสอบสวนให้รู้จักเชื้อโรค หรือตัวโรค ทางมาของโรค ในทางวิญญาณอย่างถูกต้องอยู่เสมอๆ แล้วก็จะต้องได้รับสิ่งที่ดีที่สุดที่มนุษย์ควรจะได้รับทันทีในชาตินี้เป็นแน่นอน.

.....

เราจะต้องดูกันให้ละเอียดต่อไปอีก ถึงข้อที่ ความยึดมั่นถือมั่นนี้เป็นตัวโรค หรือว่าเป็นเชื้อโรค แล้วก็ดูกลาเป็นโรคได้อย่างไร.

ถ้าท่านสังเกตสักนิดหนึ่ง ก็จะเห็นได้ด้วยกันทุกคนว่า : ความรู้สึกยึดมั่นถือมั่น เป็นตัวถูกก็ตาม เป็นของถูกก็ตาม นี่แหละคือแม่บทของกิเลสทั้งปวง.

กิเลสนั้นเราจะแจกเป็นโลภะ โทสะ โมหะ ก็ได้, รากะ โกรธะ โมหะ ก็ได้, หรือจะขอยกลงไปให้ละเอียดเป็น ๑๖ อย่าง เป็นก็อย่างก็ได้; ผลสุดท้ายมันก็รวมเป็นโลก โกรธ หลง. แต่ว่าทั้งโลก ทั้งโกรธ ทั้งหลง ทั้งสามอย่างนั้น รวมเหลืออย่างเดียวกันก็ได้ คือความรู้สึก ว่าตัวกู ว่าของกู.

ความรู้สึกว่าตัวกู-ของกูที่เป็นศูนย์กลาง (nucleus) อยู่ภายในนั้น มันคลอດออกมา เป็นโลก เป็นโกรธ เป็นหลง :

- ออกมาเป็นโลก ก็อยากได้ หรือกำหนดรักใคร่ คือออกมาดึงดูดหรือรับเอา อารมณ์ที่มากกระทบ.

- ถ้าในขณะอื่น มันออกมาในรูปที่ผลักดันผลักดันอารมณ์ออกไป มันก็เป็นเรื่องของความโกรธหรือโทสะ.

- แต่ในบางคราว มันก็โง่อยู่ ไม่รู้ว่าเป็นอะไรดี ได้แต่วนเวียนอยู่รอบๆ คือว่าไม่ดึงดูดหรือไม่ผลักออก, มันก็เป็นโมหะ.

ที่กล่าวอย่างนี้ก็กล่าวเพื่อให้สังเกตง่าย รากะหรือโลภะ นั่นคือดูดเอาอารมณ์เข้ามา มีการดึงดูดเข้าหากัน; ที่เป็นโกรธหรือโทสะนั้น คือผลักออกจากกัน; ที่เป็นโมหะความหลงนั้น มันวนเวียนอยู่โดยไม่แน่ใจว่าจะทำอย่างไรดี คล้ายกับเวียนอยู่รอบๆ จะผลักออกก็ไม่กล้า จะดึงเข้าหาก็ยังไม่กล้า.

อาการของความรู้สึกที่เป็นกิเลสนี้จะมีอยู่ ๓ ประเภท ที่มันจะมีต่ออารมณ์

คือ รูป เสียง กลิ่น รส สัมผัส; มันแล้วแต่ว่าอารมณ์นั้น มันมาในรูปไหน? คือมาในรูปเปิดเผยหรือเร้นลับ : มาในรูปที่ยั่วให้เข้าหา, หรือยั่วให้ผลักออก, หรือว่ามันไม่อาจเข้าใจได้ มันงงๆอยู่; อย่างนี้ทั้งนั้น.

แต่ว่าแม้จะแตกต่างกัน ทั้งสามอย่างนี้มันก็เป็นกิเลส เพราะมันมีมูลมาจากตัวกู-ของกู ที่รู้สึกอยู่ในภายใน. เพราะฉะนั้นเราจึงกล่าวได้ว่า ความรู้สึกในตัวกู-ของกู ที่เป็นแม่บทของกิเลสทั้งปวงนี้ เป็นมูลเหตุของความทุกข์ทั้งปวง คือเป็นมูลเหตุของโรคทั้งปวง.

อย่างที่พระพุทธเจ้าท่านตรัสถึงความทุกข์ ไม่ค่อยจะสังเกตกันให้ดีๆ เลยเข้าใจผิด, ไปเข้าใจว่าเกิดเป็นทุกข์ แก่เป็นทุกข์ ฯลฯ นั้นเป็นอาการที่แจกออกไปเป็นลักษณะของอาการ. แต่ท่านได้ตรัสสรุปท้ายไว้ว่า “สงขจิตุเตน ปญฺจุปาทานกฺขณฺธา ทุกฺขา” แปลว่า เมื่อกล่าวโดยสรุปแล้ว เบญจขันธ์ที่ประกอบอยู่ด้วยความยึดมั่นถือมั่น (คืออุปาทาน) นั้นแหละเป็นตัวทุกข์.

ข้อนี้หมายความว่า สิ่งใดมีความยึดถือหรือถูกยึดถือก็ตาม ว่าตัวกู ว่าของกู แล้ว สิ่งนั้นคือตัวทุกข์. ในสิ่งใดไม่มีความยึดมั่นถือมั่นว่า ตัวกู-ของกูแล้ว สิ่งนั้นไม่มีทุกข์.

ความเกิด ความแก่ ความเจ็บ ความตาย อะไรก็ตาม ถ้าไม่ถูกยึดมั่นในฐานะเป็นตัวกู-ของกูแล้ว มันหาทุกข์ไปได้ไม่. ความเกิด แก่ เจ็บ ตาย ที่ถูกยึดมั่นว่าเป็นตัวกู-ของกูเท่านั้น ที่จะมีความทุกข์.

ร่างกายและจิตใจนี้ก็เหมือนกัน ไม่ใช่ว่าเป็นร่างกายและจิตใจแล้วมันจะต้องเป็นทุกข์กันไปหมด ไม่ใช่; มันต้องต่อเมื่อในนั้นมีคามยึดมั่นว่าตัวกูว่ของกูต่างหาก มันจึงจะเป็นทุกข์. ส่วนในร่างกายจิตใจที่บริสุทธิ์ล้วนๆ ไม่เจืออยู่ด้วยความรู้สึกว่ตัวกู-ของกูนี้ไม่ทุกข์เลย. เช่นร่างกายและจิตใจของผู้ที่เราถือกันว่เป็นพระอรหันต์ เป็นร่างกายและจิตใจที่สะอาด บริสุทธิ์ ไม่เจืออยู่ด้วยกิเลส คือตัวกู-ของกู จึงไม่ทุกข์ ไม่รู้สึกเป็นทุกข์.

.....

เราจะต้องรู้ว่ตัวกู-ของกูนี้ เป็นมูลเหตุของความทุกข์ทั้งปวง.

เมื่อมีความรู้สึกที่เป็นคามยึดมั่นถือมั่นแล้ว มันก็มีลักษณะไปในทางมืด เป็นอวิชชา ไม่ใช่เป็นแสงสว่าง เพราะมันไม่ว่าง มันก่ลัดกลุ้มเดือดพล่านอยู่ด้วยความรู้สึกว่ตัวกู-ของกู. ทีนี้สิ่งที่ตรงกันข้ามก็คือ จิตใจที่ไม่ประกอบอยู่ด้วยความรู้สึกว่ตัวกู-ของกู คือเป็นจิตว่าง; ไม่เดือดพล่านอยู่ด้วยความรู้สึกว่ตัวกู-ของกูอย่างที่ว่านั้น จิตอย่างนี้มันเต็มอยู่ด้วยสติปัญญา.

เราจะต้องจับข้อเท็จจริงข้อนี้ให้ได้ว่า มันมีของอยู่ ๒ อย่าง คือความรู้สึกว่ตัวกู-ของกูนั้นอย่างหนึ่ง, และสติปัญญาอีกอย่างหนึ่ง. สองอย่างนี้เป็นปฏิปักษ์ต่อกันอย่างตรงกันข้าม ถ้าสิ่งหนึ่งเข้ามา อีกสิ่งหนึ่งต้องกระเด็นออกไป; ถ้าสิ่งหนึ่งมีอยู่แล้ว อีกสิ่งหนึ่งอยู่ไม่ได้. ถ้าความรู้สึกว่ตัวกู-ของกูเต็มปรีอยู่แล้วละก็ สิ่งที่เรียกว่าสติปัญญานี้เข้ามาไม่ได้. ถ้าสติปัญญามีอยู่แล้ว ตัวกู-ของกูก็หายไป, ว่างจากตัวกู-ของกู หรือว่างจากตัวกู-ของกูนั้นแหละคือสติปัญญา.

ถ้าจะกล่าวอย่างฉลาดๆก็กล่าวอย่างรวบรัด แต่ค่อนข้างจะน่ากลัวนี้ ก็กล่าวอย่างพจนานุกรมเช่น หรืออย่างฮวงโปกล่าวไว้ว่า ความว่างนั้นคือธรรมะ ความว่างนั้นคือพุทธะ ความว่างนั้นคือจิตเดิมแท้หรือจิตตัวแท้ นี้ฝ่ายหนึ่ง; ส่วนฝ่ายไม่ว่าง ความไม่ว่างหรือความวุ่นนั้น คือไม่ใช่ธรรมะ ไม่ใช่พุทธะ ไม่ใช่จิตเดิมแท้ แต่เป็นความคิดปรุงแต่งใหม่; เกิดเป็นของ ๒ อย่าง ตรงกันข้ามกันขึ้นมาอย่างนี้. เมื่อเรารู้จักของ ๒ อย่างนี้แล้ว จะเข้าใจธรรมะทั้งหมดได้ง่ายที่สุด.

อย่างท่านที่นั่งฟังที่นี่ เดี่ยวนี้ กำลังว่างอยู่ กำลังไม่มีความคิดปรุงแต่งให้เกิดความรู้สึกว่าตัวกู-ของกู กำลังฟังอยู่และกำลังมีสติปัญญาอยู่ ความรู้สึกตัวว่าตัวกู-ของกู เข้ามาไม่ได้; แต่ถ้าว่าบางคราว หรือโอกาสอื่น, เมื่อมันมีอะไรมากระทบเกิดความรู้สึกว่าตัวกู-ของกูขึ้นมาแล้ว ความว่างในใจอย่างที่ท่านมืออย่างนี้จะหายไปทันที เพราะฉะนั้นย่อมหมายความว่าสติปัญญาได้หายไปทันที.

ตรงนี้ขอแทรกนิดหน่อยว่า สิ่งที่เราเรียกว่าสติปัญญานี้ เราหมายถึงสติปัญญาที่แท้จริง; เพราะยังมีสติปัญญาไม่ใช่ที่แท้จริง คือสติปัญญาที่ไม่เกี่ยวข้องกับความจริงจากตัวกู-ของกู. สติปัญญาเฉลี่ยฉลาดในทำนองนั้น ภาษาบาลีเขาไม่เรียกว่าสติปัญญา, มีคำอีกคำหนึ่งในภาษาบาลี สำหรับเรียกสติปัญญาชนิดนั้นว่า “เจโก”; เจโก ก็แปลว่าปัญญาเหมือนกัน ถ้าแปลเป็นภาษาไทยก็แปลว่าปัญญา แต่มันไม่ใช่สติปัญญาอย่างที่ว่างจากตัวกู มันกลับเป็นสติปัญญาที่เต็มอัดอยู่ด้วยตัวกู-ของกู คือสติปัญญาโง่ที่จะไปเอา ไปเป็น ไปยึดมันถือมัน นั่นเอง. สติปัญญาอย่างนี้ต้องได้รับการยกเว้นไม่รวมอยู่ในคำว่า “สติปัญญา” ที่มันเป็นปฏิปักษ์ต่อความยึดถือว่าตัวตน เป็น egoism, เพราะว่าเจโก อย่างนั้นมันเป็นตัวตน เป็น egoism เสียเอง อย่าเอามาปนกัน ถ้า

เอามาปนกันแล้วจะยุ่ง.

ถ้าเรามีความว่างจากความยึดถือว่าตัวตน เป็น egoism ไม่มีความรู้สึกว่า ตัวกู-ของกู แล้ว สติปัญญาแท้ที่จะดับทุกข์ได้ ที่เป็นยาแก้โรคทางวิญญาณอยู่ใน ตัวนั้นก็มิได้อยู่; เพราะฉะนั้นในขณะนั้นโรคเกิดไม่ได้ หรือโรคที่เกิดอยู่ก่อนก็หายไปทันที เหมือนปลิดทิ้ง ในขณะนั้นจึงมีธรรมะเต็มไปหมด; สมกับที่กล่าวว่า ความว่างนั้น คือสติปัญญา ความว่างคือธรรมะ ความว่างคือพุทธะ เพราะว่าในขณะที่จิตว่างจาก ตัวกู-ของกู. ในขณะนั้นจะมีธรรมะทุกอย่างทุกประการหมดทั้งพระไตรปิฎกที่เราควร ปรารธนา.

เอากันอย่างง่าย ๆ ว่า ในขณะนั้นจะมีสติสัมปชัญญะที่สุด, มีhiri โอตตปปะ คือ ความละอายบาป กลัวบาปที่สุด, มีขันติ โสรจจะ ความอดกลั้นอดทนที่สุด, มีความ กตัญญูกตเวทิตีที่สุด, มีความสัตย์ซื่อที่สุด, เรื่อยไปจนกระทั่งมียถาภูตญาณทัสสนะ ที่ จะทำให้บรรลุมรรค ผล นิพพาน ได้.

อาตมาแจกลูกไปแต่ต้น ว่าจะต้องมี สติสัมปชัญญะ หิริ โอตตปปะ ขันติ โสรจจะ กตัญญูกตเวทิตี นี้ก็เพราะว่าสิ่งเหล่านี้เป็นธรรมะเหมือนกัน เป็นธรรมะที่เป็นที่พึ่งแก่โลก ได้เหมือนกัน.

แม้แต่ หิริ โอตตปปะ ละอายบาป กลียดบาป กลัวบาปนี้ ลองมีชิ โลกนี้ก็สงบเป็นสันติภาพถาวร.

เดี๋ยวนี้มีแต่คนหน้าด้าน ไม่รู้จักกลัวบาป อายบาปแก่ตัวเอง จึงทำสิ่งที่ไม่ควรทำอยู่ได้ แล้วยื่นยันและยื่นกรานที่จะทำอยู่เรื่อย ทั้งๆที่เห็นว่ามันจะทำความพินาศให้ทั้งโลก ก็ยังยื่นกรานที่จะทำอยู่เรื่อย, เพราะไม่มีหิริ โอตตปปะ โลกนี้จะต้องวินาศลงเพราะไม่มีธรรมะแม้เพียงข้อนี้.

หรือธรรมะต่ำแคบกว่านั้นอีก คือธรรมะที่ชื่อว่า กตัญญูกตเวทีย่างนี้ ลองมีธรรมะข้อนี้ข้อเดียว โลกนี้ก็สงบได้ เพราะเราต้องยอมรับว่าทุกคนในโลกมีบุญคุณแก่กันและกัน ในฐานะที่ช่วยกันสร้างโลกให้น่าดูให้งดงามอย่างนี้ เช่นคิดค้นวิชาขึ้นมาใส่โลกอย่างนั้นอย่างนี้ เพราะคนทุกคนในโลกมีบุญคุณต่อกัน. ไม่ต้องพูดถึงคนหอรอก; แม้แต่สุนัขและแมวก็ยังมีบุญคุณแก่มนุษย์, แม้แต่คนกระจอกก็ยังมีบุญคุณแก่มนุษย์. ถ้าเรารู้จักบุญคุณของสิ่งเหล่านี้แล้ว ก็ทำอะไรรุนิดที่เป็นการเบียดเบียนกันไม่ได้. โดยอำนาจธรรมะ คือ ความกตัญญูกตเวทียุ่เท่านั้น ก็ช่วยโลกได้.

เป็นอันว่าขึ้นชื่อว่าธรรมะนั้น ถ้าเป็นธรรมะจริงแล้ว เหมือนกันหมด เป็นอันเดียวกันหมด คือช่วยโลกได้ทั้งนั้น.

ถ้าธรรมะไม่จริงแล้วมันขัดขวางกันไปหมด มันจะดูมากมายรกรุงรังไปหมด. ฉะนั้นเมื่อมีธรรมะจริง คือมีว่างจากตัวกู-ของกูแล้ว ก็มีธรรมะหมด มีพุทธะหมด มีอะไรหมดอยู่ในนั่นเอง ในจิตดวงเดิวนั่นเอง ซึ่งเป็นจิตแท้ หรือจิตที่เป็นสภาพเดิมแท้. ถ้าตรงกันข้ามคือว่า จิตกำลังปรุงอยู่ด้วยตัวกู-ของกูเดือดพล่านอยู่ในใจแล้ว ธรรมะก็ไม่มีขณะนั้นมันไม่มีสติสัมปชัญญะ; มีสภาพผลุนผลัน ไม่คิดไม่นึกไม่ยับยั้งชั่งใจ มีอหิริ มีอโนตตปปะ ไม่ละอายบาป ไม่กลัวบาป เป็นคนด้านต่อความชั่วที่สุด

และเป็นคนออกตัญญูที่สุด ตลอดถึงเป็นคนที่ทำทุกสิ่งที่เป็นการทำลายโลกก็ได้. มันมีคัมภีร์ถึงขนาดนี้แล้ว ไม่ต้องพูดถึงว่าจะมีญาณทัสสนะเห็นแจ้งใน อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา หรืออะไรทำนองนั้น ซึ่งมันเป็นไปไม่ได้.

.....

นี่แหละเราต้องรู้จักของ ๒ อย่างนี้เสียก่อน คือว่า ว่างจากตัวกู กับ ไม่ว่างจากตัวกู : ว่างจากตัวกู นี้ก็เรียกว่า ว่าง, แล้วไม่ว่างจากตัวกู เราเรียกว่า วุ่น; เพื่อประหยัดเวลาในการออกเสียงก็มี ว่าง กับ วุ่น.

ที่นี้อาจรู้สึกด้วยสามัญสำนึกทันทีที่ขึ้นมาเดี๋ยวนี้แล้วว่า ทุกคนไม่มีใครชอบวุ่น. ถ้าถามว่าใครชอบวุ่นลองยกมือขึ้น ถ้าใครยกมือมาแล้วคงจะขำพิลึก เพราะว่าทุกคนนี้ก็ชอบว่าง จะว่างชนิดไหนก็ล้วนแต่ชอบทั้งนั้น; ว่างก็เกี่ยวข้องไม่ต้องทำงานนี้ก็ยังมีคนชอบ ว่างจากไม่มีอะไรมาทวน ไม่มีลูกมีหลานมีเหลนมากวนอย่างนี้ใครๆก็ชอบ, แต่ว่าว่างอย่างนั้นเป็นเรื่องข้างนอก ยังไม่ใช่ว่างจริง.

ว่างข้างในนั้นคือการที่มีใจคอปรกติ ใจคอไม่ระส่ำระสายวุ่นวาย อย่างนี้เรียกว่าว่าง ถ้าใครรู้จักก็จะยิ่งชอบ. ถ้าว่างยิ่งขึ้นไปอีกก็ถึงที่สุด คือว่างจากความรู้สึกที่เป็นตัวตน เป็น *egoism* ไม่มีความรู้สึกว่าเป็นตัวเราเป็นของเราอย่างนี้ เป็นนิพพาน ว่างอย่างยิ่ง; นี้เราเรียกว่าว่าง.

ที่วุ่นนั้นก็ตรงกันข้าม วุ่นได้ทุกอย่าง ทุกทาง ทั้งทางกาย ทางใจ และทางวิญญาณ; มันวุ่นคือว่าถูกรบกวนไปหมด ไม่มีความสงบสุขเลย.

ในตัวของมันเองนั้น คือธรรมะ คือพุทธะ คือสภาพเดิมแท้ของจิต หรืออะไร
แล้วแต่จะเรียก. ในตัวมันเองไม่มีธรรมะ ไม่มีพุทธะ แม้แต่จะร้องตะโกนอยู่ว่า
พุทธะ ธรรม์ คชคามิ หรืออะไรมันก็ไม่มีธรรมะไปได้.

นี่แหละ คนที่มีจิตใจวุ่นอยู่ด้วยตัวกู-ของกู ถึงจะไปรับไตรสรณาคมน์ รับศีล
ทำบุญให้ทานอะไรมันก็ไม่มีพุทธะ ธรรมะ สังฆะ ที่แท้จริงขึ้นมาได้ มันเป็นเพียงพิธี
ไปหมด.

ถ้าเป็นพุทธะ ธรรมะ สังฆะ ที่แท้จริงแล้ว ต้องเป็นอยู่ด้วยจิตว่าง; เมื่อใด
จิตว่างจากตัวกู-ของกูแล้ว เมื่อนั้นมีพุทธะ ธรรมะ สังฆะ ที่แท้จริงอยู่ในจิตนั้น. ถ้ามี
อย่างชั่วคราว ก็เป็น พุทธะ ธรรมะ สังฆะ ชั่วคราว; ถ้ามีเด็ดขาดไป ก็มีพุทธะ ธรรมะ
สังฆะ ที่แท้จริงและถาวร.

ให้อุทิศสำหรับปรับปรุงให้จิตใจว่าง จากตัวกู-ของกูอยู่เรื่อยไปก็แล้วกัน : แล้วจะ
มีพุทธะ ธรรมะ สังฆะ ในระดับหนึ่งประจำอยู่ในจิตใจ ทำเรื่อยๆไปจนกว่าจะเต็มที
สมบุรณ์ หรือเด็ดขาด.

นี่เรียกว่าเราได้รับเอาธรรมะที่เป็นยาแก้โรคด้วย, เป็นเชื้อต้านทานโรคด้วย,
พร้อมกันไปในตัว เข้าไปใส่ไว้ในจิตใจ ในวิญญานก็ได้ มันก็ไม่มีทางที่จะเกิดโรค
ทางวิญญาน.

ที่นี่เราควรจะได้พูดกันถึง ส่วนที่เป็นการรักษาเยียวยา นั้นให้ชัดเจนลงไป สักเล็กน้อย.

การที่จะป้องกันหรือรักษาเยียวยาโรคนี้ก็ต้องมีหลักอย่างทีกล่าวนมาแล้ว; คือว่า ต้องไม่ให้ตัวกู-ของกูเข้ามาเกี่ยวข้อง.

ที่นี่มันจะโดยวิธีใดบ้าง? มันก็มีอยู่หลายวิธีเหมือนกัน เพราะว่าแม้แต่รักษาโรคทางกายนี้หรือทางจิตทาง *mental* ก็ตาม ซึ่งในโรคเดียวกันนั้นก็ยังมีวิธีการรักษาได้หลายแบบ ไม่ใช่มันจะแบบเดียวตายตัว; แต่ความมุ่งหมายหรือผลของมันนั้นก็เหมือนกัน.

ถ้าว่าเราจะรักษาโรคทางวิญญาณละก็ พระพุทธเจ้าท่านก็ได้กล่าวถึงวิธีปฏิบัติ นี้ไว้มากมายหลายอย่างเหมือนกัน เพื่อให้เหมาะสมแก่บุคคล แก่เวลา แก่สถานที่ ตามโอกาส เราจึงได้ยินได้ฟังธรรมมากมายหลายชื่อ. บางทีฟังแล้วนำตกใจว่าตั้งแปดหมื่นสี่พันพระธรรมขันธ์; ถ้า ๘๔,๐๐๐ เรื่องแล้ว ท่านทั้งหลายจะรู้สึกทอดยถ่าขึ้นเอาให้ได้ก็ตายเปล่า; คือมันไม่อาจจะได้ มันก็เรียนแล้วลืม ลืมแล้วเรียน เรียนแล้วลืม อยู่นั้น หรือว่าสับสนกันหมด. แต่ว่าที่แท้จริงแล้วมันมีเพียงกำมือเดียว เรื่องเดียว อย่างพระพุทธเจ้าท่านบอกแล้วว่า ท่านสรุปลงไปเป็นคำๆเดียวว่า “สิ่งทั้งปวงไม่ควรเข้าไปยึดมั่นถือมั่น” ได้ยินข้อนี้ก็คือได้ยินทั้งหมด, ปฏิบัติข้อนี้ก็คือปฏิบัติทั้งหมด, ได้ผลข้อนี้ก็คือหายจากโรคทั้งหมด.

ที่ว่าวิธีหลายแบบในการขจัดโรคตัวกู-ของกูนี้, ความจริงล้วนแต่สามารถขจัด

ตัวกู-ของกูนี้ออกไปทั้งนั้นเหมือนกันทุกแบบ; แล้วแต่ว่าจะปฏิบัติโดยวิธีอะไรบ้าง. คือมีหลายอย่างเช่น :-

ประการที่ ๑. วิธีทำการพิจารณาอยู่เสมอ ให้เห็นว่าตัวกู-ของกูนี้ เป็นเพียง มายา

ตัวมายา คือสิ่งที่ไม่มีความจริง เป็นภาพลวงตา *illusion, hallucination* หรืออะไรทำนองนี้ เรียกว่ามายา; จะให้เห็นว่าที่เรารู้สึกว่ามีตัวตน มีก้อน มีจีน มีคุ่นว่า ตัวกู-ของกูนั้น ที่แท้มันเป็นเพียงมายา ตามวิถีทางของอาการที่เรียกกันว่า ปฏิจจสมุปบาท.

เรื่องปฏิจจสมุปบาทนี้ ถ้าจะกล่าวทางทฤษฎีหรือทางหลักวิชามันยืดยาว ใช้เวลาเรียนถึงเดือนหนึ่งหรือสองเดือนก็ได้ สำหรับเรื่องปฏิจจสมุปบาทเพียงเรื่องเดียว; เพราะในทางทฤษฎี หรือหลักวิชานั้น มันขยายไปในรูปของจิตวิทยา หรือปรัชญา เรื่อยไป จนกระทั่งเป็นน้ำท่วมทุ่งเพื่อเจอไปเลย.

แต่ว่าปฏิจจสมุปบาทในฝ่ายภาคปฏิบัติแท้ๆ นั้น มันก็มีเพียงหยิบมือเดียว หรือกำมือเดียว เท่าที่พระพุทธเจ้าท่านว่า; ก็ว่าเมื่อสัมผัสกันเข้ากับรูป หรือเสียง หรือกลิ่น หรือรส อะไรก็ตาม ทางตา ทางหู ทางใจทางหนึ่ง เมื่อมีการกระทบแล้ว ก็เรียกว่าสัมผัส บาลีว่าผัสสะ, ผัสสะนี้ปรุงให้เป็นเวทนา เวทนานี้ปรุงเป็นตัณหา ตัณหานี้ปรุงเป็นอุปาทาน อุปาทานปรุงเป็นภพ ภพปรุงเป็นชาติ คือ ความเกิด ต่อจากชาติ ก็คือ แก่ เจ็บ ตาย คือตัวทุกข์.

ให้ดูที่ว่า พอมากระทบอารมณ์ก็เป็นผัสสะ แล้วมันปรุงเป็นเวทนา หรือที่ปรุงต่อกันไปนั้น ก็เรียกว่า “อาการของปฏิจสุมุปปบาท” คือ อาการของการที่สิ่งต่างๆมันอาศัยสิ่งหนึ่งแล้วปรุงสิ่งหนึ่งขึ้น, แล้วอาศัยสิ่งนั้นปรุงอีกสิ่งหนึ่งขึ้น, อาศัยสิ่งนั้นแล้วปรุงอีกสิ่งหนึ่งขึ้น, อาการอย่างนี้ หรือภาวะอย่างนี้ก็เรียกว่าปฏิจสุมุปปบาท : คืออาศัยกันเกิดขึ้น อาศัยกันเกิดขึ้นเท่านั้น ไม่ได้มีตัวจริงที่ไหน เพียงแต่พึ่งอาศัยกันแล้วเกิดขึ้น แล้วเกิดขึ้น เอาอาการที่อาศัยกันเกิดขึ้นนี้เป็นตัวปฏิจสุมุปปบาท.

วิธีที่จะใช้ให้เป็นประโยชน์ก็คือว่า อย่าให้มันอาศัยกันเกิดขึ้นได้ ให้ตัดตอนมันเสีย ก็ว่าเมื่อผัสสะกระทบทางตาเป็นต้นแล้ว ให้มันขาดตอนลงไป. อย่าให้ปรุงเป็นเวทนา อย่าให้รู้สึกเป็นพอใจ หรือไม่พอใจขึ้นมา นี้เรียกว่าไม่ปรุงเวทนา. เมื่อไม่ปรุงเวทนาแล้วก็ไม่เกิดตัณหาอุปาทาน ซึ่งเป็นตัวกูหรือของกู มันเป็นตัวกู-ของกู อยู่ตรงที่เกิดตัณหาอุปาทานนั่นแหละ มาหาอยู่ที่ตรงนั้น. ถ้าพอว่ากระทบอารมณ์เป็นผัสสะล้วนๆ แล้วหยุดแต่แค่นั้น มันก็ไม่มีทางที่จะเกิดตัวกู-ของกู ก็ไม่เป็นโรคทางวิญญานและไม่เป็นทุกข์.

อีกทีหนึ่งก็คือว่า คนธรรมดาสามัญนี้ที่จะไม่ให้ผัสสะปรุงเป็นเวทนานั้นยากนัก เพราะพอกระทบเข้าแล้ว; ก็ต้องเลยไปรู้สึกเป็นพอใจหรือไม่พอใจเสียเสมอไป ไม่หยุดอยู่ได้เพียงแค่ผัสสะ เพราะว่าไม่เคยได้ศึกษาอบรมในทางธรรม. แต่ก็ยังมีทางเอาตัวรอด อีกตอนหนึ่ง คือตอนที่ว่า ปรุงเป็นเวทนาแล้วนี่ พอใจหรือไม่พอใจแล้วนี่ ก็ให้หยุดอยู่เพียงนั้นอีก ให้เวทนาสักว่าเวทนาแล้วดับไป; อย่าให้เลยไปเป็นตัณหา ความอยากอย่างนั้น อย่างนี้ อย่างโน้น ตามความพอใจหรือตามความไม่พอใจ. เพราะถ้าพอใจก็อยากได้ รักใคร่ หลงใหล หึงหวง ริษยา อะไรกันเป็นแถวเลย; ถ้าไม่พอใจ

แล้วอยากตีให้ตาย อยากทำลาย อยากล้างผลาญมันเสียเลย อยากจะฆ่ามันเสียเลย. ถ้าอยากอย่างนี้แล้ว ได้ชื่อว่า มันปรุงเป็นตัณหาแล้ว, เวทนานั้นได้ปรุงเป็นตัณหาเสียแล้ว, ถ้าอย่างนี้แล้ว ต้องเป็นโรคทางวิญญาณที่เป็นทุกข์ ไม่มีใครช่วยได้ ต่อให้พระเจ้าทั้งหมดรวมกันช่วยก็ช่วยไม่ได้.

พระพุทธเจ้าท่านก็ว่าท่านช่วยไม่ได้ ท่านไม่ใช่ผู้บังคับกฏธรรมชาติได้, ท่านเป็นเพียงผู้เปิดเผยกฏธรรมชาติ; ให้ไปปฏิบัติกันเอาเอง; ถ้าปฏิบัติผิดมันก็ต้องเป็นทุกข์, ถ้าปฏิบัติถูกมันก็ไม่เป็นทุกข์. เพราะฉะนั้นจึงว่าถ้าเวทนาปรุงเป็นตัณหาแล้ว ไม่มีใครช่วยได้ จึงต้องเป็นทุกข์โดยแน่นอน; เพราะมันทำให้เกิดความอยากอย่างไรอย่างหนึ่งขึ้นมาแล้ว เป็นตัณหาแล้ว.

ที่นี้ในตัวความอยากนั้น ในตัวที่เกิดขึ้นเป็นความอยากพล่านอยู่ในใจนั้น ขอให้มองดูให้ดี; มองดูแยกส่วนออกไปให้ได้ ว่า ในนั้นมีความรู้สึกที่เป็นตัวผู้อยาก คือตัวกูหรือตัวเรา ที่รู้สึกอยากอย่างนั้น อยากอย่างนี้ อยากจะทำอย่างนั้น อยากจะทำอย่างนี้, หรือว่ากระทำลงไปแล้วอย่างนั้นอย่างนี้, หรือว่าได้รับผลการกระทำอย่างนั้นอย่างนี้. มันมีตัวผู้อยากอยู่ นั่นแหละคือตัวกูที่มันอยาก; มันก็จะได้อามาเป็นของกู หรือว่าเป็นอย่างไรอย่างหนึ่ง : เป็นทรัพย์สมบัติของกู, เกียรติยศของกู, เป็นชัยชนะของกู, เป็นความปลอดภัยของกู, ในนั้นมีมันมีความรู้สึกว่าจะของกูอยู่ด้วย.

ความรู้สึกว่าตัวกูว่าของกูนี้เรียกว่า อุปาทาน. เกิดมาจากตัณหา ตัณหาปรุงเป็นอุปาทาน. ถ้าปฏิบัติจนอุปาทานได้ส่งทะยอยกันมาถึงตัณหาอุปาทานแล้ว มันก็เป็นมูลเหตุของความทุกข์ได้โดยสมบูรณ์แล้ว. นี่แปลว่าเดี๋ยวนี้เชื้อโรคฟักตัวเต็มที่แล้ว,

เชื้อโรคที่รับเข้ามาทางตา ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทางกาย ในขณะที่ของผัสสะหรือเวทนา นั้น เมื่อมาถึงขั้นของตัณหา อุปาทานนี้ มันพุกตัวเต็มที่ถึงขนาดจะแสดงเป็นอาการของโรคโดยสมบูรณ์แล้ว, เพราะว่าหลังจากอุปาทานก็มีภพ.

อุปาทานทำให้เกิดภพ. ภพ แปลว่า ความมี-ความเป็น; ความมีความเป็นของอะไร? ก็ของตัวกู และของกูนั่นเอง. กรรมภพ ก็คือการกระทำที่ทำให้เกิดตัวกูและของกู. ถ้าเรียกว่า “ภพ” เฉยๆ ก็คือภาวะแห่งตัวกูเต็มที่ เป็นโรคเต็มที่.

ภพให้เกิดชาติ ก็หมายความว่า ความเต็มที่นั้นมันแสดงออกมาเป็นชาติ คือความเกิด. ที่นี้ตัวกูได้เกิดออกมาแล้ว เป็นความทุกข์ เป็นความแก่ ความตาย โสกะ ปริทเวะ ทุกขะ โทมนัส มากมายเหลือที่จะจาระในอาการ แต่รวมเรียกว่าเป็นทุกข์.

ขณะนี้ก็คืออาการที่เรากำลังเจ็บปวดทรมานทรมายอยู่ด้วยผลของโรค; นี้เรียกว่า ปฏิจจสมุปบาทได้เป็นมา ส่งทะยอยกันมา จนถึงกับเกิดโรค หรือเกิดทุกข์.

ในทางปฏิบัติเราหยุดมันเสียได้ ตรงที่ไม่ให้ผัสสะปรุงเวทนา, หรือถ้าพลาดตรงนั้น ก็ให้มาทำตรงที่ไม่ให้เวทนาปรุงเป็นตัณหา หลังจากนั้นแล้วช่วยไม่ได้.

เราต้องพยายามมีธรรมะกันให้ได้ ตรงที่เมื่อตาเห็นรูป หูฟังเสียง จมูกได้กลิ่น ฯลฯ นี้ โดยที่เราศึกษาอบรมอยู่เป็นประจำ ถึงข้อที่ว่าสิ่งทั้งปวงไม่ควรยึดมั่นถือมั่น. แปลว่าคนธรรมดาเขามีแนวว่า ถ้าเกิดผัสสะแล้วก็เกิดเวทนา แล้วเกิดตัณหา อุปาทาน ภพ ชาติ นี่เป็นทางที่เดินกันจนเตียนโล่งไปหมด เดินง่ายที่สุด. แต่

เราไม่เอาอย่างนั้น พอมีผัสสะกระทบแล้ว เราก็วกกลับเดินไปในทางของสติปัญญา ไม่เดินไปทางตัวกู-ของกู.

หรือแม้ว่าจิตเดินไปจนถึงเวทนาแล้วก็ตาม ยังชักกลับไปทางของสติปัญญา ก็ได้ไม่ลอบไปตามกระแสแห่งตัวกู-ของกู; อย่างนี้ไม่มีทุกข์เลย, ทุกวันทุกคืนจะไม่มีทุกข์เลย. แล้วถ้าทำได้เก่ง คือว่าทำไปตามวิธีที่ถูกต้องถึงที่สุดแล้ว เป็นพระอรหันต์ได้ในตัวเอง.

ถ้าเอาตามหลักที่พระพุทธเจ้าตรัส ก็มีหลักง่ายๆ คือหลักที่พระพุทธเจ้าท่านตรัสแก่พระสาวก ชื่อพาหิยะว่า :-

“ดูกรพาหิยะ, เมื่อใดเธอได้เห็นรูป สักว่าตาเห็น, ได้ฟังเสียง สักว่าหูได้ยิน, ได้ดมกลิ่น ก็สักแต่ว่าได้กลิ่น, ได้ลิ้มรส ก็สักแต่ว่าได้ชิม, ได้สัมผัสผิวหนัง ก็สักแต่ว่าเป็นการกระทบทางผิวหนัง, จะคิดนึกขึ้นมาในใจก็สักแต่ว่า รู้สึกตามธรรมชาติขึ้นมาในใจ. เมื่อเป็นดังนี้แล้ว เมื่อนั้นตัวเธอจักไม่มี (คือตัวกูไม่มี); เมื่อตัวเธอไม่มี การวิ่งไปทางโน้นหรือวิ่งมาทางนี้หรือหยุดอยู่ที่ไหนก็ตาม มันก็ไม่มี. นั่นแหละคือที่สุดของความทุกข์, นั่นแหละคือที่สิ้นสุดของความทุกข์, นั่นแหละคือนิพพาน”. เมื่อใดเป็นอยู่อย่างนั้น เมื่อนั้นเป็นนิพพาน ถ้าเป็นถาวรก็เป็นนิพพานถาวร; ถ้าเป็นชั่วคราวก็เป็นนิพพานชั่วคราว นี่แปลว่าเป็นหลักเพียงอย่างเดียว ไม่มีอย่างอื่น.

จะปฏิบัติวิธีไหนก็ให้เป็นไปเพื่อเจยได้หรือหยุดได้ ต่ออารมณ์ที่มากกระทบทั้งนั้น จะทำวิปัสสนาแบบไหนก็ตามเถอะ ถ้าถูกต้องหรือไม่หลอกลวงกันแล้วก็จะ

ต้องมาในรูปนี้รูปเดียวกัน; คือในรูปที่อารมณ์ไม่ปรุงแต่งให้เกิดความรู้สึกว่าตัวกู - ของกู ขึ้นมาได้ และอันนี้มันไม่ยากที่จะทำลายกิเลส; เพราะเมื่อเป็นอย่างนี้ ทำได้ อย่างนี้, มันทำลายกิเลสของมันเอง มันฆ่ากิเลสอยู่ในตัวมันเอง.

เปรียบง่าย ๆ เหมือนว่า ถ้าเราอยากจะให้ไม่มีหนุมารบกวน เราเอาแอมมาเลี้ยง เรื่องของเรา ก็เพียงแต่เอาแอมมาเลี้ยง หนุมันก็หมดไปได้ โดยที่เราเองไม่ต้องไป จับหนุ แอมมันทำหน้าที่ของมันเอง หนุกก็ไม่มีได้; สิ่งที่ไม่พึงปรารถนาก็ไม่มีเพราะ เหตุนี้.

ที่นี้เราทำแต่ควบคุม ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ให้ถูกวิธีเท่านั้น ตอนที่ฆ่า กิเลส นั้นมันเป็นการฆ่าของมันเอง นี้พูดอย่างสมมติ. เหมือนอย่างที่พระพุทธเจ้าตรัสว่า “ถ้าพวกเธออยู่กันให้ถูกต้องแล้ว โลกนี้ก็ไม่ว่างจากพระอรหันต์” ฟังดูให้ดี ๆ; ว่า อยู่กันให้ถูกต้องเท่านั้น ไม่ต้องทำอะไรมากไปกว่าอยู่ให้ถูกต้อง แล้วโลกนี้จะไม่ว่าง จากพระอรหันต์.

คำนี้ไม่ใช่คำเล็กน้อย ใจความมันก็บอกอยู่แล้ว; และมันไม่เล็กน้อยก็ตรง ที่ว่าพระพุทธเจ้าท่านสั่งเมื่อใกล้จะปรินิพพานว่า “อิม เจ ภิกขเว ภิกขุ สมมา วิหเรยฺยฺ อสุญฺโณ โลโก อรหุเตหิ อสุต” - ภิกษุทั้งหลายถ้าภิกษุเหล่านี้จะพึงเป็นอยู่ โดยชอบไซ้ร้ โลกจักไม่ว่างจากพระอรหันต์. สมมา วิหเรยฺยฺ แปลว่า พึงเป็นอยู่ หรือ พึงอยู่โดยชอบ.

อยู่โดยชอบนี้อยู่อย่างไร โลกจึงจะไม่ว่างจากพระอรหันต์?

อยู่โดยชอบ ก็คืออยู่ในลักษณะที่ รูป เสียง กลิ่น รส สัมผัส นี้เข้ามาแต่ต้องไม่ได้; คือมากระทบนั้นได้ แต่ว่าจะมาปรุงแต่งให้เกิดเวทนา เกิดตัณหา อุปาทาน นั้นไม่ได้. เราอยู่ในลักษณะที่ฉลาด อยู่ด้วยสติปัญญา หรือความว่างจากตัวกูอย่างที่ได้กล่าวแล้ว เพราะเราศึกษาเพียงพอ ปฏิบัติมันจนเคยชินเพียงพอ. เพราะฉะนั้นเมื่อมันมา ก็มากระทบ, แล้วตายเหมือนคลื่นกระทบฝั่ง; เหมือนกับบ้านเรามีแมว หนูมาจากบ้านอื่น หรือมาจากป่าขึ้นมาบนเรือนนี้มันก็ตายหมด เพราะแมวมันคอยฆ่าอยู่เรื่อย.

ถ้าเรามีการเป็นอยู่ที่ถูกต้องตามหลักของความไม่ยึดมั่นนี้แล้ว รูป เสียง กลิ่น รส สัมผัส ชัมมารมณฺ์ ก็ไม่มาทำอันตรายเราได้. มากระทบได้ มาเกี่ยวข้องได้; แต่เราใช้มันด้วยสติปัญญา เราจัดการกับมันด้วยสติปัญญา : กินมันก็ได้ บริโภคมันก็ได้ มีมันก็ได้ เก็บมันไว้ก็ได้ แต่ไม่มีผลเป็นทุกข์; เพราะมันมีค่าเท่ากับไม่มี ไม่เป็น ไม่ใช่ ไม่กิน ไม่เก็บ เพราะไม่มีตัวเรา ไม่มีของเรา.

ในทางที่ตรงกันข้ามนั้น มันไปมีตัวเรามีของเราหมด เพราะฉะนั้นมันจึงเป็นทุกข์ตลอดเวลา : ไม่ทันกิน ไม่ทันเก็บ มันก็ทุกข์แล้ว, กินอยู่ เก็บอยู่ มันก็ทุกข์อีก, มันเป็นทุกข์ไปหมดเพราะเหตุนี้; นั่นเรียกว่าไม่อยู่โดยชอบ. ไม่ได้เป็นอยู่โดยชอบ ก็กลุ่มไปด้วยโรค หรือความทุกข์; ถ้าเป็นอยู่โดยชอบ มันก็ไม่มีทางที่จะเกิดโรคหรือเกิดความทุกข์ได้.

คำ “เป็นอยู่ชอบ” นี้ อธิบายได้ต่อไปถึงกับว่า เป็นอยู่อย่างนั้นกิเลสไม่ได้อาหารหล่อเลี้ยง กิเลสพอมตายเอง. เปรียบเหมือนว่าเสื้อคูรายนีเราล้อมคอกมันไว้ได้แล้วเราก็ล้อมมัน. มันก็ไม่ได้กินอาหาร; เพราะในคอกนั้นมันไม่มีอาหาร เราไม่ต้องฆ่ามัน มันก็ตายเอง. เพราะฉะนั้น เราล้อมไว้ให้ถูกวิธี ตรง รูป เสียง กลิ่น รส สัมผัส ธรรมารมณ์ ที่มากระทบ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ รอบตัวเรา; ล้อมตรงนี้ คือปฏิบัติถูกต้องสิ่งเหล่านี้ ที่ตรงนี้, กิเลสไม่มีทางได้กินอาหาร ก็ไม่อาจเกิด ไม่อาจเจริญอกงาม; เชื้อของกิเลสจึงหมดไป มันก็เลยไม่มีเชื้อที่จะให้เกิดกิเลสหรือทำให้เกิดทุกข์.

พระพุทธเจ้าจึงตรัสว่า “อยู่ให้ชอบ อยู่ให้ถูกวิธีเท่านั้น โลกจักไม่ว่างจากพระอรหันต์” นี้เรียกว่าปฏิบัติตามหลักของปฏิจสุมุปาบาท, เรียกว่าเป็นอยู่ถูกต้องชนิดที่เกิดกิเลสไม่ได้ โดยที่เห็นว่าตัวกู-ของกูนี้เป็นเพียงมายา เพราะมันเพิ่งเกิดมาเมื่อมีรูปมากระทบตาหูเป็นต้น; เกิดเวทนาแล้วปรุงเป็นความอยาก. ถ้าอย่าให้มีอะไรมาปรุงเป็นความอยาก มันก็ไม่เกิดอุปาทานว่าตัวกู ว่าของกู.

พึงเข้าใจให้ถูกต้อง ว่ากิเลสมันเพิ่งเกิดหยกๆ เพราะการปรุงขึ้นมา ไม่ใช่ตัวจริง.

มันเป็นมายาเหมือนกับหน่วยคลื่น ที่เกิดขึ้นเพราะลมพัดน้ำ น้ำก็มีอยู่จริง ลมก็มีอยู่จริง แต่ตัวคลื่นนั้นเป็นมายา. นี้เปรียบเทียบโดยวัตถุ แต่จะเอาเป็นเรื่องเดียวกันแท้ไม่ได้; มุ่งหมายแต่จะชี้ตรงความเป็นมายาของคลื่น ที่เกิดขึ้นมาเพราะการปรุงแต่ง คือลมพัดน้ำให้กระลอกเป็นลูกคลื่น ยกเป็นสันลูกคลื่นขึ้นมาแล้วก็หายไป.

ความรู้สึกว่าตัวกู-ของกู คราวหนึ่งในวันหนึ่ง ซึ่งเกิดอยู่หลายๆคราวนั้น ก็เป็นเหมือนคลื่นที่มีมาจากน้ำ คืออารมณ์ รูป เสียง กลิ่น รส สัมผัส; แล้วก็กระทบด้วยลมคือ ความโง่ ความหลง อวิชชา แล้วเกิดเป็นคลื่น ก็คือตัวกู-ของกู โผล่ขึ้นมาเป็นคราวๆ, วันหนึ่งหลายคราว.

.....

ความรู้สึกว่าตัวกู-ของกู หรือ *egoism* ที่โผล่ขึ้นมาคราวหนึ่งนี้ ท่านเรียกว่าชาติหนึ่ง ชาติคือความเกิดที่หนึ่ง.

นี่แหละความเกิดที่แท้จริง หมายถึงความเกิดของสิ่งนี้ คือตัวกู-ของกู. อย่าได้ไปหมายถึงความเกิดจากท้องแม่. คนหนึ่งเกิดจากท้องแม่ที่หนึ่งแล้วก็เข้าโลงไปที่หนึ่ง นั้นไม่ใช่ความเกิดที่พระพุทธเจ้าท่านมุ่งหมาย; มันเป็นความเกิดทาง *physical* มากไป.

ความเกิดที่พระพุทธเจ้าท่านมุ่งหมายนั้น เป็นฝ่าย *spiritual* หมายถึงการเกิดที่เป็นอุปาทานว่าตัวกู-ของกู วันหนึ่งเกิดได้หลายชาติ หลายสิบชาติ หรือหลายร้อยชาติก็ตาม แล้วแต่ว่าใครจะเกิดเก่งสักก็มาน้อย; แต่ทุกคราวจะต้องเป็นชาติ เป็นตัวกู-ของกูขึ้นมาทีหนึ่งเสมอไป; แล้วมันก็ค่อยจางไป เดี่ยวมันก็ค่อยดับลง แล้วก็ตายไป, เดี่ยวก็เกิดโผล่มาใหม่อีก เมื่อไปกระทบรูป เสียง หรือกลิ่นอย่างอื่นขึ้นมาอีก. และแต่ละชาติมีปฏิกิริยาเป็น *reaction* ส่งต่อถึงกัน อย่างที่เราเรียกว่ากรรมเก่าของชาติก่อนมาส่งผลให้เกิดในชาตินี้ เป็นอย่างนี้ เป็นผลขึ้นมา แล้วส่งต่อกันไป

อย่างนี้ทุกๆชาติ. คำว่า “ผลกรรม” หรือ “การรับผลกรรม” ก็มุ่งหมายอย่างนี้ และจะถูกตามทีพระพุทธเจ้าท่านสอน; ถ้าไม่อย่างนั้นจะออกนอกเรื่องนอกราวไป. เราต้องเข้าใจเรื่องเกิด เรื่องกรรม ผลกรรม และการรับผลกรรม อย่างนี้ :-

อย่างว่า เกิดเป็นผู้อยากได้ของรักอย่างใดขึ้นมาแล้วตายไป; แล้วเกิดเป็นผู้ไปขโมย หรือว่าไปทำโจรกรรมเข้าจริงๆ แล้วก็ตายไป; แล้วไปเกิดเป็นผู้บริโภคลิขิตนั้นเข้าไป หรือว่าไม่ได้บริโภคลิขิตนั้นเข้าไป เดี่ยวไปเกิดเป็นจำเลย ถูกกล่าวหาแล้ว, เดี่ยวไปเกิดเป็นนักโทษอยู่ในตารางแล้ว. ความเกิดอย่างนี้มีได้มาก และสับสนกันอย่างยิ่ง หลายสายหลายแนวพร้อมคลุกเคล้ากันไป; คุณมันให้ดีๆ จะเข้าใจ. ถ้าทำการหยุดความเกิดเสียได้เมื่อไร เมื่อนั้นเป็นนิพพาน ซึ่งไม่เกิด ไม่แก่ ไม่เจ็บ ไม่ตาย.

ถ้ายังมีเกิด เป็นต้องรู้สึกตัวกู-ของกูอยู่เรื่อย : ก็เป็นวิญญูสงสารไปเรื่อย คือทุกข์เรื่อย เป็นลูกโซ่ไปเลย.

เราอย่าไปเข้าใจผิดตรงที่ว่า ไม่เกิดๆนี้มันหมายถึงว่างจนขนาดว่าไม่มีความรู้สึกอะไร ไปนั่งตัวแข็งเป็นท่อนไม้ไม่มีใจ มันกลับว่องไว (active) มากที่สุด. ที่ว่างจากตัวกู หรือว่างจากการเกิดมากที่สุดนั้นก็กลับเป็นสติปัญญามากที่สุด ทำอะไรได้คล่องแคล่วที่สุด เพราะมันไม่อาจทำผิด คิดผิด พุคผิด มันจึงทำได้โดยเร็ว.

ที่ว่ามันไม่มีทางที่จะผิดได้ ก็เพราะมันเป็นสติปัญญาอยู่โดยธรรมชาติ ในตัวธรรมชาติเป็นอัตโนมัติ. สิ่งที่เราเรียกว่า “ความว่างจากตัวกู” มันเป็นอย่างนี้เอง. “เรา” ที่ว่างจากตัวกู หรือผู้ที่ว่างจากตัวกู หรือผู้ที่เป็นนิพพานอยู่นี้ทำอะไรได้หมด แต่

แล้วไม่ทำอะไรผิดเลย; เป็นไปเพื่อประโยชน์เกื้อกูลอย่างยิ่ง รวดเร็วอย่างยิ่ง มากมาย
 อย่างยิ่ง คืออย่างนี้.

อย่าได้ไปเข้าใจว่า ถ้าเกิดความรู้สึกร่างอย่างนี้แล้ว มันทำอะไรไม่ได้ หยุดทำ
 อะไรไปหมด, หนีตไปหมด, หนีอไปหมด หรือมันอยู่เฉยไปเลย; อย่างนั้นว่าเอาเอง.
 เพราะความโง่ของตัวเอง ก็เลยทำให้กั้ว กั้วความว่าง กั้วนิพพาน หรือกั้วจะ
 หมดกิเลสตัณหา แล้วจะไม่สนุก อย่างนี้เป็นต้น.

ความหมดกิเลสตัณหา ยิ่งสนุกอย่างยิ่ง ยิ่งเป็นสุขอย่างยิ่ง; แต่ถึงอย่างไร
 ก็ต้องเป็นความสุข หรือความสนุกที่แท้จริง ก็จะไม่เป็นอันตราย ไม่หลอกลวง
 ไม่เป็นมายา.

ในความสุขสนุกของคนปุถุชนนั้น มันไม่จริง, มันหลอกลวง มันเป็นมายา,
 แล้วมันใส่ความทุกข์ให้แก่ผู้นั้น เหมือนกับเหยื่อที่ใครกินเข้าไปแล้วมันติดเบ็ด. นี้
 เรียกว่าตกอยู่ใต้อำนาจพญามาร; มันก็เวียนกันอยู่ตลอดเวลา, มันก็จมอยู่ในวัฏฏสงสาร
 คือห่วงโซ่ของความทุกข์, หรือว่าทะเลวนของความทุกข์, ขึ้นมาไม่ได้.

นี้เรียกว่า เราอาศัยการดับตัวกูเสียได้ ด้วยมองเห็นตัวกู-ของกูนี้เป็นมายา
 โดยอาศัยการปฏิบัติตามหลักของปฏิจจนมุปบาท นับว่าเป็นอย่างหนึ่ง แนวหนึ่ง หรือ
 วิธีหนึ่ง.

ประการที่ ๒. เห็นอารมณ์ทั้ง ๖ โดยหลัก อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา

อาตมาจะยกตัวอย่างมาหลายๆแนว เพื่อให้เป็นตัวอย่าง เช่นว่า : มองที่อารมณ์ ก็มองลงไปทีรูปร่าง เสียง กลิ่น รส สัมผัส ชัมมารมณฺ์ หกประการที่มันจะมากระทบตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ว่าแม้แต่อารมณ์นี้มันก็เป็นมายา โดยอาศัยความรู้เรื่อง อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา.

เราอย่าทำเล่นกับเรื่องอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา มันไม่ใช่เรื่องสำหรับคนแก่หรือว่าเป็นเรื่องเอาไว้สวดศพคนตายแล้ว; มันเป็นเรื่องที่ต้องนำมาใช้ในชีวิตประจำวันสำหรับคนเป็นๆ.

ถ้าใครสามารถเอาความรู้เรื่องอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา เข้ามากำกับอยู่กับชีวิตประจำวันแล้ว คนนั้นได้ชื่อว่ามีเชื้อต้านทานโรคสูงสุด, แล้วอารมณ์ รูป เสียง กลิ่น รส นั้น จะไม่เกิดเป็นพิษขึ้นมาได้ เราจะมืออยู่เป็นอยู่อย่างมีความสุข.

บาลีใช้คำว่า *ขณะ-เกษม* นี้เป็นภาษาสันสกฤต คือ *กษมะ* แล้วมาเป็นไทยว่า *เกษม* เราจะเป็นอย่างเกษม.

นำแปลกเหมือนกันที่ท่านไมใช้คำว่า เป็นสุข, เพราะคำว่า “สุข” นี้มันออกจะเป็นมายา หรือหลอกหลวงอยู่รูปหนึ่งเหมือนกัน เอาแต่เกษมก็แล้วกัน. *เกษม* หมายความว่า *อิสระ และสงบเย็น*.

ถ้าจะพูดให้เห็นชัดหน่อย ไม่ให้เป็นที่ตั้งของความหลง ก็เรียกว่า *เกษมจากโยคะ*. โยคะคือเครื่องรบกวน; เกשמจากเครื่องรบกวนนั้นคือว่าง หรือนิพพาน.

หากต้องการจะมีชีวิตอย่างเกษมแล้ว ก็ต้องอาศัยความรู้เรื่องอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา ให้สมบูรณ์, มันจะต่อต้านกันได้กับอารมณ์ รูป เสียง กลิ่น รส สัมผัส ที่มากระทบ ไม่ให้ไปหลงรักหรือหลงเกลียด.

เรื่องวุ่นวายมีอยู่ ๒ อย่างเท่านั้น คือ ไปหลงรักอย่างหนึ่ง, ไปหลงเกลียดอย่างหนึ่ง, ซึ่งเป็นเหตุให้หัวเราะและต้องร้องไห้. ถ้าใครมองเห็นว่าหัวเราะก็กระหืดกระหอบ มันเหนื่อยเหมือนกัน; ร้องไห้ มันก็กระหืดกระหอบเหมือนกัน; ผู้อยู่เฉยๆ ดีกว่า อย่าต้องหัวเราะ อย่าต้องร้องไห้ นี่แหละมันเป็นความเกษม.

เราอย่าได้ตกไปเป็นทาสของอารมณ์, จนไปหัวเราะหรือร้องไห้ตามที่อารมณ์มายั่ว; เราเป็นอิสระแก่ตัว หยุคอยู่ หรือเกษมอยู่ อย่างนี้ดีกว่า. นี่คือการที่เราใช้อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา เป็นเครื่องมือกำกับชีวิตเป็นประจำวัน สามารถเห็นว่า รูป เสียง กลิ่น รส สัมผัส เป็นมายา, เป็น *illusion* เหมือนอย่างที่ว่ากู-ของกูก็เป็น *illusion* เพราะว่าตัวกู-ของกู มันเกิดมาจากอารมณ์. ตัวกู-ของกูเป็นมายา อารมณ์ทั้งหลายก็เป็นมายา เห็นได้ด้วยหลัก อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา โรคก็ไม่เกิด ความทุกข์ก็ไม่เกิด.

.....

ประการที่ ๓ เราจะตัดลัดมองไปดูสิ่งที่เป็นสุขเวทนา คือความสุขสนุกสนาน เอรีดอรรอย ที่เป็นสุขนั้น เรียกว่า สุขเวทนา.

ตัวสุขเวทนานั้นเป็นมายา เพราะว่ามันเป็นเหมือนลูกคลื่นที่เกิดขึ้นเป็นคราวๆ ไม่ใช่ตัวจริงอะไร. ที่พูดดังนี้ก็เพราะว่าในบรรดาสິงทั้งปวงในโลกทั้งหมดทุกโลก ไม่ว่าโลกไหน มันมีค่าอยู่ก็ตรงที่ทำให้เกิดสุขเวทนา.

คิดดูให้ดีว่า ท่านศึกษาเล่าเรียนทำไม? ท่านประกอบอาชีพ หน้าที่การงาน ทำอะไร? ท่านสะสมทรัพย์สมบัติ เกียรติยศ ชื่อเสียง พวกห้องบริวารทำไม? มันก็เพื่อสุขเวทนาอย่างเดียว. เพราะฉะนั้น แปลว่าอะไรๆ มันก็มารวมจุดอยู่ที่สุขเวทนาหมด. ฉะนั้น ถ้าเรามีความรู้ในเรื่องนี้ จัดการกับเรื่องนี้ ให้ถูกต้องเพียงเรื่องเดียวเท่านั้น; ทุกเรื่องมันถูกหมด เพราะฉะนั้น จึงต้องดูสุขเวทนาให้ถูกต้องตามที่เป็นจริงว่า มันก็เป็นมายาชนิดหนึ่ง.

เราจะต้องจัดการให้สมกันกับที่มันเป็นมายา; ไม่ใช่ว่า จะต้องไปตั้งข้อรังเกียจเกลียดชังมัน อย่างนั้นมันยิ่งบ้าบอที่สุด; ถ้าเข้าไปหลงรัก หลงเป็นทาสมัน ก็เป็นเรื่องบ้าบอที่สุด. แต่ว่าไปจัดการกับมันอย่างไรให้ถูกต้องนั้นแหละเป็นธรรมะ เป็นลูกศิษย์ของพระพุทธเจ้า ที่จะเอาชนะความทุกข์ได้ และไม่ต้องเป็นโรคทางวิญญาณ.

มันก็ต้องทำโดยวิธีที่พิจารณาให้เห็นว่า สุขเวทนานี้ที่แท้ก็คือมายา เป็นเหมือนลูกคลื่นลูกหนึ่งที่เกิดขึ้นเพราะน้ำถูกลมพัด. หมายความว่า เมื่อรูป เสียง กลิ่น รส ฯ เข้ามา แล้วความโง่คือ อวิชชา โมหะ ออกรับ กระทบกันแล้วเป็นคลื่น กล่าวคือสุขเวทนาขึ้นมา, เดี่ยวมันก็แตกกระจายไป. ถ้ามองเห็นอย่างนี้แล้ว เราก็ไม่เป็นทาสของสุขเวทนา เราสามารถจะควบคุม จะจัด จะทำกับมันได้ในวิธีที่ไม่เป็นทุกข์ ตัวเองก็ไม่เป็นทุกข์ ครอบครัวก็ไม่เป็นทุกข์ เพื่อนบ้านก็ไม่เป็นทุกข์ คนทั้งโลกก็ไม่พลอย

เป็นทุกข์ เพราะมีเราเป็นมูลเหตุ. ถ้าทุกคนเป็นอย่างนี้ โลกนี้ก็มีสันติภาพถาวร คือ เป็นความสุขที่แท้จริงและถาวร.

นี่คืออานิสงส์ของการหายโรค โดยวิธีต่างๆกัน : ไม่เป็นโรคตัวกู ไม่เป็นโรคของกู.

อาดมยากตัวอย่างมาเพียง ๓ อย่างก็พอแล้ว เพราะเวลาที่จะหมดอยู่แล้ว ว่า เราจะเห็นตัวกู-ของกูนี้เป็นมายา โดยหลักของปฏิจสมุปบาทก็ได้; หรือว่าอีกวิธีหนึ่ง เราจะเห็นอารมณ์ทั้งหก คือ รูป เสียง กลิ่น รส นี้มันเป็นมายา โดยหลักของอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา ก็ได้; หรือว่าเราจะเห็น สุขเวทนาว่าเป็นมายา โดยหลักของการเห็นว่ามันเป็นของปรุงแต่ง หรือเป็นเพียงสังขารเท่านั้น ไมใช่ของจริงอะไรอย่างนี้ก็ได้.

ทั้งหมดนั้นจะเป็นได้อย่างนั้น ก็ดูให้ดี หรือระมัดระวังให้ดี มีสติสัมปชัญญะ กันให้มาก ตรงขณะที่อารมณ์มากระทบ ทางตา ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทางกาย นั้นเอง. เหมือนที่พระพุทธเจ้าท่านกำชับพระพาหิยะ ให้เห็นสักว่าเห็น ได้ยินสักว่าได้ยิน อย่าให้ปรุงเป็นเวทนา หรือถ้าปรุงเวทนาแล้ว ก็อย่าให้ปรุงเป็นตัณหากิก็ได้; ยังได้อีกทีหนึ่ง; แล้วก็ไปสนใจเรื่องว่างเรื่องวุ่นให้มากที่สุด.

พูดเพียงครั้งเดียว หรือฟังเพียงครั้งแรกนี้ พอเข้าใจเลาๆ; ต้องไปสังเกตจนจับให้ได้ ว่า เราเองนี้แท้ที่จริงก็มีว่างอยู่มาก, เวลาที่เราว่างไม่วุ่นหรือมีสติปัญญามีอยู่มาก. วุ่นหรือความรู้สึกเป็นตัวกู-ของกูนั้นมาเป็นพักๆ คราวๆ, ที่เรียกว่า ความเกิดนั้นมันมาเป็นคราวๆ เกิดทุกที่เป็นทุกข์ทุกที; แต่ว่าขณะที่ไม่เกิดนั้นไม่เป็นทุกข์เลย

และมีอยู่มาก แล้วคนก็โง่เอง มองข้ามไปเสียเอง คือ มองข้ามนิพพานที่มีอยู่เอง ไปเสีย จึงมองไม่เห็นว่ามีนิพพาน.

แม้เป็นนิพพานน้อยๆ นิพพานขิมลองก็จริง แต่ว่าเป็นนิพพานอย่างเดียวกับนิพพานจริง หรือนิพพานถาวร เพียงแต่ว่ามันไม่ถาวร เพราะเราไม่สามารถป้องกันโรค ไม่สามารถทำลายโรค โรคจึงมาแทรกเสียเป็นพักๆ นิพพานก็ขาดเป็นห้วงๆ.

ถ้าใครมีบุญ คือฉลาดถึงกับรู้ว่า โดยที่แท้พื้นฐานนั้นมันว่าง หรือเป็นนิพพานอยู่เองแล้ว; เรื่องมันก็ระวางอยู่แต่เพียงว่า อย่าให้ของใหม่เข้ามาแทรกแซง. เจ้าบ้านว่างคืออยู่แล้ว แยกอากาศนตฺตะนั้นคือว่าง; เพราะฉะนั้น อย่าให้มันเข้ามา ไล่มันออกไป ไม่ให้เข้ามาในบ้านในเรือนของเรา มันก็ว่างอยู่ตลอดเวลาได้.

.....

วิธีไล่ออกไป ก็คือวิธีปฏิบัติธรรมะ ตามหลักของพระพุทธเจ้า. นี่เป็นเหตุให้เกิดกำลังใจ เกิดความเชื่อ - ศรัทธา แน่นแฟ้นในธรรมะ, เกิด วิริยะ - ความพากเพียรเอาจริงในธรรมะ, เกิด วิมังสา - สอดส่องอยู่เสมอ, แล้วมันก็สำเร็จเป็นของที่ไม่ยาก.

แต่ถ้าว่า โง่ในตอนแรก แล้ว มัน ยากอย่างยิ่ง ก็คือว่า ยากยิ่งกว่ากึ่งครกขึ้นภูเขา; แต่ถ้าคลำถูกเงื่อนถูกปมแล้วละก็ มันง่ายยิ่งกว่ากึ่งครกลงมาจากภูเขา.

อีกทีหนึ่งหรืออีกอย่างหนึ่งก็คือว่า เรามีความรู้สึกตัวอยู่เสมอ อย่าลืมและอย่าประมาท คอยจับให้พบความว่างและความวุ่นที่เกิดอยู่เป็นประจำวัน.

คำว่า “เรา” นี้หมายถึง จิต ไม่ใช่เรคือตัวกู-ของกู ให้มีจิตรักและพอใจในความว่าง คือนิพพานนี้อยู่เสมอไป อย่าได้มีจิตโน้มไปในทางที่เข้าใจผิด ไปหลงสิ่งที่วุ่น.

เดี๋ยวนี้ปัญหายากที่สุดมันอยู่ตรงที่ทุกคนไม่ชอบความดับทุกข์ จนไม่กล้าจะยืนยันว่าเกิดมานี้เพื่อไม่ทุกข์ มันกลายเป็นว่าเกิดมาเพื่ออะไรก็ได้ เอาทั้งนั้น; ขอแต่ให้ได้ตามใจตัวสนุกๆก็แล้วกัน ก็เลยปล่อยตามเรื่องไปหมด. ที่จริงเรื่องดับทุกข์นี้มันไม่ยาก ไม่เหลือวิสัยอะไร มันก็พอกันกับการงานต่างๆ แต่เราไม่เข้าใจ เราหันหลังให้ เพราะฉะนั้นจึงเป็นทุกข์อยู่เรื่อย.

.....

เป็นอันว่าความหมกโรค หรือไม่เป็นโรคทางวิญญูณนี้ มันอยู่ตรงที่รู้จักทำไม่ให้ตัวกู-ของกูเกิดขึ้นมา. นั่นแหละคือ “ความไม่มีโรค” ซึ่งเราเรียกกันว่าเป็นลาภอย่างยิ่ง.

คำนี้เป็นคำโฆษณาชวนเชื่อของคนขายยาครั้งพุทธกาล ว่า “อาโรคุยปรมาลาภา”; เทียวร้องก้องไปตามสี่แยก ไปตามถนนหนทาง มันไม่ได้หมายถึงโรคอย่างนี้ มันเพียงเป็นโรคปวดหัว ปวดฟัน หรืออะไรทำนองนั้น. โรคทางวิญญูณของ

พระพุทธเจ้านี้ ท่านหมายถึงโรคที่เป็นทุกข์อย่างยิ่ง ซึ่งเป็นโรคอย่างแท้จริงอย่างนี้ แล้วความหมดโรคก็ต้องจริงถึงขนาดนี้.

เราพ้นโรคอยู่เป็นประจำทุกวันนี้ ก็เป็นการพ้นโรคอย่างตึงคับหนาน ตังควิมุติ. มันพ้นโรคโดย *coincident* อยู่เป็นประจำวันอยู่เหมือนกัน. *coincident* ก็มีมาอีกรูปหนึ่ง คือว่ามีโรคฟลุคขึ้นมาแทรกแซงอยู่เสมอเหมือนกัน. แต่อย่างไรก็ดี เราอย่าลืมว่าพ้นโรคเป็นประจำตามธรรมดา โดยไม่รู้สึกรู้สีกตัวนั้นก็มีอยู่ เรียกว่าตังควิมุติ.

ที่นี้บางคราว เราตั้งอกตั้งใจควบคุมมัน ก็ว่างได้มากกว่านั้นอีก พ้นจากโรคได้มากขึ้นอีก อย่างนี้เรียกว่า *วิกขัมภนวิมุติ* เพราะเราคอยคุมมันไว้.

ถ้าเราจัดการเด็ดขาดเลย ถอนรากถอนเหง้าถอนเชื้อได้หมดเลย. อย่างนี้เรียกว่า *สมุจเฉทวิมุติ* หรือสมุจเฉทปหาน คือฆ่าตายเลย ไม่เพียงแต่ฟลุค หรือไม่เพียงแต่ข่มขี้ไว้ชั่วคราว.

ตามธรรมดาเราจึงได้ผล อย่างน้อยก็ได้ผลเป็น ตังควิมุติ ได้กำไรมากอยู่แล้ว. ถ้ามากกว่านั้นก็เป็นวิกขัมภนวิมุติ และเป็นสมุจเฉทวิมุติ ซึ่งเป็นอันดับสุดท้ายไปเลย. เราไม่ได้เป็นอยู่โดยความโลภ ความหลง และความไม่ปรารถนาต่างๆ แต่ว่าเป็นอยู่ด้วยความเกษมเต็มอยู่ด้วยสติปัญญา, เป็นความไม่ทุกข์ไม่ร้อน เป็นความสดชื่นเหมือนกับภาวะแห่งความหนุ่มความสาวที่ไม่รู้จักแก่เฒ่า; นี้แหละคือความหายจากโรคทางวิญญาณ.

ในที่สุดนี้ ก็ขอให้เราทุกคนที่รวมกลุ่มกันเป็นกลุ่มของพุทธบริษัทนี้ รู้จักความมุ่งหมายอันแท้จริงของการรวมกลุ่ม. ถ้าเห็นว่าดี ว่าจริงอย่างนี้แล้ว ก็ช่วยกันสามัคคีในการที่จะเสียสละสิ่งที่ถูกกว่า เพื่อซื้อเอาสิ่งที่แพงกว่า ดีกว่า ประเสริฐกว่า เข้ามาให้ได้; คือช่วยกันรักษากิจการนี้ไว้ อย่าให้ล้มไป ให้เจริญก้าวหน้า เพื่อประโยชน์แก่ตัวเราเอง แก่เพื่อนมนุษย์ทุกคน ก็จะได้ชื่อว่า เกิดมาที่หนึ่งได้ทำสิ่งที่ดีที่สุดที่มนุษย์ควรจะทำ, และได้รับสิ่งที่ดีที่สุดที่มนุษย์ควรจะได้รับ แล้วมันก็ไม่มีอะไรมากไปกว่านั้น มันมีเท่านั้น.

เป็นอันว่าจบเรื่องที่จะต้องเรียนจะต้องทำ หรือว่าจะต้องเสวยผลของการกระทำ และมีชีวิตอยู่โดยไม่เป็นทุกข์เลย ทั้งในขณะแสวงหาและขณะบริโภค. เมื่อประกอบการทำงานเพื่อแสวงหา รวมทั้งการศึกษาเล่าเรียน การทำอาชีพเหล่านี้ เป็นการแสวงหา, ขณะนี้เราก็ไม่ทุกข์; ครั้นได้ผลเป็นเงินเป็นทองทรัพย์สมบัติ เกียรติยศ ชื่อเสียง อะไรมาบริโภค มันก็ไม่เป็นทุกข์, มันไม่เป็นทุกข์ทั้ง ๒ สถานอย่างนี้ มันก็วิเศษอย่างยิ่ง. เหมือนกับไปจับปลามาก็ไม่ถูกเงี่ยงปลาตำ ไปได้ปลามากินแล้วก็ไม่ถูกก้างปลาเลย. เมื่อจับปลาก็ไม่ทุกข์ เมื่อกินปลาก็ไม่ทุกข์ มันก็หมดกันเท่านั้น มันไม่มีอะไรมากกว่านั้น.

ขอให้ทุกคนรู้จักโรคทั้งทางกาย (physical disease) และทางจิต (mental disease) และทั้งทางวิญญาณ (คือ spiritual disease) กันให้ครบถ้วน; อย่าให้ขาดตกบกพร่อง เว้าแหง แต่ประการใด, แล้วแก้ไขเยียวยามันไปทุกโรค. ให้เป็นผู้ไม่มีโรค และชื่อว่า “อาโรคุยาปรมา ลาภา” ที่แท้จริง.

อาตมาขอยุติการบรรยาย ตามโอกาสนี้เพียงเท่านี้.

แก่นพุทธศาสตร์

(ฉบับสมบูรณ์)

คำบรรยายชุดแก่นพุทธศาสตร์ ปีพุทธศักราช ๒๕๐๕ ครั้งที่ ๒

เรื่อง

ความว่าง

ธรรมที่เป็นประโยชน์แก่คนเราคือเรื่องสุญญตา

ณ ราชแพทยาลัย ศิริราชพยาบาล มหาวิทยาลัยมหิดล

๗ มกราคม ๒๕๐๕

ความว่าง

ท่านสาธุชน ผู้สนใจในธรรมทั้งหลาย

การบรรยายในวันนี้จะได้ว่าด้วยเรื่อง “ความว่าง” ทั้งนี้เป็นความต้องการของท่านผู้อำนวย การอบรม.

เนื่องจากการบรรยายครั้งที่แล้วมาได้กล่าวถึงความว่าง ในฐานะที่เป็นเรื่องสำคัญเรื่องหนึ่ง แต่โอกาสไม่อำนวยให้กล่าวถึงเรื่องนั้นแต่เรื่องเดียวโดยเฉพาะ เพื่อความเข้าใจที่ทั่วถึง: เพราะฉะนั้นเรื่องความว่างจึงยังมีความคลุมเคลืออยู่บางประการ จึงได้มีการบรรยายเฉพาะเรื่องความว่างอย่างเดี่ยวในวันนี้.

ท่านทั้งหลายควรจะทราบว่ เรื่องความว่างนั้น เป็นเรื่องที่เข้าใจยากที่สุดในบรรดาเรื่องของพุทธศาสนา; ทั้งนี้เพราะว่า เป็นเรื่องหัวใจอย่างยิ่งของพุทธศาสนา นั่นเอง.

สิ่งที่เรียกกันว่า “หัวใจ” ก็พอจะมองเห็นหรือเข้าใจกันได้ทุกคนว่า หมายถึง สิ่งที่ลึก ที่ละเอียด สุขุม ประณีต ไม่เป็นนิสัยแห่งการเดา หรือการตรึกไปตามความเคยชิน หรือตามกิริยาอาการของคนธรรมดา แต่จะเข้าใจได้ก็ด้วยการตั้งอกตั้งใจศึกษา.

.....

คำว่า “ศึกษา” นี้ มีความหมายอย่างยิ่งอยู่ตรงที่การสังเกตสนใจ สังเกต พินิจพิจารณาอยู่เสมอ. ทุกคราวที่มีเรื่องอะไรเกิดขึ้นกับใจ ที่เป็นความทุกข์หรือเป็นความสุขก็ตาม. ผู้ที่มีความคุ้นเคยกับการสังเกตในเรื่องทางจิตใจเท่านั้นที่จะเข้าใจธรรมะได้ดี ผู้ที่เพียงแต่อ่านๆ ไม่สามารถจะเข้าใจธรรมะได้. บางทียิ่งไปกว่านั้นก็คือ จะเผลอ. แต่ถ้าเป็นผู้ที่พยายามสังเกตเรื่องเกี่ยวกับจิตใจของตัวเอง โดยเอาเรื่องจริงในใจของตัวเองเป็นเกณฑ์อยู่เสมอแล้ว ไม่มีทางที่จะพ่นเผลอ; จะเข้าใจสิ่งที่เรียกว่า ความทุกข์ และความดับทุกข์ได้ดี, และในที่สุดก็จะเข้าใจธรรมะ คือจะไปอ่านหนังสือก็จะรู้เรื่องดี. ลักษณะอย่างนี้เราเรียกว่ามี *spiritual experience* มาก.

คนเราตั้งแต่เกิดมาจนกว่าจะตาย ย่อมเต็มไปด้วยสิ่งๆนี้ : คือการที่ใจของเราได้สัมผัสกันเข้ากับสิ่งแวดล้อม แล้วเกิดผลเป็นอะไรขึ้นมา คราวไหนเป็นอย่างไร และคราวไหนเป็นอย่างไร เพราะว่าเรื่องที่เป็นไปเองนั้นย่อมมีได้ทั้งฝ่ายที่เป็นทุกข์ และทั้งฝ่ายที่ไม่เป็นทุกข์ คือทำให้ฉลาดขึ้น และมีจิตใจเป็นปกติเข้มแข็งขึ้น.

ถ้าหากว่าเราคอยสังเกต ว่า ความคิดเดินไปในรูปใด ก่อให้เกิดความทุกข์ขึ้นมา; ความคิดเดินไปในรูปใด ก่อให้เกิดความว่างจากความทุกข์; อย่างนี้แล้ว จะมี

ความรู้ที่ดีที่สุด และมีความเคยชินในการที่จะรู้สึกหรือเข้าใจ หรือเข้าถึงความว่าง จากความทุกข์นั้นได้มากขึ้น. จะต้องทำในใจไว้อย่างนี้ จึงจะเข้าใจเรื่องที่เราเรียกว่า ลึก หรือ ประณีต ละเอียด สุขุม เช่นเรื่องความว่างนี้ได้.

ท่านทั้งหลายควรจะระลึกถึงข้อที่ได้กล่าวในการบรรยายครั้งก่อนว่า พระอรรถกถาจารย์ทั้งหลายเรียกพระพุทธเจ้าว่า เป็นแพทย์ในทางวิญญาณ และแบ่งโรคของคนเราออกเป็นโรคทางฝ่ายร่างกาย จิตใจ และโรคทางฝ่ายวิญญาณ. โรคที่เราจะต้องไปโรงพยาบาลตามธรรมดา หรือไปโรงพยาบาลสมเด็จพระยาที่ปากคลองสาน เหล่านี้เรียกว่า โรคทางกายทั้งนั้น. ส่วนโรคทางวิญญาณนั้น หมายถึงที่ต้องแก้กันด้วยธรรมะ : เพราะฉะนั้นจึงมีโรคทางจิต หรือทางวิญญาณอีกประเภทหนึ่ง ต่างหากจากโรคทางกาย. ข้อความในอรรถกถาเรียกโรคอย่างนี้ว่าโรคทางจิต.

ในภาษาไทยเราเอาคำว่า “โรคจิต” นี้มาใช้ที่โรคทางกาย เช่นโรคที่จะต้องไปโรงพยาบาลที่ปากคลองสานนั้นเราเรียกกันว่า โรคจิต; แต่โรคอย่างนี้ในภาษาบาลีในทางธรรมะเรียกว่าเป็นโรคทางกายอยู่นั่นเอง. การแบ่งโรคเป็นโรคกายกับโรคจิต จึงมีต่างกันกับที่เราแบ่งกันในภาษาไทยเรา.

อาตมาได้ตั้งข้อสังเกตว่า ถ้าท่านทั้งหลายจะเข้าใจโรค ก็ควรจะแยกเป็นโรคทางกายแท้ๆ ก็ทาง physical และโรคทางกายที่ลึกเข้าไปคือทาง mental ทั้งสองอย่างนี้เอาไว้ทางฝ่ายร่างกาย. ส่วนอีกฝ่ายหนึ่งนั่นก็คือฝ่าย spiritual คือโรคที่เกิดแก่สติปัญญาไม่ใช่ที่เกิดแก่ระบบประสาทหรือมันสมอง แต่เกิดแก่ระบบของสติปัญญาที่จะรู้จะเข้าใจชีวิต หรือโลกตามที่เป็นจริง; เพราะฉะนั้น ท่านจึงหมายถึงความหลง

หรืออวิชา หรือความเข้าใจผิดที่เนื่องมาจากวิชานั้น จนมีการกระทำที่ผิดๆ จนต้องเป็นทุกข์ ทั้งที่เราไม่เป็นโรคทาง physical หรือทาง mental. นี่เป็นความหมายข้อแรกที่จะต้องถือกำหนดไว้เป็นพื้นฐาน.

.....

เมื่อเรามีโรคทางวิญญาณ (spiritual) แล้วเราจะแก้กันด้วยอะไร?

ถ้ากล่าวกันทางธรรมะก็แก้ด้วยสิ่งที่เรียกว่า “ความว่าง” นั่นเอง; และยิ่งไปกว่านั้นก็คือว่า สิ่งที่เราเรียกว่าความว่าง หรือสูญญตา ในภาษาบาลีนั้น มันเป็นทั้งยาแก้โรค และเป็นทั้งความหายจากโรค เพราะว่าเราไม่มีอะไรมากไปกว่านั้น.

ยาที่จะแก้โรคก็คือความรู้ หรือการปฏิบัติ จนให้เกิดความว่าง. ทีนี้ถ้าความว่างเกิดขึ้นมาแล้ว ก็จะเป็นยาแก้โรค; และเมื่อหายจากโรคก็ไม่มีอะไรนอกจากความว่างจากความทุกข์, หรือจากกิเลสที่เป็นเหตุให้เกิดทุกข์. เพราะฉะนั้นคำว่า “ความว่าง” จึงหมายถึงทั้งยาแก้โรค และความหายโรค.

ความว่างที่มีขอบเขตกว้าง มีความหมายกว้างนั้น หมายถึงความว่างอยู่ในตัวมันเอง; ถ้าว่าความว่างแล้วต้องเป็นตัวเอง คือตัวมันเอง ไม่มีอะไรมาแต่จะต้องปรุงแต่งแก้ไข หรือทำอะไรกับมันได้ จึงถือว่าเป็นสภาพที่เป็นนิรันดร คือไม่ต้องเกิดในที่แรก แล้วดับไปในที่สุด. มันมี “ความมี” อยู่อีกชนิดหนึ่ง ไม่เหมือนกับความมีของสิ่งอื่นๆซึ่งมีการเกิดขึ้นแล้วดับไป; แต่เราก็ไม่มีคำอื่นใช้เราจึงเรียกว่า “ความมี” มีสภาพที่เรียกว่า ความว่าง นี้อยู่เป็นนิรันดร.

ถ้าใครเข้าถึง; หมายความว่า ถ้าจิตใจของผู้ใดเข้าถึงสิ่งๆนี้ มันก็จะเป็นยา
แก้โรค, และเป็นความหายจากโรค ขึ้นมาทันที; เป็นสภาพที่ว่างนิรันดร คือไม่มีโรค
นั่นเอง.

.....

ท่านทั้งหลายลองพยายามคอยจับความหมายของคำว่า “ความว่าง” หรือที่
เรียกเป็นบาลีว่า “สุญญตา” นี้ให้ดีๆ ซึ่งอาตมาจะได้กล่าวเป็นลำดับไป.

สิ่งแรกที่สุดขอให้นึกว่า พระพุทธเจ้าท่านทรงยืนยันว่า บรรดาคำที่เป็น ตถาคต
ภาสิต คือคำที่พระตถาคตกล่าวแล้วละก็ ต้องหมายถึงเรื่องความว่าง จะโดยตรง
หรือโดยอ้อมก็ตาม ไม่ได้กล่าวถึงเรื่องอื่นเลย. นอกนั้นก็ไม่ใช่เรื่องความว่างนั้น เป็น
คำกล่าวของคนอื่น ไม่ใช่ของพระตถาคต; คือ จะเป็นคำกล่าวของสาวกชั้นหลัง ซึ่ง
นิยมความเย็นเยื่อ พุดมากเรื่องไป เป็นเรื่องที่ตั้งใจจะแสดงความเฉลียวฉลาด หรือ
ความไพเราะ; ส่วนคำที่เป็นตถาคตภาสิตนั้น จะสั้นๆลุ่มๆ ระบุตรงไปยังเรื่องของ
ความว่าง ว่างจากความทุกข์ และว่างจากกิเลส ซึ่งเป็นเหตุให้เกิดความทุกข์นี้เป็น
ส่วนสำคัญ.

แต่ถ้าจะกล่าว ยังกล่าวไปได้อีกมากมายว่า เป็นความว่างจากตัวตน, ว่างจาก
ความมีอะไรเป็นตัวตน หรือเป็นของของตน, เพราะว่าความว่างนี้ มันมีความหมาย
มากมายมหาศาล จะกล่าวอย่างไรก็ได้ มันมีลักษณะว่างก็จริง แต่ว่ามีอะไรๆที่แสดง
ให้เห็นอยู่ที่นั่น มากมายเหลือจะพรรณนาได้.

เรามุ่งหมายจะวินิจฉัยกันแต่เฉพาะ ความว่างจากความทุกข์ และ ว่างจากกิเลสที่เป็นเหตุให้เกิดทุกข์ คือว่างจากความรู้สึกว่ามีตัวเรา หรือมีของของเราเท่านั้น. คำว่าความว่างในลักษณะที่จะเป็นการปฏิบัตินี้, หมายถึงความว่างอย่างนี้.

.....

ถ้าเราจะถามกันขึ้นว่า มีหลักพระพุทธภาษิตเกี่ยวกับเรื่องนี้ว่าอย่างไร? ที่จะเป็นหลักกันจริงๆ.

เราก็จะพบว่าโดยทั่วไป พระพุทธเจ้าท่านสอนให้เรารู้จักดูโลกโดยความเป็นของว่าง คือบาลีว่า “สุญญโต โลกํ อเวกขสฺสุ โมฆราช สทา สโต” เป็นต้นนั้น คือมีใจความว่า “เธอจงดูโลกโดยความเป็นของว่าง มีสติอยู่อย่างนี้ทุกเมื่อ และเมื่อท่านมองเห็นโลกอยู่ในลักษณะอย่างนี้ ความตายก็จะค้นหาตัวท่านไม่พบ” นี้อย่างหนึ่ง.

อีกอย่างหนึ่งมีใจความว่า “ถ้าใครเห็นโลกโดยความเป็นของว่างอยู่แล้ว ผู้นั้นจะอยู่นอกเหนืออำนาจของความทุกข์ ซึ่งมีความตายเป็นประธาน” หรือเรียกกันในนามของความตาย.

นี่ก็เป็นการแสดงให้เห็นว่า การที่ทรงกำชับให้ดูโลก, เห็นโลกโดยความเป็นของว่างนั้น เป็นสิ่งสูงสุดอยู่แล้ว; ถ้าผู้ใดอยากจะไม่ให้มีปัญหาเกี่ยวกับความทุกข์ หรือความตายนี้ ให้ดูโลก ก็สิ่งทั้งปวงให้ถูกต้องตามที่มันเป็นจริง คือว่างจากความ มีตัวเรา หรือของเรา.

ที่นี้พระพุทธภาษิตที่ถัดไป ก็คือแสดงอานิสงส์ว่า “นิพพานํ ปรมํ สุญญํ”, “นิพพานํ ปรมํ สุขํ” ซึ่งแปลตามตัวพยัญชนะก็ว่า ที่ว่างอย่างยิ่งนั้นแหละคือนิพพาน และนิพพานคือ เครื่องนำมาซึ่งความสุขอย่างยิ่ง นี่ท่านต้องเข้าใจให้ชัดเจนลงไปว่า สิ่งที่เราเรียกว่า “นิพพาน” ที่แปลว่าดับไม่เหลือแห่งทุกขนั้น มีความหมายว่าเป็นความว่างอย่างยิ่ง คือเข้าถึงสิ่งซึ่งเป็นความว่างอย่างยิ่ง.

เราจะต้องเข้าใจว่า “ว่างที่ไม่ใช่อะไรอย่างยิ่ง” นั้นก็มีอยู่เหมือนกัน หมายความว่า รู้เรื่องความว่าง เข้าถึงความว่างที่ยังไม่สมบูรณ์หรือไม่ถูกต้องเต็มที่ อย่างนี้ยังไม่เป็นความว่างอย่างยิ่ง. เราจะต้องเข้าถึงด้วยสติปัญญาอย่างยิ่งเต็มที่ จนไม่มีความรู้สึกตัวตนหรือของตนโดยประการทั้งปวงจริงๆ จึงจะเรียกว่า ปรมํ สุญญํ คือ ความว่าง หรือของว่างอย่างยิ่ง.

ส่วนที่ว่า ความว่างอย่างยิ่งเป็นนิพพาน หรือ เป็นอันเดียวกับนิพพาน นั้น หมายความว่า : ถ้ามันว่าง มันก็คือดับหมดของสิ่งที่ลูกโพลงๆอยู่ หรือของสิ่งที่ไหลเวียน เปลี่ยนแปลงเป็นกระแส เป็นสาย เป็นวงกลม เป็นต้นอยู่ จึงจะเรียกว่า ดับอย่างยิ่ง. เพราะฉะนั้น ว่างอย่างยิ่ง กับ ดับอย่างยิ่ง มันจึงเป็นของอันเดียวกัน.

ที่ว่านิพพานเป็นสุขอย่างยิ่ง คือถ้าว่างอย่างยิ่งแล้วก็เป็นนิพพาน และเป็นสุขอย่างยิ่งนั้น; ข้อนี้เป็นคำพูดอย่างสมมติ ที่เรียกว่าพูดโดยโวหารสมมติ, พูดโดยภาษาชาวบ้าน ทำนองเป็นโฆษณาชวนเชื่อให้สนใจ; เพราะว่าคนทั่วไปนี้หลงไหลความสุขไม่ต้องการสิ่งอื่นเลย จึงต้องบอกว่าเป็นสุข และเป็นสุขอย่างยิ่งด้วย. แต่ถ้าว่าโดยที่แท้แล้ว มันยิ่งกว่าสุข มันเหนือไปจากสุข เพราะว่าเป็นความว่าง; ไม่ควรที่จะกล่าวว่า

สุข หรือ ทุกข์ เลย เพราะอยู่เหนือความสุขและความทุกข์ ที่คนธรรมดาเขารู้จักกัน อยู่อย่างไรรู้.

.....

ความว่างย่อมอยู่เหนือคำว่า “ความสุข” และ “ความทุกข์”. แต่ถ้าพูดอย่างนี้คนก็ไม่เข้าใจ เพราะฉะนั้นจึงพูดว่าเป็นความสุขอย่างยิ่ง ซึ่งถือว่าเป็นคำพูดอย่างสมมติตามภาษาชาวบ้าน ไม่พูดว่าว่างอย่างยิ่ง : แต่พูดว่า สุขอย่างยิ่งขึ้นมาอีกโหวารหนึ่ง อีกคำหนึ่ง หรืออีกความหมายหนึ่ง.

เมื่อเป็นดังกล่าวมานี้จะต้องถือเอาความหมายนี้ให้ถูกต้อง, ก็คือ ถ้าพูดกันถึงความสุขจริงๆกันแล้ว มันต้องไม่ใช่ความสุขอย่างที่พวกคนทั่วไปเขามองเห็น หรือ มุ่งหมาย แต่ต้องเป็นความสุขอีกแบบหนึ่ง มีความหมายอีกแบบหนึ่ง; คือว่างจากสิ่งๆที่ปรุงแต่งไหลเวียนเปลี่ยนแปลง อะไรต่างๆทั้งหมดทั้งสิ้น. นั่นแหละจึงจะเรียกว่าน่าดูจริงๆ น่าชื่นใจหรือน่าปรารถนาจริงๆ; เพราะถ้ามันยังไหลเวียนเปลี่ยนแปลงคือโยกเยกโคลงเคลงอยู่เสมอ มันจะเป็นความสุขได้อย่างไร.

ความสุขทางเนื้อหนัง ทางรูป เสียง กลิ่น รส สัมผัส ธรรมารมณ์ ทำนองนี้มันจึงเป็นมายา และไม่ถูกกล่าวว่าเป็นความสุขอย่างยิ่ง; จะกล่าวก็เป็นความสุขตามความหมายของคนธรรมดาสามัญทั่วไป ไม่ใช่สุขอย่างยิ่ง คือนิพพาน หรือความว่าง.

การที่ได้ยินคำว่านิพพานเป็นสุขอย่างยิ่งนั้น อย่าเพ้อตะครุบเอาว่า มันตรงกับ

ที่เรามุ่งหมายแล้ว แล้วก็เลยฝันถึงนิพพาน โดยไม่เข้าใจความหมายว่าเป็นความว่าง
อย่างยิ่ง ดังนี้ เป็นต้น.

.....

พระพุทธภาษิตที่แสดงถึงหลักปฏิบัติเกี่ยวกับความว่างนั้น คือ พระพุทธ
ภาษิตที่เป็นหัวใจของพระพุทธศาสนา.

อาตมากำลังกล่าวเอ่ยถึงคำว่า เป็น “หัวใจของพุทธศาสนา” ฉะนั้น ขอให้
สนใจสักหน่อย นั่นคือพระพุทธภาษิตที่ว่า “สิ่งทั้งหลายทั้งปวงอันใครๆไม่ควรเข้าไป
ยึดมั่นถือมั่น ว่าเป็นเรา หรือเป็นของเรา” : ถ้าเป็นบาลีก็ว่า “สพฺเพ ธมฺมา นาลํ
อภินิเวสยา” แปลว่า “ธรรมทั้งหลายทั้งปวงไม่ควรยึดมั่นถือมั่น” สั้นๆเท่านั้น ตามตัว
หนังสือมีเพียงเท่านั้น. แต่ถ้าขยายความในภาษาไทยไปอีกหน่อยก็ว่า สิ่งทั้งหลาย
ทั้งปวงอันใครๆไม่ควรเข้าไปยึดมั่นถือมั่น ว่าตัวเราหรือของเรา.

นี่ฟังดูให้ดีอาจจะเข้าใจได้ในตัวประโยคนั้นเองว่า “อันใครๆ” คือไม่ยกเว้น
ใคร; “ไม่ควรเข้าไปยึดมั่นถือมั่น” คือทำให้เกิดความรู้สึกขึ้นมาว่าเป็นตัวเราหรือว่า
เป็นของของเรา. เป็นตัวเรา คือยึดมั่นว่าอัตตา, เป็นความรู้สึกที่เรียกว่าอหังการ; เป็น
ของเราก็คือ เป็นอัตตนิยา แปลว่าเนื่องด้วยตัวเรา, เป็นความรู้สึกที่เรียกว่า มมังการ.

อย่าได้มือหังการหรือมมังการในสิ่งใดๆหมด นับตั้งแต่ฝุ่นที่ไม่มีราคาอะไร
เลยสักเม็ดหนึ่งขึ้นมา จนถึงวัตถุที่มีค่า เช่นเพชร นิล จินดา, กระทั่งกามารมณ์

กระทั่งสิ่งที่สูงไปกว่านั้น คือธรรมะ ปรีชาติ ปฏิบัติ ปฏิเวธ มรรค ผล นิพพาน อะไรก็ตาม; ไม่ควรจะถูกยึดมั่นถือมั่นว่าเป็นตัวเราหรือเป็นของเรา. นี่คือหัวใจของพระพุทธศาสนา.

เรื่องนี้ก็ได้กล่าวไว้ละเอียดแล้วในการบรรยายในที่บางแห่ง หากอ่านดูได้ มันยึดยาวเหมือนกัน ว่าอะไรคือหัวใจของพระพุทธศาสนา, ด้วยการพิสูจน์ว่าอย่างไร. ในที่นี้จะชี้ให้เห็นว่า พระพุทธเจ้าท่านทรงยืนยันด้วยพระองค์เองว่า “นี่แหละคือบทสรุปของคำสอนทั้งหมดทั้งสิ้นของตถาคต”:-

ถ้าได้ยินคำนี้ ก็คำว่า “สพฺเพ ธมฺมา นาลํ อภินิเวสยา” นี้แล้วก็เป็นการยืนยันได้ฟังทั้งหมด, ถ้าได้ปฏิบัติในข้อนี้ก็เป็นการยืนยันว่าได้ปฏิบัติทั้งหมด. ถ้าได้ผลมาจากข้อนี้ก็ถือได้ผลทั้งหมด. เพราะฉะนั้น เราไม่ต้องกลัวว่ามันจะมากมายเกินไปจนเราเข้าใจไม่ได้; เหมือนกับที่พระพุทธเจ้าท่านเปรียบเทียบว่า สิ่งที่ตรัสรู้นั้นเท่ากับใบไม้ทั้งป่าทั้งดง แต่สิ่งที่นำมาสอนให้พวกเขาปฏิบัตินั้นกำมือเดียว ก็หมายถึง หลักที่ไม่ให้ยึดมั่นถือมั่นในสิ่งใด โดยความเป็นตัวตน หรือของตน นั้นเอง.

.....

ที่ว่าถ้าได้ยินสิ่งนี้เป็นได้ยินทั้งหมดนั้น ก็เพราะว่าทุกเรื่องมันสรุปรวมอยู่ที่นี้ เพราะว่าเป็นเรื่องทั้งหมดที่พระพุทธเจ้าตรัสนั้น ไม่มีเรื่องอื่นนอกจากความทุกข์กับเรื่องความดับทุกข์.

ที่นี้ ความยึดมั่นถือมั่นนี้ เป็นตัวเหตุให้เกิดทุกข์ ในขณะที่ยึดมั่นถือมั่นอยู่นั้นแหละเป็นความทุกข์, แล้วในขณะที่ไม่ยึดมั่นถือมั่น คือว่างจากความยึดมั่นถือมั่นอยู่นั้น ในขณะที่นั้นไม่มีทุกข์ การปฏิบัติก็ปฏิบัติเพื่อไม่ให้เกิดความยึดมั่นถือมั่น ให้เด็ดขาดลงไปเป็นตลอดกาล, ไม่มีความยึดมั่นถือมั่นกลับมาอีก เท่านั้นก็พอแล้ว ไม่มีเรื่องอะไรอีกแล้ว.

ที่ว่าปฏิบัติในข้อนี้ เป็นการปฏิบัติทั้งหมดนั้น หมายความว่า ท่านลองคิดดูว่ามีอะไรที่จะเหลืออยู่ ที่ยังไม่ได้ปฏิบัติ. เพราะในขณะที่บุคคลคนหนึ่ง จะเป็น นาย ก. นาย ข. นาย ง. อะไรก็ตาม มีจิตใจปราศจากความยึดมั่นถือมั่นอยู่นั้น ในขณะนั้นเขามีอะไรบ้าง? ขอให้ลองคิดดู.

เราไล่ขึ้นไปตั้งแต่สราคมณ์ แล้วก็ทาน แล้วก็ศีล แล้วก็สมาธิ แล้วก็ ปัญญา มรรค ผล นิพพาน เป็นลำดับ.

ข้อแรก เกี่ยวกับสราคมณ์ :

ถ้าในขณะที่นั้นเขาเป็นคนเข้าถึง พระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ ก็ว่าเขามีหัวใจว่างจากกิเลสและความทุกข์ เป็นอันเดียวกับหัวใจของพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์. เพราะฉะนั้น ในขณะที่นั้นเขาได้เข้าถึง พระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ โดยที่ไม่ต้องตะโกนว่า พุทธฺ์ สรณฺ์ คจฺฉามิ เป็นต้นเลย.

การร้องว่า พุทธฺ์ สรณฺ์ คจฺฉามิ เป็นต้นนั้น มันเป็นพิธี เป็นแบบเป็นพิธีที่ เริ่มต้นด้วยข้างนอก ยังไม่ถึงพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ ที่จิตใจ. และถ้าในขณะที่

ใด คนใดก็ตาม มีจิตใจว่างจากความยึดมั่นถือมั่นว่า ตัวเรา-ว่าของเรา แม้ในขณะหนึ่ง
 ក្នុងក្រុងក៏តាម; อย่งที่ทานทั้งหลยกำลังนั่งอยู่ที่นี่บัดนี้ ถ้าผู้ใดมีจิตใจว่างจากความ
 ยึดมั่นถือมั่นในสิ่งใดๆ ว่าเรา-ว่าของเราแล้ว แปลว่าจิตใจกำลังว่าง เข้าถึงความว่าง
 มีความสะอาด สว่าง สงบอยู่, เป็นอันเดียวกันกับหัวใจของพระพุทธ พระธรรม
 พระสงฆ์. เพราะฉะนั้นช่วงเวลาทีจิตใจว่างอย่างนี้ ถือว่าเป็นผู้มี ธรรมาคมน์ คือ
 ถึงพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์.

เลื่อนขึ้นมาถึง การให้ทาน การบริจาค :

การให้การบริจาคนี้ก็หมายความว่า ให้ออกไป ให้หมดความยึดมั่นถือมั่น
 ว่าตัวกู หรือของกู. ส่วนการทำบุญที่คิดว่าจะได้ผลตอบแทนกลับมาหลายเท่า; เช่น
 ทำบุญน้อยหนึ่งก็ให้ได้วิมานหลังหนึ่ง อย่งนี้มันเป็นการค้ากำไรเกินควร; ไม่ใช่การ
 ให้ทาน.

การให้ทานต้องเป็นการบริจาคสลละสลัดสิ่งที่ยึดมั่นถือมั่น ว่าเรา-ว่าของเรา
 นั้นแหละออกไป. เพราะฉะนั้น ในขณะที่ผู้ใดมีจิตใจว่างจากความรู้สึกว่า ตัวเรา-ว่า
 ของเรา ในขณะนั้นเรียกว่าบุคคลนั้นได้บริจาคทานถึงที่สุด เพราะว่าแม้แต่ตัวเขาเอง
 ก็ยังไม่มี แล้วจะเอาอะไรมาเหลืออยู่. ส่วน “ของเรา” ก็พลอยหมดไปตามความที่
 ไม่มีตัวเรา; และเมื่อหมดความรู้สึกว่ามีตัวเรา สิ่งที่เป็นของเราก็สลายตัวลงไปเอง.
 เพราะฉะนั้นในขณะที่ผู้ใดมีจิตใจว่างจากตัวตน ผู้นั้นได้ชื่อว่าได้บำเพ็ญทาน
 อย่งยิ่ง แม้แต่ “ตัวเรา” ก็บริจาคไปจนหมดสิ้น และพวง “ของเรา” เข้าไปด้วยจน
 หมดสิ้น; ดังนั้นในขณะที่มีจิตว่างอันแท้จริงนี้ จึงชื่อว่ามีการบำเพ็ญทานถึงที่สุด.

เลื่อนขึ้นมาถึง เรื่องศีล:

คนที่มีจิตว่างไม่ยึดมั่นถือมั่นตัวตนของคนนั้น เรียกว่าเป็นคนมีศีลที่แท้จริง และเต็มเปี่ยมถึงที่สุดด้วย. ศีลนอกนั้นเป็นศีลล้มลุกคลุกคลาน คือศีลที่ตั้งเจตนาว่า เราจะเว้นอย่างนั้น เราจะเว้นอย่างนี้; แล้วก็ไม่เว้นไม่ได้ ลุ่มๆดอนๆอยู่นั่นเอง เพราะว่าไม่รู้จักปล่อยวางตัวตนเสียก่อน.

ไม่รู้จักปล่อยวางของตนเสียก่อน คือไม่มีความว่างจากตัวตนเสียก่อน ศีลก็มีขึ้นไม่ได้; แม้จะมีก็ลุ่มๆดอนๆ ไม่เป็นอริยกันตศีล คือไม่เป็นศีลชนิดที่เป็นที่พอใจของพระอริยเจ้าได้ เป็นแต่โลกียศีล ที่ลุ่มๆดอนๆอยู่เรื่อย ไม่เป็นโลกุตตรศีล ขึ้นมาได้. ถ้าเมื่อใดมีจิตว่าง แม้ชั่วขณะหนึ่งวันหนึ่ง หรือคืนหนึ่งก็ตาม ก็นับว่ามีศีลที่แท้จริงตลอดเวลาเหล่านั้น.

เลื่อนขึ้นมาเรื่อง สมาธิ :

จิตว่างนั้นเป็นสมาธิอย่างยิ่ง เป็นจิตที่ตั้งมั่นอย่างยิ่ง. สมาธิที่พยายามปลุกปล้ำ ล้มๆลุกๆมันก็ยังไม่ใช่สมาธิ; และยิ่งสมาธิที่มีความมุ่งหมายเป็นอย่างอื่นนอกไปจากเพื่อความไม่ยึดมั่นถือมั่นในเบญจขันธ์แล้ว ล้วนแต่เป็นมิจจาสมาธิทั้งนั้น.

ท่านต้องทราบไว้ว่า มันมีทั้งมิจจาสมาธิ และสัมมาสมาธิ. เพราะฉะนั้นคำว่า “สมาธิ” ในที่นี้ เราหมายถึงสัมมาสมาธิ ถ้าเป็นสมาธิอย่างอื่นก็เป็นมิจจาสมาธิ ไปหมด. จิตที่ว่างจากความยึดมั่นถือมั่นว่าเรา ว่าของเราเท่านั้น ที่จะมั่นคงเป็นสมาธิได้อย่างแท้จริง และสมบูรณ์ เพราะฉะนั้น ผู้ที่มีจิตว่างจึงเป็นผู้ที่มีสมาธิอย่างถูกต้อง.

เลื่อนขึ้นมาถึง เรื่องปัญญา:

ปัญญายังบ่งชี้ว่า รู้ความว่าง หรือเข้าถึงความว่าง หรือเป็นตัวความว่างนั้นเองก็ตาม นั่นเป็นตัวปัญญาอย่างยิ่ง; เพราะว่า ขณะที่มิจิตว่างนั้น เป็นความเฉลียวฉลาดอย่างยิ่ง. ขณะที่เป็นการว่างอย่างยิ่งก็คือ ขณะที่โมหะหรืออวิชชาเข้ามาครอบงำอยู่ แล้วทำให้ยึดมั่นถือมั่นนั้นนี่ ว่าเป็นตัวตนหรือของตน.

ลองคิดดูก็จะเห็นได้ง่ายๆ ชัดแจ้งด้วยตนเองว่า พอสิ่งเหล่านี้ออกไปแล้ว มันจะว่างได้อย่างไร; เพราะว่าความว่างมันเพิ่งเข้ามาต่อเมื่อมีอวิชชา หลงยึดมั่นว่าเป็น ตัวเรา ว่างของเรา. ขณะที่จิตว่างจากความว่างอย่างนี้ เข้าถึงความว่างจากตัวเรา ว่างจากของเรา มันก็ต้องเป็นความรู้หรือเป็นปัญญาเต็มที่ เพราะฉะนั้นผู้ที่ฉลาดเขาจึงพูดว่า ความว่างกับปัญญา หรือสติปัญญานี้เป็นสิ่งเดียวกัน; ไม่ใช่เป็นของสองสิ่งเหมือนกัน แต่ว่าเป็นสิ่งๆเดียวกันเลย.

ข้อนี้ย่อมาหมายความว่า ปัญญาที่แท้จริง หรือถึงที่สุดของปัญญานั้น ก็คือความว่างนั่นเอง คือว่างจากโมหะที่หลงยึดมั่นถือมั่นนั่นเอง. หมายความว่าพอเอาอันนี้ออกไปเสีย จิตก็ถึงสภาพเดิมของจิตที่เป็นจิตแท้ คือปัญญา หรือสติปัญญา.

แต่คำว่า “จิต” อย่างที่กล่าวในที่นี้ มีความหมายเฉพาะในเรื่องที่กล่าวนี้เท่านั้น; คนอื่นอาจให้ความหมายแก่คำว่าจิตเป็นอย่างอื่น ซึ่งไม่ได้เป็นจิตที่เป็นอันเดียวกันกับปัญญาอย่างนี้ก็ได้. ฉะนั้นท่านทั้งหลายอย่าได้เอาไปปนกัน ที่พูดว่าจิต ๘๘ ดวง จิต ๑๒๑ ดวงนั้นไม่ใช่เรื่องนี้ คนละเรื่องกัน. สิ่งที่เราจะเรียกว่าจิตแท้ที่เป็นอันเดียวตัวเดียวกันกับปัญญานั้น เราหมายถึงจิตที่ว่างจากความยึดมั่นถือมั่นว่าตัวตน.

ที่จริงสภาพอันนี้ก็ไม่ว่าจะเรียกว่าจิตเลย ควรจะเรียกว่าความว่าง แต่โดยเหตุที่มันเป็นที่รู้อะไรได้เราจึงเรียกว่าจิต หรือกลับมาเรียกว่าจิตอีกทีหนึ่ง. นี่มันแล้วแต่พวกไหนจะนิยมพูดอย่างไร แต่ถ้าจะพูดไปตามที่เป็นจริง หรือตามธรรมชาติจริงๆ ก็พอจะพูดได้ว่า ธรรมชาติเดิมแท้ของจิตก็คือสติปัญญา คือจิตที่ว่างจากความยึดมั่นถือมั่น เพราะฉะนั้น ในความว่างนั้นเองจึงเป็นปัญญาอยู่โดยสมบูรณ์.

เลื่อนขึ้นไปถึง มรรค - ผล - นิพพาน :

มรรค ผล นิพพาน นั้นแหละคือความว่างในระดับหนึ่งๆ สูงขึ้นไปตามลำดับจนถึงนิพพานที่เรียกว่า “ปรมสุญญา” หรือ “ปรม สุญญ” คือว่างอย่างยิ่ง.

นี่ท่านจะเห็นได้ว่า นับตั้งแต่ สรรณาคมนั้นขึ้นไป แล้วถึงทาน แล้วถึงศีล ถึงสมาธิ ถึงปัญญา ก็ไม่มีอะไรนอกจากความว่าง ความไม่ยึดมั่นถือมั่น ว่าตัวตน; และมรรค ผล นิพพาน ก็ไม่มีอะไรมากไปกว่านี้ แต่เป็นความว่างขั้นเด็ดขาด ขั้นที่ถึงที่สุด.

ตามที่พระพุทธเจ้าท่านตรัสว่า ได้ฟังข้อนี้คือได้ฟังทั้งหมด ได้ปฏิบัติข้อนี้ คือได้ปฏิบัติทั้งหมด และได้รับผลจากข้อนี้คือการได้รับผลทั้งหมด โดยประโยชน์เพียงประโยชน์เดียวว่า สัพเพ ธมมา นาล อภินิเวสยา - สิ่งทั้งหลายทั้งปวงอันใครๆ ไม่ควรยึดมั่นถือมั่นว่าเรา-ว่าของเรา. นี่จึงพยายามเก็บขึ้นมาด้วยตัวเองให้ได้ว่า ความหมายของคำว่า “ความว่าง” นั้นเป็นอย่างไร.

ที่นี้เราลองมานึกถึงสิ่งทั้งปวง สิ่งทั้งปวงนี้ไม่มีอะไรอื่นนอกจากสิ่งที่เรียกว่า “ธรรม”.

ในภาษาบาลีคือคำว่า *ธมฺม* ในภาษาสันสกฤตเขียนว่า *ธฺรม* ในภาษาไทยเรียกว่า “ธรรม” เฉยๆ สามเสียงนี้แม้จะออกเสียงต่างกันอย่างไร ก็หมายถึงธรรมะซึ่งแปลว่า “สิ่ง” เท่านั้นแหละ; “สพฺพธฺมมา” ก็แปลว่าสิ่งทั้งปวง.

ท่านต้องทำในใจให้แจ่มแจ้ง เล็งถึงสิ่งทั้งปวงกันก่อน ว่าถ้าเราพูดเป็นไทยๆ ว่า “สิ่งทั้งปวง” แล้วมันหมายถึงอะไรบ้าง? มันต้องหมายถึงสิ่งทุกสิ่งที่ไม่ยกเว้นอะไรหมด จะเป็นเรื่องโลก หรือเรื่องธรรมะก็คือสิ่งทั้งปวง จะเป็นฝ่ายวัตถุ หรือ ฝ่ายจิตใจก็คือสิ่งทั้งปวง, หรือถ้าจะมีอะไรมากไปกว่านั้นอีกคือมากไปกว่าวัตถุและจิตใจ คือมีสิ่งที่สามขึ้นมาอีก ก็ยังเรียกว่าสิ่งทั้งปวง อยู่ในคำว่า “ธรรม” อยู่นั่นเอง. เพราะฉะนั้นอาตมาจึงแนะนำให้ท่านทั้งหลายรู้จักสังเกตว่า :-

- ตัวโลกคือสิ่งทางวัตถุ กล่าวคือ ตัวโลกทั้งหมดในฝ่ายวัตถุธรรม; นี้ประเภทหนึ่ง ก็คือ ธรรม.
- แล้วตัวจิตใจที่จะรู้จักโลกทั้งหมดทั้งสิ้น ก็คือ ธรรม.
- ถ้าว่าใจกับโลกกระทบกัน การกระทบนั้นก็เป็น ธรรม.
- แล้วผลของการกระทบนั้นเกิดอะไรขึ้น เกิดเป็น ความรัก ความโกรธ ความเกลียด ความกลัว ขึ้นก็ตาม หรือเกิดเป็นสติปัญญา รู้ยิ่งแจ่มแจ้ง ไปทางความเป็นจริงก็ตาม มันก็เรียกว่า ธรรม ทั้งนั้น.
- จะเกิดถูกหรือผิด ดีหรือชั่ว ก็เรียกว่า ธรรม ทั้งนั้น.
- ที่นี้สติปัญญาก่อให้เกิดความรู้ เป็นระบบต่างๆขึ้นมา อันนี้ก็คือ ธรรม.

- ความรู้นั้นเป็นเหตุให้เกิดการปฏิบัติ เป็นศีล สมาธิ ปัญญา หรือปฏิบัติอย่างใดอย่างหนึ่งขึ้นมา การปฏิบัตินั้น ก็คือ ธรรม
- กรันปฏิบัติสิ่งต่างๆลงไปแล้วผลย่อมจะเกิดขึ้น สรูปแล้วเรียกว่า มรรค ผล นิพพาน เหล่านี้เป็นผลที่เกิดขึ้น แม้ผลนี้ ก็คือ ธรรม.

.....

สรูปแล้วมันคือธรรมทั้งนั้น กินความมาตั้งแต่เปลือกแท้ๆ กล่าวคือโลกหรือวัตถุ, แล้วกินความจนถึงจิตใจ ถึงการกระทบระหว่างใจกับโลก ถึงผลที่เกิดขึ้นจากการกระทบ เป็นความผิด ความถูก ความดี ความชั่ว, กระทั่งเป็นวิชาความรู้ชนิดที่ทำให้เกิดความรู้ทางธรรมะ การปฏิบัติธรรมะ และมรรค ผล ที่เกิดขึ้นจากการปฏิบัติธรรมะ. นี่ถ้าเห็นหมดนี้แต่ละอย่างๆชัดเจนแล้ว ก็เรียกว่าเห็นสิ่งทั้งปวง.

พระพุทธเจ้าท่านตรัสว่า สิ่งทั้งปวงดั่งที่ว่ามีมานี้แหละ ไม่ควรยึดมั่นถือมั่นส่วนไหนเลย ว่าเป็นเรา หรือว่าเป็นของเรา; คือส่วนที่เป็นวัตถุหรือร่างกายนี้ก็ยึดถือไม่ได้ ส่วนที่เป็นจิตเป็นใจก็ยังยึดถือไม่ได้ เพราะมันยังเป็นมายา ยิ่งไปกว่าส่วนที่เป็นวัตถุเสียอีก. เพราะฉะนั้น จึงมีคำตรัสว่า ถ้าจะยึดถือตัวตนกันแล้ว น่าจะยึดถือที่วัตถุดีกว่า เพราะมันยังเปลี่ยนแปลงช้ากว่า ไม่มายาหลอกหลวงเหมือนจิตใจ อย่างที่เราเรียกกันว่านามธรรมนั้น.

จิตใจในที่นี้ไม่ได้หมายถึง “จิต” อันเป็นตัวเดียวกันกับความว่างอย่างที่กล่าวเมื่อตะกี้ แต่หมายถึงจิตที่เป็นความรู้สึกทางจิต หรือ *mentality* ต่างๆ อันเป็นจิตที่คนธรรมดารู้จัก.

ที่นี่ การกระทบระหว่างโลกกับจิตใจ มีผลเป็นความรู้สึกต่างๆ เป็นความรัก ความเกลียด ความโกรธ เหล่านี้ก็คือธรรมะ ซึ่งก็ยังยึดถือไม่ได้ เพราะมันเป็นมายา ที่เกิดจากมายา ที่เป็นไปฝ่ายกิเลส แล้วยังเป็นอันตรายอย่างยิ่ง ที่จะไปยึดถือเข้า.

แม้ว่าเป็นฝ่ายสติปัญญา ก็ยังสอนไม่ให้ยึดถือ ว่าเรา - ว่าของเรา เพราะว่า เป็นเพียงสักว่าธรรมชาติ. ถ้าไปยึดแล้วจะเกิดความหลงผิดขึ้นมาใหม่ จะมีตัวเราและมีของเรา คือมีเราผู้มีสติปัญญา และมีสติปัญญาของเรา; เป็นความยึดมั่นถือมั่นขึ้นมา ก็เป็นความหนัก เนื่องด้วยการยึดถือนั้น จะเกิดความรวนเรไป ตามความเปลี่ยนแปลงของสิ่งเหล่านั้น แล้วก็เป็นอย่างนั้น.

แม้มาถึงความรู้ ก็ให้ถือว่าเป็นสักแต่ความรู้. อย่าเข้าไปหลงยึดมั่นถือมั่น จะเกิดอาการของสี่ลัทธิพัตตปรามาตต่างๆ ขึ้นมา แล้วก็จะต้องเป็นทุกข์ โดยไม่รู้สักตัวเพราะเหตุนี้.

การปฏิบัติธรรมะนั้นก็เหมือนกัน มันเป็นสักว่าการปฏิบัติ เป็นความจริงของธรรมชาติ ทำลงไปอย่างไรผลย่อมเกิดขึ้นอย่างนั้น โดยสมส่วนกันเสมอ; จะไปเอามาเป็นเรา เป็นของเราไม่ได้. เพราะถ้าเกิดไปยึดมั่นถือมั่นก็คือหลงผิดขึ้นมาอีก เป็นการสร้างตัวตนที่ลมๆ แล้งๆ ขึ้นมาอีก แล้วมันก็ต้องทุกข์เหมือนกับที่ไปยึดในเรื่องกามารมณ์ ยึดในเรื่องผิดๆ อย่างอื่นเหมือนกัน.

พอมาถึงมรรค ผล นิพพาน นั่นก็คือธรรมะหรือธรรมชาติที่เป็นอย่างนั้นเอง. หรือแม้ที่สุดตัวความว่างเองก็สักแต่ว่าธรรมชาติ, พระนิพพานเอง ซึ่งเป็นสิ่งเดียวกัน

กับความว่าง ก็เป็นสักแต่ว่าธรรมดา. ถ้าไปยึดถือเข้าก็เป็นผิคนิพพาน หรือผิคความว่าง ผิดตัวนิพพาน; เพราะว่ามันนิพพาน หรือว่าความว่างจริง ไม่ใช่วิสัยที่จะถูกยึดมั่น - ถือนั่น ว่าตัวหรือว่าของตัวได้.

เป็นอันกล่าวได้ว่า ถ้ามีผู้ใดยึดมั่นลงไปทีนิพพาน หรือความว่าง ย่อมจะผิคตัวความว่าง, หรือผิคตัวนิพพานทันที.

นี่คือการบอกให้ทราบว่ ทุกอย่างไม่มีอะไรเลยนอกจากธรรมะ ไม่ได้เป็นอะไรเลยนอกจากธรรมะ.

.....

คำว่าธรรมะนี้ หมายความว่า ธรรมดา, ธรรมดาเท่านั้นเอง.

ที่ว่าธรรมะล้วนๆ ไม่มีอะไรเจื่อนี้คือธรรมดา ถือเอาหลักให้ตรงตัวพยัญชนะว่าธรรมะได้เลย; กล่าวคือ คำว่าธรรมะนี้ แปลว่าสิ่งที่ทรงตัวมันอยู่ ถ้าสิ่งใดมีการทรงตัวอยู่แล้ว สิ่งนั้นเรียกว่าธรรมะ และต้องแบ่งออกเป็น ๒ ประเภท : สิ่งที่ไม่ไหลเวียนเปลี่ยนแปลง นี่ประเภทหนึ่ง, สิ่งที่ไม่ไหลเวียนเปลี่ยนแปลง ไม่มีอะไรปรุงแต่งนี่อีกประเภทหนึ่ง. ท่านไปดูเอาเองจะพบว่ามันมีเพียงสองสิ่งเท่านั้น.

สิ่งที่ไม่ไหลเวียนเปลี่ยนแปลง เพราะมีอะไรปรุงแต่งนั้นมัน มีการทรงตัวมันเองอยู่ที่ความไม่ไหลเวียนเปลี่ยนแปลงนั่นเอง หรือว่า กระแสความไม่ไหลเวียนเปลี่ยนแปลง

นั่นแหละคือตัวมันเอง. นี่คือความหมายของคำว่าธรรมะ คือทรงตัวอยู่.

ส่วนสิ่งใดที่ไม่ไหลเวียนเปลี่ยนแปลง เพราะไม่มีเหตุ ไม่มีปัจจัย; สิ่งนี้หมายถึงพระนิพพาน หรือความว่างอย่างเดี่ยวเท่านั้น. สิ่งนี้มันก็มีการทรงตัวมันเอง อยู่ได้ ด้วยการไม่เปลี่ยนแปลง คือภาวะแห่งการไม่เปลี่ยนแปลง นั่นแหละคือตัวมันเองในที่นี้ มันจึงเป็นธรรมะประเภทที่ไม่ไหลเวียนเปลี่ยนแปลง.

แต่ทั้งประเภทที่ไหลเวียนเปลี่ยนแปลงก็ตาม และไม่ไหลเวียนเปลี่ยนแปลง เลยกก็ตาม มันก็ลักแต่ว่า ธรรมะ คือสิ่งที่ทรงตัวมันเองอยู่ได้โดยภาวะอย่างหนึ่งๆ. ฉะนั้น จึงไม่มีอะไรมากไปกว่าธรรมชาติ, จึงไม่มีอะไรมากไปกว่าที่จะเป็นเพียงธรรมชาติ, จึงว่าธรรมชาติเท่านั้น ไม่มีอะไร มีแต่ธรรมะเท่านั้น ไม่มีอะไรมากไปกว่านั้น.

เมื่อเป็นธรรมะเท่านั้นแล้ว จะไปยึดถือ ว่าเรา - ว่าของเรา ได้อย่างไร? หมายความว่า เป็นเพียงธรรมชาติ ซึ่งในภาษาบาลีเรียกว่าธรรมะ. คำว่าธรรมะในกรณีอย่างนี้แปลว่าธรรมชาติ หรือธรรมดา ซึ่งหมายความว่า เป็น ตลตา คือมันเป็นอย่างนั้นเอง เป็นอย่างอื่นไม่ได้. เพราะฉะนั้นมันจึงเป็นเพียงธรรมะ. สิ่งทั้งปวง จึงไม่มีอะไรนอกจากธรรมะ หรือธรรมะก็ไม่มีอะไรนอกจากสิ่งทั้งปวง. ดังนั้นก็แปลว่าสิ่งทั้งปวงคือธรรมะ.

ธรรมะแท้จะต้องว่างจากตัวตนหมด. ไม่ว่าธรรมะส่วนไหน ข้อไหน ชั้นไหน ประเภทไหน ธรรมะจะต้องเป็นอันเดียวกับความว่าง คือว่างจากตัวตนนั่นเอง. เพราะฉะนั้น เราต้องหาให้พบความว่างในสิ่งทั้งปวง หรือว่าจะศึกษาความว่างก็ต้องศึกษา

ที่สิ่งทั้งปวง ซึ่งรวมเรียกสั้นๆ ว่าธรรมะ. หรือจะพูดเป็น logic ว่าสิ่งทั้งปวงก็สักแต่เท่ากับธรรมะ, ธรรมะเท่ากับสิ่งทั้งปวง, หรือสิ่งทั้งปวงเท่ากับความว่าง; เพราะฉะนั้นความว่างก็เท่ากับธรรมะ แล้วแต่จะพูด แต่ให้รู้ความจริงว่ามันไม่มีอะไรนอกจากธรรมชาติ ที่เป็นความว่างไม่ควรยึดมั่นถือมั่นเลย ว่าเรา หรือว่าของเราก็ตาม.

ในที่นี้จะเห็นได้ชัดว่า ความว่างนี้หรือของว่างนี้ก็คือ ความจริงของสิ่งทั้งปวง. ต้องหมดความหลงโดยประการทั้งปวงเท่านั้นจึงจะเห็นความว่าง; หรือถ้าเห็นความว่าง นั่นก็คือปัญญาที่ไม่หลง ปัญญาแท้ที่บริสุทธิ์ที่ไม่หลง.

แต่ที่นี้ มันมีธรรมอีกประเภทหนึ่ง คือ ธรรมะประเภทอวิชา หรือความหลงผิด; เป็น reaction ที่เกิดมาจากการที่จิตใจกระทบกันกับวัตถุหรือโลก. เพราะดังที่ได้กล่าวมาแล้วข้างต้นว่า เมื่อจิตใจหรือธรรมะประเภทจิตใจกระทบกันกับธรรมะประเภทวัตถุนี้ ย่อมมี reaction เป็นความรู้สึก; ในความรู้สึกนี้เดินไปทางอวิชาก็ได้เดินไปทางวิชา คือรู้แจ้งก็ได้ มันแล้วแต่สิ่งแวดล้อม แล้วแต่สภาพตามที่เป็นอยู่จริงของสังขารกลุ่มนั้น หรือของธรรมะกลุ่มนั้น มันจะเป็นไปในรูปไหน. เพราะฉะนั้นจึงเป็นธรรมะอีกไม่ใช่อื่น แต่เป็นธรรมะฝ่ายอวิชา ทำให้เกิดความรู้สึกยึดมั่นถือมั่นไปในทางที่มีตัวมีตนหรือของของตน. แต่อย่าลืมว่านี่ก็คือสักแต่ธรรมะ เนื้อแท้ของมันก็คือความว่าง.

.....

อย่าลืม อวิชาก็คือความว่างเท่ากันกับวิชา หรือเท่ากันกับนิพพานมันเป็นธรรมะเท่านั้น.

ถ้าเรามองมันเป็นแค่ธรรมชาติเท่านั้นแล้ว เราจะเห็นว่าว่างจากตัวตนอยู่เรื่อย; แต่ธรรมะในขั้นนี้ แม้จะเป็นสิ่งเดียวกันกับความว่างอย่างนี้ มันก็มีผลไปอีกทางหนึ่ง ตามแบบของอวิชา คือให้เกิดเป็นมายา ว่าตัวว่าตนขึ้นมาได้ในความรู้สึก หรือในความยึดถือ. เพราะฉะนั้น จึงต้องระวังให้ดีในธรรมชาติที่เป็นความยึดมั่นถือมั่น หรือเป็นประเภทอวิชา และมันก็รวมอยู่ในสิ่งทั้งปวง รวมอยู่ในคำว่าสิ่งทั้งปวง คำเดียวกันด้วย.

ถ้าเรารู้สิ่งทั้งปวงจริงๆแล้ว ความรู้สึกที่ยึดมั่นถือมั่นที่เป็นวิชานี้ไม่อาจเกิด; ที่นี้หากว่าเราไม่รู้ธรรมชาติ หรือไม่รู้สิ่งทั้งปวง ปล่อยไปตามอำนาจของสัญชาตญาณของสัตว์ที่ยังโง่งมหลงอยู่ มันจึงได้ช่องได้โอกาสแก่ธรรมชาติฝ่ายอวิชาหรือฝ่ายยึดมั่นถือมั่น ไปเสียตะพึด; ฉะนั้นคนเราจึงมีแต่ความยึดมั่นถือมั่นกันอยู่ กล้ายกขี้ว่าเป็นมรดกที่ตกทอดมาตั้งแต่ไม่รู้ว่าเป็นใคร.

เราจะเห็นได้ว่า พอเกิดมาก็ได้รับการอบรม แวดล้อมโดยเจตนาบ้าง ไม่เจตนาบ้าง ให้เป็นไป แต่ในทางธรรมะฝ่ายที่ไม่รู้ คือเป็นแต่ในทางยึดมั่นว่าตัวตน ว่าของคนทั้งนั้น การอบรมให้รู้ในทางไม่ใช่ตัวไม่ใช่ตนนี้ ไม่ได้ทำกันเลย.

เด็กๆ เกิดมาไม่ได้รับการอบรมเรื่องไม่ใช่ตัวตนอย่างนี้กันเลย มีแต่ได้รับการอบรมไปในทางมีตัวมีตนทั้งนั้น. แต่อย่าลืมว่าเด็กๆเกิดมานั้น จิตอันเดิมของเด็กๆนั้น ยังไม่มีตัวมีตนอะไรมากมาย; แล้วมาได้รับการแวดล้อมให้เกิดความรู้สึกว่าเป็นตัวเป็นตน. พอลืมตา พอรู้สึกอะไรได้ก็ต้องมีการแวดล้อมให้ยึดถือว่า พ่อของตบแม่ของตบ ที่อยู่อาศัยของตบ อาหารของตบ; แม้แต่จานสำหรับจะกินข้าวก็ต้องเป็นของตบ คนอื่นมากินไม่ได้.

อาการที่เป็นไปเองโดยไม่ตั้งใจ *autonomy* อย่างนี้เกิดขึ้นเรื่อย คือความรู้สึกว่าตัวตนนี้เกิดขึ้นมา แล้วเจริญงอกงามขึ้นเรื่อย. ส่วนความรู้สึกที่ตรงกันข้าม ไม่เป็นไปในทางตัวตนนั้นไม่มีเลย; แล้วมันจะเป็นอย่างไร กว่าจะเป็นหนุ่มเป็นสาว เป็นคนแก่คนเฒ่านี้. มันก็หนาไปด้วยความยึดมั่นถือมั่น หรือกิเลสที่เป็นเหตุให้ยึดมั่นถือมั่นว่า เป็นตัวเป็นตน.

นี่แหละ เราจึงมีตัวตนเป็นชีวิต, มีชีวิตเป็นตัวตน; ก็มีความยึดมั่นถือมั่นว่าตัวตนนั้นแหละเป็นชีวิต. หรือชีวิตตามธรรมดา ก็คือสัตตชาติญาณแห่งการยึดมั่นว่าตัวตน; แล้วเรื่องมันจึงเป็นไปในทางที่มีแต่จะเป็นทุกข์, เป็นความหนัก กดทับบีบคั้น ร้อยรัด พัวพัน หุ้มห่อ เสียบแทง เผาผลน ซึ่งเป็นอาการของความทุกข์ทั้งนั้น.

เป็นอันว่าถ้าลงยึดมั่นถือมั่นแล้ว แม้ในฝ่ายดีในด้านดีก็เป็นความทุกข์. ที่นี้โลกมาสมมติฝ่ายดีหรือด้านดี กันแบบนี้ มันจึงหมายถึง ความผิด หรือความชั่วหรือความทุกข์ตามแบบของพระอรียเจ้า เพราะว่ามันยังไม่ว่าง มันยังวุ่นไปเหมือนกัน; ต่อเมื่อมีความว่างอยู่เหนือนั้นจึงจะไม่ทุกข์.

.....

หลักใหญ่ของพุทธศาสนาจึงไม่มีอะไรมากไปกว่า การกำจัดสิ่งนี้เสียเพียงคำเดียวเท่านั้น กล่าวคือ กำจัดความยึดมั่นถือมั่นว่าตัวตน หรือของตนนี้เสีย; โดยอาศัยบทที่ว่า *สัพเพ ธมฺมา นาลํ อภินิเวสย* นั่นเอง ไม่มีอะไรมากไปกว่านี้.

ที่นี้เมื่อตัวเรามาเป็นตัวเดียวกันกับความยึดมั่นถือมั่น อย่างเป็นตัวเดียวกันแท้ดังนี้แล้ว เราจะทำอย่างไร? ใครจะช่วยเรา? หรือว่าถ้าจิตมันเป็นอย่างนี้เสียเอง

แล้ว ใครจะไปช่วยจิต? อย่างนี้ก็ได้.

ลองตั้งปัญหาขึ้นมาอย่างนี้. มันก็ไม่มีอะไรอีก มันก็คือจิตนั้นอีกนั่นแหละ... เพราะได้กล่าวมาแล้วว่า ไม่มีอะไรนอกจากธรรมะ : ความผิดก็ธรรมะ ความถูกก็ธรรมะ ความทุกข์ก็ธรรมะ ความดับทุกข์ก็ธรรมะ เครื่องมือแก้ไขดับทุกข์ก็ธรรมะ ตัวเนื้อหนังร่างกายก็ธรรมะ ตัวจิตใจก็ธรรมะ; เพราะฉะนั้น จึงไม่มีอะไรนอกจากที่ธรรมะ จะต้องเป็นไปในตัวมันเอง โดยอาศัยกลไกที่เป็นไปได้ในตัวมันเอง. อย่างนี้เราจะเรียกว่าเป็นบุญหรือเป็นบาปที่สุดแท้.

ถ้าใครคนใดคนหนึ่ง เมื่อได้กระทบโลกนี้มากเข้า เกิดเป็นไปในทางสติปัญญา อย่างนี้ก็เป็นบุญ. ที่นี้ใครคนหนึ่ง เมื่อได้กระทบกับโลกนี้มากเข้า เป็นไปในทางความโง่ ความหลงมากขึ้น อย่างนี้มันก็เป็นบาป.

เราสังเกตดูจะเห็นได้ว่า ไม่มีใครเสียเปรียบใคร. เราเกิดมาก็อย่างนี้ด้วยกันทุกคน คือเราก็มีตา มีหู มีจมูก มีลิ้น มีกาย มีใจ อยู่ด้วยกันทุกคน; แล้วข้างนอกก็มีรูป มีเสียง มีกลิ่น มีรส มีสัมผัส มีธัมมารมณ์ ให้ด้วยกันทุกคน; แล้วก็มีโอกาสที่จะกระทบกับสิ่งเหล่านี้ได้ด้วยกันทุกคน, และกระทบเหมือนกันทุกคน. แต่แล้วทำไมมันจึงแยกเดินไปในทางโง่บ้าง ฉลาดบ้าง? เพราะฉะนั้น ที่แยกเดินไปในทางฉลาดก็นับว่าเป็นกุศลหรือเป็นบุญ, ที่มันแยกเดินไปในทางโง่ก็เป็นบาปเป็นอกุศล.

แต่มันยังคืออยู่ว่า ธรรมะนี้ ดูช่างจะเป็นเครื่องคุ้มครองคนเสียจริงๆ โดยที่มีหลักอยู่อย่างหนึ่งว่า ถ้าถูกความทุกข์เข้าแล้วยอมรู้จักหลาบ รู้จักจำ. เหมือนอย่าง

ว่าเด็กๆ เอามือไปจับขำเข้าที่ไฟอย่างนี้ มันก็คงไม่ยอมขำอีก เพราะมันรู้จักหลบ รู้จักจำ. แต่ว่ามันเป็นเรื่องทางวัตถุ มันง่าย. ส่วนเรื่องที่เราไปขำเอาไฟคือความ ยึดมั่นถือมั่น หรือความโลภ ความโกรธ ความหลงเข้านี้ โดยมากมันกลับไม่รู้สึกรว่า เรขขำไฟ มันก็เลยไม่มีอาการที่ว่ รู้จักหลบ รู้จักจำ มันกลับเห็นไปด้วยความหลง นั้นว่ เป็นของน่ารัก นำปรารธนาไปเสีย.

.....

การที่จะแก้ไขได้ก็มีอยู่ทางเดียวคือว่ รู้จักมันอย่างถูกต้องว่ ธรรมะนี้คืออะไร จนรู้ว่ธรรมะนี้คือไฟ คือยึดมั่นถือมั่นไม่ได้ มันก็จักเป็นไปในทางสติปัญญารู้จักหลบ รู้จักจำต่อการที่จะไปเที่ยวยึดมั่นถือมั่นอะไร ว่เป็นตัวเราเป็นของเรา แล้วเกิดไฟ ขึ้นมา. สิ่งนี้มันเป็นไฟเผาใจไม่ใช่ไฟไหม้มือ แต่บางที่มันเผาลึกเกินไปจนไม่รู้สึกรว่า เป็นไฟหรือเป็นความร่ำร้อน; ฉะนั้น คนจึงจมอยู่ในกองไฟ หรือในวัฏฏสงสาร อัน เป็นกองไฟที่ร้อนอย่างยิ่ง ยิ่งกว่เตาหลอมเหล็กอย่างนี้.

ถ้าเรามองเห็นเช่นเดียวกับที่เด็กขำไฟ และไม่ยอมจับไฟต่อไปแล้ว มันก็ไป ตามทางนั้นได้. เพราะฉะนั้นพระพุทธเจ้าท่านจึงได้ตรัสอธิบายข้อนี้ไว้ว่ เมื่อเห็นโทษ ของความยึดมั่นถือมั่นเมื่อใด จิตก็จะคลายจากความยึดมั่นถือมั่นเมื่อนั้น.

นี่แหละปัญหามันมีอยู่ว่ เราเห็นโทษของการยึดมั่นถือมั่นหรือยัง ถ้ายังก็ยังไม่คลาย ถ้าไม่คลายก็ไม่ว่าง ภาษิตในมัชฌิมนิกายมีอยู่อย่างนี้ เป็นรูปพุทธภาษิต. และยังตรัสไว้ในที่อีกแห่งหนึ่งว่ เมื่อใดเห็นความว่าง เมื่อนั้นจึงจะพอใจนิพพาน.

ย้อนไปดูอีกทีหนึ่งว่า “เมื่อใดเห็นโทษของความยึดมั่นถือมั่น เมื่อนั้นจิตจึงจะคลาย จากความยึดมั่นถือมั่น” เมื่อคลายจากความยึดมั่นถือมั่น เมื่อนั้นจะมีโอกาสมองเห็น สิ่งที่เราเรียกกันว่าความว่าง คือว่างจากตัวตน.

พอเริ่มเห็นความว่างจากตัวตนเท่านั้น จิตจะเห่ไปพอใจในอายตนะนั้นคือ นิพพาน. อายตนะนั้นคือนิพพาน ก็หมายความว่า นิพพานก็เป็นเพียงสิ่งๆหนึ่ง ที่เราจะรู้จักได้เท่านั้น สิ่งใดที่อยู่ในวิสัยที่เราจะรู้จักมันได้ โดยทางตา ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทางกาย ทางใจแล้ว สิ่งนั้นๆ เรียกว่า “อายตนะ” ทั้งนั้น.

ท่านได้ลดเอานิพพานนี้ลงมาให้เป็นอายตนะอันหนึ่ง เหมือนกับอายตนะทั้งหลาย แล้วเรายังจะโง่งจนถึงกับไม่รู้จักอายตนะนี้ได้อย่างไร. มันมีอยู่ได้ต่อเมื่อเห็นว่างจากตัวตน เพราะคลายความยึดมั่นถือมั่น จึงจะพอใจในอายตนะคือนิพพาน.

.....

การที่จะให้พอใจนิพพานนี้มันยาก ยากเหมือนกับที่กล่าวมาแล้วว่า เรามีชีวิต เป็นความยึดมั่นถือมั่นอยู่ตลอดเวลา เพราะฉะนั้นจึงไม่คลาย, ไม่เห็นว่าง ไม่พอใจ ในอายตนะคือนิพพาน.

เราจะมองเห็นความจริงข้อนี้ได้ โดยมองออกไปถึงศาสนาอื่นดูบ้าง ในศาสนาอื่นนั้นไม่มีคำว่าอัสตวาทุปาทาน. อัสตวาทุปาทาน แปลว่าความยึดมั่นถือมั่นว่าตัวเรา ว่าของเรา. เพราะเหตุใดจึงเป็นเช่นนั้น? เพราะเหตุว่าในลัทธิอื่นนั้น เขามีตัวเราสำหรับ

ให้ยึดมั่นถือมั่น เพราะฉะนั้น จึงไม่ถือว่าการยึดมั่นถือมั่นว่า “ตัวเรา” นี้เป็นของผิด มั่นกลายเป็นเรื่องถูกไป มั่นกลายเป็นความมุ่งหมายของศาสนา หรือของลัทธิอื่นๆ ไปทีเดียว ถือว่าสอนให้เข้าถึงสภาพที่เป็น “ตัวเรา” ให้ได้ เพราะฉะนั้น เขาจึงไม่มี คำว่า อัตตวาทุปาทาน คือความยึดมั่นถือมั่นว่าตัวเรา ซึ่งพุทธศาสนาสอนว่าต้องละ เสียหากลับมีตัวเราให้ยึดถือ.

ในพุทธศาสนาเรามีอัตตวาทุปาทาน คือกำหนดชื่อลงไปว่า นี่เป็นกิเลสนี้เป็น ความโง่ นี่เป็นความหลง คือความยึดมั่นถือมั่นว่าตัวเรา. เพราะฉะนั้น หลักปฏิบัติ จึงมีอยู่ตรงที่ให้อัตตวาทุปาทานนี้เสีย และคำสอนเรื่องอนัตตัจจังมีแต่ในพุทธศาสนา; ไม่มีในคำสอนลัทธิอื่น ซึ่งสอนให้มีอัตตาให้ยึดมั่นถือมั่น เข้าถึงให้ได้. ส่วนเรานี้ให้ ทำลายความรู้สึกว่าตัวตนเสียให้หมดเลย ให้เห็นสภาพเป็นอนัตตา คือว่างจากอัตตา ของสิ่งทั้งหลายทั้งปวง.

อนัตตานิมีพูดกันแต่พวกเราพุทธศาสนา จะมีความรู้ความเข้าใจขึ้นมาได้ก็แต่ ในหมู่บุคคลที่ถูกสอนว่า สิ่งทั้งปวงเป็นอนัตตาไม่ควรยึดมั่นถือมั่น. ถ้าสอนว่ามีอัตตา ที่ควรยึดมั่นถือมั่นเสียแล้ว ก็ไม่มีทางที่จะปฏิบัติเพื่อความว่างจากตัวตนนี้ได้. เพราะฉะนั้นจึงต้องสังเกตให้เห็นในข้อที่ว่า มันต้องเห็นโทษของไฟ เราจึงจะกลัวไฟ ไหม้เรา; เช่นเดียวกับที่เราต้องเห็นโทษของไฟ คือ รากะ โทสะ โมหะ หรือไฟ ของความ ยึดมั่นถือมั่นว่าตัวว่าตนซึ่งเป็นต้นเหตุของไฟทั้งปวงนี้ มันจึงจะค่อยเปื้อนหายเกลียด ชังสิ่งที่เรียกว่าไฟ ก็คือลายความยึดมั่นถือมั่นเสียได้ไม่คิดที่จะก่อไฟอีกต่อไป.

ที่นี้ก็มาถึง ความว่างที่ว่าถ้าเห็นแล้วจะพอใจในนิพพาน.

เราต้องเข้าใจให้ดีๆ ว่าความว่างนี้เป็นอย่างไร? ความว่างในขั้นแรกก็คือว่าว่าง จากความรู้สึกว่าตัวเรา ว่าของเรา เรียกว่าว่าง. ถ้าความรู้สึกว่าตัวเราว่าของเรามี อยู่แล้ว มันก็ไม่ใช่ความว่าง มันเป็นจิตที่กำลังวุ่นอยู่ด้วยความยึดมั่นถือมั่น ว่าตัวเรา ว่าของเรา.

เราต้องเอาคำ ๒ คำ ขึ้นมาเป็นเครื่องช่วยการกำหนดจดจำว่า ว่างกับวุ่น, ว่าง คำหนึ่ง วุ่นคำหนึ่ง. ว่างก็คือว่างจากความรู้สึกว่าตัวเราหรือของเรา; วุ่นก็คือมันวุ่น มันกลุ้ม มันปั่นป่วนอยู่ด้วยความรู้สึกที่ตัวเรา ว่าของเรา.

ที่ว่าว่างจากความรู้สึกว่าตัวเรา ว่าของเรา นั้น มันมีอาการอย่างไร? บาลีที่เป็นพระพุทธานุญาตเรียงไว้ให้ ๔ ข้อ : -

คู่ที่ ๑ “น อหํ กวจินิ” - รู้สึกว่าไม่มีอะไรที่เป็นตัวเรา.

“น กสุสจจิ กิญจนํ กิสุมิณฺจจิ” - ความกังวลต่อสิ่งใดหรือในอะไรๆ ก็ ไม่มีว่าเป็นตัวเรา นี้คู่หนึ่ง.

คู่ที่ ๒ ก็ว่า “น มม กวจินิ” - ไม่มีอะไรที่เป็นของเรา.

“กิสุมิณฺจจิ กิญจนํ นตฺถิ” - กังวลใดๆ ไม่มีว่าเป็นของเรา.

พูดกันง่ายๆ เป็นไทยๆ คู่หนึ่งก็ว่าไม่รู้สึกว่ามีเราแล้วก็ไม่มีการกังวลอะไรที่เป็นเรา; แล้วอีกคู่หนึ่งก็ว่าไม่มีอะไรว่าเป็นของเรา แล้วไม่มีการกังวลในอะไรว่าเป็นของเรา.

เรารู้สึกว่าไม่มีอะไรเป็นเรา แต่บางทีก็มีเหลืออยู่เป็นกังวล ว่า จะมีอะไรเป็นเรา; เรารู้สึกว่าไม่มีอะไรเป็นของเรา แต่เราคดสงสัยไม่ได้ว่า มันอาจมีอะไรที่ว่าเป็นของเรา.

มันจะต้องมีความเห็นแจ้งเด็ดขาด เกลี้ยงเกลาลงไปว่า มันไม่มีอะไรเป็นเรา และที่เราจะต้องคอยกังวลว่ามันอาจจะมีอะไรที่เป็นเรา; มันไม่มีอะไรเป็นของเรา และไม่มีอะไรที่อาจจะเป็นของเรา ที่เราคอยสงสัยกังวล คอยคิด คอยนึก คอยทำอยู่. เมื่อใดจิตใจของใครเกลี้ยงไปจากสิ่งทั้งสี่นี้ เมื่อนั้นพระพุทธเจ้าท่านถือว่าเป็นความว่าง. ในอาเนนุชัลปายสูตร มัชฌิมนิกาย บัญญัติไว้อย่างนี้ในฐานะที่เป็นพุทธภาษิต.

อรรถกถาก็สรุปไว้ดี ๆ ตรง ๆ ว่า “น อตตนา” - ไม่เห็นว่าเป็นตัวตน “น อตตนิเณ” - ไม่เห็นว่าเป็นของตน; นี้ก็พอแล้ว ก็เหมือนกับที่ได้กล่าวมาแล้วข้างต้นว่า ต้องปราศจากความรู้สึกยึดมั่นถือมั่น ว่าตัวตน ว่าของตนนั่นเอง.

เมื่อไม่มีความรู้สึกอย่างนี้แล้ว ลองคิดดูเถอะว่ามันจะมีอะไร มันไม่มองเห็นอะไรที่ไหนที่น่าจะเป็นตัวตน หรือเป็นของของตน, หรือได้กำลังเป็นตัวตนหรือเป็นของของตนอยู่, หรือว่าควรจะเป็นตัวตน หรือของของตนต่อไปข้างหน้ามันไม่มีทั้งนั้น. อย่างนี้เรียกว่าไม่มีทั้งขณะนั้น และไม่มีทั้งที่จะกังวลข้างหน้า และข้างหลังด้วย; เป็นจิตที่เข้าถึงความว่าง ด้วยการมองเห็นสิ่งทั้งปวงชัดเจน ตามลักษณะที่ถูกต้องของมันว่าไม่มีส่วนไหนที่มีความหมายของคำว่าตัวตนหรือของตนเลย เป็นธรรมะคือธรรมชาติล้วน ๆ เหมือนกับที่ได้กล่าวมาแล้วข้างต้นอย่างยืดยาว.

นี่แหละคือจิตที่เป็นอันเดียวกับความว่าง, หรือว่าความว่างที่เป็นสิ่งเดียวกับจิต, หรือที่เราจะพูดว่าจิตเข้าถึงความว่าง, หรือบางทีก็พูดดอหลังมาอีกนิดว่าจิตได้รู้ถึงความว่าง ซึ่งทำให้คนบางคนเกิดความเข้าใจว่าจิตอย่างหนึ่ง ความว่างก็อย่างหนึ่ง.

ที่ใช้คำว่า “เข้าไปรู้ตัวความว่าง” อย่างนี้ยังไม่ถูกต้องนัก. ขอให้เข้าใจว่า ถ้าจิตไม่เป็นอันเดียวกับความว่างแล้ว ไม่มีทางที่จะรู้เรื่องความว่าง และจิตมันก็เป็นความว่างอยู่เองแล้วตามธรรมชาติ; ความโง่ต่างหากที่เข้าไปทำให้ไม่เห็นเป็นว่าง. พอความโง่ออกไป จิตกับความว่างก็เป็นอันเดียวกัน; เพราะฉะนั้นมันจึงรู้ตัวมันเอง ไม่ต้องไปรู้อะไรที่ไหน คือรู้ความว่าง และเป็นอันรู้ว่าไม่มีอะไรนอกจากความว่างจากตัวตน - จากของตน.

.....

นี่แหละความว่างอันนี้ คือสิ่งสูงสุดเพียงสิ่งเดียว ที่เป็นตัวพุทธทระณะที่ทรงสอนทรงมุ่งหมาย จนถึงกับพระพุทธเจ้าท่านตรัสว่า ตถาคตภาสิต คือคำที่ตถาคตกล่าว นั้น มีแต่สุญญตา มีแต่เรื่องสุญญตา. บาลีสังยุตตนิกายมโหฬารและในบาลีนั้นเองก็ว่าธรรมที่ลึกที่สุด ก็คือเรื่องสุญญตา นอกนั้นเรื่องอื่น. ธรรมที่ลึกจนต้องมีพระตถาคตตรัสรู้ขึ้นมาในโลกแล้วกล่าวนั้น มีแต่สุญญตา; เรื่องนอกนั้นเรื่องอื่น ไม่จำเป็นจะต้องมีตถาคตขึ้นมากล่าว. ที่นี้ในอภิกขรรคหนึ่งในสังยุตตนิกายนั้นว่า ธรรมที่เป็นประโยชน์แก่อกุลตลอดกาลนานแก่พวกฆราวาสนั้น คือเรื่องสุญญตา.

.....

ที่มา เรื่อง สุญญา นี้ เป็นเรื่องที่อาตมาเคยเล่าให้ฟังหลายครั้งหลายหน ในที่อื่นว่า :-

มีภรรวาส กหบดี พวกหนึ่งเข้าไปเฝ้าพระพุทธเจ้า และทูลขอเรื่องที่จะได้รับธรรมะที่เป็นประโยชน์เกื้อกูลตลอดกาลนาน แก่พวกภรรวาสที่ครองเรือน แออัดอยู่ด้วยบุตร ภรรยา ลูบไล้กระแจะจันทน์ของหอม พระพุทธเจ้าก็ได้ตรัสสูตรนี้ คือสูตรเรื่องสุญญา.

เมื่อเขาวามันยากไป ก็ทรงลดลงมาเพียงเรื่องโศดาปัตติยงคะ คือข้อปฏิบัติเพื่อความเป็นพระโศดาบัน กล่าวคือให้เข้าถึงพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ให้จริง, แล้วก็มีศีลชนิดเป็นอริยกันตศีล คือเป็นที่พอใจของพระอริยเจ้าได้จริง; แต่แล้วมันก็กลายเป็นว่าถูกพระพุทธเจ้าล่อเข้าบ่วง เข้ากับ ของพระองค์ได้สนิท.

พูดอย่างโวหารหยาบๆของพวกเราก็คือว่า พระพุทธเจ้าท่านดัมคนพวกนี้สนิทคือว่าเขาไม่เอาเรื่องสุญญา พระองค์ก็ขึ้นเรื่องที่หลีกสุญญาไม่พ้น คือบ่วงที่จะคล้องเข้าไปสู่สุญญาให้คนเหล่านี้ไป ให้เขาไปทำอย่างไรที่จะเข้าให้ถึง พระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ ที่แท้จริง และมีศีลที่เป็นที่พอใจ ของพระอริยเจ้าได้ มันก็มีแต่เรื่องนี้คือมองเห็นความไม่น่ายึดมั่นถือมั่นไปเรื่อยๆ.

ทีนี้เรามาคิดว่า พระพุทธเจ้าเป็นผู้คิดหรือเปล่าในการที่พูดว่า เรื่องสุญญานี้เป็นเรื่องสำหรับภรรวาส?

ถ้าพระพุทธเจ้าถูก พวกเรสมันี้ก็เป็นคนบ้าๆ บอๆ ไปทั้งหมด คือผิดไปทั้งหมด เพราะไปเห็นว่า เรื่องสุญญตานั้นไม่ใช่เรื่องสำหรับพวกเราฆราวาสที่ครองเรือน, เรื่องสุญญตเป็นเรื่องของผู้ที่จะไปนิพพานที่ไหนก็ไม่รู้. นี่แหละเรากำลังพูดกันอยู่อย่างนี้; แต่พระพุทธเจ้ากำลังพูดอีกอย่างหนึ่งว่า เรื่องสุญญตาคือเรื่องที่เป็นประโยชน์เกื้อกูลแก่ฆราวาสโดยตรง. แล้วใครจะเป็นฝ่ายผิดฝ่ายถูก? ถ้าพระพุทธเจ้าเป็นฝ่ายถูก เราก็ต้องยอมพิจารณาเรื่องสุญญตาวา จะเป็นประโยชน์เกื้อกูลตลอดกาลนานแก่ฆราวาสอย่างไร?

ทางที่จะพิจารณาเรื่องนี้ ก็จะต้องมองกันไปตั้งแต่ว่า ใครมันทุกข์มากที่สุด ร้อนมากที่สุด หรืออยู่ในใจกลางเตาหลอมยิ่งกว่าใคร? มันก็ ไม่มีใครนอกจากพวกฆราวาส. แล้วเมื่อเป็นดังนี้แล้ว ใครเล่าที่จะต้องการเครื่องดับไฟ หรือว่าสิ่งที่จะมากำจัดความทุกข์ด้วยประการทั้งปวง? มันก็พวกฆราวาสนั่นแหละ พวกที่อยู่กลางกองไฟจึงต้องหาเครื่องดับไฟให้พบในท่ามกลางกองไฟ มันเดินไปที่ไหนไม่ได้; เพราะไม่มีอะไรนอกจากไฟ, ไม่มีอะไรนอกจากกรรมชนิดที่ไปยึดถือเข้าแล้ว เป็นไฟทั้งนั้น. เพราะฉะนั้น จะต้องหาจุดที่เย็นที่สุดที่กลางกองไฟ นั่นเอง มันก็คือความว่างจากตัวตน - ของตน คือสุญญตา.

ฆราวาสต้องหาให้พบสุญญตา ต้องอยู่ในขอบวงของสุญญตา ถ้าไม่อยู่ตรงจุดศูนย์กลางของสุญญตาได้ อย่างน้อยอย่างเร็วที่สุด ก็ควรจะอยู่ในขอบวงของสุญญตา คือรู้เรื่องความว่างตามสมควรที่ควรจะมี. นี่แหละจึงจะนับว่าเป็นประโยชน์สุขตลอดกาลนานของพวกฆราวาส.

พวกนี้เขาไปถามว่า อะไรจะเป็นประโยชน์สุขเกื้อกูล สิ้นกาลนานแก่พวกข้าพระองค์? พระพุทธเจ้าตรัสตอบว่า “สุญฺตปฺปฏิสํยุตฺตา โลกุตฺตรา ฆมฺมา” แปลว่า ธรรมทั้งหลายที่อยู่เหนือวิสัยโลก ที่เนื่องเฉพาะอยู่ด้วยสุญญา . โลกุตตรา - อยู่เหนือวิสัยโลก ก็คือว่ามันอยู่เหนือไฟ; เพราะเราหมายความว่า โลกนี้มันคือไฟ ฉะนั้น โลกุตตรา ต้องอยู่เหนือไฟ. และที่ว่าเนื่องเฉพาะอยู่ด้วยสุญญทานั้นมันยอม ต้องถึงตัวความว่าง, ความว่างจากความยึดมั่นถือมั่น ว่าตัวเราหรือว่าของเรา.

ดังนั้น “สุญฺตปฺปฏิสํยุตฺตา โลกุตฺตรา ฆมฺมา” นั้น จึงคือของขวัญสำหรับฆราวาสโดยตรง ที่พระพุทธเจ้าท่านทรงมอบให้โดยตรง เป็นพระพุทธานุภาพที่ยืนยันอยู่อย่างนี้. ขอให้ลองคิดดูใหม่ว่ามันจำเป็นเท่าไรที่จะต้องสนใจ และมีเพียงเรื่องเดียวจริงหรือไม่ ไม่ต้องพูดถึงเรื่องอื่นกันเลย.

ในบาลีสันสกฤตคตินิกายนั้น ได้ตรัสยืนยันไว้ชัดว่า สุญญตาคือนิพพาน นิพพานคือสุญญตา; ในที่แห่งนั้นมันมีเรื่องที่จะต้องให้ตรัสอย่างนั้น ซึ่งเป็นความจริงง่าย ๆ ว่านิพพานคือสุญญตา สุญญตาคือนิพพาน ก็หมายถึงว่างจากกิเลส และว่างจากความทุกข์. ฉะนั้น นิพพานนั่นแหละคือเรื่องสำหรับฆราวาส. ถ้าฆราวาสยังไม่รู้ความหมายของนิพพาน ยังไม่ได้อยู่ในขอบวงของนิพพาน ก็แปลว่าอยู่กลางกองไฟมากกว่าคนพวกไหนหมด.

นิพพานก็ขยายความออกไปได้ชัดๆว่า ว่างจากความทุกข์ รวมทั้งว่างจากกิเลสที่เป็นเหตุให้เกิดทุกข์; ในขณะที่ใด พวกเรามีจิตใจว่างจากตัวตน - ว่างจากของตนอยู่บ้าง ก็เป็นนิพพาน.

เช่นขณะที่นั่งอยู่ที่นี้ เดียวนี้ เวลานี้; อาตมายืนยันได้ว่า ทุกคนหรือแทบจะทุกคนนี้ มีจิตว่างจากความรู้สึกว่าตัวตนหรือของตน เพราะมันไม่มีอะไรมาก่อนให้เกิดความรู้สึกอย่างนั้น. มันมีแต่คำพูดที่อาตมากำลังกล่าวไปในทางที่ทำให้เกลียดชังตัวตนหรือของตน; และท่านทั้งหลายกำลังสนใจฟัง เรื่องมันก็ไม่มีโอกาสที่จะเกิดความรู้สึกว่าตัวตน. แล้วลองคิดดูว่าใจมันว่างหรือไม่ว่าง? ว่างจากตัวตนหรือของตนนั้น มันว่างหรือไม่ว่าง? ถ้ามันว่างอยู่บ้าง, ใช้คำว่า “อยู่บ้าง” เท่านั้น ไม่ใช่ทั้งหมดหรือตลอดกาล; นั่นก็เรียกได้ว่า ท่านทั้งหลาย กำลังอยู่ในขอบวงของนิพพาน ในขอบวงของธรรมะประเภทที่เรียกว่านิพพาน แม้ว่าไม่เด็ดขาดและสมบูรณ์ ก็ยังเป็นนิพพานอยู่ นั่นเอง.

.....

ธรรมะมีอยู่หลายความหมาย หลายชั้น หลายระดับ.

ธรรมะที่เป็นความหมายของนิพพาน หรือในระดับของนิพพานนั้น มันอยู่ที่จิตของท่านทั้งหลายที่กำลังว่างจากความรู้สึกว่าตัวตน หรือของตนอยู่บ้างในบางขณะ. เพราะฉะนั้น ขอให้กำหนดจดจำความรู้สึกอันนี้ที่นี้และเดี๋ยวนี้ไว้ให้ดีๆ และให้มันติดไปที่บ้านด้วย. บางทีกลับไปที่บ้านแล้วมันจะรู้สึกเหมือนกับขึ้นไปบนเรือนของคนอื่น; หรือว่าไปทำการงานอะไรที่บ้านจะได้มีความรู้สึกเหมือนไปกับช่วยงานของคนอื่นที่บ้านคนอื่น; อย่างนี้ยิ่งๆขึ้นไปแล้วมันไม่ทุกข์. บ้านหรือการงานที่เคยเป็นทุกข์นั้น มันจะไม่ทุกข์; แต่จะเป็นอยู่ด้วยจิตว่างจากตัวตนหรือของตนอยู่ตลอดเวลา เรียกว่าเอานิพพาน หรือเอาสุญญตา เป็นพระเครื่องรางแขวนคออยู่เสมอ จะคุ้มครอบป้องกันความทุกข์ หรืออุปัทวะ เสนียดจัญไรนี้โดยประการทั้งปวง. นี่แหละเป็นเครื่องรางศักดิ์สิทธิ์ของพระพุทธเจ้าจริงๆ นอกนั้นเป็นเรื่องมายา.

ที่นี้พูดอย่างนี้ เดียวจะเป็นการโฆษณาชวนเชื่อ ท่านทั้งหลายต้องไม่คิดว่าอาตมาเป็นคนเดินตลาดขายสินค้าของพระพุทธเจ้า จะต้องคิดว่าเราเป็นเพื่อนทุกข์ เกิด แก่ เจ็บ ตาย ด้วยกัน เป็นสาวกของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าด้วยกัน; ถ้าจะพูดเรื่องอะไรที่เป็นเรื่องสมมติซึ่งชวนให้เกิดความสนใจนี้ ก็เพราะว่ามีความหวังดีต่อกัน. แต่ถ้าใครมีสติปัญญามากกว่านั้น ก็อาจจะเห็นได้ด้วยตนเอง โดยไม่ต้องเชื่อด้วยอาตมา ไม่ต้องเชื่อตามอาตมา ก็มีทางที่จะสนใจศึกษาต่อไปได้ ถึงความจริงที่เป็นปรมาตตสัจจะนี้ ยิ่งขึ้นไปทุกที.

ถ้าเป็นอย่างที่กล่าวมานี้แล้ว ก็ต้องเขยิบการศึกษานี้เลื่อนสูงขึ้นไปถึงเรื่องธาตุ. คำว่า "ธาตุ" นี้ก็มีความหมายเช่นเดียวกับคำว่า "ธรรม" รากของศัพท์ก็เป็น root เดียวกันด้วย คำว่าธรรมะนี้มาจากคำว่า ทร แปลว่า ทรง คือทรงตัวมันอยู่ได้ เหมือนที่กล่าวอธิบายมาแล้ว. คำว่า ธาตุ นี้ก็เหมือนกัน นักศัพทศาสตร์เขายอมรับว่ามันมาจากคำว่า ทร ด้วยเหมือนกัน ก็แปลว่า ทรง. เพราะฉะนั้นคำว่า ธาตุ นี้มันก็แปลว่าสิ่งที่ทรงตัวมันเองอยู่เหมือนกัน เช่นเดียวกับคำว่าธรรมะ : ที่เปลี่ยนแปลงก็มีการทรงตัวมันอยู่ได้ ด้วยการเปลี่ยนแปลง. ที่ไม่เปลี่ยนแปลง ก็ทรงตัวอยู่ได้ ด้วยการไม่เปลี่ยนแปลง. ฉะนั้น เราต้องมาเรียนถึงสิ่งที่ไม่อาจเป็นตัวตนได้ คือสิ่งที่เรียกว่า ธาตุ นี้บ้าง.

ท่านทั้งหลายรู้จักธาตุชนิดไหนกันบ้าง ที่จะเอาเป็นตัวความว่างได้? คนที่เรียนฟิสิกส์หรือเคมี ก็รู้เรื่องธาตุแต่ฝ่ายวัตถุล้วนๆ เป็นธาตุแท้ก็ลึบอย่างหรือก็ร่อยอย่าง และก็ยังพบเรื่อยๆ. ธาตุอย่างนี้เป็นความว่างไปไม่ได้ หรือว่าถ้าว่างก็เป็นความหมายอันลึกของสิ่งเหล่านี้ เพราะว่าเป็นแต่เพียงรูปธาตุ.

ที่นี้ยังมีธาตุฝ่ายจิตใจ ฝ่ายวิญญาณ ฝ่ายนามธรรมอีกธาตุหนึ่ง ซึ่งเราไม่อาจจะพิสูจน์ได้ด้วยวิชาฟิสิกส์หรือเคมี อย่างนั้นมันก็ต้องเรียนวิชาวิทยาศาสตร์อย่างของพุทธเจ้า จึงจะรู้เรื่องรูปธาตุ นามธาตุ หรือ อรูปธาตุ คือธาตุที่ไม่มีรูป และเป็นแต่เพียงนามหรือเรื่องทางจิต ทางเจตสิก ทางจิตใจ. ที่ว่ามาถึงแค่นี้เรารู้มา ๒ ธาตุแล้ว.

สิ่งที่เรียกว่าความว่างนี้จะอยู่ในธาตุไหน?

ถ้าใครคิดว่าความว่างเป็นรูปธาตุหรือวัตถุธาตุ เพื่อนก็หัวเราะตาย. บางคนอาจจะคิดว่าความว่างนี้คงจะเป็นนามธาตุหรืออรูปธาตุ; อย่างนี้พระอรียเจ้าก็หัวเราะตาย หัวเราะคนๆนั้น. เพราะว่าความว่างนี้มันไม่ใช่ทั้งรูปธาตุและทั้งอรูปธาตุ. มันยังมีธาตุของมันอีกชนิดหนึ่ง ซึ่งไม่อยู่ในความหมายของคณธรรมคาจะพูดกัน ท่านเลยเรียกมันว่า นิโรธธาตุ.

วัตถุธาตุ หรือ รูปธาตุ นั้น ก็หมายถึงของที่ เป็นวัตถุอย่างหนึ่งแล้ว จะเป็นรูป เสียง กลิ่น รส สัมผัส อะไรก็ตาม. แล้ว อรูปธาตุ นั้นหมายถึงจิตใจ จิตเจตสิก หรือความรู้สึกนึกคิดที่เกิดขึ้นในทางจิต ทางเจตสิก นี้เรียกว่าอรูปธาตุ. แล้วมันจะมีธาตุชนิดไหนอีกที่มันจะไม่ซ้ำกันกับสองธาตุนี้? มันก็มีได้ในทางเดียวเพียงว่าธาตุที่มันตรงกันข้ามจากสองอย่างนี้ และเป็นที่ยึดมั่นหายไปหมดของสองธาตุนี้ด้วย ท่านจึงเรียกมันว่า นิโรธธาตุ. บางทีก็เรียกว่า นิพพานธาตุ บางทีก็เรียกว่า อมตธาตุ.

ที่เรียกว่า นิโรธธาตุ หรือ นิพพานธาตุ นั้น ล้วนแต่แปลว่า ดับ. ธาตุแห่งความดับคือธาตุแห่งความดับของธาตุอื่นๆ ทั้งหมด, หรือว่าธาตุเป็นที่ยึดมั่นของธาตุอื่นๆ ทั้งหมด.

ที่เรียกว่า อมตธาตุ แปลว่าธาตุที่ไม่ตายนั้น หมายความว่าธาตุอื่นๆ นอกจากน้ำมันตายหมด มันตายได้ มันตายเป็น. ส่วนนิโรธธาตุนี้ ไม่เกี่ยวกับการเกิดหรือการตาย; แต่ว่ากลับเป็นที่ดับสิ้นของธาตุอื่นๆ. สุญญตาก็คือสิ่งซึ่งอยู่ในธาตุพวกนี้ หรือเป็นธาตุพวกนี้จะเรียกว่า สุญญตธาตุ ก็ได้ เป็นธาตุอันเป็นที่ทำความว่างให้แก่ธาตุอื่นๆ.

เพื่อความเข้าใจสิ่งที่เรียกว่า “ธาตุ” ชนิดที่ทำให้เข้าใจธรรมะได้แล้ว ต้องเรียนธาตุอย่างที่กล่าวมานี้ อย่าไปมัวหลงเข้าใจว่ารู้จัก ธาตุดิน ธาตุน้ำ ธาตุไฟ ธาตุลม เท่านั้นแล้วก็พอแล้ว มันเป็นเรื่องของเด็กกอมมือ. ก่อนพุทธกาลเขาก็พูดเขาก็สอนกันอยู่มันต้องรู้ต่อไปถึงวิญญาณธาตุ คือธาตุทางนามธรรมหรือวิญญาณ แล้วก็อากาศธาตุ แล้วก็สุญญตธาตุ กล่าวคือธาตุความว่างเข้าไปอีกทีหนึ่ง ซึ่งเป็นที่ดับหมดของดิน น้ำ ลม ไฟ อากาศ วิญญาณ. แปลว่าเรามีธาตุที่ประหลาดที่สุดในพุทธศาสนา นี้ เรียกว่าธาตุแห่งความว่าง หรือสุญญตธาตุ หรือนิโรธธาตุ หรือนิพพานธาตุ หรืออมตธาตุ.

ดิน น้ำ ลม ไฟ นั้นมันอยู่ในพวกรูปธาตุ; ส่วนจิตใจ วิญญาณ เจตลิต อะไรต่างๆนั้น มันอยู่ในพวกอรูปธาตุ; ส่วนนิพพานหรือสุญญตานี้ มันอยู่ในพวกนิโรธธาตุ.

ท่านต้องไปนั่งหาเวลาสงบๆ นั่งดูธาตุให้ทั่วทุกธาตุ แล้วเห็นชัดว่ามันมีอยู่ ๓ ธาตุ อย่างนี้จริงๆ ก็จะเริ่มพบสุญญตธาตุ หรือนิพพานธาตุ แล้วจะเข้าใจสิ่งที่เรียกว่า อนัตตา หรือสุญญตา ที่เรากำลังกล่าวนี้ได้มากขึ้น.

เราอาจจะวางหลักได้ว่าในตัวความยึดมั่นถือมั่นว่าตัวกูว่ของกูนั้นแหละมันมีรูปธาตุและอรูปรธาตุ; แล้วในที่ว่างจากความยึดมั่นถือมั่นว่าตัวกูว่ของกูนั้นแหละมันมีนิโรธธาตุ; หรือจะกลับกันเสียก็ได้ว่า ถ้ามีนิโรธธาตุเข้ามา มันก็เห็นแต่ความว่าง : เห็นความว่างจากตัวกู - ของกูนี้ปรากฏชัดออกมา. ถ้าธาตุนอกนั้นเข้ามา มันก็เห็นเป็นรูป, เป็นนาม : เป็นรูป เป็นเสียง เป็นกลิ่น เป็นรส เป็นโผฏฐัพพะ, เป็นเวทนาสัญญา สังขาร วิญญาณ อะไรยุ่งไปหมด, แล้วก็มีส่วนที่จะเกิดความยึดถือทั้งนั้น : ถ้าไม่ยึดถือในทางรัก ก็จะยึดถือในทางไม่รักคือเกลียด.

ความยึดถือของคนเรามี ๒ อารมณ์นี้ เท่านั้น คือ พอใจกับไม่พอใจ, เราเคยชินกันอยู่แต่กับ ๒ อารมณ์นี้เท่านั้น : เราสนใจกันอยู่แต่อารมณ์ที่น่ารัก เพื่อจะให้ได้มา, และสนใจอยู่แต่ที่จะหลบเลี่ยงอารมณ์เกลียดหรือทำลายมันเสีย; เรื่องมันก็วนอยู่ตลอดเวลาไม่มีว่าง. ถ้าให้ว่างจะทำอย่างไร? ก็คือเราอยู่เหนือ หรือว่าขณะธาตุที่วนเหล่านั้น มาอยู่กับธาตุที่ว่าง มันก็ว่างได้.

อีกอย่างหนึ่งท่านเรียก เพื่อแสดงคุณสมบัติของรูปธาตุว่า “เนกขัมมธาตุ” เนกขัมมธาตุ นี้เป็นเหตุให้ออกจากกาม, กามารมณ์. แล้วถัดมาธาตุที่สองเรียกว่า อรูปธาตุ ธาตุนี้เป็นเหตุให้ออกจากรูป, แล้วธาตุที่สามเรียกว่า นิโรธธาตุ ธาตุนี้เป็นเหตุให้ออกจากสังขตะ.

ถ้าพูดเป็นบาลีอย่างนี้ เรื่องชักจะยุ่งขึ้นทุกที จะต้องพูดเป็นไทยจะดีกว่า ก็คือว่า ถ้าเรามองเห็นเนกขัมมธาตุ ก็จะเป็นเหตุให้ออกจากกาม - กามารมณ์ หมายความว่าเรามองเห็นสิ่งที่ตรงข้ามจากกาม เห็นธาตุชนิดที่ตรงข้ามจากกาม เรียกว่า เห็น

เนกขัมมธาตุ. เห็นกามเป็นไฟ แล้วก็ไม่ถูกไฟนั้นเผา ก็ตรงกันข้าม อย่างนี้เรียกว่า เนกขัมมธาตุ. จิตที่โน้มไปสู่การออกจากกามนี้ เรียกว่าประกอบอยู่ด้วยเนกขัมมธาตุ.

ที่นี้สัตว์ทั้งหลายที่พ้นไปจากกามได้นั้น ไปติดอยู่ที่ของสวยงาม สนุกสนานที่ไม่เกี่ยวกับกาม; แต่ว่ายังกเกี่ยวกับรูป ก็อรุปรธรรมที่บริสุทธิ์. อย่างพวกฤๅษี มุนี โยคี ดิดความสุขในรูปฌาน เหล่านี้เป็นต้น, หรือบางที่เราเห็นคนแก่ๆบางคน ดิดในเครื่องลายคราม ต้นบอน ต้นโกศล อะไรไม่เกี่ยวกับกาม แล้วหลงใหลยิ่งกว่ากามก็มี. อย่างนี้ก็สงเคราะห์เรียกว่า เป็นพวกติดอยู่ในรูปเหมือนกัน ออกจากรูปไม่ได้.

ถ้าจะออกจากรูปให้ได้ ก็ต้องมีความรู้เรื่องอรุปรธาตุ คือธาตุที่เป็นไปเหนือรูป. ที่นี้มันจะไปติดอะไรอีก ถ้ามันหลุดรูปไปได้ ไม่ติดรูป หลุดรูปไปได้ก็ไปติดสิ่งที่มีปัจจัยปรุงแต่งต่างๆไป ที่มากไปกว่านั้น ข้อนี้ก็ได้ออกกุศลธรรมทั้งปวง. อกุศลกรรมเราอย่าพูดถึงก็ได้ เพราะมันไม่มีใครเอา เพราะมีแต่คนเกลียด. แต่กุศลทั้งปวงที่ปรุงแต่งให้เป็นคนดีวิเศษเกิดในสวรรค์ ฝันกันไม่มีที่สิ้นสุด นี้เรียกว่า สังขตะคือ สิ่งปรุงแต่ง. คนเราก็มัวเมาอยู่แต่ที่จะเป็นตัวตนเป็นของของตน : เป็นตัวตนอย่างสัตว์เดิธรฉานไม่ดี ก็เป็นอย่างมนุษย์, เป็นอย่างมนุษย์ไม่ดี ก็เป็นอย่างเทวดา, เป็นอย่างเทวดาไม่ดี ก็เป็นอย่างพรหม, เป็นอย่างพรหมไม่ดี ก็เป็นอย่างมหาพรหม; แล้วก็มีตัวตนอยู่เรื่อย. อย่างนี้เรียกว่าสังขตะทั้งนั้น. ต่อเมื่อเข้าถึงนิโรธธาตุ มันจึงจะออกจากสังขตะได้.

นี่แหละธาตุสุดท้าย เป็นนิพพานธาตุ คือเป็นที่ดับสิ้นแห่งตัวกูและของกู. ถ้าดับได้สิ้นเชิงจริงๆ ก็เป็นพระอรหันต์ เรียกว่า อนุปาทิเสสนิพพานธาตุ. ถ้ายังดับไม่ได้

สิ้นเชิงก็เป็นพระอริยเจ้าที่รองๆลงมา เรียกว่า สอุปาทิเสสนิพพานธาตุ คือตัวกูยังมี
เชื่อเหลืออยู่บ้าง ไม่ว่างทีเดียว หรือมันว่างได้แต่มันไม่ถึงที่สุด ไม่ใช่ *ปรมฺ สุธญฺ*.

รวมความแล้วเราจะต้องรู้ธาตุ คือหมายถึงส่วนประกอบแท้จริงของสิ่งทั้งปวงนี้
ให้เข้าใจในลักษณะอย่างนี้. คือว่าโดยหลักใหญ่แล้วมันจะมีอยู่คือ : รูปธาตุ - ธาตุที่
มีรูป, อรูปธาตุ - ธาตุที่ไม่มีรูป, และนิโรธธาตุ - ธาตุซึ่งเป็นที่ดับทั้งของรูปและของ
อรูป; อย่างนี้แล้วกล้าทำว่า ไม่มีอะไรที่จะอยู่นอกไปจากคำ ๓ คำนี้.

นี่แหละ เราลองเรียนวิทยาศาสตร์อย่างของพระพุทธเจ้ากันบ้าง ที่มันครอบงำ
ทั้งฝ่ายกาย (*physics*) ฝ่ายจิต (*mental*) และฝ่ายวิญญาณ (*spiritual*); เป็น
เหตุให้เรารู้จักสิ่งทั้งหลายทั้งปวงหมดครบถ้วนจริงๆ เราจึงเรียกว่าเรารู้จักสิ่งทั้งหลาย
ทั้งปวงจริง จึงจะไม่สามารถยึดมั่นถือมั่นสิ่งทั้งปวงได้อีกต่อไป. ไม่มีความยึดมั่น
ถือมั่นในสิ่งทั้งปวงนั่นคือว่าง ความว่างของพุทธศาสนาเรามันต้องมีความหมายอย่างนี้.

.....

ที่นี่ เราจะได้พูดกันถึง สิ่งประกอบเล็กๆ น้อยๆ ให้ยิ่งขึ้นไปอีก เพื่อแวดล้อม
ความเข้าใจในเรื่องเกี่ยวกับความว่าง.

ในอุปริปินณาสกั มัชฌิมนิกาย มีพุทธภาษิตว่า สุธญฺตานีเรียกวามหาปฺริสฺวิหฺร
สุทธฺญฺตาคือมหาปฺริสฺวิหฺร แปลว่า ความว่างนั้นแหละคือวิหารของมหาบุรุษ ถือว่า
มหาบุรุษอยู่ในวิหารนี้ วิหารนี้ได้แก่ความว่าง. นี่หมายความว่า มหาบุรุษนั้นไม่มี

จิตใจที่เหี่ยวไปชอกแซกอยู่ที่มนุ่มนมนุ่มนี่เหมือนปุลุชน แต่ว่ามีจิตใจอยู่ในความว่าง อยู่ด้วยความว่าง หรือเป็นความว่างเสียเลย; ฉะนั้น จึงเรียกสุญญตาว่ามหาปริสวิหาร โดยเฉพาะก็คือพระพุทธเจ้าและพระอรหันต์นั่นเอง. ความว่างเป็นวิหารเป็นที่อยู่ของ มหาบุรุษ ก็แปลว่าจิตใจของท่านอยู่ด้วยความว่าง คือมีลมหายใจอยู่ด้วยความว่าง.

พระพุทธเจ้าท่านตรัสยืนยันส่วนพระองค์เองโดยเฉพาะ ว่า *ตถาคคอยู่ด้วย สุญญตาวิหาร* คือมาเวลาอยู่ด้วยสุญญตาวิหาร หรือให้ชีวิตล่วงไปๆด้วยสุญญตาวิหาร. ก็ว่า เมื่อท่านกำลังแสดงธรรมสอนคน จิตของท่านก็ว่างจากตัวตนของตน, เมื่อไป บิณฑบาต หรือทำกิจส่วนพระองค์ท่าน จิตของท่านก็ยังว่างจากตัวตนหรือของตน, หรือ เมื่อท่านทรงพักผ่อนหาความสุขส่วนพระองค์ ที่เรียกว่ายามว่าง ทิวาวิหาร สุขวิหาร อะไรนี้; ท่านก็เป็นอยู่ด้วยความว่างจากตัวตนหรือของตน ท่านจึงทรงยืนยันแก่พระ สารีบุตรว่า *ตถาคคให้เวลาล่วงไปด้วยสุญญตาวิหาร.*

นี่เราไม่พูดกันถึงบุคคลธรรมดาสามัญที่เป็นปุลุชน เราพูดถึงมหาบุรุษ พูดถึง พระพุทธเจ้า ว่าท่านมีลมหายใจอยู่อย่างไร ท่านอยู่ในโบสถ์วิหารอะไร. ถ้าเราอยาก ไปเห็นกุฏิวิหารของพระพุทธเจ้าแล้ว อย่าได้นึกถึงเรื่องอิฐเรื่องปูน เรื่องอะไรที่อินเดีย กันนัก. ลองนึกถึงวิหารที่ชื่อว่า “*สุญญตาวิหาร*” หรือ “*มหาปริสวิหาร*” กันบ้าง; แต่อย่าลืมว่ามันต้องเป็น “*ปรมฺ สุญฺณ*” คือว่างอย่างยิ่ง, สุญญตาขนาดว่างอย่างยิ่ง ไม่ใช่สุญญตาอวบๆแฉะๆ เหมือนพวกเรานั่งอยู่ที่นี้ กลับไปบ้านก็ไม่ว่างเสียแล้ว.

สุญญตาวิหาร หรือ มหาปริสวิหาร นั้นหมายถึงว่างอย่างยิ่ง เพราะฉะนั้น จึงมี คำอีกคำหนึ่งซึ่งค่อนข้างจะยาวมาก เรียกว่า “*ปรมาณุตตรสุญญตา*” คือ ปรมะ +

อนุดตระ + สุธัญญา รวมกันทั้ง ๓ คำ เป็น ปริมาณตรสุธัญญา - สุธัญญาที่ว่างเป็น
 อย่างยิ่ง ไม่มีอะไรอื่นยิ่งไปกว่า.

ข้อนี้ ถ้าระบุดตาม คำเทคนิคของธรรมะ จะมีกล่าวถึงเจโตสมาธิที่ไม่มีนิมิต
 จนจิตว่างจากอาสวะ. เจโตสมาธิที่ไม่มีนิมิตที่จิตผ่องใสจนไร้อาสวะ นี้อาจจะเป็น
 อย่างกุปปธรรม หรืออกุปปธรรมก็ได้ คือว่าจะเป็นอย่างของคนที่จะกลับไปไม่ว่างอีก
 หรือว่าเป็นของคนที่ว่างเด็ดขาดไปก็ได้. ถ้าในขณะที่ประกอบด้วยเจโตสมาธิประเภท
 ที่ไม่มีนิมิตจะยึดถือ อะไรว่ามีตัวตนของตนแล้ว จิตกำลังผ่องใสไร้อาสวะอยู่ในเวลา
 นั้นแล้ว ก็เรียกว่า “ปริมาณตรสุธัญญา” ได้ ซึ่งพระอริยเจ้าหรือพระอรหันต์นั้น
 ท่านทำอยู่เป็นว่าเล่น คือเป็นไปเอง.

ถ้าเราเป็นปุถุชนจะเป็นโยคีที่สมบูรณ์กันสักที ก็ ควรจะเข้าถึงเจโตสมาธินี้ให้ได้
 ตามกาล ตามเวลา แม้จะไม่สิ้นอาสวะโดยเด็ดขาด ก็เป็นการไร้อาสวะอยู่ในบางโอกาส
 บางขณะ. แต่ที่เราไปขี้มของท่านมา คือไปขี้มของพระพุทธเจ้าหรือของพระอรหันต์
 มา สำหรับให้พวกเราลองดูบ้างเท่านั้น เพื่ออย่าได้ห้อยลอยเสียทีเดียว. เพราะเหตุใด?
 เพราะเหตุว่าสิ่งที่เรียกว่าความว่างก็ดี ความหลุดพ้นก็ดี หรือนิพพานก็ดีมีได้ทั้งประเภท
 ที่เด็ดขาดลงไป และประเภทที่ยังกลับไปกลับมาได้ สำหรับคนเราตามธรรมดา. หรือ
 ยิ่งกว่านั้น ยังมี ประเภทที่ประจวบเหมาะก็ยังมี. ในเมื่อสิ่งต่างๆ แวดล้อมเหมาะดี
 เราอาจมีจิตใจว่างอย่างนี้ได้สักชั่วโมงสองชั่วโมงก็ได้. แต่ว่าที่เป็นเรื่องเป็นราวนั้น
 คือเราต้องตั้งใจประพฤติปฏิบัติกระทำให้มันว่างได้ ตามที่เราสามารถกระทำได้.

ที่แท้จริงนั้นที่เป็น ปริมาณตรสุธัญญาจริงๆ นั้น ท่านหมายถึงว่า ได้ทำลาย

โลกะ โทสะ โมหะ ความยึดมั่นถือมั่นว่าตัวตนไปเด็ดขาด เป็นสมุจเฉทปหานไปจริงๆแล้ว. เพราะฉะนั้น เมื่อจะกล่าวถึงสุญญตาสุดยอด ท่านต้องบัญญัตินามมันไว้ว่า ปริมาณุตตรสุญญตา.

.....

เรื่องสุญญตาสุดยอดนี้ถ้าลองเหลือบดูให้ต่ำๆลดหลั่นไปตามลำดับก็จะเข้าใจ. สุญญตาที่ต่ำๆ หรือรองๆ ลงมา คือถ้าไล่จากทางสูง คือเอาปริมาณุตตรสุญญตาเป็นสุดยอดแล้ว ที่ลดต่ำลงมาก็คือ เนวสัณญานาสัณญายตนะ นี่เป็นความว่างที่รองลงมา. แล้วก็อากิญจัญญายตนะ รองลงมาอีก วิญญาณัญญายตนะ รองลงมาอีก, อากาธานัญญายตนะ รองลงมาอีก, แล้วปฐมวิสัณญารองลงมาอีก, แล้วก็อรัญญสัณญารองลงมาอีก.

นี่มองจากข้างบนสุดลงมาหาพื้นต่ำ นี่เข้าใจยาก ดูไปจากพื้นต่ำดีกว่า คือให้ค่อยๆเงยขึ้นไปข้างบน.

อันแรกที่สุดที่เรียกว่า อรัญญสัณญา - มีความสำคัญมันหมายความว่า เป็นป่า. นี่ถ้าที่ในบ้านในเมืองนี้มันวุ่น เราลองทำความเข้าใจมันหมายความว่า เป็นป่า เหมือนอยู่ในป่า หรือออกไปอยู่ป่าจริงๆ แล้วทำสัญญาว่าป่า; ให้มีความว่าง มีความสงบจากเสียงรบกวน มันก็เรียกว่าว่างชนิดหนึ่งมาแล้ว. เพียงแต่ทำสัญญาว่าป่าเท่านั้น ก็ได้สุญญตาเด็กเล่นขึ้นมาแล้ว.

สูงขึ้นไปอีก ปฐมวิสัยญา - ทำความมั่นหมายว่าดิน คือสักว่าดินเท่านั้น. ดินก็หมายความว่าธาตุดิน รู้สึกสิ่งต่างๆเป็นธาตุดินไปหมด ก็อาจจะกำจัดความกำหนัด ในกามารมณ์ รูป เสียง กลิ่น รส สัมผัส ได้. นี่ก็เป็นสุญญตาที่สูงกว่าเด็กอมมือ จึงควรที่คนหนุ่มคนสาวจะลองดู.

ถ้าจะให้มันสูงขึ้นไปอีกก็ต้องทำสัญญาเป็นอาภาสณัญจายตนะ - ทำความรู้สึก ว่าทั้งหมดมีแต่อากาศที่ไม่มีที่สิ้นสุด. อากาศนี่คือความว่างชนิดหนึ่งเหมือนกัน แต่ยังไม่ถึงสุญญตา. ที่ว่างที่โล่งไม่มีอะไร นี่ก็ยังได้ความว่างหรือสุญญตาที่สูงขึ้นไป.

ที่นี้อ่าไปสนใจในเรื่องความว่าง ที่ว่าง ที่โล่งนั้น ให้สนใจเรื่องที่ละเอียดกว่านั้น จับตัวได้ยากกว่านั้น คือวิญญาณ อย่างนี้เรียกว่า วิญญาณัญจายตนะ - ทำในใจไว้ว่า ไม่มีอะไร นอกจากมีแต่วิญญาณที่ไม่มีที่สิ้นสุด มีแต่วิญญาณธาตุที่ไม่มีที่สิ้นสุด เหล่านี้ก็ยังว่างยิ่งขึ้นไปอีก.

ถ้าจะให้สูงขึ้นไปกว่านั้นก็เป็นสุญญตาประเภททำในใจถึง อากิญจัญญายตนะ - ว่า ไม่มีอะไรเลย ที่แท้มันไม่มีอะไรเลย คือว่าจะไม่ให้อึดไปกำหนดถึงอะไรเลย กำหนดความไม่มีอะไรเลย แต่ยังรู้สึกอยู่ว่าไม่มีอะไรเลย อย่างนี้ก็เป็นว่างขึ้นไปอีก.

ที่ไต่ขึ้นไปอีกทีหนึ่งก็คือ เนวสัญญานาสัญญายตนะ - ทำความรู้สึกอยู่ด้วยความไม่รู้สึก เรียกว่า จะเหมือนกับคนเป็นก็ไม่ใช่ คนตายก็ไม่ใช่ คือ มีสัญญาที่ ไม่ใช่ไม่มีสัญญาก็ไม่ใช่; หมายถึงการไม่ทำสัญญาในอะไรเลย มีความรู้สึกอยู่แต่ว่า ไม่ทำสัญญาว่าอะไรเลย, ละเอียดยิ่งขึ้นไปฯ จนถึงกับว่า คนนั้นเรียกว่าคนตายแล้วก็ ไม่ใช่คนเป็นอยู่ก็ไม่เชิง; อย่างนี้ก็เรียกว่าว่างเหมือนกัน.

ว่างทั้ง ๖ ระดับนี้ ไม่ใช่ว่าสุญญตาอย่างที่ว่า คือ ไม่ใช่ปรมาณุตตรสุญญตา; เป็นแต่เพียงท่านแสดงให้เห็นว่า ที่ว่าว่างๆ นั้นว่างขึ้นมาได้อย่างไร, มันว่างยิ่งขึ้นไปๆ ได้อย่างไร. แต่ถึงอย่างนั้นมันก็ยังไม่ใช่ว่างอย่างมหาปริสวิหาร มันว่างอย่างที่พวกฤๅษี มุนี ก่อนพุทธกาลหรือในครั้งพุทธกาลได้ค่อยๆ คล่าไปๆ จนมาพบและจนมมอยู่ที่นี่ ไม่รู้ว่าจะไปทางไหนอีก; จนกระทั่งพระพุทธเจ้าทรงพบสุญญตาแท้ที่เป็นมหาปริสวิหาร หรือปรมาณุตตรสุญญตา อย่างที่กล่าวแล้วนั่นเอง.

อรรถกถาเรียกความรู้สึกสุญญตานี้ ว่า สุญญตาผัสสะ หรือ สุญญโตผัสโส. พวกเรารู้จักกันแต่ผัสสะทางตา ผัสสะทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทางกาย ในรูป ในเสียง ในกลิ่น ในรส ในโผฏฐัพพะ ในธัมมารมณฺ์; ไม่เคยมีสุญญตาผัสสะ ไม่เคยผัสสะต่อสุญญตา เพราะว่าเรารู้จักกันแต่รูปธาตุ อรูปธาตุ ไม่รู้เรื่องนิโรธธาตุ.

เมื่อไรเรารู้เรื่องนิโรธธาตุ เราจะได้ผัสสะอันใหม่ คือ สุญญตาผัสสะ อย่างที่อรรถกถาเรียก แล้วอันนี้มันเป็นชื่อของอริยมรรคในขั้นทำลายกิเลสได้จริง. ต่อเมื่อสร้างอริยมรรคที่ทำลายกิเลสได้จริง และทำลายกิเลสอยู่ขณะนั้นเรียกว่า “สุญญตาผัสสะ” คือเราได้เอามือไปแตะสุญญตาเข้าแล้ว นี่พูดอย่างอุปมาว่าเหมือนกับเราเอามือไปแตะสุญญตาเข้าแล้ว คือจิตของเราได้สัมผัสกันเข้ากับความว่าง.

ความว่างในลักษณะที่เป็นผัสสะ เช่นนี้ มันหมายถึง อริยมรรคของคนที่เห็นอนัตตา คือ อนัตตานุปัสสนา - เห็นว่าไม่มีตัวตน ไม่มีของตน เป็นสักแต่ว่า ธรรมะธรรมชาติเรื่อยไปยิ่งขึ้นไป เป็นอริยมรรคทำนองนี้อยู่แล้ว ก็เรียกว่าสุญญโตในที่นี้. แล้วผัสสะใดเกิดขึ้นในขณะแห่งมรรคนั้น ผัสสะนั้นเรียกว่า “สุญญโตผัสโส” หรือ สุญญตาผัสสะ คือการแตะต้องสุญญตา.

อนัตตานุปัสสนาที่ทำให้มีอาการอย่างนี้ได้ นั้นสืบต่อมาจากการเห็นทุกข์ คือ อนัตตานุปัสสนา จะต้องสืบต่อมาจากทุกขานุปัสสนา เหมือนกับว่าไปขยำเอาไฟเข้า แล้วมันร้อนอย่างนี้ มันจึงจะรู้ว่าไฟนี้ไม่ใช่สิ่งที่ควรขยำเลย หรือว่ากรรมทั้งปวงนี้ ไปขยำเข้าแล้วก็เป็นไฟขึ้นมา แล้วกรรมทั้งปวงนี้ไม่ควรขยำเลย คือไม่ควรไปยึดมัน ถือมันมันเลย.

ความเจือใจทางวิญญาน - *spiritual experience* ของเรามากพอ ในการที่ ว่ามันไหม้เอาอย่างไร มันเผาเอาอย่างไร มันร้อยรัด หุ้มห่อ ทิ่มแทง พัวพัน เผลอน อย่างไร อย่างนี้เรียกว่า “ทุกขานุปัสสนา”

ความเจือใจทางวิญญาน - *spiritual experience* ในขั้นนี้เรียกว่า ทุกขานุปัสสนา เป็นเหตุให้เกิดอนัตตานุปัสสนา หรือสุญญตานุปัสสนาขึ้นมา เพราะฉะนั้น ผัสสะต่อธรรมะ คือผัสสะที่รู้สึกต่อธรรมะ ขณะนั้นเรียกว่า “สุญญตาผัสสะ”.

.....

ที่นี้จะต้องติดต่อไปถึงว่า บางคนเขาค้านว่า ถ้าไม่ถึงนิพพานจะรู้เรื่องนิพพาน ได้อย่างไร. อย่างว่าไม่เคยไปยุโรปจะเห็นยุโรปได้อย่างไร? นี่มันไม่ใช่เรื่องทางวัตถุ มันเป็นเรื่องในทางจิตใจ คือจิตใจของคนเรานี้ว่าง เป็นการชิมลองอยู่ได้เองแล้ว เหมือนกับอาตมาบอกว่า เดี่ยวนี้ทุกคนอยู่ที่นี้ส่วนมากจิตยังว่างอยู่ แต่ว่างเป็นการ ชิมลองอย่างนี้ให้ขยันดู.

ในนิเทศของการปฏิบัติ อานาปานสติ ตอนจิตตานุปัสสนา ที่ว่าเพ่งดูจิตตาม

ที่เป็นจริงอย่างไรมัน ได้มีตอนกล่าวถึงว่า ถ้าจิตมีราคะก็รู้ว่าจิตมีราคะ ถ้าจิตมีโทสะก็รู้ว่าจิตมีโทสะ ถ้าจิตมีโมหะก็รู้ว่าจิตมีโมหะ จิตหดหู่ก็รู้ว่าจิตหดหู่ จิตไม่หดหู่ก็รู้ว่าจิตไม่หดหู่ จิตวิมุตติก็รู้ว่าจิตวิมุตติ จิตไม่วิมุตติก็รู้ว่าจิตไม่วิมุตติ. นี่คือความหมายของคำว่าว่าง หรือไม่ว่าง นั่นเอง. ให้เราดูที่จิตของเรากำลังวิมุตติ คือว่างจากสิ่งทั้งปวงอยู่หรือว่าจิตของเรากำลังถูกจับกุม ยึดถือ อยู่ด้วยสิ่งใด.

ในการปฏิบัติขั้นต้นเพียงขั้นนั้นก็ยังสอนให้ดูจิตที่ว่าง หรือจิตที่วิมุตติอยู่แล้ว ซึ่งมันมีให้ดูในภายใน ไม่ใช่คาดคะเนเอาตามตัวหนังสือที่เคยอ่าน.

เป็นอันว่า นิพพาน หรือความว่าง หรือสุญญตานี้ มีให้ดู เป็นสิ่งที่มีให้เราดูได้ แม้ในขณะที่เป็นปุถุชนอย่างนี้ เพราะว่ามันมีความว่างอย่างตถกวิมุตติอยู่บ้าง คือบังเอิญเหมือนอย่างที่กำลังเป็นอยู่เดี๋ยวนี้ เรียกว่าบังเอิญเป็น ตถกวิมุตติ ถ้าได้แวดล้อมอะไรอย่างนี้แล้ว จิตยังว่างอยู่ อย่างนี้ก็ว่างเหมือนกัน. หรือถ้าใครไปทำสมาธิถูกวิธี จิตมันว่างสบายไปหมด ยิ่งกว่าความสุขชนิดไหนหมดก็ยังได้ นั่นเป็นวิภังขณวิมุตติ. ไม่ต้องพูดถึง สมุจเฉทวิมุตติ ที่เป็นของพระอรหันต์; เราก็ยังมีความว่างมาดูเป็นตัวอย่างใด เหมือนกับตัวอย่างสินค้าของพระพุทธเจ้า ถ้าใครสนใจ ก็พอจะหาดูได้จากตัวของตัวเอง.

เรา ควรจะทำอานาปานสติไปตามลำดับ ของกายนุปัสสนา เวทนานุปัสสนา จิตตานุปัสสนา ธรรมานุปัสสนา จะเป็นการซึมความว่างเรื่อยไป ตั้งแต่ต้นจนปลายทั้งนั้น. ในที่สุดก็จะเข้าใจความว่าง เพราะมองเห็นโทษของความยึดมั่นถือมั่น แล้วจิตก็จะหันไปพอใจในอายตนะนั้น คือนิพพานหรือความว่างขึ้นมาได้ทันที.

นี่แหละเรียกว่าเราดูความว่างไปได้เรื่อยๆ ดูสูญญตาไปได้เรื่อยๆ ก่อนที่จะถึง
 ปรมสูญญตา เป็นการก้าวหน้าไปตามกฎของมันเอง หรือว่ากฎของธรรมชาติเองที่ว
 ู้เห็นสิ่งใด ด้วยตนเอง อย่างมั่นคง แล้วก็ เป็นไปได้ อย่างมั่นคง ไม่โยกเยกเหมือน
 ความรู้ที่ มาจากการได้ยิน ได้ฟัง หรือว่าเป็นความรู้ที่เป็นมายา ทำนองนั้น.

ที่จะเป็นความสุขขึ้นมาได้อย่างไรนั้น เราไม่ต้องทำหрок เราไม่ต้องอธิบาย
 หรือไม่ต้องไปทำให้ยุ่งยาก เราทำให้ว่างละมุนก็พอแล้ว คือทำให้ว่างจาก โลกะ โทสะ
 โมหะ คือว่างจากความยึดมั่นถือมั่นว่าตัวเราว่าของเรา แล้วมันก็ว่างจากโลกะ โทสะ
 โมหะ เมื่อว่างจาก โลกะ โทสะ โมหะ ก็คือว่างจริงๆ มันเป็นคำๆ เดียวกัน; เมื่อนั้น
 ความทุกข์ทั้งปวงก็จะหมดไป แม้แต่กรรมก็ยังหมดไปเอง.

.....

ในบาลีอังคตตริกาย ยืนยันในข้อที่ว่า กรรมหมดไปเอง ในเมื่อว่างจาก โลกะ
 โทสะ โมหะ หรือว่างจากตัวกู - ของกู ซึ่งผูกกันให้สั้นๆ ในที่นี้ก็คือ ถ้ามันว่างจาก
 ความยึดมั่นถือมั่นว่าเรา - ว่าของเราแล้ว กรรมก็จะหมดไปเอง; หมายความว่าหมด
 ไปทั้งกรรม และวิบากของกรรม และกิเลสซึ่งเป็นเหตุให้ทำกรรม มันหมดพร้อมกัน
 ไปเอง. เพราะฉะนั้น เราไม่ต้องไปกลัวกรรม กลัวจะต้องเป็นไปตามกรรม. เราไม่ต้อง
 ไปสนใจกับเรื่องกรรม แต่เราสนใจกับความว่าง ทำความว่างให้แก่ตัวกู และของกูได้
 แล้วกรรมย่อมสลายไปหมดสิ้น ไม่มีอะไรที่จะต้องเป็นไปตามกรรม.

นี่แหละ จุดนี้เป็นสิ่งที่สามารถทำให้คนอย่างองคุลีมาลเป็นพระอรหันต์ได้ที่

ตรงนั้น. อย่าอธิบายผิดๆ อย่างที่เขาอธิบายกันว่า “ไม่ฆ่าคนแล้วก็เป็นพระอรหันต์ หรือว่าพระพุทธเจ้าตรัสตอบแก่องคูลีมาลาว่า “ฉันหยุดแล้ว แก่ไม่หยุด แก่ไม่หยุด ก็คือยังฆ่าคนอยู่” แล้วองคูลีมาลาก็หยุดฆ่าคน แล้วจึงเป็นพระอรหันต์.

อย่างนี้คนนั้นอธิบายเอาเองต่างหาก, แล้วยังเป็นการดูพระพุทธเจ้าอย่างยิ่ง. เพราะ คำว่า “หยุด” ของพระพุทธเจ้านี้ ท่านหมายถึงหยุดการมีตัวกู หยุดมีของกู. หยุดมีตัวเรา หยุดมีของเรา หยุดความยึดมั่น นั่นคือความว่าง; เพราะฉะนั้นความว่าง นั่นแหละคือความหยุด. ความหยุดชนิดนี้เท่านั้นที่จะทำองคูลีมาลาให้เป็นพระอรหันต์ได้ ไม่ใช่หยุดฆ่าคน.

หยุดฆ่าคนนั้น ใครๆก็ไม่ฆ่าคนอยู่แล้ว ทำไมไม่เป็นพระอรหันต์? เพราะเหตุที่ว่าความหยุด หรือหยุดที่แท้นั้น มันคือความว่าง จนไม่มีตัวเราที่จะอยู่ที่ไหน หรือจะไปที่ไหน หรือจะมาที่ไหน หรือจะทำอะไร นั่นมันจึงจะหยุดแท้; ถ้ายังมีตัวเรา อยู่แล้วมันหยุดไม่ได้.

เราควรจะเข้าใจคำว่า “ว่าง” นี้ คือคำๆ เดียวกับคำว่า “หยุด” ที่พระพุทธเจ้า สั่งองคูลีมาลาคำเดียว แล้วกลายเป็นพระอรหันต์ไปได้ ทั้งที่ฆ่าคนมามือยังเลือดแดงๆ อยู่, หรือว่าแฉวนกะแนนคนที่ฆ่าไปแล้ว ด้วยกระดูกนิ้วมืออยู่ที่คอตั้ง ๘๘๘ หรือ ๘๘ ซึ่งแปลว่ามันมากเต็มที. นั่นแหละคือไม่หยุด; มันมีความยึดมั่นถือมั่นอะไรจนวิ่งไปวนไปหมดไม่หยุด.

ที่นี้กรรมจะหมดไปเอง หรือว่า จะถึงความหยุด ก็ต้องอาศัยคำๆเดียว คือ ความว่างจากตัวกู - ของกู ไม่ยึดถือมั่นในธรรมทั้งปวง.

การกระทำที่ว่างนี้ จัดว่าเป็นการทำโยคะในทางพุทธศาสนาก็ได้ คือเราดูกันที่ตัวการกระทำที่ว่างนี้ นี่แหละเรียกว่าโยคะ. มันเป็นโยคะสูงสุดถึงขั้นที่เรียกว่า ยอดของโยคะ กล่าวคือชั้น ราชโยคะ อะไรรัน. ในที่เช่นนี้ แม้เราจะขี้มค้ำว่าราชโยคะในฝ่ายเวทานตะมาใช้ก็ได้ ซึ่งมีความหมายว่ายอดสุดของโยคะ แต่ราชโยคะอย่างเขามีตัวตนถึงที่สุด.

สำหรับพุทธศาสนาเรา โดยเหตุที่พระพุทธเจ้าตรัสว่า อริยสังคตัสสนะ คือโยคะ; นั่นก็แปลว่า โยคะในพุทธศาสนานี้ก็มี แต่มันหมายถึงการทำความว่างให้แจ่มออกมา ให้ปรากฏออกมา. เพราะฉะนั้น การกระทำอันใดที่เป็นไปเพื่อให้ความว่างปรากฏขึ้นมาแล้ว การกระทำอันนั้นเรียกว่า “โยคะ” ได้เหมือนกัน.

ถ้าใครจะอยากใช้คำว่าโยคะ หรือชอบพูดถึงโยคะ อยากมีโยคะอะไรนี้ต้องมีให้ถูกอย่างนี้ จึงจะสมกับที่พระพุทธเจ้าท่านตรัสไว้ว่า โยคะคือ อริยสังคตัสสนะ - การทำของจริงที่สุดให้ปรากฏออกมา เรียกว่าโยคะ แล้วเราก็เอามาใช้กันกับการทำทุกอย่างในทางจิตใจ เพื่อให้หยุดความยึดมั่นถือมั่น ว่าเรา ว่าของเราเสีย; นี่แหละคือโยคะ. เราจะเอาคำว่าโยคะคำไหน ของพวกอื่นมาใช้มาเรียกก็ได้ทั้งนั้น มันจะมีความหมายที่ปรับให้เข้ากันได้ทั้งนั้น; อย่าง กรรมโยคะ ให้ทำความไม่เห็นแก่ตัว ให้ประพฤติประโยชน์ของผู้อื่นตายไป อย่างนี้เราก็มี. ถ้าว่าเราอย่ามีตัวเรา - มีของเรา เราอย่ามีความรู้สึกว่ามีตัวเรา ว่าของเราอย่างนี้ เราทำไปเถอะมันจะเป็นกรรมโยคะไปหมด.

แม้จะเป็น โยคะชั้นต่ำๆ เตี้ยๆ คือการทำบุญทำกุศล ทำความดี ความงาม เสียสละแก่ผู้อื่น ช่วยเหลือเพื่อนมนุษย์อย่างนี้ ต้องทำด้วยจิตที่ว่าง ว่างจากตัวกู ว่าง

จากของกู. อย่าให้ความรู้สึกแค้นหรือน้อยเนื้อเยี่ยงไปในทางว่าฉัน หรือตัวฉัน มันก็เป็น โยคะไปหมด.

นี่แปลว่า ไม่ต้องแสวงหาโยคะอย่างอื่น จะเป็นชื่อสักกี่สิบโยคะ กี่ชนิดโยคะ ก็ตาม ต้องนับว่าเป็นอัน ทำโยคะ ทั้งสิ้น กล่าวคือการทำตัวตนหรือของตนให้หมด คือ ทำความว่างให้ปรากฏขึ้นมา.

เท่าที่กล่าวมาก่อนข้างจะยืดยาวนี้ ก็เพื่อจะให้เข้าใจเรื่อง “ความว่าง” คำเดียว. ความว่างจากกิเลส ก็คือว่างจากความรู้สึกว่าตัวกู - ของกู; แล้วว่างจากความทุกข์ นั้นมันแน่นอน เพราะเมื่อว่างจากกิเลสแล้วก็ว่างจากความทุกข์, ว่างจากตัวกู - ของกู อย่างเดียวนั้นจะว่างหมดจากทุกสิ่ง. และสภาพอันนี้เป็นนิโรธธาตุ; ไม่ใช่ธาตุน้ำ ธาตุดิน ธาตุไฟ ธาตุลม ไม่ใช่อาภิญญาจัญญาตนะ ไม่ใช่อาภาสานัญญาตนะ ไม่ใช่วิญญาตัญญาตนะ อะไรเยอะแยะ ล้วนแล้วแต่พระพุทธเจ้าท่านปฏิเสธว่ามันไม่ใช่ทั้งนั้น. มันมีแต่निโรธธาตุ เป็นความว่างจากตัวกู-ของกู เป็นที่ดับแห่งกรรม เป็นที่ดับแห่งกิเลส เป็นที่ดับแห่งความทุกข์.

.....

ข้อสุดท้ายที่เราจะต้องนึก ก็คือว่า สิ่งนี้เป็นของที่เนื่องกันอยู่กับทุกสิ่ง ดังได้กล่าวมาแล้วข้างต้น. อย่าลืมเสียว่า ทุกสิ่งไม่มีอะไรนอกจากธรรมะ ธรรมะ ก็ไม่มีอะไรนอกจากธรรมชาติ ธรรมดา หรือความที่มันเป็นเช่นนั้นเอง เป็น ตถตา เพราะฉะนั้น มันจึงว่างจากตัวตนของคนอยู่แล้ว.

แต่ธรรมชาติประเภทโง่ ประเภทหลง ประเภทอวิชา มันคอยโผล่ขึ้นมาเรื่อย เพราะการเป็นอยู่ หรือชีวิตประจำวัน หรือ วัฒนธรรมของเราสมัยนี้ มันให้โอกาสแก่กรรม ฝ่ายตัวกู ฝ่ายของกู คือ ฝ่ายอวิชา ไม่ได้ให้โอกาสแก่ฝ่ายวิชา; เพราะฉะนั้น เราจึงต้องถูกลงโทษด้วย *original sin* คือบาปดั้งเดิมของเรา ที่พอเกิดมาแล้วก็มีแต่จะหลงไปในทาง *autonomy* นี้เรื่อยไป ไม่เจ็ดหลาบ. แม้เป็นหนุ่มเป็นสาวก็ยังไม่รู้สึก เป็นกลางคนแล้วก็ยังไม่รู้สึก เป็นคนแก่คนเฒ่าแล้วก็ยังไม่รู้สึกก็มี. ถ้าอย่างไรก็ควรที่จะรู้สึกในเมื่อกลางคน หรือเมื่อยามแก่เฒ่า จะได้พ้นโทษ จะได้ออกจากกรงขังแห่งวัฏฏสงสาร จะได้รับอิสรภาพ สูที่โล่งที่แจ้ง ที่ไม่มีขอบเขต ไม่มีอะไรจำกัด.

เมื่อพุทธศาสนาแผ่ไปถึงเมืองจีน คนจีนสมัยโบราณเขามีสติปัญญาเฉลียวฉลาดรับเอา, ได้เกิดวรรณกรรมอย่างของ เว่ยหล่าง หรือของ ฮวงโป ขึ้นมา; อธิบายเรื่องจิต เรื่องธรรมะ เรื่องพุทธะ เรื่องหนทาง เรื่องความว่างให้เข้าใจกันได้ด้วยถ้อยคำเพียงไม่กี่คำ. คือโผล่ขึ้นมาประโยคแรกก็ชื่อว่า จิตก็ดี ธรรมะก็ดี พุทธะก็ดี หนทางก็ดี ความว่างก็ดี คือสิ่งเดียวกัน มันเท่านั้นที่พอแล้ว ไม่ต้องพูดอะไรอีกแล้ว. ประโยคเพียงเท่านั้นพอแล้ว มันเท่ากับพระไตรปิฎกทั้งหมดได้เหมือนกัน; แต่มันไม่อาจเข้าใจเลยก็ได้.

ยิ่งพวกเราที่ศึกษาปฏิบัติกันอยู่ในแบบนี้แล้ว ไม่มีทางที่จะเข้าใจประโยคนี้นี้ได้เลย ควรที่จะละอาย มีหิริโอตตปะปะในเรื่องนี้กันเสียบ้าง มันจะได้ดีเร็วๆ. และยิ่งกว่านั้น พุทธบริษัทเมืองจีนยังพูดก้าวไปถึงว่า ความว่างนี้มันเป็นอยู่แล้ว แต่เราไม่เห็นเอง.

อาตมาอาจจะพิสูจน์ได้เหมือนกับที่พูดอยู่แล้วอยู่แล้วว่า ทุกคนที่นั่งอยู่ที่นี้มีจิตว่างอยู่แล้วในขณะนี้ แต่ก็หามองเห็นไม่ และไม่ยอมรับว่า นี่เป็นความว่างเสียด้วยซ้ำไป.

นี่แหละลงไปจึงดำ่ว่า คนพวกนี้เหมือนกับคนที่เพชรติดอยู่ที่หน้าผาก แล้วก็ไม่รู้; แล้วก็เที่ยววิ่งหาไปรอบๆโลก หรือบางทีก็นอกโลก ไปหาที่เมืองนรกเมืองสวรรค์ เมืองพรหมโลก เมืองอะไรต่ออะไร. หารอบๆ โลกมนุษย์นี้ยังไม่พอยังไปเที่ยวหาเสียหลายๆโลก ทำบุญสักหมื่นบาท แล้วก็จะได้ไปสวรรค์ ก็จะไปพบอะไรที่ต้องการ. อย่างนี้เรียกว่าไม่ดูของที่ติดอยู่แล้วที่หน้าผาก แล้วก็ไปหาที่รอบๆโลกหรือโลกอื่นๆไปอีก. เพราะฉะนั้น ขอให้ดูให้ดีสักหน่อยเท่านั้น ว่ามันอยู่ที่หน้าผากแล้วอย่างไร แล้วมีวิธีที่จะคลำพบสิ่งที่อยู่ที่หน้าผากแล้วได้อย่างไร.

พอพูดเรื่องวิธีคลำให้พบ เขาก็พูดอย่างเหนื่อเมฆ หรืออะไรทำนองนั้นยิ่งขึ้นไปอีกว่า “ไม่ต้องทำอะไร” คืออยู่นิ่งๆ ไม่ต้องทำอะไร แล้วมันก็จะว่างอยู่เอง.

คำว่า “อยู่นิ่งๆ ไม่ต้องทำอะไรนี้” มันมีความหมายมากอยู่ คือว่า เรามันซุกซน เรามันสัปดน ที่ยวบรับเอาอารมณ์ทางตา ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทางกายเข้ามา; รับเข้ามาแล้ว ยังโง่ พอที่จะเปิดโอกาสให้ธรรมะฝ่ายอวิชชาขึ้นนั่งแทนปัญญาขานเสียเรื่อย มันจึงเป็นไปแต่ในทางยึดมั่นถือมั่นว่าตัวกู - ว่าของกู เรียกว่าชนไม่อยู่นิ่งๆ.

ถ้าอยู่นิ่งๆ ก็หมายความว่าไม่รับเอาอารมณ์มา หรือว่าอารมณ์มากระทบก็ให้มันตายด้าน เหมือนคลื่นกระทบฝั่ง. เมื่อตาเห็นรูปก็สักแต่เห็นว่าเห็น เป็นต้น นี้เรียกว่า

ไม่รับเข้ามา. หรือว่าทำอย่างนั้นไม่ได้ มันเลยไปเป็นเวทนา คือพอใจหรือไม่พอใจ เสียแล้ว ก็ให้หยุดอยู่เพียงแค่นั้น อย่าได้อยากต่อไปอีก ตามความพอใจหรือตาม ความไม่พอใจ; อย่างนี้ก็พอที่จะให้อภัยว่า ยังอยู่นิ่งๆอยู่ได้ เรื่องมันจะได้หยุดอยู่ เพียงแค่นั้น. ถ้าพอใจแล้วทำอะไรต่อไปชืดยาว เดี่ยวตัวกู - ของกู ก็โผล่มา, หรือว่า ถ้าไม่พอใจแล้วก็ทำอะไรไปตามความไม่พอใจ; มันก็เป็นตัวกู - ของกู โผล่ออกมา มันก็วิ่งไปหมด และเป็นความทุกข์; นี้เรียกว่า ไม่อยู่นิ่งๆ.

คำว่า “อยู่นิ่งๆ” ของเว่ยหล่าง หรือฮวงโปก็ตามนั้น ได้แก่การปฏิบัติตามที่ พระพุทธเจ้าสอน ให้เห็นสิ่งทั้งปวงโดยความไม่ควรรยึดมั่นถือมั่น ว่าตัวเรา - ว่า ของเรา นั้นเอง.

“อยู่นิ่งๆ” คำนี้มันมีความหมายอันเดียว อย่างเดียวกับประโยคที่ว่า “สัพพะ ฐมา นาลํ อภินิเวสาย” นั้นเอง เพราะว่าถ้าสิ่งทั้งหลายทั้งปวงไม่ควรรยึดมั่นถือมั่น; แล้ว ธุระอะไรจะไปยุ่ง หรือเข้าไป่วน หรือวิ่งเข้าไปที่สิ่งเหล่านั้นให้มัน่วน ทำไม ไม่อยู่นิ่งๆ. เพราะฉะนั้น คำว่า “อยู่นิ่งๆ” จึงมีความหมายอย่างนี้.

.....

เราจงดูให้เห็นความว่าง ที่ฟังประสงค์ การที่กล่าวว่ามีความว่างชนิดที่ก่อให้เกิด ความหยุด หรือความสะอาด ความสว่าง ความสงบอะไรก็ตาม นี่ยังหยุดอย่าง สมมติ; เพราะว่าถ้าหยุดอย่างความจริง หรือหยุดอย่างถูกต้องแล้ว มันไม่มีอะไรนอกจาก ความว่าง เพียงสิ่งเดียวเท่านั้น. แล้วความว่างนั้นมันไม่ก่อให้เกิดอะไร เพราะว่า

ความว่างนั้นมันเป็นตัวธรรมะ ตัวพุทธะ ตัวสังฆะ ตัวหนทาง ตัวสะอาด ตัวสว่าง ตัวสงบอะไรหมด อยู่ที่ตัวความว่างนั้น.

ถ้ายังพูดว่า ความว่างเป็นเหตุให้เกิดนั่นเกิดนี่แล้ว ก็แปลว่าเรายังไม่รู้ถึงที่สุด ยังไม่ใช่ว่างถึงที่สุด; เพราะถ้าว่างถึงที่สุดแล้วมันไม่ต้องทำอะไร. อยู่นิ่งๆ มันก็เป็น พุทธะ ธรรมะ สังฆะ สะอาด สว่าง สงบ นิพพาน อะไรในตัวนั่นเอง ในตัวที่ไม่ปรุงแต่งให้เป็นอะไรขึ้นมาแน่นอน.

เมื่อจะสอนคนเขลาๆ โดยวิธีที่ง่ายที่สุด ให้รู้จักสังเกตความว่างนั้น ฮวงโป ได้ให้ปริศนาไว้อันหนึ่งว่า ให้ดูที่จิตของเด็กก่อนที่จะปฏิสนธิ” อาตมาก็ฝากท่านทั้งหลายไว้ให้ไปหาดู จิตของเด็กที่ก่อนจะมาปฏิสนธิในครรภ์นั้นมันอยู่ที่ไหน ถ้าหาอันนี้พบแล้วจะหาความว่างพบ ง่ายๆ เหมือนกับคำพบของที่มีอยู่ที่หน้าผากแล้ว.

.....

ขอสรุปว่า เรื่องความว่างนี้ไม่ใช่เรื่องอื่น คือ เรื่องทั้งหมดของพุทธศาสนา; อาจกล่าวได้ว่าพระพุทธเจ้าหายใจเข้าออกอยู่ด้วยความว่าง, หรือว่ามันเป็นทั้งหมดของพุทธศาสนา เป็นความรู้ เป็นการปฏิบัติ เป็นผลของการปฏิบัติ. ถ้าเรียนก็ต้องเรียนเรื่องนี้ ปฏิบัติก็ปฏิบัติเพื่ออันนี้ ได้ผลมาต้องเป็นอันนี้ แล้วในที่สุดเราก็จะได้สิ่งที่ควรจะได้ที่สุด ไม่มีอะไรมากไปกว่านี้. เพราะว่าเมื่อเข้าถึงความว่างได้นั้นมันก็หมดปัญหา; มันไม่ใช่อยู่ข้างบนหรือไม่ใช่อยู่ข้างล่าง หรือมันไม่ใช่อยู่ที่ไหนมันไม่รู้จะพูดอย่างไร ควรหุบปากมากกว่า แต่เราก็ยังต้องพูดว่าเป็นสุขที่สุด อยู่แน่นอน.

ต้องระวังให้ดี เรื่องนิพพานเป็นสุขอย่างยิ่งกับนิพพานคือว่างอย่างยิ่งนั้น จะต้องจับความหมายให้ถูกต้อง; อย่างเอาความสุขตามความหมายที่เคยชินกันมาก่อน. เหมือนกับพวกก่อนพุทธกาลนั้น ไล่ไปเอาความสมบูรณ์ถึงที่สุดทางกามารมณ์ มาเป็นนิพพานก็เคยมี. ไปเอาความสุขทางฝ่ายรูป ความสุขจากรูปสมบัติเป็นนิพพาน มาแล้วก็มี.

พระพุทธเจ้าท่านต้องการให้ออกมาเสีย คือ เอาเนกขัมมธาตุ เป็นเครื่องมือ ออกมาจากกาม, เอารูปธาตุ เป็นเครื่องมือออกจากความหลงใหลในรูปสมบัติ, และ ในที่สุดก็เอานิโรธธาตุ เป็นเครื่องออกมาเสียจากสังขตะ คือความวุ่นวานาชนิด มาสู่ ความว่าง.

ท่านจะเข้าใจได้หรือไม่ จะปฏิบัติได้หรือไม่ ย่อมเป็นเรื่องของท่านทั้งหลายเอง อาตมามีหน้าที่แต่จะกล่าวไปตามที่มันมีอยู่อย่างไร. การรู้และการเข้าใจและการปฏิบัติ ย่อมตกเป็นของท่านทั้งหลาย.

อาตมาขอยุติการบรรยายในวันนี้เพียงเท่านี้.

.....

แก่นพุทธศาสตร์

(ฉบับสมบูรณ์)

คำบรรยายชุดแก่นพุทธศาสตร์ ปีพุทธศักราช ๒๕๐๕ ครั้งที่ ๓

เรื่อง

วิธีปฏิบัติเพื่อเป็นอยู่ด้วยความว่าง

การปฏิบัติเพื่อความว่างมี ๓ โอกาส : ปรกติ กระทบ จะดับจิต

ณ ราชแพทยาลัย ศิริราชพยาบาล มหาวิทยาลัยมหิดล

๒๑ มกราคม ๒๕๐๕

วิธีปฏิบัติเพื่อเป็นอยู่ด้วยความว่าง

ท่านสาธุชน ผู้สนใจในธรรมะทั้งหลาย,

การบรรยายในวันนี้ จะได้กล่าวเฉพาะ วิธีปฏิบัติเพื่อเป็นอยู่ด้วยความว่าง. หลักรูปร่างๆไปเกี่ยวกับความว่างมีอยู่อย่างไร ได้อธิบายพิจารณากันแล้วอย่างละเอียดเมื่อคราวก่อน คราวนี้จึงเหลืออยู่แต่วิธีปฏิบัติอย่างไรจึงจะสำเร็จประโยชน์แก่คนทั่วไปทุกคน แม้ที่มีการศึกษาน้อย แม้ที่ไม่ได้เล่าเรียนปริยัติโดยตรง.

.....

หัวข้อของเรื่องมีชื่อว่า “วิธีปฏิบัติเพื่อเป็นอยู่ด้วยความว่าง” เพราะฉะนั้น จะต้องสนใจในคำว่า “เป็นอยู่ด้วยความว่าง” มีชีวิตเป็นอยู่ด้วยสุญญตาก็ได้ แล้วแต่จะเรียก. เมื่อเอ่ยชื่อถึงสุญญตา ก็ขอให้เข้าใจว่าหมายถึงความว่าง เพราะเป็นคำภาษาบาลี ภาษาไทยเราก็ว่าความว่าง.

ที่นี่ จะปฏิบัติอย่างไรจึงจะมีชีวิตเป็นอยู่ได้ด้วยควมว่างหรือเป็นจิตที่ว่าง?

เกี่ยวกับเรื่องนี้ จะต้องรู้จักสังเกตให้ละเอียดลออสักหน่อย ก็จะต้องสังเกตคำบางคำให้เข้าใจความหมาย โดยเฉพาะอย่างยิ่งก็คือ : คำว่า รู้, คำว่า เห็นแจ้ง, คำว่า เข้าถึง, คำว่า เป็นอยู่ด้วย, หรือคำว่า มีความว่างอยู่ กำลังว่างอยู่, และคำว่า เป็นความว่างเสียเอง. พุทโดยโวรหารชาวบ้านธรรมดาที่ว่า เรารู้ คือเรารู้ความว่าง, เราเห็นแจ้ง ก็คือเราเห็นแจ้งความว่าง, เราเข้าถึง ก็คือเข้าถึงความว่าง, เราเป็นอยู่ด้วย ก็คือเป็นอยู่ด้วยควมว่าง, เรากำลังว่างอยู่ ก็คือเรากำลังว่างอยู่ด้วยควมว่างนั่นเอง หรือว่าเราเป็นตัวความว่างเสียเอง. บรรดาที่ออกชื่อว่าว่าง-ว่างทั้งหมดนี้ มันมีความหมายตื้นลึกกว่ากันอย่างไร? แล้วจะมองเห็นกันไหนในแง่ไหน จึงจะเป็นความหมายอย่างเดียวกัน หรือในระดับเดียวกันได้?

อันแรก อย่างว่า เรารู้ความว่าง คนทั่วไปก็มักจะคิดว่า เราเรียน เราพูดเราปริกษาหรือกันเรื่องความว่าง; ถ้าหมายเพียงเท่านั้นแล้วเรารู้ความว่างอย่างนี้ยังไม่ถูก.

คำว่า “รู้” ในภาษาธรรมะนั้น ไม่ได้หมายถึงรู้เพราะเรียน เพราะฟัง หรืออะไรทำนองนั้น หรือแม้แต่พูดว่าเราเข้าใจความว่าง ก็ยังไม่ใช่การรู้ถึงความว่างอยู่ดี.

คำว่า “รู้” คำว่า “เข้าใจ” ตามภาษาชาวบ้านตามธรรมดา นี้ เป็นเรื่อง อ่านๆ ฟังๆ คิดๆ นึกๆ ถ้วนไปตามเหตุผลกันทั้งนั้น กิริยาเหล่านี้ใช้กันไม่ได้กับการรู้ความว่าง.

การรู้ความว่างนั้นต้องหมายถึงรู้ลึกต่อความว่าง ที่จิตกำลังว่างอยู่จริงๆ เรา

ต้องรู้ต่อสิ่งที่กำลังมีอยู่แก่จิตใจจริงๆ. ถ้าเรารู้ความว่างก็ต้องมีความว่างปรากฏอยู่ในขณะนั้น แล้วเรารู้ว่ามันเป็นอย่างไร อย่างนี้จึงเรียกว่า “รู้ความว่าง”.

.....

ที่เราฟังกันมาตั้งสองครั้งแล้ว และเอาไปคิดไปนึก ดูตามเหตุผลว่า มันควรจะเป็นได้ หรือมันเป็นสิ่งทีอาจจะเป็นได้อย่างนั้น ๆ อย่างนี้ ยังไม่เรียกว่า “ความรู้” ในที่นี้ แต่ก็เป็นการรู้หรือเป็นการเข้าใจตามภาษาธรรมดา. คำว่ารู้ในที่นี้ขอให้ถือว่ามีความหมายเฉพาะ ตามหลักของธรรมะในพระพุทธศาสนา.

ถ้ารู้ธรรมะ ก็ หมายความว่า กำลังมีธรรมะอยู่ที่เดียว และรู้สึกต่อธรรมะนั้นอยู่ จึงจะเรียกว่ารู้ธรรมะ; ในที่นี้ก็เหมือนกัน รู้ความว่างก็หมายถึงมีความว่าง. เพราะฉะนั้น จึงได้แนะนำให้สังเกต แนะนำแล้วแนะนำอีก ในคราวก่อนๆนั้นว่า ในขณะที่จิตมีความว่างอยู่บ้าง แม้ไม่ใช่ว่างเด็ดขาด ไม่ใช่ว่างสมบูรณ์ ก็ขอให้รู้จักมันไว้เรื่อยๆในฐานะที่มันมีอยู่มากเหมือนกันในวันหนึ่งๆ หากแต่ว่ามันยังไม่แน่นอนไม่เป็นความว่างที่เด็ดขาดตายตัวลงไป ยังกลับไปกลับมาอยู่ แต่แม้กระนั้นก็ยังเป็นการดีมาก.

ถ้าใครอดสำหรัสังเกต สนใจรู้จักความว่างในทำนองอย่างนั้นไปก่อน จะเป็นเหตุให้พอใจในความว่าง และเป็นการทำงานที่ปฏิบัติให้ลุล่วงจริงๆ เพราะฉะนั้น ในที่นี้ คำว่าเรารู้ ความว่างจึงหมายถึงว่ามีความว่างปรากฏอยู่ในความรู้สึก.

ที่นี้คำว่า เห็นแจ้งความว่าง ก็ต้องอย่างเดียวกันอีก คือเห็นแจ้งประจักษ์ยิ่งๆ

ขึ้นไป เมื่อเรารู้สึกว่าว่างอย่างไรแล้ว เราพิจารณาดู หรือว่าเรา ทำความรู้สึกให้ชัดเจนยิ่งขึ้น จึงจะได้ชื่อว่าเห็นแจ้ง หรือเห็นแจ้งแทงตลอด คือรู้อย่างทั่วถึง.

สำหรับคำว่า เราเข้าถึงความว่าง ก็อย่างเดียวกันอีก หมายความว่าในขณะที่เราได้เข้าถึงตัวความว่าง พูดอย่างสมมติก็ว่า เราเข้าถึงความว่าง. ถ้าพูดอย่างความจริงอย่างไม่ใช่สมมติก็ว่าจิตเข้าถึงความว่าง หรือว่าความรู้สึกนั้นเป็นผู้รู้สึกต่อความว่าง และเข้าถึงความว่าง.

สำหรับ คำว่า เป็นอยู่ด้วยความว่าง นั้น ย่อม หมายถึงสุญญตาวิหาร คือการเป็นอยู่ มีลมหายใจอยู่ เป็นความรู้สึกต่อความว่างนั้นตลอดเวลา อย่างนี้เรียกว่า เป็นอยู่ด้วยความว่าง.

คำว่า ว่างอยู่ ก็หมายความว่า ไม่มีความรู้สึกว่าตัวว่าตน ว่าของตัวหรือของตน ตัวเราหรือของเรา ตัวกูหรือของกู เหล่านี้ ซึ่งเป็นการปรุงแต่งของตัณหาอุปาทาน. เมื่อว่างจากสิ่งเหล่านั้นอยู่ก็คือว่างอยู่ อะไรมันว่าง? ก็หมายถึงจิตอีกนั่นเอง ว่างคือว่างอยู่จากความรู้สึกว่า ตัวตนหรือว่าของตน ไม่มีทั้งอย่างหยابและอย่างละเอียด. อย่างหยาบเราให้เชื่อมั่นว่าตัวกู - ของกู อย่างละเอียดเราให้เชื่อมั่นว่าตัวตน - ของตน.

ถ้าจิตมีความว่างถึงขนาดว่า ไม่มีตัวตนอย่างละเอียด ก็เรียกว่า เป็นความว่างเสียเอง คือว่าจิตนั้นเป็นความว่างเสียเอง. สมกับที่คำสอนในพุทธศาสนาบางพวกบางนิกายเขาพูดว่า จิตคือความว่าง ความว่างคือจิต; ความว่างคือพุทธะ พุทธะคือความว่าง; ความว่างคือธรรมะ ธรรมะคือความว่าง; มันมีเพียงสิ่งเดียวเท่านั้น.

เป็นอันว่าอะไรทั้งหมดทั้งสิ้นในบรรดาที่เรารู้จักนี้ไม่มีอะไร มีแต่ความว่าง ซึ่งจะได้ชี้ให้เห็นต่อไป โดย การพิจารณาคำว่า “ว่าง” นี้กันอีกครั้งหนึ่ง.

.....

คำพูดว่า ว่าง หรือ ความว่าง นี้ มันเล็งถึงของ ๒ สิ่ง คือ เล็งถึงลักษณะ ๒ ลักษณะ.

คำว่า ว่าง ในลักษณะที่หนึ่ง นั้น หมายถึง ลักษณะของสิ่งทั้งปวง; ขอให้ กำหนดจดจำว่า ลักษณะของสิ่งทั้งปวงคือความว่าง.

คำว่า “สิ่งทั้งปวง” นี้จะต้องเข้าใจถูกต้อง ว่ามันหมายถึงทุกสิ่งจริงๆ. คำว่า “ทุกสิ่ง” นี้หมายถึงทั้งรูปธรรมและนามธรรม อย่างที่จะใช้โวหารเรียกว่า นับตั้งแต่ ฝุ่นอนุภาคเล็กนิดหนึ่งขึ้นไป จนกระทั่งของมีค่า จนกระทั่งนามธรรม จนกระทั่งนิพพาน เป็นที่สุด; จากฝุ่นอนุภาคหนึ่งไปจนถึงนิพพานเป็นที่สุด นี้เรียกว่าสิ่งทั้งปวง.

ที่นี้สิ่งทั้งปวงทุกๆสิ่ง แต่ละสิ่งๆนี้ มีลักษณะคือความว่าง. ความว่าง ความหมายที่หนึ่งเป็นอย่างนี้ ต้องเข้าใจให้ตีเหมือนกัน ว่าแม้ในฝุ่นเม็ดหนึ่งมันมีความว่างจากตัวตน. สูงขึ้นมาจะเป็นในเงินในทอง ในเพชรพลอยอะไรก็ตาม นี่มันมีความว่างจากตัวตนเป็นลักษณะของมัน, กระทั่งมาเป็นเรื่องจิตเรื่องใจ เรื่องความคิดนึก ความรู้สึกในสิ่งเหล่านั้นแต่ละสิ่ง ก็มีความว่างเป็นลักษณะของมัน คือว่างจากตัวตนนั่นเอง, กระทั่งถึงการเรียน หรือการปฏิบัติธรรมะ มีลักษณะเป็นความว่างจาก

ตัวตน, กระทั่งถึงสิ่งที่เรียกว่า มรรค ผล นิพพาน เป็นที่สุด ก็มีลักษณะที่เป็นความว่างจากตัวตนอยู่ที่นั่น ด้วยกันทั้งนั้น; แต่แล้วเราไม่เห็นเอง. แม้แต่จนกระทั่งที่ กำลังบินไปบินมาอยู่ที่นี่ ก็มีลักษณะแห่งความว่างโดยสมบูรณ์อยู่ที่นั่นกระจอกนั้น แต่เราก็ไม่เห็นเอง.

ขอให้คิดดู ให้พิจารณา ดู ให้สังเกต ดู ให้คำนวณดู จนกระทั่งเห็นว่า ที่สิ่งทุกอย่างมีความว่าง คือมีลักษณะแห่งความว่างแสดงอยู่ที่นั่น. แต่ว่าเราไม่เห็นเองแล้ว จะโทษใคร?

เหมือนอย่างปริศนาของพวกนิคายเซ็นที่เขาเรียกว่าโกอานนี้ อย่างมีพูดว่า ต้นสนแก่คร่ำคร่าต้นหนึ่งกำลังแสดงธรรมอยู่; แม้อย่างนี้ก็หมายถึงข้อที่ว่า แม้แต่ต้นสนแก่นั้นมันก็แสดงความว่างได้เหมือนกัน คือ มันมีความว่าง เหมือนกับสิ่งทุกอย่างแต่คนก็ไม่มองเห็น หรือว่าไม่ได้ยินในข้อที่มันแสดงธรรม คือแสดงลักษณะของความว่างอยู่ทุกเมื่อ.

ขอให้เราจับให้ได้ว่า ความว่างนั้นมีอยู่ที่ทุกสิ่ง; เพราะว่าเป็นลักษณะของสิ่งทุกอย่าง สิ่งทุกอย่างมีลักษณะคือความว่าง. นี่แหละคำว่าว่างในลักษณะที่แรก คือ ลักษณะของความว่างที่มีอยู่ที่สิ่งทุกอย่าง จึงเรียกว่าว่าง นี่แหละถึงถึงลักษณะของสิ่งทุกอย่าง.

ลักษณะว่างอย่างที่สอง ว่างนี้ถึงไปยังลักษณะที่จิตกำลังไม่ยึดมั่นถือมั่นอะไร ลักษณะของจิตที่ไม่ยึดมั่นถือมั่นสิ่งทั้งปวงนั้นแหละ เรียกว่า "ความว่างเหมือนกัน".

ข้อที่หนึ่งนั้นว่า สิ่งทั้งปวงมีลักษณะว่า ว่างคือลักษณะของสิ่งทั้งปวง, ข้อที่สองนี้ชี้ไปยัง ว่างที่จิตที่ไม่ยึดมั่นถือมั่นต่อสิ่งทั้งปวง.

ข้อนี้ให้เข้าใจว่าตามธรรมดา แม้ตัวจิตเองมันก็ว่าง ว่างจากตัวตน; แต่จิตนั้นไม่อาจจะรู้สึกตัวมันเองว่างเพราะมันมีอะไรมาหุ้มห่อรบกวนอยู่เรื่อย ได้แก่ความคิดปรุงแต่งที่เกิดขึ้น เพราะการเห็นรูป ฟังเสียง ดมกลิ่น ลิ้มรส สัมผัสทางผิวหนัง เป็นต้นนั่นเอง; จิตจึงไม่รู้สึกต่อความว่างในตัวมันเอง หรือต่อความว่างในสิ่งทั้งปวง. ต่อเมื่อใดจิตปลดเปลื้องสิ่งที่หุ้มห่อออกไปเสียได้หมด กล่าวคือ ปลดเปลื้องความยึดมั่นถือมั่น ด้วยความหลงด้วยความไม่รู้ นั่นแหละออกไปเสียหมด; เมื่อนั้น จิตก็มีลักษณะว่างเพราะไม่ยึดมั่นถือมั่นสิ่งทั้งปวง.

ความว่างในลักษณะที่สองนี้จึงหมายถึง ว่างที่เป็นลักษณะของจิตที่ไม่ยึดมั่นถือมั่นสิ่งทั้งปวง ผิดกันกับอย่างหนึ่ง ซึ่งหมายถึงว่างที่เป็นลักษณะของสิ่งทั้งปวง.

ว่างทั้งสองอย่างนี้มันเนื่องกัน ถ้าสิ่งทั้งปวงมันมีลักษณะโดยแท้จริง คือ ว่างจากตัวตนที่ควรยึดมั่นถือมั่น เพราะว่ามันว่างอย่างนี้ เราจึงเห็นความจริงว่ามันว่างได้; ถ้าตามความจริงมันเป็นสิ่งที่ไม่ว่างจากตัวตนแล้ว เราก็ไม่อาจเห็นมันว่าว่างได้เลย.

แต่ที่นี้ตรงกันข้าม ทั้งๆที่สิ่งทั้งปวงเป็นของว่าง เราก็เห็นเป็นไม่ว่างไปเสียหมด; เพราะวจิตชนิดที่ถูกกิเลส ถูกอวิชชาห่อหุ้มมัน ไปยึดมั่นถือมั่นเป็นตัวเป็นตนไปหมดไม่ว่าในอะไร. แม้แต่ในฝุ่นสักเม็ดหนึ่ง อนุภาคน้อยๆอันหนึ่งนี้ ก็ยังยึดมั่นถือมั่นว่าเป็นตัวเป็นตนของฝุ่นนั่นเอง รู้สึกเป็นบุรุษที่สองจากเราขึ้นมาทีเดียว. เราเป็นบุรุษ

ที่หนึ่งคือตัวเรา บุรุษที่สองคือสิ่งต่างๆนอกจากตัวเรา นั่นเป็นนั่น นี่เป็นนี่ ล้วนแต่เป็นตัวเป็นตนของมันเองทั้งนั้น.

เราจะต้องรู้จักคำว่า “ว่าง” นี้ ว่ามันหมายถึงอะไรให้ถูกต้องที่สุด ซึ่งสรุปแล้วก็ให้รู้จักว่าว่างนี้ คือ ลักษณะของสิ่งทั้งปวงอย่างหนึ่ง; แล้วว่างนี้คือลักษณะของจิตที่ไม่ยึดมั่นถือมั่นอะไร ไม่ยึดมั่นถือมั่นสิ่งทั้งปวงนี้อีกอย่างหนึ่ง.

ว่างที่แรกเป็นวัตถุแห่งความรู้ หรือความเข้าถึง; ว่างที่สองคือจิตว่างนี้เป็นลักษณะของจิตที่ว่างเพราะเข้าถึงความจริง คือความว่างนั้น.

จิตมองเห็นความว่างในสิ่งทั้งปวงรวมทั้งตัวมันเอง มันจึงสลายไปเอง เหลืออยู่แต่ความว่าง คือจิตได้กลายเป็นความว่างเสียเอง. และจะเห็นทุกๆสิ่งเป็นความว่างหมด นับตั้งแต่ฝุ่นเม็ดหนึ่งไปถึงนิพพานอย่างที่กล่าวแล้ว. จะเป็นสิ่งของ หรือเป็นคน หรือเป็นสัตว์ เป็นสถานที่ เป็นเวลา เป็นอะไรต่างๆ เป็นกรรมไม่ว่าในลักษณะไหนหมด ล้วนแต่หลอมตัวเป็นสิ่งเดียวคือเป็นความว่าง เพราะความที่มารู้ความจริงข้อนี้. นี่คือการหมายของคำว่า “ว่าง”.

เท่าที่กล่าวมานี้ ท่านทั้งหลายย่อมจะพอสังเกตหรือว่าจับได้ด้วยตนเองแล้วว่า คำว่า ว่าง นี้ มันเท่ากับความดับไม่เหลือแห่งตัวกู - ของกู. คำว่า “ว่างๆ” นี้มันเท่ากับความดับไม่เหลือแห่งความรู้สึกว่า ตัวเรา หรือของเรา; ว่างเท่ากับความดับไม่เหลือแห่งตัวตน.

ตัวคนนั้นมันเป็นเพียงสิ่งที่เกิดขึ้น เพราะความยึดมั่นถือมั่นเท่านั้น. ไม่เห็นเป็นว่าง เห็นเป็นตัวคนขึ้นมาเสีย ก็เพราะความยึดมั่นถือมั่น ด้วยอวิชา ด้วยกิเลส จึงไปยึดมั่นถือมั่นโดยไม่ต้องแก่งัดยึด. เพราะมันไม่รู้ มันจึงเกิดความรู้สึกขึ้นมาเอง; ไม่ใช่เราต้องไปตั้งเจตนายึด หรือตั้งข้ออย่างนั้นอย่างนี้ให้มัน ว่ามันเป็นตัวเป็นคน. เมื่อจิตประกอบด้วยอวิชา ความไม่รู้แล้ว มันรู้สึกต่อสิ่งต่างๆเป็นตัวตนไปเสียหมดเองไม่ต้องแก่งัดทำ ไม่ต้องเจตนาอะไร.

.....

ถ้ามีความรู้ที่ถูกต้องเกิดขึ้น มองเห็นสิ่งทั้งหลายทั้งปวงตามที่เป็นจริง แล้วมันก็จะเห็นของจริง คือความว่างนั้นแหละ คือความดับไม่เหลือแห่งตัวตน. ฉะนั้นจึงได้กล่าวเพื่อเป็นหลักว่า “ว่าง” นี้ = ดับไม่เหลือแห่งตัวตน. เพราะฉะนั้นเราต้องสนใจคำว่า “ดับไม่เหลือๆ” นี้กันให้ถูกต้อง.

ดับอย่างไรเหลือ? ดับอย่างไรไม่เหลือ?

ดับมีส่วนเหลือ ก็หมายความว่า มันเพียงแต่ เปลี่ยนรูป จากรูปหนึ่งไปสู่รูปหนึ่ง รูปที่แรกดับไปมันก็มีเชื้อเหลืออยู่สำหรับเป็นรูปใหม่ เป็นรูปอื่น อย่างนี้เรียกว่า “ดับเหลือ” คือยังมีความยึดมั่นถือมั่นในสิ่งนี้ แล้วไปยึดมั่นถือมั่นในสิ่งโน้นเรื่อยไป. อีกทีหนึ่งก็คือว่า สติปัญญาหรือความรู้ธรรมะที่ยังไม่ถึงที่สุดนั้น มันจะดับความยึดมั่นถือมั่นได้ แต่บางสิ่งบางอย่าง หรือบางส่วนโดยเอกเทศเท่านั้นเอง.

บางคนอาจเห็นว่า ผู้นี้ไม่ใช่ตัวตน แต่ไปเห็นนกกระจอกเป็นตัวตน ก็ได้

ไม่ต้องพูดถึงคน เพียงเห็นสัตว์เป็นตัวเป็นตนก็ได้. และบางคนอาจมองเห็นต้นไม้หรือสัตว์ว่าไม่ใช่ตัวตน แต่ไปเห็นคนว่าตัวตนเข้าก็ได้. หรือว่าเห็นคนว่าตัวตนนี้บางทีก็ว่า ร่างกายนี้ไม่ใช่ตัวตนแล้ว แต่ว่าส่วนจิตใจที่เป็นศูนย์กลางนั้นเป็นตัวตนอย่างนี้ก็ได้. อย่างนี้เรียกว่ามันดับไม่หมด มันดับบางส่วน เหลือเป็นตัวตน เหลืออะไรบางอย่างอยู่เสมอไป. กระทั่งถึงว่า จิตนี้ก็ไม่ใช่ตัวตน แต่ว่าคุณสมบัติอะไรบางอย่างของจิตเช่นธรรมะนี้เป็นตัวตนขึ้นมาก็ได้. หรือว่า ถ้าสิ่งเหล่านี้ไม่ใช่ตัวตนแล้ว สิ่งที่อยู่ถาวรเป็นอนันตกาล เช่นนิพพานธาตุนี้เป็นตัวตนก็ได้; อย่างนี้ดับมีเชื้อเหลืออยู่เรื่อยจนกว่าเมื่อใดจะกวาดทิ้งไปหมด แม้แต่นิพพานธาตุก็ไม่ใช่ตัวตน อย่างนี้มันจึงจะเรียกว่าดับไม่เหลือแห่งตัวตน หรือดับไม่เหลือแห่งตัวกูที่แท้จริง.

คำว่า “ดับไม่เหลือแห่งตัวกู” นี้ ก็คือการทำ ไม่อาจเกิดความรู้สึกว่าตัวกูนั้นเอง. ถ้าเป็นการปฏิบัติถูกต้อง หมายความว่า เราปฏิบัติในทำนองที่จะไม่ให้เกิดความรู้สึกว่าตัวกูขึ้นมาได้; ถ้าปฏิบัติอย่างนี้อยู่ได้เรื่อย ก็เรียกว่า ดับไม่เหลือแห่งตัวกูได้เหมือนกัน. การปฏิบัติที่ถูกต้องและเป็นไปอย่างสมบูรณ์ถึงที่สุดนั้น ย่อมหมายถึงการปฏิบัติชนิดที่ตัวกูหรือความรู้สึกว่าตัวกูนี้ไม่มีทางเกิดอีกต่อไป ก็แปลว่าไม่ให้ตัวกูเกิดขึ้นมาได้ อยู่ตลอดเวลา ด้วยการกระทำที่ถูกต้องนั้น.

เท่าที่กล่าวมาก็พอจะเข้าใจกันได้ทุกคนว่า คำว่า เกิดแห่งตัวกู; “เกิด” ในที่นี้ไม่ได้หมายถึงการเกิดจากท้องบิดามารดา แต่หมายถึงเกิดในห้วงความคิดนึกในทางจิตเท่านั้น จะเรียกว่าปฏิสนธิ หรือจะเรียกว่าคลอดออกมา หรือจะเรียกว่าอะไรก็ตามแต่ ต้องหมายถึงปฏิสนธิหรือคลอดออกมาในความรู้สึกเท่านั้น คือในความรู้สึกของจิตเท่านั้น.

อย่างเรารู้สึกว่า “เราเป็นเรา” “ฉันเป็นฉัน” ขึ้นมา นี่มันรู้สึกที่ไหน ก็ขอให้เข้าใจว่ามันเกิดที่นั่นแหละ การเกิดหรือการคลอດออกมามันอยู่ที่นั่น. เพราะฉะนั้น การเกิดนี้จึงหมายถึง การเกิดในทางใจ ไม่ใช่เกิดทางเนื้อหนังร่างกาย.

ต้องเข้าใจว่าการเกิดทางเนื้อหนังร่างกาย แม้จะคลอດออกมาแล้วจากท้องแม่ แต่ถ้ายังไม่มีการเกิดทางจิตใจ คือไม่มีความเกิดรู้สึกที่ ใจเป็นใจ เราเป็นเราอย่างนี้แล้ว ละก็ให้ถือว่า การเกิดทางร่างกายนั้นยังไม่มีความหมายอะไรเลย ยังเหมือนกับก้อนอะไรก้อนหนึ่ง หรือค้อนอะไรค้อนหนึ่งเท่านั้น. จนกว่าเมื่อใดจะมีความรู้สึกยึดมั่นถือมั่น ตัวตนเสียก่อน เมื่อนั้นเกิดทางร่างกายค้อนนั้นจึงจะสมบูรณ์ คือในภายในมีความรู้สึกเป็นตัวตน.

ความเกิดนั้นจำกัดความหมายอันแท้จริง อยู่ที่ความรู้สึกว่าตัวตนนั่นเอง. เมื่อเด็กนั้นเกิดขึ้นมาแล้ว เมื่อใดมีความรู้สึกว่าตัวตนอยู่ในใจ เมื่อนั้นเรียกว่าเขาเกิด. พอเขาไม่มีความรู้สึกว่าตัวตนอย่างนั้น เมื่อนั้นก็คือเขาตาย กลายไปเป็นค้อนหรือเป็นก้อนอะไรทางเนื้อหนังอยู่ตามเดิม. ความรู้สึกอย่างอื่นไม่อาจช่วยให้เกิดความหมายว่าตัวตนได้ จึงไม่อาจให้เกิดความหมายว่าเขาเกิดอยู่ได้ มันจึงเท่ากับเขาตายอยู่; แต่ประเดี๋ยวเดียว ถ้ามีอะไรมากระทบ มีอารมณ์มากระทบแล้วก็เกิดความรู้สึกว่า เป็นตัวตนขึ้นมาได้อีก. เพราะฉะนั้น เขาจึงเกิดขึ้นมาอีก และประเดี๋ยวเขาก็ตายไปอีก จึงว่าวันหนึ่งๆเกิดหลายครั้งหลายหน.

การปฏิบัติเพื่ออยู่ด้วยความว่างนั้น มันก็อยู่ตรงนี้เอง คืออยู่ตรงที่ปฏิบัติ อย่าให้เกิดความรู้สึกว่าตัวตนขึ้นมาในค้อน หรือในก้อนนี้ ในร่างกายก้อนนี้ค้อนนี้; อย่า

ให้เกิดจิตใจชนิดที่เป็นความรู้สึกว่าเป็นตัวตนหรือเป็นตัวเราขึ้นมา. ปฏิบัติอย่างนั้น เรียกว่าปฏิบัติเพื่อเป็นอยู่ด้วยความว่าง. ใจความมั่นมืออยู่อย่างนี้.

.....

ที่นี้รายละเอียดเกี่ยวกับการปฏิบัตินี้ ก็ควรจะมองดูให้เห็นอย่างแจ่มแจ้ง ชัดเจน ว่าเราจะปฏิบัติอย่างไร? ปฏิบัติในขณะไหน?

ที่ว่าปฏิบัติอย่างไรมันก็ได้อธิบายมาแล้วข้างต้น ว่าปฏิบัติอย่างที่ไม่เกิดแห่งตัวตน แต่ว่ายังไม่ชัดเจน; จะต้องอธิบายพร้อมกันไปกับข้อที่ว่าจะปฏิบัติในโอกาสเวลาไหน, ในขณะไหน, อย่างไร. เพราะฉะนั้นเราจึงแบ่งแยกการปฏิบัตินี้ว่า มีโอกาสปฏิบัติในขณะไหนบ้างให้เห็นชัดเป็นโอกาสๆออกไป. ในที่นี้จะขอแบ่งเพื่อให้เห็นง่ายๆ สัก ๓ โอกาส หรือ ๓ ขณะ คือ : -

- ในขณะตามปรกติ หรือโอกาสที่เป็นปรกติอย่างหนึ่ง.
- ในขณะที่มีอารมณ์มากกระทบ ทางตา ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทางกาย หรือทางผิวหนัง เป็นต้นนี้ อีกอย่างหนึ่ง เป็นอย่างที่สอง.
- แล้วอีกขณะหนึ่ง ซึ่งขอผนวกเข้าไว้เลย นี่คื้ขณะที่จะดับจิต ที่เราเรียกว่าโอกาสจะตาย คือตายทางร่างกาย ตายชนิดที่เป็นความแตกดับของร่างกาย ในขณะที่จะตายอย่างนั้นมีการปฏิบัติสำหรับโอกาสนั้น อีกขณะหนึ่ง.

นี้แหละ ขอทบทวนใหม่ว่า ขณะที่ไม่มื้อารมณ์มากกระทบ ทางตา ทางหู นี้

อย่างหนึ่ง; แล้วในขณะที่มีการกระทบกับอารมณ์ คือรูป เสียง กลิ่น รส เป็นต้น นี้ก็อย่างหนึ่ง; แล้วอีกขณะหนึ่งก็คือขณะที่จะดับจิต คือตายอย่างชาวบ้านเรียก.

การปฏิบัติในโอกาสอย่างแรกคือ ในขณะที่ปรกติ ไม่มีอารมณ์มากระทบนั้น เราจะทำอย่างไร?

ในขณะที่ปรกติอย่างนี้ก็หมายถึง เมื่อเราทำการงานอะไรอยู่ตามปรกติกาลำพังของเรา. เวลาปรกติอย่างนี้เราจะทำการงานประจำวันอยู่ก็ได้ หรือว่าเราจะใช้เวลาปรกตินั้นไปทำกัมมัฏฐานวิปัสสนา อะไรอย่างใดอย่างหนึ่งก็ได้. นี้เรียกว่ายังไม่มีอารมณ์มากระทบ ยังไม่มีปัญหาเรื่องที่อารมณ์มากระทบ. เราทำการงาน ตามประสาชาวบ้านๆ อยู่ก็ได้ แต่ต้องในขณะที่ไม่มีอารมณ์มากระทบ. หรือเรามีเวลาว่าง เราจะทำหนังสือก็ได้ เราจะคิดนี่อะไรก็ได้ จะทำวิปัสสนาก็ได้.

เราจะต้องปฏิบัติในลักษณะที่เป็นการศึกษา เป็นการทำให้เห็นแจ้งยิ่งขึ้นว่า สิ่งทั้งปวงว่างอยู่อย่างไร แล้วจิตนี้มันจะว่างได้อย่างไร จิตจะไม่หลงผิดในสิ่งทั้งปวงได้อย่างไร ให้นึกคิด ศึกษาด้วยตนเอง หรือไต่ถาม ปรีกษาหาหรือผู้อื่น อยู่เป็นประจำ และทำไปเรื่อย.

โดยเฉพาะอย่างยิ่งสำหรับผู้ที่ไม่มีความรู้ทางปริยัติ สำหรับผู้ที่เป็นชาวบ้าน กระทั่งไม่รู้หนังสือ ไม่ได้เคยบวชเคยเรียนเรื่องปริยัติ ก็ยังมีวิธีลัดอีกแบบหนึ่ง ซึ่งก็มีความหมายแบบเดียวกัน มีความมุ่งหมายอย่างเดียวกัน คือให้รู้สิ่งๆ เดียวกัน คือรู้ความว่างของสิ่งทั้งปวงเหมือนกัน. แต่เราไม่อาจพูดถึงความว่างอย่างนั้นได้ เพราะเขา

จะยังไม่เข้าใจใหญ่. เพราะฉะนั้น เราจึงพูดไปอีกทำนองหนึ่งว่า “ให้ดูว่าสิ่งต่างๆ มีอะไรบ้าง ที่นำเอาหรือนำเป็น”.

ให้คนธรรมดาทั่วไปตามปรกตินั้น เป็นอยู่ด้วยการพิจารณาว่า มีอะไรบ้างที่นำเอา - นำได้ หรือว่านำเป็น. ที่ว่า เอา หรือ ได้ นี้ เช่น ได้เงิน ได้ของ ได้ทอง ได้เกียรติยศ ได้อำนาจวาสนา นี้เรียกว่าเอาหรือได้. มีอะไรบ้างที่นำเอาหรือนำได้? แล้วมีอะไรบ้างที่นำเป็น? เป็นอย่างไรบ้างที่นำเป็น เป็นคน เป็นสัตว์ เป็นเศรษฐี เป็นขอกทาน เป็นพระเจ้าแผ่นดิน เป็นราษฎร เป็นมนุษย์ เป็นเทวดา เป็นต่างๆ เหล่านี้ เป็นอย่างไรหนบ้างที่นำเป็น?

.....

เราต้องเข้าใจคำว่า “เอา” ว่า “เป็น” ให้ถูกต้องกันเสียก่อน. คำว่าเอา ว่าเป็นนี้ หมายความว่าความยึดถือโดยตรง. ถ้าไปรู้สึกว่าจะเอาหรือได้ นี้มันต้องมีความยึดถือที่จะเอามาเป็นของเรา จึงจะเข้าขั้นที่เรียกว่า “เอา” หรือ “ได้” เต็มตามความหมาย. เช่น เราเอาเพชร เอาพลอย มากองไว้เต็มห้องอย่างนี้ ถ้าไม่มีความยึดถือว่าเราได้ เราเป็นเจ้าของ เราเอามาได้ อย่างนี้มันก็เท่ากับว่าไม่มีการเอา ไม่มีการได้; เพชรพลอยก็กองอยู่ที่นั่นเอง ไม่มีความหมายอะไร. ถ้าเกิดความรู้สึกชนิดที่เป็นอุปาทานว่าตัวเราตัวเราเอามาได้ ตัวเราได้มาแล้ว; อย่างนี้มันจึงจะเรียกว่า “เอา” หรือ “ได้” ขอให้เข้าใจความหมายของคำว่า เอา ว่า ได้ อย่างนี้.

แล้วถามอีกทีว่าอะไรบ้างมันนำเอา นำได้? เอาอันไหนบ้างจะไม่ทำบุคคลนั้น

ให้เป็นทุกข์? มันมีแต่จะแผดเผาบุคคลนั้น ทิ่มแทงบุคคลนั้น ร้อยรัดบุคคลนั้น พัวพันบุคคลนั้น หุ้มห่อบุคคลนั้น กรอบงำบุคคลนั้น; หากเข้าไปเอาไปเป็นมันเข้า. แต่ถ้าเพชรพลอยที่กองอยู่เต็มห้องนั้น เขาไม่มีความรู้สึกว่าเขาว่าเป็น มันก็ไม่มีอาการแผดเผา พัวพัน หุ้มห่อ ร้อยรัดแต่ประการใดเลย. นี้เรียกว่าไม่เอา ไม่เป็น.

มีอันไหนบ้าง ที่ไปเอา ไปเป็นเข้าแล้ว จะไม่เป็นทุกข์?

ถ้าไปมีความรู้สึกว่าเขาว่าเป็นเข้าแล้ว ไม่ต้องมาอยู่ในห้อง ต่อให้อยู่ในป่าหรืออยู่คนละประเทศ ข้ามทวีป ข้ามมหาสมุทร อย่างนี้มันก็ยังเป็นทุกข์ได้. ลองมีลูกมีหลานอยู่ที่อเมริกา แล้วก็มีความยึดมั่นถือมั่นว่าเราว่าของเราดูซิ มันก็จะทำให้ร้อนไม่หลับ และมากเข้าก็เป็นโรคเส้นประสาทได้. นั่นแหละ คือความหมายของคำว่า “เอา” ว่า “เป็น”.

ตามปรกติให้พิจารณาดูว่า มีอะไรบ้างที่น่าเอนำเป็น ที่ไปเอาไปเป็นเข้าแล้วจะไม่เป็นทุกข์ อย่างนี้. เมื่อพบความจริงว่า ไม่มีอะไรที่น่าไปรู้สึกเอาหรือเป็น มันก็วางเฉยกับสิ่งทุกอย่าง, แต่จะจัด จะทำ จะมี จะเก็บ จะรักษา จะบริโภคนิสัย ก็ทำไปตามเรื่อง. จิตใจนี้อย่าไปเอา อย่าไปเป็น อย่าไปรู้สึกเป็นตัวเรา เอา, เป็น, มี, ขึ้นมา. ใ้หนักถึงหลักธรรมะที่ว่า “ทำโดยไม่ต้องมีผู้ทำ; การกระทำได้ทำเสร็จไปแล้ว แต่ผู้ทำหาไม่มี; การเดินทางได้เดินถึงที่สุดแล้ว แต่ตัวผู้เดินทางหาไม่มี” นี้หมายถึงพระอรหันต์ท่านปฏิบัติธรรมะถึงที่สุดแล้ว ก็ว่าทำการปฏิบัติธรรมะถึงที่สุดแล้ว, หรือว่าเดินไปตามทางของอริยมรรคนี้อันถึงที่สุดแล้ว บรรลุนิพพานแล้ว แต่ตัวผู้เดินทางหาไม่มี ตัวผู้ทำหาไม่มี.

หลักอันนี้จะต้องนำเอามาใช้กับชีวิตประจำวันของเรา : จะกิน อยู่ นั่ง นอน ยืน เดิน บริโภค ใช้สอย แสวงหา ทำอะไรต่างๆเหล่านี้ ต้องมีสติปัญญาเพียงพอที่จะไม่ให้เกิดความรู้สึกว่า เรามีอยู่ เราเป็นผู้ทำ ผู้กิน ผู้เดิน ผู้นั่ง ผู้นอน ผู้บริโภค ใช้สอย. นี้เรียกว่า ทำให้มันว่างจากตัวเราอยู่เสมอ ให้เป็นปรกติ ด้วยความรู้ที่ว่า ไม่มีอะไรที่น่าเอานำเป็น.

การปฏิบัติธรรมสามารถจัดทำพร้อมกันไปได้กับการทำการทำงาน, หรือการเคลื่อนไหวในการงานประจำวันนั่นเอง เป็นการปฏิบัติธรรมะอย่างสูงยิ่งไปเลย ไม่ต้องแยกจากกัน. ขอแต่ให้มีสติสัมปชัญญะอย่างนี้อยู่ งานก็ได้ผลดีด้วย ไม่ผิดพลาดด้วย, และธรรมะก็เจริญก้าวหน้าอย่างยิ่งพร้อมไปในตัวการงานนั้นด้วย. นี้เรียกว่าเป็นอยู่ตามปรกติในเรื่อง ไม่มีการเอา ไม่มีการได้.

.....

สำหรับ “การเป็น” นั้นยิ่งง่ายขึ้นไปอีก คือขอให้คิดว่า “เป็นอะไรบ้างที่จะไม่ต้องทุกข์ไปตามความเป็นนั้นๆ” นี่เป็นสูตร เป็นใจความสำคัญ ก็ว่าเป็นตัวสูตรตัว formula เลยว่า “เป็นอะไรบ้างจะไม่ต้องเป็นทุกข์ไปตามความเป็นนั้นๆ” คำว่า “เป็น” นี้ก็เหมือนกัน หมายเอาแต่ที่เป็นด้วยอุปาทาน เป็นในความยึดมั่นถือมั่นว่าเราเป็น เช่นเดียวกับคำว่า “ได้” หรือ “เอา” เหมือนกัน.

ยกตัวอย่าง เช่นเมื่อมีทองกองอยู่เต็มห้องนี้ ถ้าไม่รู้สึกรู้ว่าเราเป็นเจ้าของ มันก็ไม่มีการได้หรือมีการเอา. การเป็น นี้แม้โดยทางโลกจะสมมติทางกฏหมายจะรับรอง

ว่าใครเป็นนั่น ใครเป็นนี่ คนนั้นเป็นอย่างนั้น คนนี้เป็นอย่างนี้อยู่ก็จริง; แต่ในใจของเราจริงๆนั้น อย่าไปรู้สึกอย่างนั้นเข้า อย่าไปหลงไปเข้าใจผิด ตามสมมติอย่างนั้นเข้า.

อีกตัวอย่างหนึ่ง เช่นว่าคนหนึ่งคลอดบุตรออกมา คนผู้คลอดก็ต้องเป็นแม่ คนที่เขาคลอดออกมาก็ต้องเป็นลูก นี่ก็เป็นตามธรรมชาติ. ถ้าอย่าไปยึดถือว่าเป็นแม่ มันก็ไม่ใช่แม่หรอก; เพราะไปหลงเอาเอง ไปว่าเอาเอง ไปเข้าใจผิดเอาเองว่า เป็นแม่มันก็เป็นแม่. อย่างนี้ควรถือว่าเป็นสัญชาตญาณของสัตว์ *animal instinct* ก็คือว่า สัตว์มันก็รู้สึกเป็น; แม่ไก่ แม่สุนัข แม่วัว แม่อะไร มันก็รู้สึกว่ามันเป็นแม่และรักลูก เป็นนี้ไม่ต้องฝืน ไม่ต้องทำ ไม่ต้องสร้าง มันเป็นอยู่ตามธรรมชาติของสัตว์.

ถ้าขั้นที่เป็นสติปัญญามันต้องดีกว่านั้น มันต้องรู้จักทำลายความยึดถือที่มาจากความไม่รู้อย่างนั้นเสียได้.

คนบางคนจะคิดว่า แหม! เข็มโหดทารุณจริง ไม่ให้รู้สึกว่าเป็นแม่ ไม่ให้รักลูกอย่างนั้นหรือ? ฟังให้ดี, ไม่ได้หมายความว่าอย่างนั้น ก็คือการเป็นแม่นี้ เป็นด้วยสติปัญญาก็ได้. เราจะปฏิบัติหน้าที่ของแม่อย่างไรก็ทำไปด้วยสติปัญญาก็ได้ ไม่ต้องทำด้วยคัมภีระปาทาน ซึ่งมันจะทำให้มีความทุกข์ทุกประการ ต้องน้ำตาไหลบ่อยๆ ต้องเหี่ยวแห้งในใจบ่อยๆ แล้วไม่มีความสุขเลย. นั่นแหละคำที่ไปเป็นแม่ไม่เป็น เป็นแม่ไม่ถูกวิธีของธรรมะ ต้องเป็นทุกข์เพราะลูก นี้เรียกว่าความทุกข์ของแม่.

เมื่อเป็นแม่ก็ต้องทุกข์อย่างแม่ เมื่อเป็นลูกก็ต้องทุกข์อย่างลูก เมื่อเป็นพ่อก็ต้องทุกข์อย่างพ่อ.

นี่ลองถามตัวเองดูที่ว่า เกิดมาเป็นแม่เขานี่สนุกไหม? เกิดมาเป็นพ่อเขานี่สนุกไหม? คนที่สูงอายุที่ได้ผ่านสิ่งเหล่านี้มาแล้ว อย่างที่เรียกว่ามีประสบการณ์ดีมาแล้ว ลองคิดดูซิว่าจะเป็นอย่างไร? จะตอบว่าอย่างไร? ถึงไม่ตอบก็คงสั่นหัวทั้งนั้น. เป็นพ่อเขาสนุกไหม? เป็นแม่เขาสนุกไหม? อย่างนี้ นี่คือสิ่งที่จะต้องศึกษา หรือรู้สึกอยู่เป็นปรกติ แม้ในเวลาที่ไม่มีความสุขมากกระทบ.

ถ้าเป็นสามีสนุกไหม? เป็นภรรยาสนุกไหม? ไปคิดดูเอง คนที่เป็นสามีเป็นภรรยาโดยสมบูรณ์แล้ว จะสั่นหัวทั้งนั้น.

ทีนี้ ว่า เป็นหญิงนำสนุกไหม? เป็นชายนำสนุกไหม? ถ้าสติปัญญาเดินมาโดยลำดับ และโดยละเอียดยิ่งขึ้น ก็จะสั่นหัวทั้งนั้น. เป็นผู้หญิงก็ต้องมีความทุกข์อย่างผู้หญิง เป็นผู้ชายก็ต้องมีความทุกข์อย่างผู้ชาย.

เป็นเด็กสนุกไหม? เป็นผู้ใหญ่นำสนุกไหม? เด็กๆเขาคงจะตอบว่าสนุก. แต่เราที่เป็นผู้ใหญ่ผู้เฒ่าแล้วนี่ ลองย้อนกลับไปดูที่ว่า มันสนุกไหม? เด็กมันก็มีทุกข์ไปตามประสาเด็ก ผู้ใหญ่ก็ทุกข์ตามประสาผู้ใหญ่ ถ้าหากมีความยึดมั่นถือมั่น.

ทีนี้ ขยายให้กว้างออกไปว่า เป็นคน นำเป็นไหม? เป็นสัตว์เดรัจฉานนำเป็นไหม? เป็นอะไรคู่ตรงข้ามนี้กับที่ไม่ต้องเป็นอะไรเลย อันไหนจะดีกว่ากัน เป็นคนธรรมดา กับเป็นสัตว์นรกอย่างนี้นำเป็นไหม?

หรือพูดอีกคู่หนึ่งว่า เป็นคนนี้นำเป็นไหม? เป็นเทวดาในสวรรค์นี้นำเป็นไหม?

นี่มันเป็นเครื่องวัดสติปัญญาของบุคคลว่า คนนั้นเขามองเห็นความยึดมั่นถือมั่นอย่างสมบูรณ์อย่างถูกต้องหรือไม่. ถ้าเขามองเห็นความยึดมั่นถือมั่นอย่างสมบูรณ์แล้ว ก็จะล้มหัวทั้งหมดยกอย่างเดียวกัน; เพราะว่าเป็นคนก็ต้องมีความทุกข์ตามแบบคน, เป็นเทวดาก็ต้องมีความทุกข์ตามแบบของเทวดา. หมายความว่า ถ้าเกิดไปยึดมั่นว่าเราเป็นคนหรือว่าเราเป็นเทวดาเข้าแล้ว นั่นแหละจะต้องเป็นทุกข์ตามแบบคน หรือเป็นทุกข์ตามแบบเทวดาทั้งนั้น.

ถ้าว่าง คือไม่ยึดมั่นถือมั่นว่าเป็นอะไรเลย มันก็ไม่ใช่ทั้งคน ไม่ใช่ทั้งเทวดา มันก็เลยไม่มีความทุกข์อย่างคน ไม่มีความทุกข์อย่างเทวดา นี้เรียกว่าว่าง. ถ้าต้องเป็นคนตามความยึดมั่นถือมั่น หรือเป็นเทวดาตามความยึดมั่นถือมั่นแล้ว มันสนุกไหม? นี่ขอให้คิดอย่างนี้ แล้วว่าเป็นคนสนุกไหม? เป็นเทวดาสนุกไหม? ถ้าใครเข้าถึงความจริงแล้ว ก็จะล้มหัวทั้งนั้น.

ที่นี้คิดให้ใกล้เข้ามาอีกว่า เป็นคนดีน่าเป็นไหม? เป็นคนชั่วน่าเป็นไหม?

ถ้าถามว่าใครอยากเป็นคนดีบ้าง คงยกมือกันสลอนไปหมดเลย. เขายังไม่มอง เห็นว่าการยึดมั่นว่าเป็นคนดีนั้น มันก็ต้องมีความทุกข์ไปตามแบบของคนดี ไปตามประสาของคนดี เช่นเดียวกับที่คนชั่วจะต้องมีความทุกข์ตามแบบประสาของคนชั่ว.

ถ้าลงยึดมั่นถือมั่นแล้วเป็นไม่มีความสุขเลย เพราะมันจะหนักชนิดใดชนิดหนึ่ง อยู่ในตัว “ความเป็น” นั้นเอง; หากแต่ว่าความทุกข์บางอย่างมันไม่แสดงออกมาให้เห็น แล้วมันมีความสุขสนุกสนานเพลิดเพลินอะไรบางอย่างกลบเกลื่อนไว้ มันจึงทนทุกข์ในการมีการเป็นได้ ทะเขอทะยาน ตีน หรือห่อ ที่จะเป็นนั่นเป็นนี่กันอยู่ได้ด้วยการถูกลอก.

ที่จริงนั้น ธรรมชาติหลอกให้คนเรารู้ทันทุกข์ เช่นตัวอย่างที่เห็นง่ายๆ ในกรณี ที่ทุกข์เพราะการสืบทันธุ์ เพราะการคลอดบุตรนี้ มันหลอกได้อย่างที่ตนเองก็สมัครใจ ที่เดียว. ถ้าเขามองเห็นความจริงข้อนี้แล้ว ก็คงไม่เล่นด้วยกับการหลอกหลวงของ ธรรมชาตินั้นเลย. เป็นคนดีสนุกไหม? เป็นคนชั่วสนุกไหม? ลองดู.

หรือว่าใกล้เข้ามาอีกก็ว่า เป็นคนมีบุญน่าเป็นไหม? เป็นคนมีบาปน่าเป็นไหม? คนที่ผลิผลามไม่ดูไม่แลอะไร คงจะยกมือทันทีว่าเป็นคนมีบุญน่าสนุกกันใหญ่, แต่คนที่เขาผ่านบุญมาโดยสมบูรณ์แล้วก็จะสั่นหัวว่า คนมีบุญก็ต้องเป็นทุกข์ไปตามแบบตาม ประสาของคนที่ยึดมั่นถือมั่นว่าตนมีบุญ. นี่คนมีบุญจะต้องเป็นทุกข์ไปตามประสา คนมีบุญ เช่นเดียวกับคนที่มียาป ต้องเป็นทุกข์ไปตามประสาคนมีบาป.

ที่นี้ใกล้เข้ามาอีกก็คือ เป็นคนมีความสุขน่าเป็นไหม? เป็นคนมีความทุกข์ น่าเป็นไหม? คนที่ยังยกมือกันสลอนมากกว่าคราวก่อนว่า จะขอเป็นคนมีความสุข. ที่นี้ส่วนคนที่เคยมีความสุข เสวยสุขอย่างที่เรียกๆกันนี้มาแล้ว ได้ผ่านมาแล้ว กลับ สั่นหัวว่าเป็นคนมีความสุขนี่ก็เป็นทุกข์ไปตามแบบของคนมีความสุข.

ตอนนี้จะฟังไม่เข้าใจ ขอกล่าวซ้ำอีกว่า คนมีความสุขจะต้องมีความทุกข์ไป ตามแบบของคนมีความสุข. ข้อนี้ต้องนึกถึงข้อที่ว่าในโลกนี้ชาวโลกเขาสมมติ เขา บัญญัติ เขายึดมั่นถือมั่นกันว่า คนอย่างไรเป็นคนมีความสุข มีเงิน มีอำนาจวาสนา มีนั่น มีนี่ มีกามคุณ มีอะไรสมบูรณ์ ไปหมดทุกอย่าง เป็นคนมีความสุข. แต่แล้วก็ จงดูให้ดี มันจะต้องมีความทุกข์ไปอีกแบบหนึ่ง รูปหนึ่ง ตามประสาคนมีสุข.

ไม่ต้องพูดถึงความสุขชนิดมีก้ำอย่างนี้ ต่อให้เป็นความสุขชนิดที่เกิดมาจากสมาธิ สมาบัติ จากฌานของพวกฤๅษี มุนี ถ้าไปยึดมั่นถือมั่น ว่าฉันเป็นคนมีความสุขขึ้นมาแล้ว มันก็จะเกิดก้ำขึ้นมาในเนื้อนั่นเอง แล้วติดคอ.

พวกที่ยึดมั่นถือมั่นความสุขในรูปฌานเหล่านี้ ก็เรียกว่า เป็นคนมีทุกข์ไปตามประสาของคนมีสุขจากรูปฌานนั่นเอง. เพราะฉะนั้นจึงมีบทบัญญัติให้ละรูปราคะ อรูปราคะเสีย ในสังโยชน์เบื้องปลายที่จะทำให้คนเป็นพระอรหันต์อย่างนี้ เป็นต้น. เพราะว่าการที่ไปติด ไปยึดเข้าว่า เรามีความสุข แม้จะเป็นความสุขเกิดจากธรรมะก็เถอะ มันจะยังคงเป็นก้ำติดคอชนิดที่ละเอียด อย่างใดอย่างหนึ่งอยู่เป็นธรรมดา. และไม่เป็นธรรมะจริงขึ้นมาได้.

ข้อที่จะไปยึดพระนิพพาน ว่าเป็นตัวตน หรือเป็นความสุขของเราขึ้นมา นั้นเป็นไปไม่ได้ ถ้าเพียงแต่พูดนั้น พูดได้ ว่านิพพานเป็นสุขอย่างยิ่ง แล้วยึดพระนิพพานว่าเราเป็นของเรา เรามีสุขอย่างนิพพาน บรรลุนิพพานอย่างนี้มันพูดได้ แต่ตามความจริงนั้นมิได้ เพราะ ผู้ที่มีความยึดถืออย่างนั้นอยู่จะบรรลุถึงนิพพานไม่ได้เป็นอันขาด. เพราะฉะนั้น ถ้าเขาสำคัญอยู่ว่าเขาได้รับ เขาเป็นผู้มีสุขที่เกิดแต่ นิพพานอย่างนี้ มันเป็นนิพพานปลอมทั้งนั้น นิพพานจริงไม่มีทางที่จะมาอยู่ในฐานะที่ถูกยึดถืออย่างนั้นได้.

นี่เราไล่ความสุขขึ้นไปตั้งแต่ความสุขของเด็กๆ ความสุขของผู้ใหญ่ ของคนหนุ่มสาว คนแก่คนเฒ่า คนมีอำนาจวาสนา กระทบกันเป็นเทวดา มีฌาน มีสมาบัติอะไรเป็นที่สุด. ถ้าลงยึดมั่นถือมั่น ว่าฉันมีความสุขละก็ มันต้องมีความสุขทุกข์ไปตามแบบของคนมีความสุข. ผู้ที่เข้าถึงความจริงจะรู้สึกอย่างนี้. ส่วนผู้ที่ไม่เข้าถึงความจริง

ก็ตื่น ก็เห่อกันไปตามเรื่องตามราว เห่อเงิน เห่อทอง เห่ออำนาจวาสนา เห่อความสุขทางเนื้อ ทางหนัง กระทั่งเห่อวิบัติสวามิภักดิ์ เห่อจนต้องส่งโรงพยาบาล ปากคลองสาน. อย่างนี้แหละเป็นการแสดงอยู่ในตัวมันเองแล้ว ว่ายึดมั่นถือมั่นไม่ได้ เพราะถ้าไปยึดมั่นถือมั่นแล้ว คนมีความสุขก็ต้องเป็นทุกข์ ไปตามแบบของคนมีความสุข. คำว่า “ทุกข์ไปตามแบบของคนมีความสุข” เด็กๆ ฟังไม่ถูก ฟังไม่ออก แต่ผู้สูงอายุควรจะฟังออก.

ทีนี้ เราจะลองคิดดูอีกสักคู่หนึ่งว่า เกิดอยู่นี้สนุกไหม? ตายไปสนุกไหม? ให้เลือกเอาฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งของคู่นี้ คือเกิดอยู่ เป็นอยู่นี้สนุกไหม? หรือว่าตายไปคือไม่เป็นอยู่นี้สนุกไหม? เกิดกับตายสองอย่างนี้อันไหนน่าสนุก? คนเกิดอยู่น่าเกิด หรือคนตายไปน่าตาย? ลองคิดดู. ถ้ารู้ธรรมะจริงมันก็สิ้นหัว ไม่เอาทั้งนั้น ไม่เอาทั้งเกิด ไม่เอาทั้งตาย. แต่คนธรรมดาแล้วไม่อยากตาย อยากเกิดแล้วไม่อยากตาย อยากเกิดเรื่อย อยากเกิดชนิดไม่รู้จักตายด้วยซ้ำไป; หรือว่า ถ้าจะต้องตายแน่แล้วก็ยังอยากเกิดอีก. นั่นแหละคือความยึดมั่นถือมั่น.

เราอาจตัดบทได้สั้นๆว่า คนเกิดก็ต้องมีความสุขตามแบบของคนเกิด, คนตายก็มีความสุขตามแบบของคนตาย. ต่อเมื่อไม่รู้สึกรู้ว่าเกิด ไม่รู้สึกรู้ว่าตาย คือ ว่าง นั่นแหละ จึงจะไม่มีความสุขเลย.

ทำไมไม่นอนคิดเล่น นั่งคิดเล่น เดินคิดเล่น ในเรื่องอย่างนี้ ในขณะที่ไม่มีอารมณ์อะไรมากระทบ. ทำไมไม่ลองนอนคิดอย่างนี้ นั่งคิดอย่างนี้ เดินคิดอย่างนี้. หรือว่าเมื่อทำอะไรอยู่ หรือเป็นอะไรอยู่ ทำไมไม่ลองคิด อย่างนี้.

เมื่อเหน็ดเหนื่อย ขากลำบากอยู่ด้วยความเป็นมารดา เป็นต้น อย่างนี้ ทำไมไม่รู้สึบบ้างว่าความเป็นมารดาอย่างนี้ไม่น่าสนุก แล้วความเป็นสามี ความเป็นภรรยา ความเป็นอะไรต่างๆ อย่างที่ว่ามาแล้วทั้งหมดนี้ เมื่อกำลังวุ่นอยู่ด้วยอาการของความเป็นนั้นๆ ทำไมไม่รู้สึกว่านี่ไม่สนุกเลย. ทั้งๆที่ต้องร้องไห้อยู่ก็ยังไม่รู้สึกว่า นี่ไม่สนุกเลย ยังสนุกอยู่เรื่อย สนุกอยู่ทั้งๆร้องไห้อย่างนั้น.

เราจงคิดดูให้ดีอีกทีหนึ่งในครั้งสุดท้าย ว่า เกิดก็ตาม ไม่เกิดก็ตาม ไม่ไหวทั้งนั้น : เกิดก็ไม่ว่าง ไม่เกิดก็ไม่ว่าง. ถ้าไปยึดถือว่าไม่เกิด แล้วมันก็ไม่ว่างเหมือนกัน ตอนนี้นั้นจะต้องเป็นตอนที่ฟังยากที่สุด หรือจะว่าปฏิบัติยากที่สุดก็ตามใจ. ระหว่างเกิดกับไม่เกิดนี่มาถึงสุดท้ายนี้ เราไม่เอาทั้งนั้น. เราไม่เข้าไปยึด ด้วยคำว่าเกิด หรือคำว่า ไม่เกิด ก็ไม่ยึด มันจึงจะว่าง.

เมื่อพูดถึง เอา ถึง เป็น มาเรื่อย ๆ แล้ว ไม่เอา ไม่เป็น มาเรื่อยๆแล้ว มาถึงเกิด - ไม่เกิด เป็นคู่ขึ้นมาอย่างนี้ ประเดี๋ยวก็จะไปยึดเอาที่ ไม่เกิด เข้าอีก. ฉะนั้นในอันสุดท้ายข้อปฏิบัติของเราจะต้องสาวก้าวไปจนกระทั่งถึงว่า ความรู้ว่างไม่เกิดอย่างนี้ก็ต้องไม่เป็นที่ยึดมั่นถือมั่น คือให้สลายไปด้วยเหมือนกัน มันจึงจะเป็นว่างจริงๆขึ้นมา คือเกิดก็ไม่ใช่ ไม่เกิดก็ไม่ใช่ นั่นแหละจึงจะเป็นเรื่องไม่เกิดที่แท้จริง คือ เป็นดับไม่เหลือที่แท้จริง.

คำพูดตอนนี้ออกจะพัดไปพัดมาอยู่แล้ว แต่ความหมายนั้นไม่ได้พัดไปพัดมา มันมีความจริงอยู่ แยกออกจากกันเด็ดขาดเลย. ฉะนั้น ท่านอย่าไปยึดมั่นในนิพพานว่าเป็นความไม่เกิด แล้วก็วิเศษวิโสอย่างนั้นอย่างนี้ แล้วก็อย่าไปยึดมั่นในวิญญูสงสาร

ว่าเกิดกันใหญ่ เกิดกันสนุกดี; มันต้องไม่ยึดมันทั้งสองฝ่าย มันจึงจะเป็นความว่างและเป็นความไม่เกิด. การปฏิบัติในเวลาปรกติจะต้องเป็นอย่างนี้เรื่อยๆไป.

สำหรับในขณะที่เรากำลังทำงานอย่างยิ่ง คืองานกัมมัฏฐานกล่าวคือปฏิบัติสมาธิภาวนา วิปัสสนา ในลักษณะที่เป็นเทคนิคจัดเพื่อให้รู้โทษของความยึดมั่นถือมั่น แล้วก็ว่างจากความยึดมั่นถือมั่นอย่างเดียวกัน ข้อนี้ต้องทำตามที่ได้เล่าได้เรียน ได้ศึกษามาเป็นอย่างมาก; ไม่ใช่คนธรรมดาที่ไม่รู้หนังสือจะทำได้. เพราะฉะนั้น มันจึงมีหลัก มีคำอธิบาย อย่างที่เคยอธิบายมาแล้วมากมาย ไปอ่านดู หรือนึกถึงที่เคยกล่าวแล้วทั้งหมด นี้รวมกันเรียกว่าข้อปฏิบัติในขณะปรกติ.

.....

การปฏิบัติในโอกาสที่สอง คือ ในขณะที่อารมณ์มากกระทบ.

นี้หมายความว่าเมื่อมีรูป เสียง กลิ่น รส สัมผัส มากกระทบที่ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ผิวหนัง เหล่านี้จะต้องปฏิบัติในลักษณะที่ให้ผัสสะหยุดอยู่ที่ผัสสะ ให้เวทนาหยุดอยู่ที่เวทนา อย่างนี้เป็นต้น ซึ่งได้บรรยายทั่วไปในที่ทุกหนทุกแห่ง กระทั่งที่ได้บรรยายที่นี้ครวก่อนมาแล้ว จนบางคนก็เข้าใจ บางคนก็ไม่เข้าใจ. ที่ว่ามีการกระทบแล้วหยุดอยู่ที่ผัสสะนี้ มันเป็นขั้นดีเลิศ ถ้าขั้นธรรมดา ก็ไปถึงเวทนาแล้วหยุดอยู่ที่เวทนา อย่าปรุงเป็นตัณหา อุปาทาน เป็นตัวกู เป็นของกูขึ้นมา.

บางคน หรือนักพูดตามศาลาวัด หรือนักสอนตามบนโรงเรียนนักธรรม ก็เหมือนกัน อาจพูดว่าหยุดอยู่ที่ผัสสะนั้นไม่มี ต้องไปถึงเวทนาเสมอ นั่นเพราะเขา

ยึดมั่นถือมั่นหนังสือถ้อยคำ หรือแบบอย่างอะไรอย่างหนึ่งเท่านั้น ไม่ใช่ความจริง.

ความจริง พระพุทธเจ้าท่านตรัสว่า ให้เห็นรูปสักว่าเห็น ได้ยินสักว่าได้ยิน ดมกลิ่นสักว่าดม ลิ้มรสสักว่าลิ้ม สัมผัสสักว่าสัมผัส นี่ก็มีอยู่ ถ้าทำได้อย่างนั้น ตัวเธอไม่มี คือตัวกูไม่เกิด แล้วก็เป็นที่สุดทุกข์ คือว่างอยู่เรื่อย.

ขอให้สังเกตอย่างนี้ก็แล้วกันว่า เมื่อเราทอดสายตาไปยังทางใดทางหนึ่ง เห็นภาพนั้นภาพนี้ ลองเหลือบตาไปทางประตู่ หน้าต่าง มันก็เป็นแต่เพียงผัสสะเท่านั้น ไม่เกิดเวทนาพอใจหรือไม่พอใจอะไร. เมื่อรูป เสียง กลิ่น รส อันใดเข้ามาในลักษณะผัสสะอย่างนี้ก็ให้มันหยุดอยู่อย่างนั้นบ้างเป็นไร.

หรือเหมือนกับทหารที่นอนอยู่ข้างปืนใหญ่ เมื่อปืนใหญ่ลั่นตึงออกไป มันก็เพียงแต่ได้ยินเสียงเท่านั้น ไม่เกิดเวทนาอะไร ยังนอนหลับสบายอยู่ด้วยซ้ำไป หนักๆ เข้าไม่สะดุ้ง ไม่ตื่น ไม่อะไรเลย มันเป็นแต่เพียงเสียงปืนใหญ่กระทบหูแล้วก็เลิกกัน อย่างนี้.

ให้ผัสสะหยุดอยู่เพียงแก่ผัสสะอย่างนี้ในเมื่อได้ยิน เสียงผู้หญิง เสียงผู้ชาย เสียงคู่รัก เสียงอะไรต่างๆเหล่านี้มันจะได้หรือไม่. ถ้าทำได้มันก็ต้องนับว่าเก่งมาก.

ข้อนี้ก็ดูอีกทีหนึ่ง ก็ว่าบางทีสัตว์มันจะเก่งกว่าคน เพราะสัตว์ไม่มีปัญญาชนิด รุ่มากยากนาน. ทีนี้เราถ้าอยากเก่งอย่างถึงที่สุดดั่งนั้นบ้าง ก็ต้องหัด ชนิดผัสสะสักว่าผัสสะ.

แต่ถ้าสู้ไม่ไหว ขอมแพ้ ก็ไปที่เวทนาก็ได้ พอเวทนาสู้สึกสบาย ไม่สบาย พอใจ ไม่พอใจ แล้วให้หยุดอยู่อย่างนั้น, หยุดอยู่เพียงเท่านั้น ดับไปเพียงเท่านั้น; อย่าเกิดความอยากต่อไป อย่างนั้น อย่างนี้ ไปตามเรื่องของความอยาก ของกิเลส ตัณหา อุปาทาน อย่างนี้ก็ได้อีก. นี้เรียกว่าเราประพฤติปฏิบัติในโอกาสที่กระทบกันกับอารมณ์ ให้มีหลักอย่างนี้.

.....

เวลายังมีเหลืออยู่เพียงนิดหน่อยนี้ อยากจะพูดเรื่องการปฏิบัติในโอกาสที่สาม คือ ในขณะที่จะดับจิต ร่างกายจะแตกตายเป็นนี้ จะปฏิบัติอย่างไรจึงจะว่าง.

ข้อนี้จะต้องอาศัยหลักที่ว่า ดับไม่เหลือ - ดับไม่เหลือ มาเป็นหลักอยู่เป็นประจำ.

การที่จะต้องตายไปตามธรรมชาติ คือแก่ชราแล้ว จะต้องตายไปตามธรรมชาตินี้เป็นสิ่งที่เด็ดขาดแน่นอน ถ้าใครไปถึงปูนอายุนั้นเข้า ไปถึงระชะนั้นเข้า มันก็เรียกว่ามีเวลาเหลือน้อยเต็มทีแล้ว จะทำอย่างไรมันจึงจะทันแก่เวลา?

เพื่อให้ทันแก่เวลานั่นเอง เป็นคนแก่ไม่รู้หนังสือ ไม่มีเวลาเรียนอะไรมากได้ เพราะว่าสติปัญญามันสมองไม่อำนวยมากมายอะไร ก็จึงถือหลักอย่างที่ว่าดับไม่เหลือแห่งตัวกู ดังที่กล่าวมาแล้วนั่นเอง.

ตามปรกติก็ให้อยู่ว่า เป็นคนก็ไม่สนุก เป็นเทวดาก็ไม่สนุก เป็นพ่อก็ไม่สนุก เป็นแม่ก็ไม่สนุก เป็นลูกก็ไม่สนุก เป็นสามีก็ไม่สนุก เป็นภรรยาก็ไม่สนุก เป็นบ่าวก็ไม่สนุก เป็นนายก็ไม่สนุก เป็นผู้แพ้กก็ไม่สนุก เป็นผู้ชนะก็ไม่สนุก กระทั่งเป็นผู้ดี - ผู้ชั่ว กระทั่งผู้มีบุญ - มีบาป กระทั่งผู้สุข - ผู้ทุกข์ นี้ก็ล้วนแต่ไม่สนุก; อย่างนี้ก็แปลว่า จิตนี้ไม่มีที่หวังที่ไหน ที่จะไปเอา ไปเป็น พุดว่าสิ้นหวังก็ได้.

ถ้าสิ้นหวังนี้ใช้ได้เหมือนกันในการบรรลุพระอรหันต์ แต่ไม่ใช่สิ้นหวังอย่างโลกๆ อย่างคนโง่ คนจี้เกียจ คนไม่มีที่หวัง; คนสิ้นหวังอย่างนั้นมันอีกความหมายหนึ่งต่างหาก. เดียวนี้ ในที่นี้ มันเป็นความสิ้นหวังของคนที่มีปัญญาอย่างถูกต้อง มองออกว่าไม่มีอะไรที่ควรหวัง ไปเอาไปเป็นที่นี้ก็ตาม ที่โลกอื่น ที่โลกไหนก็ตาม คือสิ่งทั้งหมดนี้ ไม่นำเอา ไม่นำเป็นจริงๆ ทุกกาลเวลา ทุกสถานที่.

จิตของเขาจะน้อมไปทางไหน? ขอให้ลองคิดดู จิตของเขาไม่น้อมไปทางไหนได้เลย เมื่อไม่มีอะไรที่น่าหวังที่ไหน; เพราะฉะนั้น มันจึงเป็นไปเพื่อสลายตัวมันเอง ไม่มีความอยากเอาอยากเป็นที่ไหน มันว่างไปในตัวมันเอง มันสลายไปในตัวมันเอง.

อุปายที่จะเอาเปรียบธรรมชาติได้บ้างก็ตอนนี้ ก็คือว่า เมื่อจะต้องดับจิตลงไปจริงๆแล้ว ก็ให้พื้นความรู้สึกที่ว่า ไม่มีอะไรที่น่าเอา ไม่มีอะไรที่น่าเป็น ที่ไหนหมด ทุกหนทุกแห่งนี้ ให้มาอยู่ที่จิตใจในเวลาที่จะดับจิตนั้น มันจะนิพพานไปได้ โดยไม่มีทางที่จะหลีกเลี่ยงได้. ให้ร่างกายกับจิตใจมันดับลงไป ด้วยความรู้สึกว่าไม่มีอะไรที่น่าเอา - น่าเป็นที่ไหน; แล้วจะบรรลุนิพพานได้ในตัวมันเอง ในตัวความตายทางร่างกายนั้นแหละ.

นี่เรียกว่าเป็นการได้กำไรอย่างยิ่ง ลงทุนน้อยอย่างยิ่ง แล้วแน่นอนอย่างยิ่ง. ให้
 นักธรรมะ ชั้นมหาเปรียญ ชั้นเอก ชั้นสูงสุดที่โหนดมาพิสูจน์ดูที่ว่า มันจะเป็นอย่างไร
 ถ้าเขาดับจิตไปด้วยความรู้สึกที่แท้จริงว่า ไม่มีอะไรที่น่าเอา - น่าเป็น ที่ไหน อย่างนี้
 มันก็เป็นการสลายตัวชนิดที่สลายไปกับนิพพานธาตุ ไปเป็นนิพพานธาตุได้ในตัว
 มันเอง; เป็นตาแก่ ขยายแก่ ที่ไม่รู้หนังสือ พุดอะไรก็ไม่ได้ แต่มีความรู้สึกอย่างนี้ได้
 อย่างเดี๋ยวกี่พอแล้ว.

เพราะฉะนั้น เมื่อเราจะตายขึ้นมาจริงๆ ขอให้ความรู้สึกอย่างนี้มีอยู่; และต้อง
 รู้ไว้ว่าใกล้จะตายนั้น มันอาจค่อยๆเลื่อนไป ในการที่ร่างกายมันชำรุดลง มันจะต้อง
 แยกดับนี้ ความรู้สึกมันจะหมดไปๆ มันจะลึมนั่นลึมนี่ ลึมนเข้ามาทุกสิ่งทุกอย่าง;
 แม้แต่ว่าเดี๋ยวนี้ก็โมงก็ยามแล้ว เป็นกลางวันหรือกลางคืน ก็ไม่รู้สึกรู้ได้, แม้ว่าตนกำลัง
 อยู่ที่ไหน อยู่ในบ้านไหน - เรือนไหน ก็ไม่รู้สึกรู้ได้, แม้แต่ว่าตัวเองชื่อไรก็ลึมนไปแล้ว
 จะสวด อิติปิ โส ภควา ก็ไม่ถูกแล้ว; แต่ที่จะอยู่ได้เป็นคู่ชีวิตจิตใจไปด้วยกัน ก็คือว่า
 ความรู้ว่า ไม่มีอะไรที่น่าเอา - น่าเป็น ดับไม่เหลือ สมัครดับไม่เหลือ.

ความรู้สึกว่า - สมัครดับไม่เหลือนี้ ขอให้ยู่คู่กันกับจิตจนถึงวาระสุดท้าย
 มันจะสลายตัวเป็นความว่าง หรือเป็นนิพพานไปได้; ด้วยอุบายอย่างนี้ ด้วยเคล็ดอย่างนี้
 นี้เรียกว่า ข้อปฏิบัติในขณะที่ร่างกายจะแตกทำลาย ที่เรียกว่าของผู้รื้อน้อย. ตาแก่ ขยายแก่
 ที่ไม่รู้หนังสือ ผู้รื้อน้อยมีอุบายที่จะดับไปได้ด้วยอาการอย่างนี้ และเราเรียกอุบายนี้ว่า
 “อุบายตกกระได แล้วพลอยโจนให้เหมาะๆ”

ที่ว่า “ตกกระได” ก็คือหมายความว่า ร่างกายมันต้องแตกแน่ มันแก่ชราแล้ว

มันถึงที่สุดแล้ว มันต้องแตกแน่ เรียกว่าตกกระไดลงมาแล้ว. ที่นี้ “พลอยกระโจน” เลข กระโจนสู่ความดับไม่เหลือ เพราะทำความรู้สึกในใจอยู่ว่า ไม่มีอะไรที่น่าเอานำเป็นที่ไหน; นี้เรียกว่ากระโจนอย่างถูกต้อง. เพราะฉะนั้น มันจึงไม่เจ็บไม่ปวดอะไรเลย กระโจนอย่างนี้ไม่เจ็บไม่ปวด แต่เป็นผลดีที่สุดคือถึงความดับไม่เหลือได้.

นี่เราเรียกว่ามันแก่ง มันตกกระไดเป็น ไม่เหมือนคนโง่บางคน ตกกระไดลงมาปากคอแตก แขนขาหัก อย่างนี้มันคือคนโง่.

แม้เรียนมาก แม้เที่ยวพูดจ้ออยู่ตามศาลาวัดอย่างนี้ มันก็ยังตกกระไดปากแตก ขาหักอยู่นั่นเอง. มันสู้คนที่สนใจอย่างถูกต้อง แม้แต่เพียงเรื่องเดี๋ยวนี้ ไม่ได้, มันเอาตัวรอดได้ อย่างนี้.

ถ้าสมมติว่า การตายที่เป็นอุบัติเหตุ เช่นถูกรถยนต์ทับบี๊แบนไปกลางถนน หรือถูกตึกพังทับ หรือว่าชาวไร่ชาวนาเดินอยู่ ควายวัวมันขวิดข้างหลังที่เดียวตาย หรือว่าถูกระเบิดปรมาณูลงมาอย่างนี้ จะทำอย่างไร?

ถ้าฉลาดสักหน่อยก็จะมองออก มองเห็นได้ด้วยตนเองว่า มันก็อย่างเดียวกันนั่นแหละ. ถ้าความรู้สึกมันเหลือณิดเดียว แวบเดี๋ยวก็ให้รู้สึก ว่า ดับไม่เหลือ สมัครดับไม่สมัคร ไม่มีอะไรที่น่าเอานำเป็น เพราะได้ทำความรู้สึกดังกล่าวนั้น มาจนคล่องแคล่วชำนาญคืออยู่แล้วเป็นปกติ; พอมาถึงขณะเช่นนี้ ก็รู้สึกได้เพียงแวบเดียว แล้วก็ดับไป.

เช่นว่ารถยนต์ที่ตายอย่างนี้ ไม่ใช่มันจะตายทันที ไม่ใช่จะไม่มีเวลาเหลือ ครึ่งวินาทีให้เขารู้สึก. มันต้องมีเวลาเหลืออยู่ แม้ครึ่งวินาที หรือเศษหนึ่งส่วนสี่วินาที สักขณะจิตหนึ่ง พอรู้สึกแวบหนึ่งได้ว่า สมัครดับไม่เหลือ อย่างนี้ก็ทันถมไป.

ถ้าสมมติเอาเป็นว่ามันวูบเดียวไม่มีความรู้สึกเลย มันก็ดับไม่เหลืออยู่นั้นแหละ เพราะว่า เราอยู่ด้วยความรู้ที่ถูกต้อง ว่าดับไม่เหลืออยู่เป็นประจำยามปรกติมาแล้ว. ตามที่กล่าวแล้วข้างต้นว่า เวลาปรกตินั้น เราซ้อมความดับไม่เหลืออยู่เป็นประจำ ไม่มีอะไรที่น่าเอา ไม่มีอะไรที่น่าเป็น จนน้อมไปสู่ความดับไม่เหลืออยู่เองเป็นประจำ; ที่นี้มันก็ดับไม่เหลือไปด้วยความรู้สึกอันนี้ แม้ว่าในขณะที่ถูกทำให้ร่างกายสลาย แตกตายไปโดยไม่ให้ออกาสที่จะรู้สึกคิดนึกได้.

ยิ่งถ้ามันให้ออกาสที่จะรู้สึกคิดนึกได้สักขณะจิตหนึ่ง หรือว่าครึ่งวินาทีอย่างนี้ ก็คิดได้สบาย. เพราะฉะนั้น อย่าได้ขลาด อย่าได้กลัว อย่าให้ความขลาด ความกลัว แทรกเข้ามา เช่น ขอให้ไปตามหมอที่ หามไปโรงพยาบาลที่ อย่างนี้แล้วก็ต้องตาย ตรงนั่นเอง ไม่มีประโยชน์อะไร และเรื่องอย่างนี้เขาถือกันว่าเป็นการตายโหง คือตาย โดยไม่อยากจะตาย และตายโดยกระทันหันอย่างนี้ บัญญัติคำเรียกกันว่าตายโหง.

ธรรมะที่ประเสริฐนี้มันป้องกันการตายโหงอย่างเด็ดขาด แต่ทำให้นิพพาน ได้ที่ตรงนั้นที่ข้างๆ ล้อรถ หรือใต้รถ หรือใต้ตึกทับ หรือว่ากลางทุ่งนาตรงที่ควายขวิด หรือว่าในซากกองเถาถ่านของลูกระเบิด อย่างนี้เป็นต้น มันไม่มีการตายโหง แต่มี นิพพานแทน.

ควรจะซุ่มความเข้าใจที่ถูกต้องไว้อย่างนี้ สำหรับผู้ที่มีศึกษาน้อย อยู่น้อย กระทั่งเป็นตาแก่ยายแก่ที่ไม่รู้หนังสือ แต่ว่าฟังการพูดอย่างนี้ก็พอจะเข้าใจได้.

ส่วน การตายของผู้ที่รู้โดยสมบูรณ์ มีสติปัญญาสมบูรณ์ ศึกษาเพียงพอ แดกฉานในปริยัติธรรม ปฏิบัติธรรมนั้น ไม่ต้องเป็นอย่างนี้ ก็ ไม่ต้องมีอาการ ตกกระไดพลอยโจน; เพราะว่าเขาเป็นผู้ไม่ตายเสียแล้วตั้งแต่ที่แรก ตั้งแต่ยังไม่เจ็บ ไม่ไข้ ตั้งแต่ยังหนุ่มๆด้วยซ้ำไป ก็บรรลุลุณฺณธรรมชั้นสูงเสียตั้งแต่ก่อนโน้นแล้ว เพราะฉะนั้นจึงไม่มีการตาย.

ถ้าว่า คนรู้มากอย่างนั้น พอถึงเวลาจะตายเข้าจริงๆ เขาก็ยังมีการเตรียม ดีกว่าพวกที่ตกกระไดพลอยโจน เขารู้จักตั้งสติสัมปชัญญะอย่างที่ว่าไม่มีความตาย, หัวเราะเยาะความตายได้; อย่างนี้ก็นับว่าเป็นการดีที่ว่า เหมือนลงกระไดลงไปอย่าง เรียบร้อย ไม่ใช่ต้องตกกระไดแล้วพลอยกระโจนอย่างว่า. นี่เป็นเรื่องของผู้รู้สมบูรณ์ แต่สำหรับผู้รู้น้อยนี้ ควรจะฉลาดในการที่จะตกกระไดพลอยกระโจน. นี่คือการปฏิบัติ เพื่อว่างในวินาทีสุดท้าย.

.....

ต่อไปนี้ อยากจะพูดถึง การเตรียมตัวตายของผู้เจ็บป่วย กันบ้าง เมื่อรู้สึ่ว่า จะต้องตายแน่ สำหรับผู้มีความเจ็บไข้เห็นอยู่ชัดๆ เช่นเป็นวัณโรค หรือโรคอะไร ก็ตามเถอะ ซึ่งมันจะต้องตายแน่แล้ว ก็ควรจะทำให้ดีที่สุดด้วยสติสัมปชัญญะ ไม่ต้อง ขลาด ไม่ต้องกลัว.

อยากจะเล่าเรื่องที่เคยพบ เกี่ยวกับ วิธีเตรียมตัวตายของคนครั้งพุทธกาล ให้ฟังว่า สำหรับผู้ที่เขาถือศีลสมาทานวัตรกันอยู่ประจำอย่างนี้เป็นธรรมดา การอดข้าวยอมไม่มีปัญหาอะไร เพราะวันอุโบสถก็อดข้าวเย็นอยู่แล้ว. ที่นี้พอโรคภัยไข้เจ็บมาถึง ซึ่งเขาเชื่อแน่ว่าไม่เกินสิบวันจะต้องตายอย่างนี้ เขาเตรียมที่จะไม่กินอาหาร; ไม่เหมือนกับพวกเรา ที่ว่าคนใกล้จะตายต้องให้ไปหาอาหารดีๆ อย่างนั้นอย่างนี้ อย่างแพงที่สุดมาให้กินๆ กินจนตายไปกับอาหารก็มี.

ในการที่เขาพยายามหลีกเลี่ยงอาหารนี้ เขาเพื่อจะมีจิตใจที่เป็นปกติที่สุด เพราะเมื่อร่างกายชำรุดอย่างนี้แล้วมันไม่ย่อยอาหาร จีนใส่เข้าไปมันก็เป็นพิษ มันก็วุ่นวายใจมันกระสับกระส่าย เพราะฉะนั้นจึงเตรียมตัดอาหาร กินแต่น้ำ หรือกินแต่ยา.

ถ้าใกล้เข้าไปอีก แม้แต่น้ำก็ไม่อยากกิน ยาก็ไม่ยอมกิน เพื่อจะสำรวมสติสัมปชัญญะ ที่จะตายชนิดที่ดับไม่เหลือ.

พวกที่ยึดมั่นถือมั่นในบุญกุศล ก็เตรียมยึดมั่นถือมั่นในบุญกุศล พวกที่ฉลาด ชั้นสูงก็เตรียมที่จะปล่อยวางดับไม่เหลือ ดังกล่าวมานั้น. เขาไม่ต้องการหมอมือต้องการฉีดยา ประวิงเวลาให้นานที่สุดเท่าที่จะนานได้แบบนี้ ซึ่งเป็นการรบกวนอย่างยิ่ง; การทำเช่นนี้ เรียกว่า “ปลงสังขาร” คือ ปลงตัวตนลงไปอีกครั้งหนึ่งที่เกี่ยวกับร่างกาย เขาเรียกว่า “ปลงสังขาร” ยังไม่ทันตายนี้แหละ เขาเตรียมที่จะแตกทำลายทางกายให้ดีที่สุด ในทางจิตก็น้อมไปเพื่อดับไม่เหลือ.

ส่วนพวกเราสมัยนี้ มัวแต่โกลาหลตามหมอกันมาจนเต็มห้องก็มี ให้กินยา

ให้กินอาหาร นีดยาต่าง ๆ นานา ทำให้พะงับพะง่อนหากความสงบไม่ได้. นี่แหละทำให้ไม่รู้ว่าจะตายอย่างไร ทำให้ไม่รู้ว่าจะตายหรือจะอยู่; อย่างนี้มันพะงั่วพะงักกันไปหมด มันเลยไม่ได้ประสบชัยชนะเหนือความตาย หรือเข้าถึงความว่าง หรือความดับไม่เหลืออย่างทีกล่าวนมาแล้ว.

การเตรียมตัวตายของคนครั้งพุทธกาลกับคนเดี๋ยวนี้มันต่างกัน. อย่างว่า คนเดี๋ยวนี้คงจะนึกหาเตียงที่สบายที่สุด หาห้องที่สบายที่สุด หาอาหาร หายาที่แพงที่สุด มาไว้; แล้วก็ตายไปด้วยการกุสัจจอ อยากจะรักษาชีวิตถ่วงเอาไว้ให้ได้ต่อไป แม้นาที่หนึ่งก็ยังมีดี อย่างนี้ก็เลยระดมฉีดยาเป็นการใหญ่ ทำอะไรเป็นการใหญ่ แล้วมันก็ต้องตายอย่าง “หลับตาตาย” ก็คือ ตายโดยไร้สติสัมปชัญญะ เรียกว่า ทำกาลกิริยาด้วยความหลง.

ถ้าทำถูกทางมันก็ต้องกล้าด้วยธรรมะ และตายอย่างชัยชนะเหนือความตายอย่างที่ว่ามานี้ จึงจะเรียกว่า เข้าถึงความว่างได้ในวินาทีสุดท้าย มีโอกาสกระทั่งถึงวินาทีสุดท้าย. ขอให้จำคำนี้ไว้ให้ดี ๆ ว่า โอกาสสำหรับพวกเรา มีกระทั่งวินาทีสุดท้าย แต่ถ้าเราเอาชนะเดี๋ยวนี้ไม่ได้เรื่อยๆ ไป ในวินาทีสุดท้ายนั้นต้องได้แน่ เพราะว่าอย่างน้อยที่สุดก็ยังได้ด้วยการตกกระไดพลอยกระโจนให้ได้อย่างทีกล่าวนมาแล้วนั่นเอง.

.....

นี่คือวิธีปฏิบัติเกี่ยวกับความว่าง ซึ่งแบ่งเป็น ๓ ขณะ ปฏิบัติใน ๓ โอกาส *ขณะปรกติ* ทำการทำงานอยู่ตามปรกตินี้ อย่างหนึ่ง, *ขณะที่อารมณ์มากระทบ* ทางตา ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทางกาย จะสู้นมันอย่างไรให้เป็นความว่าง นั่นก็อย่างหนึ่ง,

แล้ว ขณะที่เบญจขันธ์จะแตกสลาย ไปตามธรรมชาตินี้ จะทำอะไร น้อย่างหนึ่ง รวมเป็น ๓ วิธีด้วยกัน.

ควรจะเป็นสิ่งที่นำมาพูด มาคิด มาปรึกษาหารือกันอยู่เป็นประจำ เหมือนอย่าง ที่คุยเรื่องวิทยุ เรื่องโทรทัศน์ เรื่องบ้าน เรื่องเมือง เรื่องโลกนั้นพล่อกไปหมดทั้งวัน ทั้งคืน; แล้วเรื่องสำคัญเห็นปานนี้ทำไมถึงไม่ลองเอามาคุยมาปรึกษากันดูบ้าง, พวก ที่ชอบมวยก็คุยแต่เรื่องการต่อสู้ จนเวลาไม่มีพอ พูดหายใจแทบไม่ทัน.

ที่เรื่องต่อสู้กับความตาย เอาชนะความตายให้ได้ ให้อ่างจากเกิด จากตายนี้ ทำไมไม่ลองคุยกันบ้าง; มันจะเป็นของง่ายขึ้นมาทันที. ถ้าเราคุยกันปรึกษาหารือกัน แต่ในเรื่องนั้น เหมือนกับที่เราคุยกันในเรื่องอื่นๆ ไม่เท่าไรสิ่งเหล่านี้ก็จะเป็นเรื่องง่ายๆ เหมือนกับทำเล่นไปได้ ไม่ยากเลย. เมื่อทำถูกวิธีแล้วไม่มียากเลย ง่ายไปหมดแม้แต่ การบรรลุนิพพาน และการตกกระไดพลอยโจน อย่างที่กล่าวนี้.

.....

นี่แหละสรุปรวมความแล้วเราจะต้องเข้าใจให้ถูกเรื่องคำว่าว่าง เข้าถึงความว่าง เป็นอยู่ด้วยความว่าง ว่างอยู่เป็นปกติ แล้วเป็นความว่างเสียเอง. ความว่างมีอยู่ที่ สิ่งทั้งปวง เป็นลักษณะของสิ่งทั้งปวง ทำจิตใจให้อ่างจากความยึดถือสิ่งทั้งปวง และ จิตก็จะเป็นความว่างเสียเอง เป็นความดับไม่เหลือแห่งตัวกู - ของกู ไม่มีการเกิดขึ้น มาอีก ไม่มีความรู้สึกเป็นความเกิด เป็นตัวเรา - เป็นของเราขึ้นมาอีก. นี่คือนิปฏิบัติ เพื่อความว่าง.

อาตมาจึงขอยุติลงด้วยการหมดเวลาเพียงเท่านี้.

แก่นพุทธศาสตร์

(ฉบับสมบูรณ์)

คำบรรยายชุดหลักธรรมสำหรับนักศึกษา ปีพุทธศักราช ๒๕๐๔ ครั้งที่ ๑

เรื่อง

ยอดปรารถนาของมนุษย์

จิตวุ่นทำงานเป็นทุกข์ จิตว่างทำงานสนุกไปหมด

ณ หอประชุมมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ กรุงเทพมหานคร

พุทธศักราช ๒๕๐๔

ยอดปรารถนาของมนุษย์

ท่านผู้สนใจในธรรมทั้งหลาย,

มนุษย์ปรารถนาอะไร? กล่าวอย่างสั้นๆก็คือ ปรารถนาวัตถุมาเป็นของตัวเอง; แล้วขยายเป็นวงกว้างออกไป กระทั่งเป็นการทะเลาะวิวาทกันระหว่างประเทศ ระหว่างชาติ ระหว่างครึ่งโลกต่อครึ่งโลก หรือระหว่างโลกต่อโลกก็ได้ ซึ่งอาจจะมีต่อไปในอนาคต, ถ้าหากจะมีโลกอื่นซึ่งมีมนุษย์ชนิดนี้อยู่ด้วยเหมือนกัน.

ขอให้คิดดูเถิด ว่า วัตถุนิยมนั้นจะนำไปสู่อะไร? จะนำไปในทิศทางใด? จะนำไปสู่ยอดสุด หรือที่ดีที่สุดที่มนุษย์ควรจะได้ นี้ได้หรือไม่?

วัตถุนิยม ไม่ทำให้ถึง สิ่งดีที่สุด ที่มนุษย์ควรได้

ท่านนักศึกษาทั้งหลายควรจะจดลงไปว่า อะไรๆนี้มันมีอยู่สองอย่าง คือว่า การอยู่ ก็มีอยู่สองชนิด :- คืออยู่ในทางกายอย่างหนึ่ง, อยู่ในทางจิต หรืออยู่ในทางธรรมะ

นี่ยังหนึ่ง. การตายก็มีทั้งสองอย่าง :- การตายทางร่างกาย, และการตายใน ทางจิต หรือวิญญาณ. เพราะฉะนั้นการได้การเสียหรือการอะไรทุกอย่างก็จะต้องมีสองอย่าง เช่นเดียวกัน.

นี่ขอให้จัดไว้ว่า การตายก็มีสองอย่าง :- การตายในทางร่างกาย คือหมายความว่า ตายแล้วก็เอาไปเผาไปฝัง; แต่การตายในทางวิญญาณ คือ ตายแล้วตายเล่า ตายอยู่ทุกวัน วันละหลายๆครั้งนี่ เกิดมาแล้วก็ตายอีก - เกิดมาแล้วก็ตายอีก, ไม่เคยเจริญขึ้นไปถึงสิ่งดีที่สุด, หรือเป็นมนุษย์ที่ดีที่สุดที่มนุษย์ควรจะเป็นได้เลย; แล้วพิจารณาดู เอะว่าการตายชนิดไหนน่ากลัวกว่ากัน. เพราะฉะนั้นจึงขอรับรองว่าให้ จัดว่าการตายมีสองอย่าง :- คือการตายทางร่างกาย และการตายทางวิญญาณ.

ถ้าใครไม่สนใจถึงกับไม่มีกระดากจะจดหรือว่าปากกาหาย เพราะเอาไปเสีย ค่าครูสอน รีด แอนด์ โรล ก็สุดแท้; ถ้าเป็นเช่นนั้น นั่นก็คือตัวอย่างที่ว่าความตาย ทางวิญญาณกำลังจะมาถึงแล้ว. หรือว่าแม้ปากกาขังอยู่ แต่ท่านก็ไม่ได้สนใจเรื่องการ ตายทางวิญญาณ ท่านก็ได้ตายแล้วเกิดอีกเหมือนกัน; และการอยู่ทางร่างกายนี้ อยู่อย่าง ที่ร่างกายเป็นอยู่นี้ ก็ไม่ดีอะไรไปกว่าสัตว์ เพราะมีภษิตตีกดำบรรพโอบราณกาลว่า :-

อาหารนิตุทา ภยเมถุนญจ สามาถุณเมตปฺปสุภิ นรานํ,
 ชฺมุโม หิ เตสํ อธิโก วิเสโส, ชฺมุเมน หีนา ปฺสุภิ สมานา.

บางคนคงจะเคยได้ยินโคลงอันนี้ที่แปลว่า : การหาอาหารกินก็ดี, การรู้จักนอน แสงสุขจากการนอนก็ดี, การกลัว ชี้อลาด หนีภัยก็ดี, การประกอบในเมถุนธรรม ก็ดี, นี่เสมอกัน ทั้งคนและสัตว์มีได้. ชฺมุโม หิ เตสํ อธิโก วิเสโส - ธรรมะเท่านั้นที่

ทำให้คนผิดแผกแตกต่างจากสัตว์. ธมฺเมเน หีนา ปสุกิ สมานา – พอเอาธรรมะออกไปเสียแล้ว คนกับสัตว์ก็เข้าถึงความเป็นสภาวะเสมอกัน. นั่นคือการตายทางวิญญูณ หรือการอยู่ทางวิญญูณ มันต่างอย่างไร.

ถ้าเราอยู่โดยไม่มีธรรมะมันก็เท่ากับสัตว์ คือ “คน” ตายแล้ว, เหลือแต่สัตว์. ถ้าเราอยู่โดยมีธรรมะ ก็มีความหมายผิดแผกแตกต่างกันจากสัตว์ คือ เป็น “คน” ซึ่งหมายถึงมนุษย์ – แปลตามตัว ก็ต้องแปลว่ามีใจสูง.

นี่เราพิจารณาดูกันต่อไปว่า การได้ในทางร่างกาย ทางรูปธรรม ทางวัตถุนี้ มันก็ได้เงิน ได้ชื่อเสียง ได้อำนาจวาสนา อะไรเหล่านี้ จัดเป็นทางวัตถุหมด. แม้แต่ได้เสวยสุขในเทวโลก ในสรวงสวรรค์, ถ้าหากจะมีตามที่ได้ยินได้ฟังกันอยู่นั้น ก็จัดเป็นการได้ทางวัตถุหมด; เพราะว่ามันอาศัยอยู่ที่ รูป รส กลิ่น เสียง สัมผัส ความเอร็ดอร่อยทางเนื้อหนัง ที่เรียกว่าเป็นเรื่องวัตถุไปหมด. ต่อเมื่อมีธรรมะ ซึ่งเป็นความเยือกเย็น, เป็นความสะอาด สว่าง สงบ ในด้านจิตใจ เข้ามาแทรกจึงจะเรียกว่าเป็นการได้ความสุขในทางธรรม หรือทางจิต ซึ่งตรงกันข้าม. มันมีอยู่เป็นสองอย่าง อย่างนี้, ท่านอย่าเพื่อเข้าใจไปว่ามันมีอยู่แต่อย่างเดียว.

ขอให้นักศึกษาทั้งหลาย ได้เป็นผู้มีเกียรติ สมกับที่เป็นนักศึกษา คือว่ารอบรู้ในสิ่งที่ควรจะรู้ ให้ครบถ้วนสิ้นเชิง ว่าอะไรมันมีอยู่อย่างไร; อย่าเพื่อหลงระเรังไปหลงว่าอะไรๆเราก็รู้หมดแล้ว ไม่ต้องฟังใคร; หรือว่ารู้เท่าที่เราประสงค์จะเรียนจะรู้ จะสอบให้ได้เสร็จไป นี่พอแล้วแก่การเป็นมนุษย์, อย่างนี้อาตมาขอยืนยันว่าไม่พอ.

มนุษย์ควรได้สุข ทั้งในและเหนือโลก

เราจะต้องคิดกันต่อไป จะต้องพิจารณากันต่อไปข้างหน้าว่า มนุษย์ควรจะได้ อะไรอีกบ้าง? ถ้าพูดกันอย่างง่าย ๆ เราก็จะแบ่งเป็นว่า :- เป็นการได้ อย่างได้สิ่งของ ดั่งที่มีกันอยู่ในโลก นี้อย่างหนึ่ง, ได้ของที่อยู่เหนือโลกอีกอย่างหนึ่ง.

ได้ของที่อยู่ในโลก ก็คือ ได้อย่างวัตถุดังที่กล่าวมาแล้ว เป็นทรัพย์ เป็นยศ เป็นไมตรี; รวมความแล้วก็เพื่อความสุขทางร่างกาย, ได้ของที่อยู่เหนือโลก คือ หมายถึงว่า อยู่เหนือวิสัยชาวโลก, เหนือจิตใจที่เป็นอย่างโลกๆนี้, ก็ได้แก่การที่ได้ เกิดมีความรู้สึกที่ปราศจากความทุกข์โดยสิ้นเชิง ปรากฏขึ้นในใจ. ถ้าพูดอย่างภาษา วัตถุก็เรียกอย่างแรกว่า ความสุขอย่างบ้านๆเรือนๆ, อย่างหลังนี้เรียกว่า ความสุขอย่าง ที่เหนือไปจากเรื่องบ้านๆเรือนๆ; ลองจำไว้อย่างนี้ก็แล้วกัน.

ที่นี้เรามีปัญหาว่า ความสุขที่เหนือไปจากบ้านๆเรือนๆ นี้จำเป็นแก่พวกเราไหม? นักศึกษาอาจจะคิดว่า ไม่ต้องมีก็ได้; ถ้าเรามีความสุขอย่างที่เป็นบ้านๆเรือนๆ ครบถ้วนแล้วตามที่เรต้องการ. ถ้าอย่างนั้นจะต้องตอบ หรือบอกไว้ที่ก่อนว่า :- ถ้าเป็น อย่างนั้นแล้ว ธรรมะไม่จำเป็น, พระพุทธเจ้าไม่จำเป็น, ศาสนาไม่จำเป็น; เพราะว่า เรื่องที่จะแสวงหาอะไรๆ ให้ครบถ้วนอย่างบ้านๆเรือนๆนั้น เราไม่ต้องอาศัยสติปัญญา ของพระพุทธเจ้า เราก็มีใครๆสอนกันอยู่ทุกประเทศในโลก, ไม่ต้องมีพระพุทธเจ้า สิ่งเหล่านี้เรารู้และทำได้.

ถ้าเป็นอย่างนั้น พระพุทธเจ้าจะต้องมีทำไม? ทำไมจึงต้องมีพระพุทธเจ้า ขึ้นมาอีก? คำตอบ คือ มีพุทธศาสนาขึ้นมาอีกก็เพื่อว่าจะให้ได้สิ่งหนึ่ง ซึ่งคู่กัน ตรงกันข้าม ก็คือว่า เป็นความสุขชนิดที่ไม่เร้าร้อน.

โลกุตตรธรรม ช่วยให้ผู้อยู่ในโลกได้ ไม่เร่ร่อน

การที่มีพระพุทธเจ้า มีพระพุทธศาสนา แล้วก็มีพระธรรมก็เพื่อช่วยให้คนไม่เร่ร่อน; คนที่อยู่โลกนั้นแหละ ถ้าไม่มีธรรมะเข้ามาช่วยแล้ว เขาจะอยู่อย่างเร่ร่อน, จะมีเงินก็จะมีย่างเร่ร่อน, จะมีชื่อเสียงเกียรติยศก็ต้องมีย่างเร่ร่อน, จะมีอำนาจวาสนาก็จะมีย่างเร่ร่อน. แต่ถ้าเขาเอาธรรมะตามแบบพระพุทธเจ้าเข้ามาเกี่ยวข้องกับตัวแล้ว ความเร่ร่อนนั้นจะไม่มี, เขาจะมีเงิน หรือจะใช้เงิน จะมีเกียรติยศ จะมีอำนาจวาสนา หรือจะใช้อำนาจวาสนา โดยวิธีที่ไม่เร่ร่อนเลย. เพราะฉะนั้น จึงกล่าวได้ชัดโดยเด็ดขาดลงไปว่า : “ธรรมะนี้มีเพื่อช่วยให้คนอยู่ในโลกโดยไม่ต้องเป็นทุกข์เลย”.

อาจจะมีคนโง่พูดไปผิดๆว่า เรื่องธรรมะแล้วต้องทิ้งโลก หนีเตลิดเปิดเปิงไปอยู่ในป่า จึงจะเป็นเรื่องธรรมะ; อย่างนี้พระพุทธเจ้าท่านไม่ได้ว่า, ไม่ได้สอนอย่างนี้. ใครจะว่าก็ตามใจ; แต่พระพุทธเจ้าท่านทรงประสงค์อย่างยิ่งว่า “ธรรมะนี้จะช่วยให้คนอยู่กันในโลกด้วยชัยชนะ ชัยชนะเหนืออะไร? ก็เหนือทุกข์ภัยที่จะเกิดขึ้นจากการอยู่ในโลกนั่นเอง.

เราจะมีชีวิตอยู่ในโลก เราจะต้องทำอะไรบ้าง? จะต้องเรียนอะไรบ้าง? จะต้องทำอะไรบ้าง? จะต้องต่อสู้อย่างไรบ้าง? ก็รู้กันอยู่แล้ว; แต่ว่าถ้าไม่มีธรรมะเข้ามาช่วยแล้ว ตลอดเวลาเหล่านั้นจะเป็นทุกข์หมด; เพราะเราไม่รู้จักปรับระดับจิตใจของเรา.

ธรรมะเท่านั้น ที่จะเป็นแบบฉบับ เป็นแผนที่ ปรับระดับ ที่ทำให้เรารู้จักดำเนินชีวิต, แล้วก็จะมีชีวิตอยู่ได้ ในลักษณะที่อะไรจะไม่ทำให้โลกนี้กลายเป็นทุกข์ขึ้นมาได้. เมื่อเป็นอย่างนี้ก็เรียกว่าชนะโลก, เป็นอยู่เหนือโลก, จึงเรียกว่าโลกุตตระ.

คงจะเห็นได้ทันทีว่า โลกุตระนั้นไม่ใช่เรื่องที่จะเทิดหนีเข้าไปในป่า ในถ้ำตามเขา แล้วไปทำภาวนาจึงทำอะไรอยู่อย่างนั้น; แต่มันต้องใช้แก่คนทุกคน, ซึ่งที่แท้ที่จริงนั้น แม้แต่แก่เด็กๆ .

เด็กๆจะต้องรู้จักรับการสอนให้มีจิตใจที่เป็นชัยชนะ, ไม่ต้องร้องไห้, ไม่ต้องหัวเราะมากเกินไป; เพราะว่าเขารู้ว่าอะไรเป็นอะไรอย่างถูกต้อง; และที่จะต้องชนะอย่างยิ่งก็คือชนะการเห็นแก่ตัว. การเห็นแก่ตัวนั้นคือเรื่องโลกจัด; เพราะฉะนั้นเด็กๆจะต้องรู้จักชนะการเห็นแก่ตัว, แม้แต่ว่าอิจฉาน้อง; น้องของตัวเองแท้ๆก็ยังอิจฉาได้; นี้เพราะความรู้สึกอย่างโลกมันครอบงำมากเกินไป.

เราจะต้องสอนให้เด็กๆรู้จัก แม้แต่ความรู้สึกให้อยู่เหนืออำนาจความรู้สึกของโลกๆ เช่นการเห็นแก่ตัว จะอิจฉาแม้แต่น้อง อย่างนี้ก็เรียกว่า อยู่เหนือความรู้สึกซึ่งเป็นวิสัยโลก ตามประสาโลก. เพราะฉะนั้น ท่านนักศึกษาควรที่จะกำหนดลงไปว่า มันมีเรื่องในโลก และเหนือโลก; ในโลกก็ต้องเดือดร้อน วุ่นวาย ระส่ำระสายไปตามประสาโลก; แต่ถ้าอยู่เหนือโลกก็จะมีสิ่งเหล่านั้น จึงเป็นเรื่องตรงกันข้าม คือ สะอาด สว่าง สงบ เยือกเย็น เต็มไปด้วยสติปัญญา

ภาวะเหนือโลก คือจิตว่างจากความเห็นแก่ตัว

จิตต่ำทราม ตกต่ำนั้น เป็นจิตวุ่น อยู่ภายใต้อำนาจครอบงำของโลกแล้ว จึงเป็นจิตวุ่น เต็มไปด้วยกิเลสตัณหา. จิตว่างนั้นคือว่างจากกิเลสตัณหา แต่มีสติปัญญา อยู่แทน.

ขอให้ถือว่า สติปัญญา กับ ความว่าง นั้น มันเป็นอันเดียวกัน. ทำไมจึงว่าอย่างนั้น? ก็เพราะว่า ความว่างนั้น มันว่างจากตัว ว่างจากความเห็นแก่ตัว มันไม่มีตัว แล้วก็ไม่มีเห็นแก่ตัว.

ธรรมะหรือสติปัญญาของพระพุทธเจ้า ที่ท่านได้ตรัสรู้เรื่องอนัตตา ขึ้นมานั้น ท่านสอนให้รู้จักทำลายความเห็นแก่ตัว, หรือความรู้สึกว่าตัวให้หมดไป. ข้อนี้ได้แก่คำสอนเรื่อง อนัตตา มัน ว่างจากตัว จึงเรียกว่า ว่าง.

ว่างจากตัว แล้วมีอะไรอยู่? ก็มีความไม่เห็นแก่ตัว เป็นตัวสติปัญญา, เพราะฉะนั้น ความว่างจากตัว จึงเป็นตัวเดียวกันแท้กับสติปัญญา, ไม่ใช่มีของสองสิ่งอยู่พร้อมกัน, ไม่ใช่. มีของสิ่งเดียวเท่านั้น, เราจะเรียกว่าความว่างก็ได้, สติปัญญาอย่างยิ่งก็ได้.

เรื่องนี้ มีคนพูดผิดๆ เรื่องสูญญตา เรื่องความว่างนี้ ว่าว่างไม่มีอะไรเลย ว่างอย่างมือเปล่า จนคนพากันเกลียดความว่าง เกลียดจิตที่ว่าง; กลับไปชอบจิตที่วุ่น. อย่างนี้เรียกว่าจมอยู่ในโลก ภายใต้อโลก ไม่สมแก่เกียรติของคำว่านักศึกษา, ไม่มีใจที่สะอาด สว่าง สงบ, ไม่มีความรู้ ความตื่น หรือความเบิกบานเสียเลย.

เราควรจะเข้าใจคำว่า “พุทธ”; พุทธะ นั้นเป็นชื่อของพระพุทธเจ้าที่เป็นที่นับถือสูงสุดของเรานั้น; คำว่า “พุทธ” นี้แปลว่า รู้ ว่า ตื่น ว่า เบิกบาน. รู้ คือรู้ว่าอะไรเป็นอะไรตามที่เป็นอย่างจริง, ตื่น ก็คือตื่นจากหลับ, ตื่นนอน, หลับนั้นคือกิเลส, ตื่นจากหลับ ก็คือตื่นจากกิเลส; หลับด้วยกิเลสนี้มันยิ่งกว่าหลับตามธรรมดา เหมือนที่เรานอนหลับ.

คนฉลาดกล่าวว่า ความที่หลับอยู่ด้วยกิเลสนั้น เป็นความหลับอย่างยิ่ง. เมื่อรู้และตื่นแล้ว จึงเบิกบาน เหมือนดอกไม้บาน; ถ้าเรายังไม่มีปัญญา ยังไม่ตื่นขึ้นมาจากหลับหรือกิเลสแล้ว อย่าได้อวดดีว่าเป็นความเบิกบาน สะสวย สดชื่น งดงาม, ไม่มีทางที่จะเป็นไปได้, มีแต่ความเร่าร้อนชนิดหนึ่งเท่านั้น.

เพราะฉะนั้นจึงมีเรื่องเป็นสองเรื่องขึ้น คือเรื่องในโลกหรือใต้โลก, ใต้วิสัยโลก นี้อย่างหนึ่ง เรียกว่า โลภียะ, แล้วยังมีเรื่อง เหนือโลก พันโลกอย่างหนึ่ง เรียกว่า โลกุตตระ. ร่างกายเท่านั้นมันอยู่ใต้โลก หรือเกี่ยวกับโลก, ส่วนจิตใจนั้นจะต้องศึกษาปฏิบัติ อบรม ให้มีความรู้สึกเหนือโลก.

ภาวะเหนือโลก ทำให้เกิดความสงบทั้งกายใจ

ภาวะที่เรียกว่าเป็นที่น่าปรารถนา หรือ ยอดปรารถนานั้น ควรจะเป็นเรื่อง ส่วนร่างกาย หรือส่วนจิตใจ? ขอให้ลองคิดดู.

ในทางโลก หรือทางจิต ทางฝ่ายร่างกาย มันจะมีได้อย่างมากก็เท่าที่กล่าวแล้วคือ :- มีทรัพย์สมบัติอย่างยิ่งใหญ่ แล้วก็มียศและมีเกียรติยศอย่างยิ่ง แล้วก็ไม่มีไตร่ คือมีเพื่อนฝูงห้อมล้อมเป็นบริวารที่ดี นี้อย่างหนึ่ง; แต่ทั้งหมดนี้ก็ใช้ไปเพียงเพื่อแสวงหาความสุข สนุกสนาน เพลิดเพลินทางวัตถุ ทางเนื้อทางหนัง. มันได้เพียงเท่านั้น ไม่สามารถจะหาความสงบอันแท้จริงในทางจิตได้ จึงต้องมีเรื่องเหนือโลก ให้แก่จิตใจ เพื่อจิตใจจะไม่เร่าร้อน แล้วจะควบคุมร่างกายนั้นได้.

นี่เท่าที่เราเรียนกันมาแล้ว เท่าที่ทราบกันมาแล้ว เราสนใจเรื่องเหนือโลกอย่างว่านี่กันบ้างหรือเปล่า? เราเชื่อว่า เรื่องมรรค ผล นิพพาน ของพระพุทธเจ้า

นั่น มันจะมีประโยชน์แก่เราหรือไม่? บางคนแถมจะเกิดนึก หรือพูดไปว่า เป็นเรื่องหลอก เรื่องไม่มีจริงๆ, เป็นไปไม่ได้, เป็นเรื่องพื้นสมัย เป็นเรื่องครีคระบ้าง.

เรื่องต้องศึกษายังมีอีก อย่าเพ้อคิดว่ารู้แล้ว

ทีนี้เราลองเปรียบเทียบกันดูว่า สิ่งที่มีมันมีอยู่ แต่เราไม่รู้จัก ไม่ทราบถึงนั้น เราจะพูดว่ามันไม่มี นี่จะถูกไหม? ถึงความสุกชนิดอื่น อีกชนิดหนึ่ง ซึ่งมันไม่เหมือนกับที่เราเห็นๆ และหวังๆ กันอยู่นี้ มันก็มีอยู่; แต่แล้วเราไม่เห็น มองไม่เห็น เข้าใจไม่ได้, แล้วเราจะพูดว่า มันไม่มี นี่จะถูกไหม? เพราะฉะนั้น ขอนี้ขอให้ท่านนักศึกษาได้เข้าใจ ทำความเปรียบเทียบให้เข้าใจให้จนได้. การเปรียบเทียบโดยอุทาหรณ์นี้ง่ายที่จะเข้าใจ ประหยัดเวลาได้มาก; เพราะฉะนั้น จึงขอทำความเข้าใจในเรื่องนี้ด้วยการเปรียบเทียบเหมือนอย่างว่า :- อ้ายฮ้อด ในเรื่องหนังสือ ขอให้คิดดู.

ผู้ที่เคยอ่านหนังสือเรื่องลูกสัตว์ มาตั้งแต่เรียนชั้นประถมก็รู้ว่า อ้ายฮ้อดคืออะไร. อ้ายฮ้อดคือลูกกบที่ยังว่ายน้ำในน้ำ. อ้ายฮ้อดนี้มันเป็นอย่างไร? มันรู้เรื่องบกไหม?

ถ้าแม่มันเป็นกบแล้ว มันเคยไปเที่ยวบนบกแล้ว กลับมาบอกอ้ายฮ้อดว่า บนบกมีอย่างนั้นอย่างนี้, มีอะไรอย่างนั้นอย่างนี้, มันเล่าให้ลูกฟังอย่างนี้. อ้ายฮ้อดมันจะรู้สึกอย่างไร? นอกจากจะคิดว่า ไม่มีอะไรแล้ว มันยังจะหาว่าแม่มันนี่พูดโกหก; ทั้งที่พูดพิรพีไรชวนขึ้นบกบ่อยๆ; อ้ายฮ้อดมันคงจะด่าแม่ของมันเอง. นี่เป็นเรื่องของอ้ายฮ้อด จะเป็นพ่อฮ้อด หรือแม่ฮ้อด ก็สุดแท้.

ยิ่งกว่านั้นลองคิดว่า แม่แต่น้ำ คือ น้ำนี้ อ้ายฮ้อดรู้จักไหม? อ้ายฮ้อดว่ายน้ำในน้ำทั้งวันทั้งคืนนี้ อ้ายฮ้อดรู้จักน้ำหรือเปล่า? นี่เอามาเปรียบเทียบดูกับพวกเรา

ที่ไม่เคยลงไปแช่อยู่ในน้ำ เหมือนอย่างกับอ้ายอืดนี่; เราเรียนเรื่องฟิสิกส์ เรื่องเคมี อะไรต่างๆนี้ จนรู้เรื่องวิทยาศาสตร์พอสมควรแล้ว เรา รู้จักดีกว่าอ้ายอืดนี่จริงไหม? แล้วเราจะเห็นว่าอ้ายอืดทั้งที่อยู่ในน้ำ มันยังไม่รู้จักแม้แต่น้ำ เพราะมันลืมหินขึ้นมา ในน้ำ แล้วน้ำถึงตาของมันเกินไป. นี่นักศึกษาต้องระวังให้ดีว่า อะไรที่มันถึงตาเกินไปนั้น มันจะไม่เห็น.

มีคำกล่าวที่ว่า “ปลาไม่เห็นน้ำ” นี้ถูกที่สุดเลย. ไปคิดดูเถิด, เพราะน้ำมันถึงตาปลาเกินไป ทั้งที่ปลานี้ไม่เคยกระพริบตาเลย. ใครเคยเห็นปลาตัวไหนกระพริบตาบ้าง? ไม่มี. แต่แล้วมันก็ยังไม่เห็นน้ำอยู่นั่นเอง.

สมมติว่านกบ้าง, แม่นกที่อยู่บนฟ้านี้ “นกก็ยังไม่เห็นฟ้า” ยังไม่รู้จักฟ้า ยังไม่เข้าใจฟ้าเท่ากับพวกเรา.

พูดถึงไส้เดือนบ้าง ไส้เดือนไชซอนอยู่ในดินนี้ มันเห็นดินไหม? หรือว่าหนอนที่อยู่ในส้วม, ส้วมอย่างแบบโบราณ ไม่ใช่ส้วมสมัยนี้, ยัวเหยียบไปหมด หนอนนี้เห็นอุจจาระไหม?

นี่ขอให้ลองคิดดูในลักษณะเช่นนี้ แล้วจะเข้าใจได้ว่า อ้ายอืดทั้งที่อยู่ในน้ำ ก็ยังไม่รู้จักน้ำ แล้วทำไมจะรู้จักบกได้.

เราผู้อยู่ในโลก ซึ่งเปรียบเหมือนกับน้ำนี้ เรา รู้จักน้ำดีแล้ว พ้นจากความเป็นอ้ายอืดดีแล้วหรือเปล่า? แล้วเราจะไปรู้จักเหนือโลกอย่างแบบของพระพุทธเจ้าท่าน

ได้อย่างไร? แต่แล้วเราจะปฏิเสธว่า มันไม่มีหรืออย่างไร? ขอให้ลองคิดดู? ; เพราะฉะนั้น เราจะเป็นผู้รอด แม่รอดด้วยหรือเปล่า? ย่อมจะพิจารณาได้ด้วยตนเอง ไม่ต้องมีใครบอก.

ข้อสำคัญมันอยู่ที่ว่า มันก็ต้องยอมรับว่า ที่แม่บอกว่า มีบงกชนั้น ต้องเป็นเรื่องที่มีอยู่จริง; หมายความว่า มันมีอะไรๆที่มันดีกว่าที่เรารู้จัก หรือกำลังหวังอยู่เดี๋ยวนี้; เพราะฉะนั้น ขออย่าได้หลงไปเพียงด้านเดียว ในเรื่องที่เป็นเพียงครึ่งเดียว ชิกเดียว หรือไม่ถึงชิกเสียด้วยซ้ำไป อย่างนี้.

“ความไม่รู้” เป็นเหตุให้สถาบันต่างๆถูกทำลาย

ที่นี้ เราลองพิจารณากันต่อไปว่า อ้ายฮ็อค ตั้งหมื่น ตั้งแสน ตั้งล้าน นั้น มันรอดตายไปเป็นกบได้สักกี่ตัว; ส่วนมากหรือแทบทั้งหมด มันได้ตายไปคิดเป็นเปอร์เซ็นต์แล้วจะไม่ถึง ๕ เปอร์เซ็นต์; จึงพูดว่า อ้ายฮ็อคนี้ส่วนมากตายไปเสียตั้งแต่ยังอยู่ในน้ำ; นี่เพราะเหตุใด? อาจจะกล่าวได้ว่า เพราะมันไม่ปฏิบัติตามคำแนะนำที่ว่า บกมีอยู่นั่นเอง; มันทำอะไรไปตามประสาชอบใจมันหมด : ไม่เชื่อฟังในคำแนะนำที่สอนให้รู้จักป้องกันตัวเอง ช่วยตัวเอง อย่าให้เป็นอันตราย อย่าให้ตายเสียตั้งแต่อยู่ในน้ำ; ฉะนั้น อ้ายฮ็อคส่วนมากจึงตายเสียตั้งแต่อยู่ในน้ำเพราะความดีของมัน.

นี่ลองคิดว่า อ้ายฮ็อคมันไม่เชื่อพ่อแม่ของมัน, มันก็เท่ากับไม่นับถือว่าเป็นแม่ มันจึงไม่เชื่อคำพูดของแม่มัน ว่าบกมี. นี่มันก็เท่ากับมันทำลายสถาบันของความ เป็นแม่ หรือเป็นพ่อ, หรือเหยียดมันเข้าโรงเรียน มันก็ไม่เชื่อครูบาอาจารย์ของมัน. มันก็เท่ากับทำลายสถาบันที่เรียกว่าครูบาอาจารย์.

ที่เรียกว่า “ทำลายสถาบันครูบาอาจารย์” นี้ อยากรจะให้สนใจกันให้มาก เพราะว่ามันอาจจะเกี่ยวกับพวกเราโดยตรง.

การที่เรายอมรับว่า บุคคลที่เรียกว่าครู - ครู นั้นมีอยู่ในโลก; นี้เรียกว่า เรายอมรับว่าครูเป็นสถาบันอันหนึ่งอยู่ในโลก จนเราขอเคารพครูว่า ครูนี้ไม่ได้เสมอกันกับเรา. ครูนี้ตั้งอยู่ในฐานะเป็นปูชนียบุคคลของเรา เราจึงเคารพอย่างครู อย่างที่เรียกว่าเราเป็นหนี้บุญคุณของครู.

บุญคุณของครูมีอย่างยิ่งจนเราตอบแทนไม่ไหว. จนมีอยู่เหนือเกล้าเหนือเศียรของเรา; เพราะฉะนั้นเราจึงเรียกว่าครู, ครูจึงแปลว่าหนัก; หนักเพราะท่านมีบุญคุณที่เหนือเกล้าเหนือเศียรของเรา, ใ้ไว้เหนือเกล้าเหนือเศียรของเราจริงๆ. อย่างนี้เรียกว่าเรามีครู เรายอมรับว่ามีครู ในฐานะที่ครูนั้นคือบุคคลผู้นำวิญญาณของเรา ให้เดินไปถูกทาง, หรือว่า ยกวิญญาณของเราให้สูงขึ้นจากน้ำ คือความทุกข์.

ถ้าวิญญาณของเราไม่ได้รับการชักจูง แนะนำที่ดีแล้ว มันเดินไปในทางต่ำ. เราไม่สามารถจะยกวิญญาณของเราได้ตามลำพังของตัวเอง เพราะเรายังเหมือนกับอ้ายอ๊อด ที่ขังว่ายอยู่ในน้ำ ยังไม่รู้จักเรื่องบก ซึ่งยังจะต้องเชื่อแม่ไปก่อนว่าบกมีอย่างนี้ เป็นต้น.

แต่เดี๋ยวนี้มีเด็กบางพวกเกิดเข้าใจไปเองว่า ครูนี้รับจ้างสอนหนังสือ ได้เงินเดือน ซึ่งก็เป็นลูกจ้างตามธรรมดาเท่านั้น; เพราะถ้าไม่ได้เงินเดือนครูก็ไม่สอน อย่างนี้เป็นต้น; ก็เลขทำในใจหรือจัดไว้ในใจว่า ครูนี้เป็นลูกจ้าง เสมอเหมือนกับคนธรรมดา

ทั่วไปที่ทำงานรับจ้าง. นี้เรียกว่า สถาบันของครูถูกทำลายล้มหายไป ไม่มีความหมายของคำว่าครู มีแต่คนๆเหมือนกัน แล้วก็เป็ลลูกจ้างแก่กันและกัน. นี้ขอให้สนใจสักหน่อยว่า มันเป็นความจริงหรือไม่; ถ้าเกิดมีความรู้สึกนึกคิดกันเช่นนี้ ซึ่งไม่เคยมีมาแต่ก่อนเลย.

แต่ก่อนนี้ เราถือครูเป็นปูชนียบุคคล เพราะว่าในหัวใจของครูที่แท้จริง ถ้าผ่าออกดูได้แล้ว จะเห็นว่ามิของสองอย่างนอนเคียงกันอยู่ คือปัญญากับเมตตา; ซึ่งก็คือ ครูมีปัญญารอบรู้ในสิ่งที่ควรรู้, แล้วก็มิเมตตา คือรักศิษย์เหมือนกับลูกกับหลาน.

ปัญญากับเมตตา บวกกันแล้วมันก็ทำงาน ทำหน้าที่ของครูได้ คือ รักและสั่งสอนอบรม จนกระทั่งยกวิญญาณของศิษย์นั้นให้สูงขึ้นมาได้, หรือนำวิญญาณของศิษย์ให้เดินไปถูกทางได้. เมื่อพูดถึงค่าบูชาครู หรือเงินเดือนที่ครูได้รับนั้น มันเลยกลายเป็นขี้ฝุ่นไป; โปรดจำไว้ว่า "เป็นขี้ฝุ่นไป" นี้เพราะว่า ความเป็นมนุษย์ที่ดีได้ถึงระดับของความเป็นมนุษย์นั้น มันตีราคาไม่ไหว, มันเป็ล อนั้นกะ คือว่าเหลือที่จะตีราคาได้ไหว, ก็ล้าน ก็ร้อยล้านก็ไม่ทราบ.

ครูนี้ได้รับเงินเดือนก็บาท ก็สตางค์ ก็ร้อย ก็พัน? แล้วถ้าครูคนหนึ่งในโลกนี้ ยกวิญญาณของคนในโลกให้สูงขึ้นได้ โดยทำนองนี้ ซึ่งสมมติว่า ๑๐๐ คน เท่านั้น มันก็คิดไม่ไหวแล้ว; ที่ได้รับเงินเดือนก็บาทก็สตางค์นั้น มันก็ไม่ใช่ว่าจ้าง มันเป็ลเพียงค่าช่วยเหลือเลี้ยงชีวิตของครูไว้ อย่าเพื่อให้ตายเสีย พอได้ทำหน้าที่ยกวิญญาณของคนในโลกให้สูงขึ้นตามสมควรก่อน; หรือว่าช่วยประหยัดเวลาของครู ว่าอย่าต้องไปทำอะไรไถนาเอง จะได้เอาเวลานั้นมาทำหน้าที่ยกวิญญาณของคนทั้งหลายในโลกนี้ ให้สูงขึ้น.

พิจารณาให้ดี, ครูจึงไม่ใช่ลูกจ้าง เพราะในหัวใจมีแต่ปัญญากับเมตตา นอนคู่เคียงกันอยู่สำหรับทำหน้าที่กวีวิญญาณของสัตว์ให้สูงขึ้น. อย่างนี้ในหัวใจของลูกจ้าง ถ้าผ่าออกดูไม่มีของสองอย่างนี้; มันมีแต่ความเต็มอึดอยู่ด้วยความเห็นแก่ตัว, ตัวกู - ของกู; กูจะเอาให้มากที่สุด จะเอาเปรียบนายจ้างให้มากที่สุด ทั้งเรื่องเงิน เรื่องเวลา เรื่องการงาน เรื่องอะไรต่างๆ, ลักษณะของลูกจ้างมันเป็นอย่างนั้น, ลักษณะของกรรมกรที่เลวเป็นอย่างนั้น.

มันจะเป็นลูกจ้างได้อย่างไรสำหรับครู; เพราะฉะนั้น เราจะต้องยอมรับว่าสถาบันของครูนั้นเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ เป็นสถาบันปุชนีเย. เราจะต้องรัก เคารพ และกตัญญู ให้เหมือนกับที่เขาได้เคยทำกันมาแล้วแต่กาลก่อน, และคนเหล่านั้นก็ไม่ใช่ใครอื่น คือ ปู่ย่าตายายของเราเอง; ปู่ย่าตายายของเรา เคยเคารพนับถือสถาบันนี้อย่างไร เราจะต้องเคารพบูชาสถาบันนี้เท่านั้น. อย่าเพื่ออาจเอื้อมยกเลิกทำลายสถาบันของครูให้ต่ำลงไปเสีย ให้เหลือเพียงแต่เป็นคนๆด้วยกันคนหนึ่ง หรือเป็นลูกจ้างคนหนึ่ง เป็นนายจ้างคนหนึ่งอย่างนี้เลย.

มันจะเกิดอะไรขึ้น? ลองคิดดูต่อไปไหม; เพราะว่าลูกศิษย์ทำลายสถาบันของครูหมดไปแล้ว เหลือแต่ต่างคนต่างก็เป็นคนสงวนประโยชน์ตนกันอย่างจริงจัง, จ้างครูให้ออกประกาศนียบัตรปลอม, ครูก็รับค่าจ้างเหล่านี้ ฯลฯ อย่างนี้ก็แปลว่าสถาบันของครูถูกลบล้างไปหมดแล้ว. ทีนี้มันจะลบล้างอะไรต่อไปอีก? มันก็จะต้องลบล้างสถาบันของโรงเรียน หรือวิทยาลัย หรือมหาวิทยาลัย พร้อมกันไปในตัวลงไปทันที.

คนที่ลบล้างสถาบันของกรุงลงไปแล้ว จะไม่ยอมรับสถาบันของโรงเรียนของมหาวิทยาลัย ของอะไรอีกเหล่านี้; เพราะเขาเห็นแก่ตัวอย่างเดียว ไม่มีความรัก และไม่เห็นแก่ส่วนรวม เช่น โรงเรียน หรือมหาวิทยาลัย หรืออะไรของตัวทำนองนี้; เพราะเห็นแก่ตัว มีแต่ตัวเท่านั้น, มีแต่ตัวที่จะเอาประโยชน์เป็นตัวเท่านั้น ไม่มีอะไรมากกว่านั้น.

ความรักโรงเรียน รักหมู่คณะของโรงเรียน รักมหาวิทยาลัยของตัวนี้ ไม่มีเหลือเลย, มีแต่อย่างเท่ๆ เทียมๆ ปลอมๆ เท่อๆ. ต่อเมื่อได้อะไรสนุกสนานตามต้องการของตัวเท่านั้น จึงจะยอมรับมาว่า เพื่อโรงเรียน เพื่อหมู่คณะ; โดยแท้จริงนั้น ถ้าทำลายสถาบันครูเสียแล้ว สถาบันโรงเรียนก็หมดไป.

เมื่อทำลายสถาบันโรงเรียนหมดไปแล้ว ไม่ต้องสงสัย ย่อมต้องทำลายสถาบันของประเทศชาติ, ความรู้สึกรักประเทศชาติโดยแท้จริง จะไม่มี; จะเหลือแต่ตัวเราที่เป็นคนๆหนึ่ง พร้อมทั้งจะเอาเปรียบคนอื่นอยู่เสมอให้มากที่สุด. อย่างนี้เรียกว่าไม่ได้ทำลายสถาบันของประเทศชาติอย่างเดียว แต่ได้ทำลายสถาบันของคำว่า มนุษย์ลงไปอย่างหมดจด อย่างสิ้นเชิงด้วย; เลยไม่มีความเป็นมนุษย์เลย คือไม่มีใครสูงชนิดที่สูงน่าเลื่อมใสเลย, มีแต่ใจดำที่เหมือนกับสัตว์ทั่วไปหมด ดังนี้.

อย่างนี้เรียกว่าทำลายสถาบันมนุษย์ ทำลายสถาบันโลกมนุษย์ลงไปสิ้นเชิง, แล้วมันจะมีอะไรเหลือ นอกจากความวุ่นวาย ความเห็นแก่ตัว แล้วก็กระโดดเข้าใส่กันหรือกัดกันด้วยกิเลสตัณหา ตามแบบของผู้ที่ไม่มีธรรมะนั้น.

พิจารณาให้จงดี อย่าได้กล้าหาญที่จะทำลายสถาบัน ที่เรียกว่า ครูบาอาจารย์นี้ เป็นอันขาด. เพราะถ้ายังอดทำลายสถาบันของครูบาอาจารย์ลงไป มันจึงเป็นเรื่อง ที่ทำให้เกิดความยุ่งยาก ลำบากขึ้นทุกหัวระแหงในโลกนี้. อาตมาใช้คำว่า “ในโลก นี้”; ขอให้จำไว้ด้วย ไม่ใช่แต่ที่นี้หรือที่ไหน.

ที่นี้ มากไปกว่านั้นอีก เพราะว่าถ้ายังอดนี้ทำลายสถาบันของบิดามารดาอีก ครั้งหนึ่ง ก็หมายความว่าเขาไม่ยอมรับว่า บิดามี มารดามี; เขาเข้าใจว่าคนหรือเป็น หน้าทีที่ ทำให้ฉันเกิดมาแล้ว ก็ต้องเลี้ยงฉัน, ต้องให้เงินฉันเรียน. นี่มันมีแค่คนสองคน; คนหนึ่งต้องเลี้ยงอีกคนหนึ่ง เท่านั้น.

บางคนมากขึ้นไปถึงกับว่า บิดามารดาไม่ได้เกิดฉันมาเพราะรักฉันดอก, แต่ เพราะความเห็นแก่ตัวของเขาต่างหากที่เกิดฉันมา. ถ้าคิดอย่างนี้แล้วละก็ยอมได้ชื่อ ว่า ทำลายสถาบันบิดามารดาอันสูงนั้นลงไปหมดสิ้นแล้ว. คนนั้นไม่มีบิดามารดา, ไม่มีความรู้สึกว่า ใครเป็นบิดา มารดา; เพียงแต่รู้สึกว่าคุณที่ทำให้เราเกิดมาก็ต้อง เลี้ยงเรา, ถ้าไม่ให้เงินเราใช้ ไม่ให้เงินเราเรียน ก็ไม่ยุติธรรม อย่างนี้เป็นต้น.

นี่ขอให้คิดว่า บิดามารดานั้น มีความหมายอย่างไร?

พระพุทธเจ้า ท่านได้ตรัสเรื่องมิจฉาทิฏฐิไฉว่า พวกมิจฉาทิฏฐินั้น จะมีความ เห็นว่า บิดาไม่มี มารดาไม่มี, ครูบาอาจารย์ไม่มี, โลกหน้าไม่มี, หรือ คนดีไม่มี, อย่างนี้เป็นต้น. หมายความว่า คนที่เป็นมิจฉาทิฏฐินั้น ไม่ยอมรับว่าบิดามารดานั้นมี ความหมายอีกอย่างหนึ่งในฐานะเป็นปุชนียบุคคล ที่เป็นผู้ให้กำเนิดเรามา และสามารถ ที่จะยก หรือเลี้ยงเรามาให้รอดชีวิต, และให้เราได้มีชีวิตอยู่จนได้รับสิ่งที่ดีที่สุดที่ มนุษย์ควรจะได้.

เขากลับคิดเป็นอย่างอื่น เกิดมีมิจฉาภิภูฐิวา บิดามารดาไม่มี, ครูบาอาจารย์ไม่มี, ทั้งๆที่มีคนเกิดตัวมา ทั้งๆที่มีคนสอนอบรมตัวอยู่; อย่างนี้ก็ว่า ไม่มี; เพราะเห็นไปเสียว่า เป็นลูกจ้างบ้าง, เพราะเห็นไปว่า เป็นผู้ที่ตลอดเราออกมาด้วยความจำเป็นบ้าง อะไรบ้างทำนองนี้.

ยังมีมากไปกว่านั้นอีก แทนที่จะถือว่า บิดามารดาเป็นสถาบันสูงสุด และมีบุญคุณ เขากลับจับบิดามารดาของเขานั้นใส่ลงนรกไปเลย; นี่หมายความว่าอย่างไร?

นี่ก็คือว่าตามหลักแต่โบราณโบราณนั้นเขาถือกันว่า บุตรนี้คือผู้ที่จะยกบิดามารดาขึ้นมาจากนรก, คือมีนรกอยู่ประเภทหนึ่งเรียกว่า “ปุตตนรก” ตกลงไปแล้วร้อนใจมาก; บุตรทั้งหลายนี้จะช่วยยกบิดามารดาขึ้นจากนรกขุมนี้.

นี่หมายความว่า บิดามารดาร้อนใจว่าจะไม่มีบุตรสืบตระกูล,ว่าจะไม่มีบุตรเลี้ยงดูเมื่อคนแก่เฒ่า, ไม่มีบุตรที่จะสร้างชื่อเสียงให้แก่วงศ์ตระกูล, หรืออะไรทำนองนี้.

พอบุตรที่ดีมีออกมา เขาก็ยกความร้อนใจเหล่านี้ออกไปจากอกของบิดามารดาหมด, ก็เลยได้ชื่อว่ายกบิดามารดาพ้นจากนรกนี้; เพราะฉะนั้น บุตรที่ดี ถูกต้องตามความมุ่งหมายของคำว่า บุตร พอ. แม้ไม่ต้องถึงดี, ขอให้ถูกต้องตามความหมายของคำว่า บุตร เท่านั้น ก็จะเป็นผู้ที่ยกบิดามารดาขึ้นมาเสียได้จากนรก - กล่าวคือความร้อนใจทุกชนิดที่บิดามารดาจะต้องได้รับเพราะไม่มีบุตร. ถ้าเราจะทำหน้าที่อันนี้สำเร็จเราก็มีชื่อว่าบุตร สมจริงตามความหมายของคำว่าบุตร - คือผู้ที่ยกบิดามารดาขึ้นมาจากนรกได้จริง.

ที่ว่าบุตรจำพวกอ้ายฮ้อดจะจับบิดามารดาใส่ลงไปในนรกอย่างไร?

นี่ก็หมายความว่า แทนที่จะทำตนเป็นบุตรดีอย่างนั้น เขากลับทำบิดามารดาให้ร้อนใจเป็นไฟ; เช่นว่า ใช้จ่ายเปลือง, เป็นเจ้าชู้ตั้งแต่เล็ก, เอาเงินที่พ่อแม่ให้มาเพื่อเล่าเรียนนั้นไปให้ครูสอนเต้น ร็อก แอนด์ โรล หมด. บอกว่าปีนี้สอบไล่ได้ แต่ที่จริงตกแล้วไปหลอกพ่อแม่ว่า เดียวเขาเพิ่มขึ้นอีกชั้นหนึ่ง ฉะนั้นต้องเรียนอีกปีหนึ่ง, แม่ก็ต้องส่งเงินให้อีก แล้วเงินนั้นแม่ก็ต้องเอามาไปจ้างองจ๋านมาให้ลูกเรียน ด้วยหวังว่าลูกจะเรียน; แล้วอ้ายฮ้อดก็ไปเที่ยวชุกฉวยอยู่ที่บางแสน หรืออะไรทำนองนี้. นี่เรียกว่าจับบิดามารดาใส่ลงในนรก, แทนที่จะยกบิดามารดาขึ้นมาจากนรก.

การกระทำเช่นกล่าวมานี้เรียกว่า ทำลายสถาบันของบิดามารดา; อย่างนี้แล้วก็ต้องทำลายสถาบันของหมู่คณะ ของประเทศชาติ ของโลก หรือของมนุษยชาติโดยไม่ต้องสงสัย. เดียวนี้ทั่วทั้งโลกเรากำลังประสบปัญหาที่ว่า บิดามารดาได้รับอาการเหมือนกับถูกจับใส่ลงไปในนรก นี่มีอยู่ไม่น้อยเหมือนกัน.

นับว่าเป็นบุญกุศลอย่างยิ่ง เป็นบุญอย่างเลิศ; ถ้าว่าบิดามารดาครอบครัวยุคไหน ตระกูลไหน ไม่มีอ้ายฮ้อดชนิดที่จับบิดามารดาใส่ลงไปในนรก หรือว่าทำลายสถาบันของบิดามารดาอย่างทีกล่าวมานี้. ครอบครัวนั้นนับว่ามีบุตรที่ดี คือยกบิดามารดาขึ้นมาจากนรกได้; แล้วเขาก็จะเป็นศิษย์ที่ดี คือเคารพครูบาอาจารย์ในฐานะที่เป็นผู้ยกวิญญูณาให้สูง, แล้วก็เป็ผลเมืองที่ดีของประเทศชาติ หรือของโลก ได้โดยเต็มเปี่ยมบริสุทธิ์บริบูรณ์, แล้วเป็นสาวกที่ดีของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าด้วย.

นี่เรียกว่า เรามีข้อที่จะต้องนึกคิดกันให้มาก ว่าเราต้องไม่เป็นอ้ายฮ้อด คือว่าจะต้องยอมเชื่อว่าพ่อแม่ว่าบกมี, สิ่งที่ดีกว่าน้ำนั้นต้องมีแน่, ไม่ใช่มีดีแต่ที่เพียง

เป็นน้ำอยู่เดี๋ยวนี้ คือมีเพียงทรัพย์ ยศ ไมตรี อำนาจวาสนา สนุกสนานเฮฮาทางเนื้อทางหนัง, มีเพียงเท่านั้นนั่นไม่ใช่. เราจะต้องมีอะไรซึ่งสะอาด สว่าง สงบ เยือกเย็น ไม่มีความทุกข์เลยอีกส่วนหนึ่ง นั่นแหละคือบงก; แล้วก็ป็นอัยอืดที่เชื้อแม่ไปก่อน ตั้งแต่ยังว่าอยู่ในน้ำนี้ ว่าบงกมี, แล้วจงตั้งความปรารถนาอย่างแน่วแน่ คิดจะขึ้นไปสู่บงกให้จงได้, แล้วอย่าให้อยู่ในจำนวนของอัยอืดที่ตายตั้งแต่ยังอยู่ในน้ำ.

ขอกัยที่พูดอย่างนี้ เรียกว่าพูดอย่าง “พุทธทาส” ซึ่งอาจจะโสกโดกไปบ้าง หรือหยาบคายไปบ้าง แต่ก็จำเป็น; เพราะหาได้เรียนเรื่องภาษาที่จะพูดให้ไพเราะได้, ต้องพูดกันอย่างเพื่อนมนุษย์ร่วมเกิด ร่วมแก่ ร่วมเจ็บ ร่วมตาย ด้วยกัน, แล้วก็เป็นอย่างที่เป็นมนุษย์มีปัญหอย่างเดียวกัน มีหัวกอย่างเดียวกัน ในการที่จะต้องช่วยกันขจัดปิดเป่าความทุกข์ยากลำบากของพวกเรา โดยเฉพาะในประเทศไทยของเรานี้ ให้มันสูญหายไป.

ยอดปรารถนา ต้องเป็นเรื่องไม่มีทุกข์ ดุจอยู่บนบก

เป็นอันว่า จะต้องยอมเชื่อว่า สิ่งที่ดีที่สุด หรือยอดปรารถนาของมนุษย์นั้น ไม่ใช่การอยู่ในน้ำ, หรือเพียงแต่อยู่ในน้ำ; ต้องไปอยู่บนบกซึ่งหมายถึงเรื่องที่ไม่ใช่เป็นเพียงความสนุกสนาน เพลิดเพลินทางเนื้อทางหนัง, แต่ต้องเป็นเรื่องในทางจิตทางใจ ที่สะอาด สว่าง สงบ เยือกเย็น ไม่มีความทุกข์ ไม่ต้องร้องไห้แต่ประการใด, ไม่ต้องถึงกับฆ่าตัวตาย หรืออะไรทำนองนี้, หรือว่าอยู่ก็อยู่ด้วยต้องกินยาระงับประสาทอย่างนี้เป็นต้น; เพราะหาได้รู้แต่เรื่องน้ำ และหลงไหลในเรื่องน้ำอย่างเดี๋ยวนั้น ไม่รู้เรื่องบกซึ่งจะเป็นยาแก้โรคที่เกิดขึ้นเพราะน้ำนั้น.

หวังว่านักศึกษาทั้งหลาย จะได้นึกคิดเรื่องนี้เป็นพื้นฐาน สำหรับการเป็นอยู่ต่อไป หรือในการศึกษาต่อไป; เพราะว่าการศึกษาของเรานั้นจะนำมาซึ่งอะไร? นี้เราก็มืดข้อที่จะต้องคิดกันต่อไปว่า ทำอย่างไรจึงจะขึ้นบกได้? ทำอย่างไรอ้ายออดจึงจะขึ้นบกได้? เราจะมีชีวิตกันอยู่อย่างไรในโลกนี้ จึงจะเป็นอ้ายออดที่ขึ้นบกได้ :

- ถ้าเราจะมีชีวิตอย่างผีเสื้อที่สวยงาม บินโบกจวัดเฉวียนไปมา อะไรอย่างนั้นแล้วไม่เท่าไรก็ตาย; แล้วมันจะได้อะไร นอกจากความงามชั่วประเดี๋ยวประด๋าว.

- หรือว่า จะมีชีวิตอย่างขง ที่คอยสูบเลือดสูบเนื้อ แล้วก็ทำความรำคาญให้คนอื่น ไม่มีความงดงามที่ตรงไหน, และแล้วไม่เท่าไรก็ตาย ไม่กี่วันก็ตาย.

- หรือเรา จะมีชีวิตอยู่อย่างปู อย่างเปี้ยว รู้จักแต่เรื่องดินเรื่องโคลน อยู่แต่ในเรือวโนรู มันจะนำทุเรศสักเท่าไร.

- หรือว่าเรา จะมีชีวิตอย่างวัว อย่างควาย ช้าง ม้า ซึ่งเหนื่อยหนักด้วยการลากแอก ลากไถ อย่างตึงเครียดอย่างนี้ จะเอาไหม? ต้องลองคิดดูด้วยเหมือนกันว่า อะไรที่มันมากเกินไปอย่างใดอย่างหนึ่งนั้น มันจะทนไหวไหม?

- หรือว่า จะเป็นสิงทะโมน นายฝูง แล้วก็มีสิงเพศตรงกันข้ามเป็นบริวารมากมาย ลิงตัวผู้ตัวไหนเข้ามาแล้วเป็นกัดตายเลย; เป็นหัวหน้าสิงทะโมนที่มีเหมือนกับมีฮาเริ่มอย่างนั้นจะเอาไหม?

ขอให้ลองเปรียบเทียบดู จะเป็นผีเสื้อ หรือจะเป็นขง หรือจะเป็นเปี้ยว ปู หรือจะเป็น ช้าง ม้า วัว ควาย หรือจะเป็นสิงทะโมนตัวนั้น, หรือจะเป็นอ้ายออดที่ขึ้นบกได้. นี้ลองเปรียบเทียบด้วยอุทาหรณ์นี้ เพื่อประหยัดเวลา; ไม่เช่นนั้นจะต้องพูดกันมากคำ.

เป็นอย่างไร ชนิดไหน มันคงจะไม่ใช่ทุกอย่างที่กล่าวมาแล้วนั้น; มันจะต้องเป็นอย่างไร เป็นการตรัสรู้ของพระพุทธเจ้าได้ระบุไว้ให้. ขอให้เข้าใจ ให้จดจำคำนี้ว่า เราจะต้องเป็นอยู่อย่างชนิดที่เป็นการตรัสรู้ของพระพุทธเจ้าระบุไว้ให้; ก็คือ เป็นมนุษย์ นั่นแหละ. เป็นมนุษย์ ถือเอาตามตัวตรงๆว่า มีใจสูงดีกว่า; มน = ใจ อุษย = สูง, รวมกันเป็น ใจสูง, ง่ายๆ ไม่ต้องกลัวผิดไวยากรณ์อะไร.

ถ้าใจสูงก็ต้องขึ้นจากน้ำ น้ำท่วมไม่ได้ คือกิเลส ตัณหา หรือความทุกข์ ซึ่งเป็นเหมือนน้ำ. ท่วมไม่ได้, นี่จึงจะเป็นมนุษย์; แล้วเรื่องต้องเป็นอยู่อย่างมนุษย์ ก็คือ เราจะต้องมีจิตใจอย่างมนุษย์ เราจะต้องรู้เรื่องทั้งเรื่องบกและเรื่องน้ำ.

รู้เรื่องบกและเรื่องน้ำจะต้องจัดการอย่างไร?

การเรียนของเรา จะต้องมีการศึกษาอบรมที่เป็นไปเพื่อความเจริญสมบูรณ์ ทั้งทางน้ำและทางบก, คือทั้งทางกายและทางวิญญาณ. เพราะฉะนั้น เราจะต้องรู้จัก ตั้งตัวอยู่ในชีวิตนี้ ให้มีการงานที่ดี และเป็นการปฏิบัติธรรมไปด้วย พร้อมกันไปในตัว.

การงานชนิดไหนที่จะเต็มทั้งสองอย่างพร้อมกันไปในตัวเช่นนี้? ก็คือการงาน ที่ทำไปอย่างไม่ผิดพลาด ไม่ทำลายสถาบันของบิดามารดา ครูบาอาจารย์หรืออะไร หมด แต่เป็นไปเพื่อการบังคับตัวเอง, ไม่มีการเห็นแก่ตัว, ไม่ให้จิตวุ่น ให้จิตประกอบ อยู่ด้วยสติปัญญา ชนิดที่ตรงตามแบบของธรรมะหรือของศาสนาแล้วทำไปเกิดการงาน อย่างนั้น.

การศึกษาในขณะนี้ก็เรียกว่า การงาน; แล้วออกไปประกอบอาชีพก็เรียกว่า

การงาน ต่อไปจนตลอดชีวิตก็เรียกว่า การงาน; แล้วจะมีหน้าที่เป็นอย่างไร, เป็นผู้พิพากษา เป็นตุลาการ เป็นเสมียนพนักงาน เป็นทหาร เป็นพลเรือน เป็นกสิกร เป็นอะไรก็สุดแท้, นี้เรียกว่า การงานทั้งนั้น. แต่ขอให้เป็นผู้ทำการงานดี ด้วยจิตที่ว่างจากความเห็นแก่ตัว ที่เรียกว่า “จิตว่าง” แล้วจะมีประโยชน์อย่างยิ่ง โดยที่ว่าเป็นที่เดียวทั้งสองอย่าง. เหมือนกับว่า เรายังปืนไปที่เดียวด้วยกระสุนเพียงนัดเดียว แล้วได้นกตัวใหญ่ๆตั้งสองตัว; เราภาคภูมิใจมาก. นี้ก็เหมือนกัน.

ขอให้เป็นอย่างอยู่ด้วยจิตใจที่ประกอบด้วยธรรมะ, ว่างจากตัวตน หรือความเห็นแก่ตน, แล้วทำหน้าที่การงานของคุณไปอย่างสุดความสามารถของคุณ มันจะเป็นการทำงาน และปฏิบัติธรรมอย่างสูงพร้อมกันไปในตัว; ปฏิบัติธรรมอย่างอื่น ไม่มีดีกว่านี้ เพราะมันมีแต่มากเกินไปบ้าง น้อยเกินไปบ้าง.

ชีวิตประจำวัน ต้องเป็นอย่างอยู่ด้วยการปฏิบัติธรรม

การปฏิบัติธรรม ด้วยการมีชีวิตประจำวันชนิดที่ทำลายความเห็นแก่ตัว ให้มีจิตว่างจากความเห็นแก่ตัวอยู่เสมอ นี้เรียกว่าเป็นการอยู่ที่เป็นการปฏิบัติธรรมอยู่ในตัว, เป็นการปฏิบัติธรรมจริงๆ, เป็นวิปัสสนาอย่างแท้จริงอยู่ในตัวมันเอง. และกำลังจะขบออกแก่ท่านนักศึกษาทั้งหลายว่า “วิปัสสนาสูงสุดนั้น ไม่ต้องวิ่งไปเข้าป่าทำ” แต่ทำได้ในที่ทุกหนทุกแห่ง; แต่ที่พิเศษอย่างยิ่งนั้น ให้ทำอยู่ในตัวการงานเป็นประจำ.

จะเป็นการศึกษาเล่าเรียนอยู่ในชั้น, ขณะที่กำลังนั่งอยู่ในชั้น ฟังเล็กเซอร์อยู่ก็ดี, จะต้องมีจิตว่าง, ออกจากชั้นก็ต้องมีจิตว่าง, กลับไปบ้านก็ต้องมีจิตว่าง, กระทบ

ทำงานประจำวันทุกอย่าง จะกิน จะอาบ จะถ่าย จะล้าง อะไรก็ต้องทำด้วยจิตว่าง, กลับมาโรงเรียนใหม่อีกก็จิตว่าง แล้วก็ว่างอยู่เรื่อยๆไปในการเป็นอยู่ตลอดชีวิต.

นี่คงจะไม่เข้าใจ เรื่องคำว่า “จิตว่าง”; มักจะเข้าใจกันไปว่า เมื่อจิตว่างแล้วจะทำอะไรไม่ได้ คิดอะไรไม่ได้; หรือบางทีคิดว่าจิตว่างแล้ว ต้องตัวแข็งเป็นก้อนหินไปเลย. อย่างนี้ไม่ใช่; ไม่ถูก; ไม่ใช่จิตว่างตามแบบของพระพุทธเจ้า.

พระพุทธเจ้าท่านสอนมาก เรื่องจิตว่าง หรือความว่าง; ว่างที่สุดนั่นคือ นิพพาน. นิพพาน ปรมฺ สุญญํ – นิพพานคือว่างอย่างยิ่ง; ทั้งนี้เพราะว่า ท่านต้องการให้เราว่างจากความมีตัวเรา.

ถ้าฟังไม่ถูกก็ต้องพูดใหม่ว่า ให้ว่างจากความรู้สึกว่ามีตัวเรา ซึ่งจะเป็นที่ตั้งแห่งความเห็นแก่ตัว; เมื่อว่างจากความรู้สึกมีตัวเราแล้ว จะมีอะไร? มันก็มีสติปัญญา, ความไม่เห็นแก่ตัว, ความรู้สึกผิดชอบชั่วดี.

ที่แท้นั้น ขึ้นชื่อว่าจิตแล้ว ต้องเป็นสิ่งที่ไม่มีสติปัญญา อยู่ในตัวมันเอง; แต่เดี๋ยวนี้ความเห็นแก่ตัวมันปิดเสียหมด มันครอบงำหุ้มห่อเสียหมด จิตจึงโง่ แล้วจิตก็ไม่ว่างจาก “ตัว”, กลัดกลุ้มไปด้วย “ตัว”, เรียกว่า จิตวุ่น เพราะฉะนั้นจำไว้สองคำก็แล้วกัน “จิตวุ่น กับ จิตว่าง”.

จิตวุ่น คือจิตที่กำลังกลัดกลุ้มด้วยความเห็นแก่ตัว, ตัวกู - ของกู. จิตว่างนี้ ไม่มีความรู้สึกอย่างนั้น, แล้วมันเป็นตัวของมันเอง ก็คือเป็นสติปัญญาอยู่ในตัวมันเอง

ตามธรรมชาติของสิ่งที่เรียกว่า จิต. จิตว่างนี้ก็เหมือนกันเดียวกับสติปัญญา หรือแสงสว่าง หรือพุทธะ หรือธรรมะ เสมอไป; แต่กิเลสมาหุ้มห่อจิต เพราะฉะนั้น จิตจึงมืด จึงโง่. เราจึงควร ระวังให้ดี ตรงที่ ความเห็นแก่ตัว นี้ ว่ามันกำลังหุ้มห่อจิตอยู่หรือไม่; แม้ตัวเราขณะที่เป็นนักเรียนนักศึกษาอยู่นี้. จิตว่างมันหมายความว่า ขณะนั้นจิตไม่มีความเห็นแก่ตัว แต่มีสติปัญญาอย่างยิ่ง มันจึงทำอะไรได้ถูกต้อง.

พึงรู้จัก หัวใจธรรมะ เพื่อปฏิบัติได้เป็นประจำ

ข้อปฏิบัติโดยสรุป ในที่นี้ก็คือพระพุทธภาษิต ซึ่งเป็นหัวใจของพระพุทธศาสนา แท้จริง มีอยู่ว่า : สิ่งทั้งหลายทั้งปวง ไม่ควรเข้าไปยึดมั่นถือมั่น.

ถ้านักศึกษาคนใดมีความสนใจว่า หัวใจของพุทธศาสนาทั้งหมดที่มีมากมาย ทั้งพระไตรปิฎกนั้น มันสรุปได้ประโยชน์เดียวว่าอย่างไรแล้ว ก็โปรดทราบไว้ด้วยว่า พระพุทธเจ้าท่านได้ตรัสไว้เอง ท่านสรุปว่า มันอาจจะรวมลงไปเหลือเพียงประโยคเดียวว่า :- สพุเพ ธมฺมา นาลํ อภินิเวสย ; ประโยคนี้อะไรก็เหมือนกันนั่นแหละ แปลว่า สิ่งทั้งหลายทั้งปวงไม่ควรยึดมั่นถือมั่น ว่าตัวกู หรือของกู.

นี่ถ้าเราไม่ยึดมั่นสิ่งทั้งหลาย ที่เป็นอะไรก็ตาม ว่าเป็นตัวกูหรือของกูแล้วมันไม่ไปเห็นแก่สิ่งนั้น แล้วไม่เห็นแก่ตน. ใจก็เป็นอิสระจากกิเลส, ก็มีสติปัญญา, รู้ว่าควรทำอะไรไปอย่างไร มันจึงทำถูกหมด, ไม่ทำผิด. พอเราเกิดไปยึดมั่นว่าตัวตนของตนเท่านั้น มันก็ทำไปด้วยความเห็นแก่ตน มันก็ผิดหมด, เพราะเกิดเบียดเบียนตนหรือผู้อื่นขึ้นมาทันที.

นี่เป็นยอดหัวใจของพุทธศาสนา ที่มีเพียงเท่านั้น. ถ้าถูกชาวต่างประเทศหรือใครถามว่า หัวใจของพระพุทธศาสนาสรุปว่าอย่างไร? จงตอบเขาให้ถูกว่าอย่างนี้; อย่าได้ไปตอบอย่างอื่น ซึ่งว่าเอาเอง, คนชั้นหลังว่าเอาเอง. ส่วนที่พระพุทธเจ้าท่านว่าไว้เองนั้นว่า สิ่งทั้งหลายทั้งปวงไม่ควรยึดมั่นถือมั่น. ถ้าให้รู้ก็รู้ข้อนี้, ถ้าปฏิบัติก็ให้ปฏิบัติข้อนี้, ถ้าได้ผลมาก็ให้ได้ผลมาในฐานะที่เป็นผลของการปฏิบัติอย่างนี้ - คือไม่ยึดมั่นถือมั่นอะไรว่า เป็นตัวกูหรือของกูนี้; ให้มีอยู่แต่สติปัญญาที่รู้ว่าควรไปทำอย่างไร แล้วเรียกว่าจิตว่าง.

ชีวิตอยู่รอดด้วยดี เพราะ “ไม่ยึดมั่น ๆ เป็นอยู่อย่างจิตว่าง”

ขอให้สนใจคำว่า “จิตว่าง” นี้ไว้ให้มากในลักษณะที่มันตรงกันข้ามกับจิตวุ่น; แล้วให้ความจริงไว้อย่างหนึ่งว่า คนเรานี้รอดชีวิตอยู่ได้ด้วยจิตว่าง; ถ้าไม่อย่างนั้นเราจะต้องตายหมดแล้ว ไม่ได้มาเห็นหน้ากันอยู่อย่างนี้เลย.

อธิบายว่า :- ถ้าจิตของเราวุ่นด้วยเรื่องของตัวกู - ของกู ไม่มีเวลาพักผ่อนแล้ว เราต้องเป็นโรคจิต เป็นโรคประสาท หรือฆ่าตัวตาย หรือว่าวิกลจริตไป. เดียวนี้ในวันหนึ่ง ๒๔ ชั่วโมงนี้ มีอยู่ไม่กี่นาทีที่จิตของเราวุ่นไปบ้าง. ธรรมดาจิตว่างอยู่เป็นพื้นฐานอยู่แล้ว เราไม่ได้ยึดมั่นถือมั่นอะไร ว่าเป็นตัวกู ว่าของกู อยู่ทุกลมหายใจเข้าออกตลอด ๒๔ ชั่วโมง; เพราะว่าถ้าเป็นอย่างนั้นเราจะต้องเป็นบ้าตายไปนานแล้ว.

ตัวอย่างเช่น เรามีสิ่งนี้เป็นของรักที่สุดของเรา ก็ยึดถือว่าเป็นของเราเพียงชั่วเวลาที่ไปนึกมันเท่านั้น, นอกนั้นแล้วก็ไม่ได้มีอยู่ หรือไม่ได้ยึดถืออยู่เลย. แม้จะเป็นของรักที่สุด สมมติว่าเป็นชั้นยอดชั้นเลิศของคนหนุ่มคนสาว ซึ่งจะถือว่าเป็น

ของรักที่สุดก็ตามเกิด, จะรู้สึกว่ามันเป็นของเรา ช่วงเวลาที่เรานึกถึงมันเท่านั้น; เวลาที่ลืม ไม่นึกถึง มันมีอยู่มากกว่ามากนัก. เพราะฉะนั้น เราจึงไม่เป็นบ้า.

ถ้าความกลัดกลุ้มว่า ของกู นี้อยู่ตลอด ๒๔ ชั่วโมง ทุกลมหายใจเข้าออก แล้ว ภายในสองสามวัน จะต้องเป็นบ้า, ภายในสองสามอาทิตย์จะต้องตาย. นี่ถือว่า ความว่าง หรือ จิตที่ว่าง ไม่ยึดถืออะไรว่าเป็นเรา เป็นของของเรา นั้นเป็นพื้นฐาน ส่วนจิตวุ่นนั้นมาเป็นพักๆ; แต่สำหรับบางคนนั้น อาจจะมีหลายนาทีหลายชั่วโมง ก็ได้ในวันหนึ่งๆ. เราจึงควรขบใจมัน ขบใจจิตที่ว่าง, ความว่างจะช่วยหล่อเลี้ยง ชีวิตเราไว้ได้ เราจึงอยู่กันได้ไม่ตาย, แล้วเราทำอะไรได้ดีที่สุดด้วย; เพราะฉะนั้น ขอให้สนใจ.

จะยกตัวอย่างให้ฟังอีก :-

เหมือนอย่างว่านักศึกษาจะคิดนึกข้อศึกษา โดยเฉพาะอย่างยิ่งในเวลาสอบไล่ นั้น ต้องตั้งต้นคิดมันด้วยจิตว่าง ไม่ใช่ด้วยจิตวุ่น; คนที่สะเพร่ามองดูอะไรหยาบๆ จะแย้งว่า ต้องทำด้วยจิตวุ่น. แต่ที่ถูกต้องนั้นต้องทำด้วยจิตว่าง และความจริงก็ทำด้วยจิตว่าง แต่ตัวเองไม่รู้รู้สึก.

ที่เรียกว่า จิตวุ่น นั้น หมายความว่า นึกถึงแต่เรื่องตัวกู - ของกู; ถ้าจิตว่าง แล้วไม่มีความนึกอย่างนั้น. เมื่อเราคิดจะทำเลขอย่างยากๆ หรือตอบปัญหาหายากๆ ในเวลาสอบไล่โดยเฉพาะ อย่างนี้ เราต้องลืมตัวกู - ของกู ลืมอะไรหมด, เช่นว่าเราจะไม่กลัวว่าตัวกูจะสอบไล่ตก หรือตัวกูจะสอบไล่ได้ แล้วก็จะดีจะเด่น ; และไม่นึกถึงเรื่องรักเรื่องใครอะไรของกูที่ไหน ที่อะไรหมด; แม้แต่บิดามารดา หรืออะไรก็ตาม; จะต้องเหลืออยู่แต่จิตที่ว่างจากตัวกู มีอยู่ก็แต่สติปัญญานี้.

สติปัญญานี้มันเป็นอิสระ แล้วมันไม่ได้ถูกหุ้มห่อด้วยความวุ่น ว่าตัวกู - ของกู ซึ่งทำให้กลัวบ้าง ทำให้รักบ้าง ทำให้ประหม่าบ้าง ทำให้ลังเลบ้าง เหล่านี้ ออกไปหมด; ไม่มีเรื่องจะกลัว หรือมีเรื่องอะไร สติปัญญาก็จะเป็นที่เฉียบแหลมที่สุด, และจะคิดปัญหา หรือตอบปัญหานั้นได้ดีที่สุด. นี้เรียกว่า เราสอบไล่ทำได้ด้วยจิตว่าง ไม่ใช่จิตวุ่น และมีความเป็นสมาธิที่ถูกต้อง นั่นคือจิตว่าง.

อย่าเข้าใจผิด ว่าเราต้องเห็นแก่ตัวจัด มันจึงจะมีสมาธิแรง; อย่างนี้เป็นคำพูดของคนที่ไม่รู้. ความมุ่งมั่นจะเอาให้สำเร็จที่เรียกว่า *ambition* นั้นเข้าใจให้ดีๆ มันมีอยู่ถึงสองประเภท คือ *ambition* ด้วยจิตวุ่นก็ได้ *ambition* ด้วยจิตว่างก็ได้.

ambition ด้วยจิตวุ่นนี้ จะสาย จะสั้น จะประหม่า จะอะไรไปหมด; แล้วจะทำไม่ได้ดี; *ambition* ด้วย จิตว่างนี้จะพิเศษเหมือนปาฏิหาริย์ เพราะว่า *ambition* ด้วยจิตวุ่นนั้นคือ กิเลส ตัณหา อะไรต่าง ๆ นานาเข้ามารวมอยู่ด้วย มันจึงเป็นจิตวุ่น : แล้วที่นี้แม้จะมี *ambition* อย่างสูง มุ่งมั่นอย่างไร เท่าไร มันก็มีแต่สาย แต่สั้นเท่านั้น.

ถ้าเราเอาตัวกู - ของกู ออกไป, เอากิเลส ตัณหาออกไป เหลือแต่สติปัญญา เป็นจิตว่างจากตัวกู - ของกูแล้ว *ambition* นั้นจะใสแจ๋วกระฉ่าง มีกำลังมาก *active* อย่างยิ่ง มันจึงทำอะไรได้ดี. ขอให้เข้าใจคำว่า สมาธิที่จะเอามาใช้ในการศึกษา หรือในการสอบไล่ หรือในการคิดอะไรต่าง ๆ นี้ ต้องเป็น *ambition* ของจิตว่าง ; ไม่ใช่ของจิตวุ่น.

ขอยกตัวอย่างอีกอย่างหนึ่งว่า เช่นจะยิงปืน, พวกทหารจะยิงปืนนี้เขาต้องยิง

ด้วยจิตว่าง, ไม่ใช่ขึงด้วยจิตวุ่น. ที่แรกอาจจะต้องมีเจตนาว่า จะต้องขึงเพื่ออย่างนั้น อย่างนี้ก็ตาม; แต่พอเขาจับปิ่นมาเล็งยังเป๋าหมายแล้ว เขาลืมหมด; ต้องใช้จิตว่าง เหลืออยู่แต่สติปัญญา ที่จะขึงไปตามวิธีที่ต้องการจะขึง. ส่วนที่ไปหวังว่า ถ้าขึงผิดแล้ว เพื่อนจะหัวเราะ หรือว่าพอขึงถูกแล้วเขาจะตบมือกันกราวใหญ่ หรือว่าจะได้รับอย่าง นั้นอย่างนี้ จะเสียอย่างนั้นอย่างนี้ ต้องไม่มีเข้ามา; เพราะนั่นคือ ลักษณะของตัวกู หรือของกู ที่เข้ามาทำให้จิตวุ่น ไม่ว่าง จะทำให้มือสั่นบ้าง ใจจะสั่นก่อน แล้วมือจะ สั่นบ้าง แล้วมันก็จะขึงผิดหมด. การฝึกอย่างมีจิตว่าง เราจะฝึกอย่างแบบสมาธิวิปัสสนา อะไรมาก่อนก็ตาม เราต้องรู้จักขจัดความวุ่น ว่า ตัวกู - ของกู ออกไปให้หมด เป็น จิตว่างอย่างนี้แล้ว จะขึงปิ่นถูกเหมือนกับปาฏิหาริย์.

ในประเทศญี่ปุ่น เขาสอนเรื่องทำจิตว่าง แล้วก็ยิงศรประกวดกัน อย่างนี้ เขา สอนกันตั้ง ๗ - ๘ ปี; นักยิงที่มีจิตว่างแล้วนั้น ยิงศรถูกเป้าขนาดเส้นขนเส้นผมได้ เหมือนกับปาฏิหาริย์. เพราะฝึกสมาธิตามแบบนิกายเซ็น เพื่อทำจิตว่าง นักยิงศร เหล่านั้นจึงยิงปิ่นแม่นยำอย่างปาฏิหาริย์. นี้ขอให้เข้าใจว่า สิ่งที่ทำไปด้วยจิตว่างนั้น มันจะ วิเศษอย่างนี้.

หรือ สมมติว่าจะจัดดอกไม้ปักแจกัน คนที่มีจิตวุ่นก็เสียใบใส่ๆ เสร็จแล้วดอกไม้ นั้นมันก็มีลักษณะของจิตวุ่นแสดงให้คนที่ฉลาดเห็นได้เสมอ; ครูอาจารย์ที่เขามีความรู้ มีวิชานี้ เขาจะเห็นแจกันอันนี้เสียด้วยคนมีจิตวุ่น. ถ้าเราทำจิตให้ว่างก่อนแล้วเสียใบ ลงไป มันจะมีลักษณะอีกอย่างหนึ่ง ซึ่งแสดงความหมายลึกซึ้งตามแบบของจิตที่บริสุทธิ์ อย่างนี้เป็นต้น; แม้แต่ศิลปะก็ยังต้องการจิตว่าง อย่าว่าแต่เรื่องอาชีพ.

เรื่องอาชีพที่ต้องการจิตว่าง; จะเข้าใจคำว่า จิตว่าง จิตวุ่น ในเรื่องอาชีพได้อย่างไร ขอให้ดูที่คนแจวเรือจ้าง. คนแจวเรือจ้างขณะหนึ่งๆนั้น เขาแจวเรือทวนน้ำ ทวนลม ทวนฝนตก แดดออก กลางแดดนี้ ก็แจวไปได้สนุกสนาน ปากร้องเพลงไปพลาง แจวเฉิบๆไปได้ ไม่มีความทุกข์เลย เพราะจิตมันว่างจากตัวกู - ของกู, กำลังว่างจากความรู้สึกว่า ตัวกูหรือของกู หรือความเห็นแก่ตัวกู.

พอสักประเดี๋ยวคนนั้นเอง ไม่ต้องคนอื่น จิตมันเกิดวุ่นขึ้นมา มันนึกถึงโชควาสนาของกู ลูกเมียของกู ครอบครัวของกู ล้วนแต่ลำบากยากจน ไม่มีใครเห็นอกเห็นใจ, พวกนายทุนทารุณอย่างโน้นอย่างนี้; พอจิตมันวุ่นอย่างนี้แล้ว มันก็ร้องเพลงไม่ออก ก็ทนแจวเรือไปเหมือนตคนรถทั้งเป็น น้ำมูกน้ำตาไหลไปเลย ร้องเพลงไม่ได้ นี่เมื่อจิตวุ่นมันเป็นอย่างนี้.

เราจึงกล่าวได้อย่างชนิดที่ไม่ต้องกลัวผิด และควรจำอย่างยิ่งว่า เมื่อจิตว่างนี้ทำงานสนุก, เมื่อจิตวุ่นแล้วการงานเป็นทุกข์. จะเป็นการงาน การเล่าเรียน หรือการงานอาชีพอะไรก็ตาม ถ้าจิตว่างแล้ว ไปโกยทองร่วงที่มีโคลนเหม็นๆ ก็ยังสนุก, ถ้าจิตวุ่นแล้วให้ทำงานเบาๆ ในห้องปรับอากาศเย็น ก็ยังเป็นทุกข์ ยังวุ่นวายใจอยู่นั่นเอง.

ถ้ารู้จักทำให้จิตว่างแล้วงานจะสนุกไปหมด ไม่ว่าจะงานกรรมกร กสิกร ทุกอย่างตลอดจนงานออฟฟิศ จะสนุกไปหมดเมื่อจิตว่าง, แล้วมันจะเป็นเหมือนตคนรถไปหมดเมื่อจิตวุ่น. แม้แต่งานของพวกเทวดาในสวรรค์ก็เป็นอย่างนั้น.

จิตว่างเป็นเรื่องวิเศษ ที่พระพุทธเจ้าทรงสอน

อย่าเข้าใจคำว่า จิตว่าง ว่าเป็นเรื่องบ้าๆ บอๆ หรือเป็นเรื่องที่เอามาใช้ประโยชน์อะไรไม่ได้. มันเป็นเรื่องที่วิเศษที่สุด ที่พระพุทธเจ้าท่านมอบให้ ท่านแนะนำให้ ท่านสอนให้; เพราะฉะนั้น ขอให้พยายามมีชีวิตอยู่ทุกลมหายใจเข้าออก ด้วยจิตว่างจากความรู้สึกที่ว่า ตัวกู - ของกู กำมันหนาบหน้อย แต่มันจำเป็นที่จะต้องพูด เพราะมันเป็นความรู้สึกจริงๆ อย่างนั้น.

นี่เรียกว่าเราจะต้องรู้จักสังคัลป์พิเศษ ในฐานะเหมือนกับเป็นแก้ววิเศษ เป็นแก้วสารพัดนึกอย่างนี้ไว้สักอย่างหนึ่ง ก็คือความมีจิตว่างนี่คือความขึ้นบก. การที่จะขึ้นบกมาได้ก็ต้องอาศัยจิตที่ว่าง แล้วเราก็จะได้ขึ้นไปสู่สิ่งที่ดีที่สุด หรือยอดปรารถนาของมนุษย์ ในทางฝ่ายจิต หรือฝ่ายวิญญาณ.

ทางฝ่ายร่างกายหรือทางฝ่ายวัตถุนี้ก็มีพร้อม คือ มีทรัพย์สมบัติ มีเกียรติยศ มีไมตรี มีสังคมดี แวดล้อมดี ส่วนร่างกายเสร็จไป; ส่วนจิตส่วนวิญญาณนี้ก็มีแต่ ความรู้ ความตื่น ความเบิกบาน ประกอบอยู่ด้วยสติปัญญา, เฉลียวฉลาดอย่างยิ่งในทางธรรม มีความสะอาด สว่าง สงบด้วย แล้วมันจะทุกข์ที่ไหนได้. มันจะไม่มีทุกข์เลย : ไม่มี การร้องไห้ ไม่มีการหัวเราะ; แต่ว่าเป็นสุขยิ่งไปกว่าการหัวเราะ จะไม่มีทุกข์เลย.

ชีวิตแบบนี้คือ *Summum Bonum* หรือว่า สิ่งดีที่สุดในมนุษย์ควรจะได้ ควรจะเข้าถึงให้ได้ในชาตินี้ ก่อนแต่ที่จะตาย; โดยวิธีอย่างที่ว่า ให้เป็นอยู่ด้วยจิตว่าง ตั้งต้นไว้.

การเป็นอยู่ด้วยจิตว่างนั้น เราจะต้องเชื่อเสียก่อนว่า เราสามารถทำจิตให้

หยุดวุ่น. แล้วจะกลายเป็นจิตว่าง ขึ้นจากน้ำมาสู่บก; แล้วเราจะปฏิบัติหน้าที่บนบกนี้ให้ดีที่สุด จนกระทั่งเป็นจิตที่ทุกข์กะเขาไม่เป็น. ต่อไปนี่มันจะทุกข์กะเขาไม่เป็น จะทำงานอะไรก็จะสนุกไปหมด, การเรียนก็สนุก แล้วก็เรียนได้ดีด้วย เป็นไปถึงที่สุดในทางดีด้วย. นี่เราจะต้องมีชีวิตเป็นอยู่ในลักษณะเช่นนี้ จึงจะรักษาความเป็นมนุษย์ไว้ได้; ทำโลกนี้ให้งดงามน่าอยู่ รวมทั้งตัวเราเองด้วย.

ช่วงเวลาที่เหลืออยู่นิดหนึ่งนี้ จะขอโอกาสให้อดทนฟังถึงเรื่อง อุปสรรคที่ทำให้เราทำไม่ได้.

เพื่อช่วยความเข้าใจ ฟังศึกษา “นิทาน และ ชาดก”

ต้องขอล่าอย่างสมมติตามเคยว่า ทำไมเมื่อเรารู้อยู่อย่างนี้แล้ว และเราก็งงใจ จะทำให้ดีอย่างไร : จะเรียนให้ดี จะสอบไล่ให้ดี จะเป็นมนุษย์ให้ได้รับสิ่งที่ดีที่สุดให้ได้; แล้วอย่างนี้มันก็ยังไม่ได้ตามที่ต้องการ เพราะทำเข้าไปบ้าง. ทั้งนี้ก็เพราะว่ามันมีสิ่งๆหนึ่ง ซึ่งจะขอเรียกเพื่อจำง่ายๆว่า “น้ำมันผี”; พุดอย่างนี้เพราะว่าเราจะต้องฝากไว้ในรูปอุปมาอย่างนี้เสมอไป โดยเล่าเป็นนิทาน.

ที่พุดถึงนิทานนี้ก็เพื่อจะรื้อฟื้นความรู้สึกทั่วไปสักอย่างหนึ่งว่า นักศึกษาสมัยใหม่นี้เขาลามาก ถึงกับเห็นว่า เรื่องชาดก เรื่องนิทาน นี่เป็นเรื่องที่ไร้สาระ เอาไปเผาเสียให้หมดจะดีกว่า, ใครเอ่ยถึงชาดกแล้วเขาไม่เชื่อ; จึงขอเตือนท่านนิสิตที่เป็นนักศึกษาทั้งหลายว่า อย่าได้เข้าใจอย่างนั้น; มันเป็นความฉลาดอย่างยิ่งที่ครูบาอาจารย์แต่กาลก่อน ท่านมีเรื่องชาดกขึ้นมา.

ท่านมีชาดกขึ้นมาทำไม? ท่านมีขึ้นมาในฐานะที่เป็นเหมือนภานะ อย่างว่า แก้วใบนี้เป็นภานะ, ถ้าไม่มีแก้วใบนี้ทำไมจะเห็นน้ำในนี้ได้? จะเห็นได้อย่างไร? ขอให้ลองคิดดู :-

ถ้าที่บ้านไม่มีหม้อข้าวหม้อแกง เราจะกินอาหารได้อย่างไร? แล้วเราจะเก็บมันไว้ได้อย่างไร ถ้าเราไม่มีภานะ? หรือสมมติว่า ผลไม้ที่ดีที่สุดนั้น ถ้ามันไม่มีเปลือก แล้วจะเก็บมันไว้ได้อย่างไร? เราจะเอามันมาใส่มือไว้ได้อย่างไร? ถ้าปล่อยมันก็ตกดิน. การที่มันมีเปลือกหุ้มห่ออยู่นั้น มันช่วยให้เนื้อในสำเร็จประโยชน์แก่เรา.

เรื่องชาดกก็เป็นอย่างนี้ มันเหมือนเปลือกที่ใส่ธรรมะไว้เป็นประจำเป็นอย่างยิ่ง. ถ้าเรามีภานะดี เก็บได้ทน, ถ้าภานะไม่ดี หรือเปลือกไม่ดี ก็เก็บไม่ได้ทน. เพราะฉะนั้น ต้องมีเปลือกที่เหมาะสม, แล้วต้องมีชาดกที่เหมาะสม ที่จะใส่ตัวธรรมะไว้.

ถ้าจะเข้าใจให้ทั่วถึงในเรื่องนี้ ขอให้ไปอ่านบทพระราชนิพนธ์ ที่เรียกว่า พระราชวิจารณ์เรื่องชาดก จะอยู่ที่หน้าต้นตอนคำนำของหนังสือเล่มหนึ่งของชุดชาดก, โดยเฉพาะที่พิมพ์ในรัชกาลที่ ๕. ขออย่าได้เกลียดเรื่องชาดก ขยันอ่านกันเถิด; แต่ที่ต้องเอาข้างใน อย่าไปกินเปลือกเข้า. เหมือนอย่างทุเรียนนี้ จะไปกินเปลือกทุเรียนกันได้อย่างไร; มันก็ต้องกินเนื้อทุเรียน. เพราะฉะนั้น อย่าได้ไปสนใจที่เขาพูดว่า ต้นไม้พูดได้ สัตว์พูดได้ หรืออะไรพูดได้ ตามเรื่องชาดกนั้น; มันไม่ใช่สิ่งสำคัญ นั้นมันเปลือก.

เราต้องรู้ว่า พูดว่าอย่างไร? เราถือเอาข้อความในคำพูดนั้นมาอีกที; และนี่ก็ยังไม่ใช่เนื้อในแท้ ยังเป็นเนื้อในชั้นนอก. ต่อเมื่อเราได้ความว่าอย่างไรจากข้อความ

ที่เขาพูดนั้นๆ แล้วคัดออกมา ต้องเอามาคิด มาตรอง มาปฏิบัติให้เห็นจริง ตามนั้น อีกทีหนึ่ง จึงจะถึงเนื้อชั้นในที่กินได้. เหมือนอย่างต้นไม้บางชนิดเปลือกสองสามชั้น; เมื่อปอกเปลือกชั้นนอกแล้ว มันยังกินไม่ได้ มันต้องเอาชั้นใน ผิวเชื่อบางอย่างออกอีก จึงจะได้กินเนื้อชั้นใน อย่างนี้เป็นต้น.

นิทานชาดกก็มีประโยชน์ตรงที่ว่า ถ้าไม่ใส่ไว้ในภาชนะนี้แล้ว มันสูญหายไป นานแล้ว ไม่เหลืออยู่มาถึงพวกเรา; เพราะว่าสมัยก่อนเราต้องท่องกันมาด้วยปาก แล้วท่องจำด้วยใจ, บอกกันด้วยปาก ไม่มีการพิมพ์. ทีนี้มันอยู่ได้ตั้งสามพันปี สี่พันปี, มาถึงพวกเราได้ก็เพราะใส่ในภาชนะที่ดีไว้ในรูปของชาดก.

ถ้าจะพิสูจน์ว่า มันจะใช้ได้ไหม ก็จะได้เล่าเรื่องน้ำมันผี ซึ่งเป็นอุปสรรคอย่างยิ่งของการที่พวกเรา โดยเฉพาะเยาวชนนี้ ไม่ประสบความสำเร็จในสิ่งที่เราตั้งใจจะทำ.

นิทานที่ชอบเล่าเรื่องนี้ อยากจะให้เล่าบ่อยๆ นี้ก็คือ นิทานเรื่องยายกะตา. พอพูดอย่างนี้ก็จะนึกหัวเราะกันใจแล้วว่า นิทานเรื่องยายกะตาบ้างนี่ มันจะมาช่วยได้อย่างไร.

นิทานเรื่อง ยายกะตา กับ น้ำมันผี

นิทานมีว่า :- ยายกะตาสองคนผิวเมีย อยู่กันมานานแล้ว แต่วามันตรงกันข้ามหมด; โดยที่ยายนี้เป็นคนหัวดี มีลักษณะอย่างอ้ายฮอดนั้น, ตาว่าอย่างไร แกก็ต้องว่าไปเสียอีกอย่างหนึ่ง ให้มันตรงกันข้ามเป็น contrast กันอย่างยิ่งอยู่เรื่อยอย่างนี้. พอหนักเข้าๆ ตาคิดว่าทนไม่ไหวแล้ว ต้องบริจาควาย; หมายความว่า ทำให้ไปเสียให้พ้น; กังขานิดเดียว เพราะยายแก่เป็นคนหัวดี.

บอกว่า วันนี้อย่าไปป่าเลย. ขายก็พูดว่า จะไป. ไปแล้วก็อย่าไปใกล้เหวนะ; กูจะยิ่งไป. อย่าทูนหินหนักๆเข้าไปนะ; กูก็จะยิ่งทูนก้อนเบ้อเร่อ. มันก็เลยเซตก ลงไปในเหว.

เรื่องมีต่อไปว่าในเหวนั้นมีปีศาจคือผีอยู่ โดยถูกสาปไว้ว่า :- ถ้าไม่มีคนหัวดี ลงไปแทนแล้ว ผีนี้จะไม่มีโอกาสขึ้นมา. วันนี้มีคนหัวดีลงไปแทน ผีมันก็ขึ้นมาได้; มันก็ขึ้นมาเจอกับตา กุยกั้นก็เลयरูเรื่องว่า ตานี้เองทำให้ขายคนนี้ตกลงไป เหมือน กับเป็นผู้โปรดผีให้ขึ้นมาได้; ผีจึงยอมรับว่าตามีบุญคุณ.

ตรงนี้ขอให้จำไว้หน่อยว่า แม้แต่ผีก็ยังมีสติว่า ใครมีบุญคุณ. ที่นี้ก็เลยสัญญา กันว่า ถ้าอย่างนั้น ผีจะต้องอยู่ส่วนผี อย่าไปยุ่งกับมนุษย์นัก, ผีก็ยอมรับว่าจะทำ อย่างนั้น แล้วก็จากกันไป.

ฝ่ายผีนั้น, ขึ้นชื่อว่าผีมันก็อดที่จะหลอกไม่ได้ ก็อดจะโกหกไม่ได้, เราอย่า เอาอย่างผีในข้อนี้ด้วย; ผีนั้นมันก็เที่ยวหลอก คือสิงคนเข้าเป็นครั้งแรกในโลก. คำว่า “ครั้งแรกในโลก” มันมีความหมาย, เพราะก่อนนี้ไม่มีคนถูกผีสิงในโลก; เดียวนี้มัน เกิดมีแล้ว มันก็เลยวุ่นวายกันใหญ่ เออะอะ โกลาหล วุ่นวายกันทั้งเมือง เพราะเป็น ครั้งแรกที่คนถูกผีสิง จนรู้ไปถึงตา แม้บ้านอยู่ไกลกันก็ยังวิ่งมาดู.

ผีเห็นตาเดินมาแต่ไกลมันก็กลัว เพราะมันคิดสัญญา; เหมือนกับคนทำผิดเห็น ตำรวจมา; ก็ไม่ได้คิดอะไรนอกจากหนีท่าเดียวเท่านั้น. มันเป็นความเขลาชนิดหนึ่ง มันจึงออกวิ่งโง่งๆให้ตาเห็น นอกจากคนที่ถูกสิงไม่เห็น. ตาเห็นผีตัวนี้ที่คิดสัญญา จึง เอาไม้ไล่ตี ผีหนีไปไม่เท่าไรก็ล้มลงฟาดภูเขา สี่ระยะแตก, น้ำมันผีกระจายไปทั่วโลก.

ลองคิดดู น้ำมันผีจะมีฤทธิ์อย่างไรบ้าง? มันกระเด็นไปที่ตรงไหน มันก็เกิดเป็นสิ่งร้ายกาจขึ้นที่นั่น คือเป็นของเสพติด. มันลงไปในเรื่องที่เรียกว่าเป็นของเสพติดทั้งนั้น; เช่นลงไปในสถานการพจน์ หรือว่าวัตถุการพจน์ ในถั่วโนโปนี่ มันจะได้แสนยาก, แม้จะมีสนามม้าทำให้คนฉิบหายเท่าไร ก็ยังมีคนเล่น. เพราะฉะนั้นน้ำมันผีก้อนใหญ่ๆ มันกระเด็นไปตกที่นั่น.

ที่นี้อีกที่หนึ่ง ก็เรื่องของเสพติด เช่น สุรา ยาฝิ่น เช่นในแม่โจงนี่ มันก็มีน้ำมันขึ้นใหญ่ๆ ลงไปอยู่ในนั้น มันจึงจะได้แสนยาก ทั้งที่พระพุทธเจ้าบอกว่ามันเป็นอบายมุข, ปากประตูแห่งความฉิบหาย ก็ไม่มีใครยอมรับ กระทั่งของเสพติดน้อยๆ มาในบุหรี น้ำชา กาแฟ กระทั่งในตะบันหมากของคุณชาย; นี้ก็จะได้ง่ายๆ เมื่อไร ลองคิดดู.

ที่นี้ สิ่งที่ยั่วชวนต่างๆ สวขงาม สนุกสนานทางวัตถุ ทางเนื้อทางหนังนี้ เมื่อน้ำมันผีลง มันก็เหมือนอย่างที่ได้บอกว่า นักเรียนบางคนต้องเอาปากกาปลอมทงไปขาย แล้วไปซื้อพวงมาลัยมาร่างบ้าง เอาไปให้ครูสอนเดินรำ ร็อค แอนด์ โรล บ้าง; แล้วบอกที่บ้านว่ามันหาย ขอเงินไปซื้อที่เสวๆ มาใช้ อย่างนี้; มันเป็นไปได้ถึงขนาดนี้.

นี่เพื่อแสดงถึงน้ำหนักว่า บิดามารดา ยังถูกดัม ถูกหลวง ก็เพราะอำนาจของน้ำมันผี; ยังมีลัทธิที่เรียกว่า *dogmatism* อะไรก็ตาม, หรืออย่างลัทธิการเมืองอย่างนั้นอย่างนี้ หรือลัทธิครีคระงมกายแบบโบรมโบราณ ที่เคยเชื่อถือมา เป็นเรื่องไสยศาสตร์ ไร้เหตุผล ก็เพราะน้ำมันผี; อย่างนี้มันเหนียวแน่นเท่าไร ลองคิดดู.

คนบางคนยังต้องเสกน้ำล้างหน้าอยู่จนกระทั่งเดี๋ยวนี้ ด้วยคิดว่ามันจะช่วยให้ปลอดภัย ช่วยให้เป็นอะไรได้, หรือ ลัทธิการเมืองที่ไม่เป็นที่ปรารถนาอย่างยิ่งนี้ ก็ยังมีคนหลงติด ถึงกับเสียดสีชีวิตบูชาอุดมคติบ้างบอจานั้น ทั้งนี้ก็เพราะว่าน้ำมันผีที่มันกระเด็นไปตกนั้น ก่อนมันใหญ่เกินไป.

รวมความว่า เมื่อก่อนนี้เราไม่มีสิ่งซึ่งเป็นอันตรายของสังคมอย่างนี้ เราจึงอยู่กับความผาสุก แต่พอต่อมาเดี๋ยวนี้ มันเหลือที่จะกล่าวได้ว่า มันวุ่นวายกันเท่าไร; แล้วมันมาเป็นเพราะเหตุใด?

มันมาเพราะความเป็น “อ้ายฮ้อด” เพราะ “คุณชายหัวคือ” ไซ้หรือไม? เพราะฉะนั้น ก็ลองคิดว่า ถ้าเรายังคงปล่อยตัวให้เป็น “อ้ายฮ้อด” แล้วละก็ มันจะต้องมีผีขึ้นมาจากบาดาลนั้นเรื่อย, แล้วมารบกวนมนุษย์อยู่เรื่อย.

เมื่อก่อนนี้ผีไม่มีในโลก เพิ่งมีเมื่อเกิดความคิดขึ้นมา : คือถึงขนาดทำลายสถาบันบิดามารดา, ทำลายสถาบันครูบาอาจารย์, ทำลายสถาบันประเทศชาติ ทำลายสถาบันมนุษย์ หรือมนุษยชาติ หรือโลกนี้. ในโลกจึงเต็มไปด้วยหมดแต่สิ่งที่จะดึงพวกเรานี้ลงไปสู่ทางต่ำ, แล้วก็ดึงพวกตัวเล็กๆ; ตัวเล็กๆก็ตายอย่างอ้ายฮ้อดที่ยังอยู่ในน้ำ ตัวโตๆก็ตายโดยไม่มีประโยชน์อะไร.

นี่เรียกว่า อุปสรรค กล่าวคือ การบังคับตัวเองไม่ได้, เห็นแต่แก่ตัวเองอยู่เรื่อย.

ชาดกเรื่อง ลิงพระโพธิสัตว์

ยังมีชาดกที่เป็นพระบาลีอีกเรื่องหนึ่งว่า :- ลิงพระโพธิสัตว์จากฝูง ถูกนำมาเลี้ยงไว้ไนวัง โดยพระราชชาติชอบเลี้ยงสัตว์. วันหนึ่งเมื่อเบื่อ เขาปล่อยไป ลิงนายฝูงนั้นก็กลับไปทีเดิม ลูกฝูงเยอะแยะนั้นก็วิ่งมาหาแล้วก็ถามว่า ไปอยู่ในวังมานาน; ไหวงมีอะไรที่น่าดู?

ลิงนายฝูงไม่ยอมเล่า แต่ทนอ้อนวอนของพวกบริวารไม่ได้ ก็กล่าวเป็นคาถาว่า :- หिरณฺมฺ เม สุวณฺณํ เม เอสา รตตี ทิวา กถา, หมายความว่า ฉันได้ยินแต่ว่าเงินของกู ทองของกู ลูกของกู ผัวของกู ฯลฯ อย่างนี้เรื่อยไปทั้งวันทั้งคืนนั่นแหละ. ฝ่ายบริวารพอฟังแล้วก็วิ่งไปหมด ไปล้างหูที่ลำธาร; เพราะว่าได้ยินสิ่งสกปรกเป็นครั้งแรกในชีวิตนี้.

ทีนี้ ทีนี้หรือที่ไหนมันมีว่าเงินของกู ทองของกู ลูกของกู ผัวของกู หรือเปล่า? เมื่อความเห็นแก่ตัวจัดอย่างนี้ มีอยู่อย่างนี้ละก็ มันหมายความว่า หมดความหวังในสันติภาพถาวร แต่จะมีวิกฤตกาลถาวรทั้งทางกายและทางใจ. เพราะฉะนั้น จึงพูดง่าย ๆ กันลิ้มที่สุดว่า มันเป็นเพราะ “น้ำมันผี”.

เรื่องน้ำมันผีนี้เล่าครั้งเดียวคงจำได้กันตลอดชีวิต; นี่คือนิสงส์ของชาดกหรือนิทาน ซึ่งเป็นเหมือนกับภาชนะ มันเป็นอย่างนี้. ทีนี้ จะเอาสบู่อะไรมาล้าง? ลองคิดว่า ไม่มีอะไรจะล้างน้ำมันผีเหล่านี้ไปได้ : ในที่สุดเราก็ต้องหันหน้าเข้าไปหาพระพุทธเจ้า, ทุกคนเดินแถวบากหน้าเข้าไปหาพระพุทธเจ้า ไปขอสบู่จากพระพุทธเจ้า คือ ธรรมะ; และโดยเฉพาะอย่างยิ่งที่ควรสนใจที่สุดก็คือสบู่ ที่เรียกว่า

ฆราวาสธรรม แปลว่าธรรมสำหรับฆราวาส. นี้จำเป็นก่อน เพราะพวกเรากำลังพูดกัน
ในเรื่องของฆราวาส.

ธรรมะประจำชีวิตพึงใช้ “ฆราวาสธรรม”

ฆราวาสธรรม นี้มีอยู่ ๔ ข้อ โปรดจำไว้ให้ดีๆ :- สัจจะ - ความจริงใจ
อย่างหนึ่ง, ทมะ - การบังคับตัวเอง อย่างหนึ่ง, ขันติ - ความอดกลั้นอดทน นี้
อย่างหนึ่ง, แล้วก็จาคะ - ความสละออกไป อย่างที่คุณตาสละคุณยาย นี้อย่างหนึ่ง.

ข้อ ๑. สัจจะ - ความจริง, หมายถึงจริงใจ ต้องให้จริงต่อตัวเอง คือ ต่อความ
เป็นมนุษย์ ซึ่งตรงต่อความเป็นมนุษย์เสียก่อน. ขอมรับความเป็นมนุษย์ ไม่ใช่สัตว์
เดรัจฉานเสียก่อน, ให้ชื่อตรงต่อความเป็นมนุษย์ของเราเองนี้เสียก่อน; รักษาสถาบัน
ของมนุษย์ไว้ อย่าให้มันสูญเสียไปจนเป็นสัตว์เดรัจฉาน แล้วมันก็จะจริงต่อผู้อื่น
จริงต่อเวลา จริงต่อหน้าที่การงาน จริงต่ออุดมคติ ทุกชนิดที่เราหวัง, และจริงต่อ
ประเทศชาติ อะไรนี้.

ถ้ามันขาดความจริงต่อตัวเอง คือต่ออุดมคติความเป็นมนุษย์แล้ว จะจริงดี
ไม่ได้. เพราะฉะนั้น เราต้องจริงตั้งแต่จริงต่อตัวเองว่าเป็นมนุษย์ แล้วจะต้องเข้าถึง
“สิ่งที่ดีที่สุดที่มนุษย์ควรจะเข้าถึงให้ได้” จึงจะเรียกว่ามีสัจจะ.

อย่างนักศึกษาเรียนที่มหาวิทยาลัยนี้ มีอุดมคติอย่างไร, ต้องจริงจนไปถึง
อุดมคตินั้นให้ได้; มิฉะนั้นจะเป็นการจับบิดามารดาใส่ลงไปในนรก โดยไม่มีทางเป็น
อย่างอื่น. ทีนี้เมื่อจะต้องการประพฤติธรรมข้อไหน, แม้จะทำให้ใจมีจิตว่าง ไม่วุ่น

ก็ต้องจริง ต้องมองเห็นอุดมคติของจิตว่าง และอุทิศการประพฤติกระทำให้มีจิตสูง ว่าง แล้วก็ทำให้จริง อย่างวิเศษไปหมด; อย่างนี้เรียกว่า ความจริงใจ.

ข้อ ๒. ทมะ ทำไมต้องมีข้อที่ ๒ ที่เรียกว่า ทมะ คือการบังคับตัวเองนี้? ก็ เพราะว่าความจริงใจนี้ถ้าเราไม่ควบคุมบังคับไว้ เดียวมันไหล; ที่แรกตั้งใจว่าจะทำจริง สัจญาสถานด้วยซ้ำไป, แต่แล้วเมื่อไม่มีการบังคับตัวเอง แล้วมันก็ไหลมันเปลี่ยน เป็นไม่จริง. เพราะฉะนั้น มันต้องมีการบังคับตัวเอง ควบคุมตัวเอง รักษาอุดมคตินี้ ไว้ให้ได้ ซึ่งเรียกว่า ทมะ - ขอมทนบังคับตัวเองให้ได้.

ที่นี้ การบังคับตัวเองนี้ ใครๆก็ต้องมองเห็นได้ว่า มันต้องมีการเจ็บป่วยขึ้น เป็นธรรมดา, เพราะบังคับไม่ตามใจมัน; แล้วเราบังคับความรู้สึกใฝ่ต่ำไม่ให้เกิดขึ้น มันก็ต้องทน, ทนไม่ไปทำอบายมุข ทนไม่กินเหล้า ทนไม่เล่นการพนัน ทนไม่ทำอะไร อย่างอ้ายอ้อด, นี่มันรู้สึกไม่สนุกทั้งนั้น. เพราะเรายังต้องมีธรรมะข้ออื่น คือ ความอดทนด้วย.

ข้อ ๓. ความอดทน คือ ขันติ นี้คือ รอได้ คอยได้ จนกว่าผลจะมาถึง; ถ้าไม่ทนก็ไม่เย็น อย่างที่ทนมาจนสอบปริญญาได้ มันคงเลิกไปทำอื่นเสียแล้ว; นี่เราทน กันมาได้ สี่ปี หกปี ก็ทนได้ เราจึงประสบความสำเร็จ. แต่พระพุทธเจ้าท่านฉลาดกว่า พวกเรามาก ท่านไม่ปล่อยให้เราต้องทนจนระเบิด ท่านมีวิธีให้รู้จักระบายออกอยู่เรื่อย เพื่อจะได้ไม่ต้องทนมาก; นี่ท่านเรียกว่า จาคะ ซึ่งเป็นธรรมะข้อต่อไป.

ข้อ ๔. จาคะ แปลว่า ใส. ใสอะไร? ก็ใสสิ่งที่ไม่ควรจะมีอยู่ในตัวเรา;

เช่น : - ความจี๋เหนียวเราต้องสละออกไป เป็นการให้ทาน, ที่เรียกว่าให้ทานนั้น. ถ้าเป็นเรื่องถูกต้องแท้จริง มันต้องสละออกไป เช่น ให้ทานไปบาทหนึ่งก็สละความจี๋เหนียวไปบาทหนึ่ง, แล้วอย่าหวังเอากลับมา มันจึงจะเป็นการสละ.

แต่ที่นี้ คนโดยมากให้ทานไปบาทหนึ่ง ตายแล้วยังจะเอาวิมานสักหลัง; อย่างนี้มันไม่ใช่สละ มันใช้ไม่ได้ อย่าไปเอาอย่างเข้า. คำว่า สละ นี้คือสละกิเลสชนิดไหน ก็ตามที่ไม่ควรจะมีอยู่ในใจ ในเวลานี้; ต้องสละออกไป, สละออกไป, เป็นการระบายออก; อย่าให้อัดอยู่มากจนทนไม่ไหว แล้วระเบิด. เพราะฉะนั้น การอดทนตามแบบของพระพุทธเจ้านี้ จึงไม่มีความเจ็บปวดทรมาน; เมื่อเราอาศัยหลักของท่านแล้ว จะประสบความสำเร็จทุกอย่างไม่ว่าเราจะต้องการทำอะไร.

เราจะต้องมีความจริงใจในเรื่องนั้นก่อน แล้วเราบังคับตัวเองให้เป็นไปตามอุดมคติ แล้วเราทนได้ คอยได้ รอได้; แล้วพร้อมกันนั้น เรายะบายสิ่งที่มันจะเป็นข้าศึก ศัตรู ที่มันจะอัดตัวมากเข้า; สละออกไปเรื่อย - ออกไปเรื่อย; แต่เราก็ไม่ต้องทนจนเกินทน. นี่จะเป็นเหตุให้เราประหยัดสิ่งต่างๆได้, มีสันโดษในสิ่งต่างๆได้, ทำอะไรก็ได้สำเร็จในทางที่น่าชื่นใจ.

ขอให้มีชีวิตอยู่โดยมีอุดมคติ เพื่อไม่มีทุกข์

เป็นอันว่าเราจะต้องใช้ สัจจะ ทมะ ขันติ จาคะ ซึ่งมีคำอธิบายยืดยาวอีกมากจนเหลือวิสัยที่จะพูดหมดในที่นี้ได้; จึงขอรับรองให้ท่านนักศึกษาท้งหลายสนใจสื่อกำนี้ แล้วไปค้นหารายละเอียดเอาจากคำรับตำราเองอย่างถูกต้อง แล้วท่านจะประสบความสำเร็จ จะได้รับอุดมคติ หรือ สภาวะของจิตที่ยิ่งกว่าเงิน.

ความสำเร็จเป็นเงินซื้ออะไรก็ได้ แต่ว่าอุดมคติยังให้อะไรมากกว่านั้น คือได้สิ่งที่ดีที่สุดในมนุษย์ควรจะได้ ก็จะมีชีวิตอยู่อย่างไม่มีความทุกข์เลย ทุกลมหายใจเข้าออก; แล้วเราก็จะได้ไม่ตกอยู่ในฐานะเหมือนอ้ายฮ้อด ที่ไม่รู้เรื่องบกบัง ที่ตายเสียเป็นส่วนมากตั้งแต่ก่อนจะได้ขึ้นบกบัง, เพราะฉะนั้น จึงขอภาวนาให้พ่อฮ้อด แม่ฮ้อดทั้งหลายนี้ ได้เป็นกบที่สมบูรณ์ ขึ้นบกตลอดรอดฝั่งไปได้จงทุกคน.

สรุปความว่า การที่เราเกิดมานี้ เราควรจะรู้ว่ามันมีอะไร ที่เป็นอุดมคติสูง อยู่กว่าที่เรารู้ตามลำพังตัวเราเอง. เพราะฉะนั้น ขอให้เคารพบิดามารดาครูบาอาจารย์ จนกระทั่งสามารถทำตนให้เป็นบุตรที่ดี ไม่จับบิดามารดาใส่ในนรก แต่ว่ายกขึ้น; เป็นศิษย์ที่ดีของครูบาอาจารย์ ตั้งครูบาอาจารย์ไว้ในฐานะเป็นผู้นำทางวิญญูณ แล้วเดินตามท่าน โดยพิศุจน์ได้คือ ตัวเราต้องมีเมตตาและปัญญา อยู่ในจิตใจ. แล้วเราก็จะเป็นพลเมืองที่ดีของประเทศชาติ โดยที่ไม่ต้องเสียที่ที่เป็นคนไทยและนับถือพระพุทธศาสนา; พร้อมกันนั้น ก็ต้องเป็นสาวกที่ดีของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าด้วย.

เป็นการขึ้นบกสิ้นเชิงด้วยการสรุปว่า ได้รับสิ่งที่ดีที่มนุษย์เราควรจะได้เท่านั้นเอง, ซึ่งเป็นยอดปรารถนาของมนุษย์; แปลว่า เราจะดำรงชีวิตอยู่ด้วยการปฏิบัติการทำงานให้ดี จนกระทั่งเป็นการปฏิบัติธรรมอย่างสูง, ทำลายตัวกู - ของกูอยู่ในตัว; เป็นการขิงปิ่นที่เดียวแล้วได้นกตัวใหญ่ๆสองตัว : ทางโลกก็ได้ทางธรรมก็ได้ ด้วยการทำจริงเพียงอย่างเดียว.

ขอให้ท่านนักศึกษาทั้งหลาย นำไปใช้ให้สำเร็จประโยชน์ และมีความเจริญงอกงามก้าวหน้าในทางของตน ทุกคนเทอญ.

อาตมาขอยุติการบรรยายเพียงเท่านี้.

สถาบันบันลือธรรม เป็นองค์กรเอกชนที่ก่อตั้งขึ้นเพื่อสืบทอดและเผยแผ่พระพุทธศาสนา สานต่อเจตนารมณ์ของ หลวงพ่อพุทธทาสภิกขุ แห่งสวนโมกขพลาราม หลวงพ่อปัญญานันทภิกขุ องค์ประธานสถาบันบันลือธรรม และท่านเจ้าคุณพระสุธรรมเมธี ป.ธ.๘ (นายบรรลือ สุธรรม) ผู้ให้กำเนิดธรรมสภา สถาบันบันลือธรรม ศูนย์หนังสือพระพุทธศาสนา

● กิจกรรมของสถาบันบันลือธรรม

๑. โครงการ พบพระ-พบธรรม พระเถระแสดงธรรม ณ ศูนย์หนังสือพระพุทธศาสนา ทุกวันเสาร์ เวลา ๑๕.๐๐-๑๗.๐๐ น. สอบถามองค์บรรยายธรรมที่ ๐๘๖-๐๐๓๕๔๗๘
๒. โครงการ อยู่กันด้วยความรัก จัดกิจกรรมเพื่อสาธารณกุศล ช่วยเหลือผู้ประสบภัยพิบัติ และช่วยเหลือชุมชนในถิ่นทุรกันดาร จัดกิจกรรมวันเด็กแห่งชาติทุกปี เด็กที่มาจากวันเด็กแห่งชาติจักได้รับรางวัลทุกคน พร้อมอาหารเครื่องดื่ม โดยไม่เสียค่าใช้จ่ายใด ๆ ทั้งสิ้น
๓. ธรรมสถาน "สวนมฤตาธรรมาราม" อบรมการเรียนรู้ชีวิตตามธรรมใน ๑ วัน ทุกวันพุธ ต้นเดือน เวลา ๐๘.๐๐-๑๖.๐๐ น. เปิดให้บริการฟรี เพื่อการอบรม-สัมมนาการพัฒนา กายและใจ กรุณาติดต่อจวงหน้า โทร. ๐๘๖-๐๐๓๕๔๗๘
๔. กองทุน "คลังธรรมทาน" บริจาคหนังสือเป็นสาธารณกุศล เพื่อประโยชน์แก่สาธารณชน โดยแจ้งความจำนงเป็นจดหมายขอรับบริจาคได้ที่ธรรมสภา
๕. หอสมุดธรรมสมาธิ ห้องสมุดธรรมะและนั่งสมาธิภาวนา พร้อมกับฟังธรรมะในสวนได้ ร่วมเงาไม้ตามธรรมชาติ สถานที่ร่มรื่น ติดกับพุทธมณฑล เปิดให้บริการทุกวัน ตั้งแต่เวลา ๐๙.๐๐-๑๕.๐๐ น. สอบถามข้อมูล โทร. ๐๒-๔๘๒-๑๑๙๖
๖. เรือนทาน วันพระ ขอเชิญรับประทานอาหารฟรี ตั้งแต่เวลา ๐๗.๐๐-๑๓.๐๐ น. ทุกวันพระ ณ ศูนย์หนังสือพระพุทธศาสนา ถ.บรมราชชนนี ๑๑๙ กทม. ๑๐๑๗๐ โทร. ๐๘๑-๗๓๕๑๗๖๖
๗. โครงการสร้างศูนย์เผยแผ่หนังสือและสื่อธรรมะทางพระพุทธศาสนา
สถาบันบันลือธรรมมีปณิธานที่จักจัดสร้างศูนย์หนังสือพระพุทธศาสนาทั่วประเทศ เพื่อการเผยแผ่ธรรมะแก่ประชาชนอย่างแพร่หลาย และเพื่อความมั่นคงยั่งยืนของพระพุทธศาสนา

การพิมพ์หนังสือธรรมเป็นอนุสรณ์ นอกจากเป็นการจัดทำสิ่งซึ่งมีประโยชน์ที่คงอยู่ยืนนานแล้ว ยังเป็นการบำเพ็ญธรรมทานที่พระพุทธเจ้าตรัสว่าเป็นทานอันยอดเยี่ยมอีกด้วย ผู้ปฏิบัติเช่นนี้ชื่อว่า ได้มีส่วนร่วมในการเผยแผ่ธรรมอันจะอำนวยประโยชน์ที่แท้จริงแก่ประชาชน

ท่านที่ประสงค์จัดพิมพ์หนังสือธรรมะที่ดีมีคุณภาพ เพื่อมอบเป็นที่ระลึกในทุกโอกาสของงาน ประเพณี อันเป็นการใช้จ่ายเงินอย่างมีคุณค่าและเกิดประโยชน์สูงสุด โปรดติดต่อที่...

ธรรมสภา ศูนย์หนังสือพระพุทธศาสนา เลขที่ ๑/๔-๕ ถนนบรมราชชนนี ๑๑๙ เขตทวีวัฒนา กทม. ๑๐๑๗๐ โทรศัพท์. ๐๒๘-๘๘๗-๙๔๐ โทรสาร. ๐๒๔-๔๑๑-๔๖๔ และ www.thammasapa.com

ธรรมสภา เป็นหน่วยงานที่จัดตั้งขึ้นเพื่อดำเนินการเผยแพร่พระพุทธศาสนา โดยจัดพิมพ์สื่อธรรม ประกอบด้วยหนังสือธรรมะ CD ธรรมบรรยาย DVD นิทานธรรมะ และของที่ระลึก สื่อธรรมะสำหรับเผยแพร่ โดยธรรมสภามีปณิธานที่จักจัดสร้างศูนย์หนังสือพระพุทธศาสนาเพื่อเผยแพร่ และเพื่อถวายแก่วัดทั่วประเทศ ท่านสาธุชนสามารถเลือกชม และสนับสนุนการเผยแพร่ธรรมะได้ ณ ศูนย์หนังสือพระพุทธศาสนา ดังต่อไปนี้

๑. ธรรมสภา ศูนย์หนังสือพระพุทธศาสนา สำนักงานใหญ่ เผยแพร่หนังสือและสื่อธรรมะ พร้อมทั้งมีกิจกรรมพบพระ-พบธรรม ทุกวันเสาร์ เวลา ๑๕.๐๐-๑๗.๐๐ น. รับประทานอาหารฟรีในโครงการเรียนทานวันพระ เลขที่ ๑/๔ ถ.บรมราชชนนี ๑๑๙ เขตทวีวัฒนา กทม. ๑๐๑๗๐ โทร. ๐๒-๕๔๑-๑๕๓๕, ๐๘๐-๐๘๕-๖๘๙๙
๒. ไตรลักษณ์ ศูนย์หนังสือพระพุทธศาสนาวิมังกาแพงวัดญาณเวศกวัน เชิญชมหนังสือจากพระสุปฏิปันโน และพระเถระพระคุณพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) จ.นครปฐม โทร. ๐๒๕๘๒-๗๓๕๘, ๐๘๕-๘๑๙-๕๐๑๘
๓. ไตรปิฎก ศูนย์หนังสือพระพุทธศาสนาในเมือง การคมนาคมสะดวก หนังสือธรรมะสื่อธรรม อยู่ใกล้กับชมรมเพื่อนคุณธรรม ถนนอรุณอมรินทร์ ซอย ๓๙ เขตบางกอกน้อย กรุงเทพฯ ๑๐๗๐๐ โทร. ๐๒-๘๘๖-๐๘๘๐
๔. อนันตดา ศูนย์หนังสือพระพุทธศาสนาวัดไผ่โรงวัว จังหวัดสุพรรณบุรี สักการะหลวงพ่อหอม ผู้สร้างพระใหญ่ที่สุด โทร. ๐๘๙-๑๑๐-๑๖๕๕ ชมรมภคสรวรรคตามไตรภูมิ พร้อมเลือกชมของที่ระลึกจากวัดไผ่โรงวัว
๕. อติมมยดา ศูนย์หนังสือพระพุทธศาสนาวัดทุ่งไผ่ จังหวัดชุมพร โทร. ๐๘๑๘๓๙-๐๓๓๕ ศึกษาธรรมะจากธรรมชาติ ภาพฝาผนังปริศนาธรรม พร้อมเลือกชมของที่ระลึก และขอเชิญร่วมกิจกรรมทุกวันสำคัญ
๖. อริยสังข์ ศูนย์หนังสือพระพุทธศาสนาวัดพระนอนจักรสีห์วรวิหาร จังหวัดสิงห์บุรี เน้นการหลวงพ่พระนอนจักรสีห์คู่มือเมืองสิงห์บุรี ชื่อของที่ระลึก ปิดทองพระนอนจำลองประวัติศาสตร์ โทร.๐๘๖-๖๖๐-๐๕๒๙
๗. ปัญญานันทะ ศูนย์หนังสือพระพุทธศาสนาวัดปัญญานันทาราม จังหวัดปทุมธานี ร่วมกิจกรรม ตักบาตรสาธิตฟังธรรม ร่วมปฏิบัติธรรมจาก หลวงพ่อปัญญานันทมุนี โทร. ๐๒-๙๐๕-๖๑๑๑
๘. ตตตา ศูนย์หนังสือพระพุทธศาสนาวัดสวนแก้ว จังหวัดนครปฐม โทร. ๐๒-๙๒๑-๕๖๐๒ ชมอนุสาวรีย์แม่ ร่วมกิจกรรมของวัด ฟังธรรมกับหลวงพ่พยอม กัลยาโณ และสนับสนุนของที่ระลึกจากวัดสวนแก้ว
๙. ธรรมสมาธิ ศูนย์หนังสือพระพุทธศาสนาสวนมฤตาคารมาราม ติดกับพุทธมณฑล จำหน่ายหนังสือและสื่อธรรมะ พร้อมนั่งสมาธิและฟังธรรมในวันไม่อันวัน สวนมฤตาคารมาราม เปิดให้ใช้สถานที่ฟรีเพื่อการอบรมเกี่ยวกับการพัฒนาภายใน ติดต่อสอบถามโทร. ๐๒-๕๘๒-๑๑๙๖, ๐๘๕-๗๐๙-๐๑๖๙, ๐๘๖-๐๐๓-๕๕๗๘
๑๐. พุทธธรรม ศูนย์หนังสือพระพุทธศาสนาวิคตอิมงค์ (สวนพุทธธรรม) จังหวัดเชียงใหม่ ชมอุโมงค์น้ำ โรงมหรสพทางวิญญาณ ห้องสมุดธรรมโรเชอณ์ ต้นกำเนิดสวนโมกข์ เชียงใหม่ และตำนานแห่งการเผยแพร่ธรรมของหลวงพ่ปัญญานันทะ (เปิดเผยแพร่เดือนพฤศจิกายน พ.ศ. ๒๕๕๓) โทร. ๐๘๓-๒๐๐-๒๒๒๙
๑๑. มงคลธรรม ศูนย์หนังสือพระพุทธศาสนาวิคตอิมงค์ (สวนพุทธธรรม) จังหวัดอุบลราชธานี สืบสานปณิธานหลวงพ่ปัญญานันทะ ในการเผยแพร่ธรรม ร่วมกิจกรรมวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา โทร. ๐๘๑-๕๓๑-๙๕๘๓

ธรรมสภา ขอกราบขอบพระคุณในกุศลเจตนาของท่านเป็นอย่างสูง เพื่อนำไปใช้สำหรับกิจกรรมของสถาบันหนังสือธรรมะ • รายการพบพระ-พบธรรม • โครงการเรียนรู้ชีวิตตามธรรม ของสวนมฤตาคารมาราม • โครงการอยู่กันด้วยความรัก • โครงการเรียนทาน วันพระ • หอสมุดธรรมสมาธิ ท่านที่เข้าร่วมกิจกรรมต่างๆ ของสถาบัน ไม่ต้องเสียค่าใช้จ่ายใดๆ ทั้งสิ้น ติดต่อขอทราบรายละเอียดได้ที่ โทร. ๐๘๖-๐๐๓๕๕๗๘ ๐๒-๕๔๑-๑๕๓๕, ๐๒-๕๔๑-๑๕๘๘, ๐๒-๕๔๑-๑๖๖๙, ๐๒-๘๘๘-๗๓๕๐ www.thammasapa.com

ธรรมสภาขอรับขอบพระคุณและขออนุโมทนาท่านที่สนับสนุนการจัดพิมพ์หนังสือธรรมะเผยแพร่ในครั้งนี้ ท่านที่มีจิตศรัทธาโปรดช่วยอุปถัมภ์การจัดพิมพ์หนังสือธรรมะเล่มนี้ ราคา ๑๒๐ บาท

ISBN : 978-616-03-0255-0

9 786160 302550

www.thammasapa.com